ISSN 2218-2098

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ

НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:

- Мемлекет және құқық –
  Государство и право –
  State and law
- Азаматтық құқық, еңбек құқығы, халықаралық құқық –
  Гражданское право, трудовое право, международное право –
  Civil law, labor law, international law
- Әкімшілік құқық –
  Административное право –
  Administrative law
- Қылмыстық құқық, криминология –
  Уголовное право, криминология –
  Criminal law, criminology
- Қылмыстық процесс, криминалистика,
  жедел-іздестіру қызметі –
  Уголовный процесс, криминалистика,
  оперативно-розыскная деятельность –
  Criminal procedure, criminalistics,
  operational investigative activities
- Ішкі істер органдары қызметіндегі
  сервистік модель –
  Сервисная модель в деятельности органов внутренних дел –
  Service model in the activities of internal affairs bodies
- Оқытушыларға көмек –
  В помощь преподавателю –
  To help the teacher
- Шетелдер тәжірибесінен –
  Из опыта зарубежных стран –
  From the experience of foreign countries
- Ішкі істер органдары кадрларын дайындау –
  Подготовка кадров органов внутренних дел –
  Personnel training Internal affairs bodies
- Жас мамандар сөз алады –
  Слово молодым –
  A word to the young

УЧЕНЫЕ ТРУДЫ АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

2 (71)

2022

Жауапты редактор
саяси ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор (доцент)
А.М. Сайтбеков

Редакция алқасы:
А.Т. Байсеитова (з.ғ.д., қауымдастырылған профессор),
Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор),
Р.А. Ромашов (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы),
Л.Ч. Сыдыкова (з.ғ.д., профессор, Қырғыз Республикасы),
С.И. Шелухин (PhD докторы, АҚШ),
С.М. Селиманова (з.ғ.д., профессор, Өзбекстан Республикасы),
Г.Р. Рүстемова (з.ғ.д., профессор),
Ж.А. Кегембаева (з.ғ.д., профессор),
А.А. Аубакирова (з.ғ.д., доцент),
И.А. Шалқарова (Ким) (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор),
А.Т. Алдабергенов (з.ғ.к.).

«*Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері*» мерзімді ғылыми басылымы Қазақстан мен шетелдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған. Мерзімі – тоқсанына 1 рет.

Журнал заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіміне енгізілген (Қазақстан Республикасы БжҒМ Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті төрағасының 2021 жылғы 11 ақпанындағы ҚБП бұйрығы).

Жауапты хатшы:
А.Г. Кан (з.ғ.к.)

Беттеу:
Г.З. Исова
****
Ұсынылған материалдардағы деректер үшін автор жауап береді.
Қолжазбалар авторға қайтарылмайды.
Журналға сілтеме жасау міндетті.

Редакцияның мекенжайы:
Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясының
ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмыстарын ұйымдастыру бөлімі
050060, Алматы қ., Өтепов көшесі, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: apa.gov.kz
e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Басуға 25 маусым 2022 ж. жіберілді.
Пішімі 60х84 $^{1}/_{16}$. №1 баспаханалық қағаз
Ризографтық басылым. Есептік баспа табағы 24,8
Таралымы 200 дана.
****
© Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, 2022 ж.
Журнал 2011 жылдың қыркүйек айында
Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде қайта тіркелді.
№11677-Ж тіркеу куәлігі.

Ответственный редактор
доктор политических наук, кандидат юридических наук,
ассоциированный профессор (доцент)
А.М. Сайтбеков

Редакционная коллегия:
А.Т. Байсеитова (д.ю.н., ассоциированный профессор),
Ж.Р. Дильбарханова (д.ю.н., профессор),
Р.А. Ромашов (д.ю.н., профессор, Российская Федерация),
Л.Ч. Сыдыкова (д.ю.н., профессор, Кыргызская Республика),
С.И. Шелухин (доктор PhD, США),
С.М. Селиманова (д.ю.н., профессор, Республика Узбекистан),
Г.Р. Рустемова (д.ю.н., профессор),
Ж.А. Кегембаева (д.ю.н., профессор),
А.А. Аубакирова (д.ю.н., доцент),
И.А. Шалкарова (Ким) (к.ю.н., ассоциированный профессор),
А.Т. Алдабергенов (к.ю.н.).

Научное периодическое издание *«Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан»* образовано в целях публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран. Периодичность – 1 раз в квартал.

Журнал включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ председателя Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки МОН Республики Казахстан №2 от 11 февраля 2021 г.).

Ответственный секретарь:
А.Г. Кан (к.ю.н.)

Верстка:
Г.З. Исова
****

За достоверность опубликованных материалов редакция ответственности не несет.
Рукописи не возвращаются и не рецензируются.
Ссылка на журнал обязательна.

Адрес редакции:
Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова
050060, г. Алматы, ул. Утепова, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: apa.gov.kz
e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Подписано в печать 25 июня 2022 г.
Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Бум. тип. №1.
Печать на ризографе. Уч.-изд. л. 24,8
Тираж 200 экз.
****

© Алматинская академия МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2022 г.

Журнал перерегистрирован
в Министерстве информации и коммуникаций
Республики Казахстан в сентябре 2011 года.
Регистрационное свидетельство №11677-Ж.

Executive Editor
doctor of political sciences, candidate of law,
associate professor (associate professor)
A.M. Saitbekov

Editorial Board:
A.T. Baiseitova (doctor of law., associate professor),
Zh.R. Dilbarkhanova (doctor of law, professor),
R.A. Romashov (doctor of law, Professor,Russian Federation),
L.CH. Sydykova (doctor of law, Professor,The Kyrgyz Republic),
S.I. Sheluhin (PhD, USA),
S.M. Selimanova (Doctor of Law, Professor, Republic of Uzbekistan),
G.R. Rustemova (doctor of law., professor),
J.A. Kegembaeva (doctor of law, professor),
A.A. Aubakirova (doctor of law., associate professor),
I.A. Shalkharova (Kim) (candidate of law., associate Professor),
A.T. Aldabergenov (candidate of law).

The scientific periodical «*Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan*» was established in order to publish in the open press the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries. Periodicity – 1 time per quarter.

The journal is included in the list of publications recommended for publishing the main scientific results of scientific activity in the legal sciences (Order of the Chairman of the Committee for Quality Assurance in Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 dated February 11, 2021).

Executive Secretary:
A.G. Kan (candidate of law)

Layout:
G.Z. Isova

****

The editors are not responsible for the accuracy of the published materials.
Manuscripts are not returned or reviewed.
A link to the journal is required.

Address of edition:
Department of organization of research and editorial and publishing work
Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the
Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov
050060, Almaty, ul. Utepova, 29
tel.: 337-80-86

website: apa.gov.kz
e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Signed to the press on June 25, 2022.
Format 60x84 1/16. Boom. type. no. 1.
Print on the risograph. Uch. - ed. l. 24,8
Edition of 200 copies.
****

© Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs
Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, 2022
The journal was re-
registered in the Ministry of Information and Communications of the
Republic of Kazakhstan in September 2011.
Registration certificate No. 11677-Zh.

ISSN 2218-2098
№2(71) 2022 ж., маусым

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ
ГОСУДАРСТВО И ПРАВО
STATE AND LAW

АПАХАЕВ Н.Ж., МУСАБЕКОВА И.Т., АМРЕЕВА И.С
«Халықаралық қауіпсіздік», «ұлттық қауіпсіздік» және «конституциялық қауіпсіздік» ұғымдарының ара-қатынасы 9
ХАН В.В.
Декларативность сталинской констиуции: правовая конституция и антиконституционная деятельность репрессивно-карательных органов 15

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ, ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ТРУДОВОЕ ПРАВО, МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
CIVIL LAW, LABOR LAW, INTERNATIONAL LAW

АМАНГЕЛЬДЫ А.А.
Қазақстан Республикасында ерекше құқықтарды қорғау мен монополияға қарсы заңнама ... 24
ХУСАИНОВ О.Б.
Влияние цифровизации на регулирование трудовых отношений 36
ИСМАИЛОВА Д.Ш., АЛИМОВА Э.А.
Правовое регулирование безопасности труда в новых социально-экономических условиях . 40
САБЫР А., ЖҮНИСОВА Г.А.
Вопрос экономической и экологической справедливости в международных конвенциях и пактах 47

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО
ADMINISTRATIVE LAW

АУБАКИРОВА А.А., СУЛЕЙМЕНОВА С.Ж.
Проблемы использования альтернативных средств передвижения в системе дорожного движения 56
ІЗБАС Р.С., ДУМОВ Н.А.
Правовые основы деятельности уип в сфере сервисной полиции по обеспечению безопасности дорожного движения на обслуживаемой территории 61
МАЛАНЬИНА Л.С., ХАСАНОВА В.В.
Участковый инспектор полиции, как субъект профилактики правонарушений со стороны лиц, состоящих на профилактическом учете в ОВД, в условиях сервисного обслуживания населения 66

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ
CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY

БАЙСҰЛТАНОВ А.Б.
Қазақстан Республикасында белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру түріндегі қосымша жазаны қолданудың кейбір мәселелері туралы 74
БИМОЛДАНОВ Е.М., АПАХАЕВ Н.Ж., ШЕГЕБАЕВА А.Р.
Қылмыстық топпен жасалған пәтер ұрлығының заманауи тенденциялары 83

АКИМЖАНОВ Т.К., АШИРОВА Г.Т., ПРИХОДЬКО И.С.
О некоторых аспектах двухзвенной системы уголовно-наказуемых деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков 91
КЕМЕЛБЕКОВ С.Т., ЕГІЗБАЕВ Н.О.
Қылмыстық топпен жасалатын қылмыстарды саралаудағы кейбір мәселелер 103
ЖИЕНГАЛИЕВА А.А., СЕРАЛИЕВА А.М.
Қылмыс жасауға арандатуға қылмыстық-құқықтық қарсы іс-қимыл 111
TLEPBERGENOV O.N., RAKHMETOVA T.A.
Life imprisonment and the right to parole: international standards and domestic legislation 117
АЛИМКУЛОВ Е.Т., АКБОЛАТОВА М.Е., КОШЕНОВА Д.С.
Кәмелетке толмағандардың қылмыс жасау барысында жеке басының ерекшеліктері 122

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, OPERATIONAL INVESTIGATIVE ACTIVITIES

SAITBEKOV A.M., NURMANOVA A.R.
About some problems of clearing and prejudicial investigation of criminal offenses in the sphere of drug trafficling, psychotropic substances and their analogs 130
ВОРОНОВА Т.Э., ШАМШУДИНОВА Г.Т., ТУЗЕЛЬБАЕВ Е.О.
Особенности расследования экономических и финансовых правонарушений во взаимодействии с правоохранительными органами 138
САБИТОВА А.С., АЛИМКУЛОВ Е.Т., НҰРМАҒАНБЕТ Е.Т.
Қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы адвокат-қорғаушың қызметі 143
КОРЖУМБАЕВА Т.М., АБДУЛЛИНА С.Х.
Особенности производства отдельных следственных действий по уголовным делам о мошенничествах, совершенных по принципу «финансовых пирамид» 149
КОРЯКИН И.П., ШУЛЬГИН В.П.
Отдельные вопросы уголовно-правового анализа криминалистической характеристики преступлений в сфере высоких технологий 154
ШАЛҒЫНБАЕВ А.Қ., ХУСАИНОВ О.Б.
Ұрланған қару жарақтарды іздеуде тергеу және анықтау органдарының өзара бірлескен іс-әрекет алгоритмі 161
KAN A.G., TSOI A.N., IZBASOVA A.B.
Features of interrogation in the investigation of cybercrimes 169
ТУРСЫНБЕКОВ А.К., ТУМАНШИЕВ Р.К.
Қазақстан Республикасының сот-құқық жүйесін реформалау жағдайындағы сотқа дейінгі өндіріс сатысының процестік нысаны 175
МУХАМАДИЕВА Г.Н., ЖАНИБЕКОВ А.К., АРЫН А.А.
Вопросы развития уголовно-процессуального законодательства, связанного с регулированием статуса частного детектива 181
SERBAEV B.A.
Ensuring the principle of comprehensive, complete and objective investigation of the circumstances of the case in the investigation of cases of taking bribes 189
ШАРИПОВА А.Б., АХМАДИЕВА С.Н.
Теоретические аспекты прокурорского надзора за деятельностью органов досудебного расследования 196

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ СЕРВИСТІК МОДЕЛЬ
СЕРВИСНАЯ МОДЕЛЬ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОВД
SERVICE MODEL IN THE ACTIVITIES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

САБИРДИНОВ Б.С., САЙТБЕКОВ А.М.
О соблюдении прав сотрудников органов внутренних дел в рамках сервисной модели полиции 206
ИБРАЕВА А.К., ДЖИГИТОВА Р.Н., БЕКИШЕВ АК.
Полиция қызметкерлерінің құқықтық санасы мен жоғары құқықтық мәдениеті – сервистік полиция моделінің тиімді қызметіне ықпал ететін негізгі фактор ретінде 214
МУХАМАДИЕВА Г.Н., ЧАМЕШ Н.С.
Қазақстанның құқық қорғау жүйесінің бақ-пен өзара іс-қимылы 223

ШЕТЕЛДЕР ТӘЖІРИБЕСІНЕН
ИЗ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
FROM THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES

ЕСЕМБАЕВА Ж., АЛИМОВА А.Э., БАЗИЛОВА А.
Онлайн-правосудие: основные тренды, проблемы и перспективы 230
TOLEGEN Z.S., DZHUMASHEV G.S.
Preconditions for a lenient type of punishment on parole international experience 236

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУ
ПОДГОТОВКА КАДРОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
PERSONNEL TRAINING INTERNAL AFFAIRS BODIES

АЛДАБЕРГЕНОВ А.Т., ТАШТАХМЕТ Ж.Т.
Жаңа қазақстандық патриотизм - полиция қызметіндегі түбегейлі өзгерістердің кепілі..... 243
АЖИБЕКОВ М.К.
О приоритетных направлениях по увеличению и подготовки кадров для органов внутренних дел Республики Казахстан в условиях информатизации общества 252

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
TO HELP THE TEACHER

SAITBEKOVA D.A., KALYMBETOVA E.K.
The influence of personal abilities on the leadership qualities of students 261

ЖАС МАМАНДАР СӨЗ АЛАДЫ
СЛОВО МОЛОДЫМ
A WORD TO THE YOUNG

САБИРДИНОВ Б.С.
Сервисная модель обеспечения безопасности: зарубежный опыт 272
МУХИТДИНОВ А.А.
Государственная политика в сфере противодействия религиозному экстремизму 279

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР . 287
ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «УЧЕНЫЕ ТРУДЫ АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН» 290

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО

STATE AND LAW

УДК 341.1/8
МРНТИ 10.87.17

Н.Ж. Апахаев[1], И.Т. Мусабекова[1], И.С. Амреева[1]

[1]«Қайнар» Академиясы, Алматы, Қазақстан

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК», «ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК» ЖӘНЕ «КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРА-ҚАТЫНАСЫ

Бұл мақалада «халықаралық қауіпсіздік», «ұлттық қауіпсіздік» және «конституциялық қауіпсіздік» ұғымдарының арақатынасы зерттеліп, олардың бір-бірімен тығыз байланысын анықтау үшін қауіпсіздік бөлінбеушілігі ұғымы қарастырылады. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мемлекеттік жүйелерінің функциялары тұтастай алғанда халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге жәрдемдеседі. Халықаралық қауіпсіздік тетігі ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету деңгейіне де байланысты. Конституциялық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздікті де, жалпы халықаралық қауіпсіздікті де қамтамасыз етудің құралы болып табылады.

Түйінді сөздер: қауіпсіздік, қауіпсіздік бөлінбеушілігі, халықаралық қауіпсіздік, ұлттық қауіпсіздік, конституциялық қауіпсіздік.

Соотношение понятий «международная безопасность», «национальная безопасность» и «конституционная безопасность»

В данной статье исследуется соотношение понятий «международная безопасность», «национальная безопасность» и «конституционная безопасность», для определения их тесной взаимосвязи друг с другом рассматривается понятие неделимости безопасности. Функции государственных систем обеспечения национальной безопасности содействуют обеспечению международной безопасности в целом. От уровня обеспечения национальной безопасности зависит и механизм международной безопасности. Конституционная безопасность является средством обеспечения как национальной безопасности, так и международной безопасности в целом.

Ключевые слова: безопасность, неделимость безопасности, международная безопасность, национальная безопасность, конституционная безопасность.

Relationship of the concepts «international security», «national security» and «constitutional security»

This article examines the relationship between the concepts of "international security", "national security" and "constitutional security", to determine their close relationship with each other, the concept of security indivisibility is considered. The functions of state systems for ensuring national security contribute to ensuring international security in general. Conversely, the international security mechanism also depends on the level of national security. Constitutional security is generally a means of ensuring both national and international security.

Keywords: security, indivisibility of security, international security, national security, constitutional security.

Осы мақалада қойылған міндеттерді ескере отырып, ең алдымен халықаралық құқықтың негізгі әлеуметтік функциясы - қолданыстағы халықаралық жүйені нығайту және оның жұмыс істеуін қамтамасыз ету туралы айту дұрыс болып көрінеді. Бұл функция көбінесе халықаралық құқық тәртібін сақтау арқылы жүзеге асырылады. Бұл ереженің мәні

өзекті және маңызды. БҰҰ Халықаралық Сотының 1996 жылғы ядролық қару туралы Консультативтік қорытындысында халықаралық құқық халықаралық тәртіптің тұрақтылығын қамтамасыз етуге арналған. Сондай-ақ, адамның барлық құқықтарының негізі қауіпсіз әлемде өмір сүру құқығы болып табылады және бұл құқық, көптеген адамдар сияқты, сенімді халықаралық құқық қорғау жағдайында ғана қамтамасыз етілуі мүмкін.

Осы мақалада қарастырылған «халықаралық қауіпсіздік», «ұлттық қауіпсіздік» және «конституциялық қауіпсіздік» теориялық ұғымдарын нақты мазмұнмен толтыру, сондай-ақ олардың бір-бірімен тығыз байланысын анықтау үшін біз ең алдымен қауіпсіздік бөлінбеушілігі санатына жүгінеміз. Қауіпсіздіктің бөлінбеушілігі жайлы тұжырымдама халықаралық қауіпсіздік топтарының немесе тіпті барлық мемлекеттердің қауіпсіздігі екенін мойындаудан туындайды және бұл жоғарыда аталған ұғымдардың қатынасы мен тығыз байланысы туралы айтуға мүмкіндік беретін қауіпсіздіктің бөлінбеушілігі.

Қазіргі әлемдегі қауіпсіздік мәселелерін ұлттық және халықаралық деңгейде зерттеу «жеке мемлекеттердің геосаяси жағдайын сақтау үшін ғана емес, сонымен бірге адам мен бүкіл адамзаттың өмір сүруі үшін шұғыл қажеттілік» болып табылады [1, 10 б.].

Халықаралық қауіпсіздік жалпыға ортақ бейбітшілікті бұзуды немесе халықтардың, мемлекеттердің, мемлекетаралық бірлестіктердің қауіпсіздігіне қандай да бір нысанда қатер төндіруді болдырмайтын халықаралық қатынастардың жай-күйін білдіреді. Оның негізгі компоненттері - саяси, экономикалық, әскери, экологиялық және басқа да қауіпсіздік түрлері. Халықаралық қауіпсіздік жаһандық (әмбебап) немесе аймақтық (еуропалық, азия-тынық мұхиттық, таяу шығыс және т.б.) болуы мүмкін.

Халықаралық қауіпсіздік халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларын сақтауға негізделген халықаралық қатынастар жүйесін құруды, даулы мәселелер мен келіспеушіліктерді күш қолдану қаупі арқылы шешуді болдырмауды қамтиды.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мемлекеттік жүйелерінің функциялары тұтастай алғанда халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге жәрдемдеседі. Халықаралық қауіпсіздік тетігі ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету деңгейіне де байланысты. Адамзат жаһанданудың үдемелі процесімен сипатталатын XXI ғасырға аяқ басты. Нәтижесінде әр адам басқа адамдармен әртүрлі қатынаста байланысады. Біртұтас әлемдік қауымдастық құрылады. Тек әл-ауқат қана емес, сонымен бірге адамзаттың өмір сүруі мемлекеттер мен халықтардың бірлескен күш-жігерімен ғана қамтамасыз етілуі мүмкін. Бүгінгі таңда әр елдің қауіпсіздігі мен әл-ауқаты халықаралық қатынастар жүйесінің жағдайына байланысты [2, 2 б.].

Халықаралық құқық субъектілерінің - мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігі бүкіл әлемдік қоғамдастықтың жаһандық проблемасы болып табылады. Мемлекет халықаралық қатынастар жүйесіне неғұрлым көп тартылса, соғұрлым ол халықаралық қауымдастыққа тәуелді болады, осы мемлекеттің құқықтық жүйесі халықаралық құқықтың тікелей қолданылуы үшін ашық болады және осы мемлекеттің халықаралық құқықтың басымдығын тануы ықтималдығы жоғары болады. Конституцияның 8-бабында: «Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын құрметтейді, мемлекеттер арасында ынтымақтастық пен тату көршілік қарым-қатынас жасау, олардың теңдігі мен бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу саясатын жүргізеді, қарулы күшті бірінші болып қолданудан бас тартады» делінген.

Ұлттық қауіпсіздіктің халықаралық-құқықтық негіздерін дамытуға мемлекеттердің ұстанымындағы екі бағыт объективті түрде әсер етеді. Бұл-олардың өзара ынтымақтастыққа ұмтылуы және өз егемендігін, сыртқы қатерлерден тәуелсіздігін қорғауға деген табиғи қамқорлығы. Осыған байланысты халықаралық-құқықтық тәртіпте барлық мемлекеттердің мүдделеріне, ал мәні бойынша олардың ұлттық қауіпсіздігінің мүдделеріне жауап беретін жаңа тәртіп моделін халықаралық-құқықтық деңгейде әзірлеу және бекіту үрдістері де байқалады. «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі адам мен азаматтың, қоғам мен мемлекеттің серпінді дамуын қамтамасыз ететін

Қазақстан Республикасы Ұлттық мүдделерінің нақты және ықтимал қауіп-қатерлерден қорғалуының жай-күйі ретінде айқындалады.

Мысалы, С.А. Сейлхановаңың айтуынша «қатты экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін, қылмыстың алдын алудың жүйелі және тиімді саясатын, оның ішінде экономикалық қызмет саласында, барлық мүдделі тараптардың күш-жігерлерін шоғырландыру қажет» [3, 26 б.]. Халықаралық экономиканың жаһандану өлшемдеріндегі рөлі мемлекеттік реттеу әлеуметтік-экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде бәрінен бұрын артық көрінеді. Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жоғары дәрежеде саяси себептермен анықталады. [4, 250 б.].

А.Б. Сманова діни экстремизммен күресудің құқықтық жолдарын зерттеу барысында мынадай пікірге келеді: «Діни негіздегі экстремизм мәдени, экономикалық және заңды кеңістіктердегі жаһандану үрдісінің байланысы, бұл объективті үрдіс топтар мен жалпы адамзаттық құндылықтар арасындағы қақтығыстар мен конфликтілерді, әртүрлі мәдениеттегі халықтардың және діни наным-сенімдердің наразылығын тудырады. Нақтылап заңи тұрғыда айтатын болсақ қоршаған ортаға, қоғамға үлкен қауіпті құбылыс, атап айтқанда, тікелей немесе жанама түрде жалпы демократияны жоққа шығаратын саяси қызмет түрі. Экстремизмнің қай түрі болсада тұтас әлемге, мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне, елдің аумақтық тұтастығына, азаматтардың құқығына және бостандығына үлкен қауіп төндіреді» [5, 26 б.].

Т.Б. Беркінбаев пен Ж. Жайлау пікірі бойынша «ғаламтор желісі қазіргі қоғам өмірінде аса маңызды орын алады, ол әлеуметтікэкономикалық аядан бастап саяси аяға дейін өзінің едәуір ықпалын тигізеді. Ғалымдар мен қоғам қайраткерлері қазіргі таңдағы ақпараттық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің аса маңызды құрамдас бөлігі болып табылады деп жиі пайымдайды. Ақпараттық кеңістіктегі Ғаламтор рөлінің өсуімен адам мен қоғамның құқықтары мен бостандықтарын зорлық-зомбылық пен қатыгездікті насихаттайтын ақпараттан, оларға қате және жалған ақпарат енгізуден, жас ұрпақтың теріс дүниетанымын мақсатты түрде қалыптастырудан қорғау қажеттілігі туындайды» [6, 29 б.]. Шетел авторлары да «кибершабуылдар қоғамға, соның ішінде оның инфрақұрылымына, экономикасына және азаматтардың жеке өміріне ортақ және елеулі қатер болды» деп есептейді [7].

«Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 6-бабының 1-тармақшасына сәйкес ұлттық мүдделердің қорғалу дәрежесінің төмендеуіне ықпал ететін заңдылық пен құқықтық тәртіп деңгейінің төмендеуі, оның ішінде қылмыстың, оның ұйымдасқан нысандарын қоса алғанда өсуі, мемлекеттік органдардың қылмыстық құрылымдармен, террористік немесе экстремистік ұйымдармен кірігуі, лауазымды адамдардың капиталдың заңсыз айналымына қолдау жасауы, сыбайлас жемқорлық, қарудың және есірткі заттарының заңсыз айналымы Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне елеулі қатер төндіреді. Мемлекеттің қалыпты өміріне «нұқсан келтіретін» сыртқы және ішкі қауіптердің арасында қауіптің жоғарылауы ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі және басқа да жағымсыз факторларды көрсете алатын белгілі бір әмбебап қауіп бар. Оның үстіне, дәл ол көбінесе көптеген «жеке» қауіптердің біріктіруші күші ретінде әрекет етеді. Бұл қылмыс туралы екені түсінікті. Ол, бұрын бірнеше рет атап өткендей, ішкі қауіпті ғана емес, сонымен бірге одан да қорқынышты, халықаралық қауіпсіздік мүдделеріне қауіп төндіреді. Біртіндеп таза қылмыстық-құқықтық әсер ету актісі ретіндегі қылмыстан әлеуметтік-құқықтық құбылысқа айналатын, адамдардың кең ауқымды қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында барлық халықаралық, мемлекеттік және қоғамдық бақылау институттарын тартуды талап ететін терроризмді тағы да еске түсіру жеткілікті [8, 155 б.].

Жоғарыда көрсетілген Заңның 6-бабының 8-тармақшасында терроризм, экстремизм және сепаратизм ұлттық қауіпсіздікке негізгі қатер ретінде олардың кез келген нысандары мен көріністерінде көрсетілген. Қазіргі уақытта экстремалды радикалды, төзімсіз көзқарастар мен зорлық-зомбылықтың көрінісі ретінде экстремизм бүкіл әлемдегі әлеуметтік-экономикалық және саяси ахуалды тұрақсыздандырудың елеулі факторы болып қала береді және Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне елеулі қатер төндіреді. Бұл тәсіл көптеген заманауи

елдердің мүдделеріне әсер еткен террористік акциялардың ерекше ауқымымен түсіндіріледі. Олардың бағыты бойынша олар ешқандай шекарамен байланысты емес, болжанбайтын нысаны және халықтар үшін жағымсыз салдары бар [9, 103 б.].

Осы Заңның 6-бабы 6 және 7-тармақшаларының мазмұны ұлттық қауіпсіздік пен конституциялық қауіпсіздіктің өзара байланысы мен арақатынасын неғұрлым толық ашады. Атап айтқанда, оларда ұлтаралық және конфессияаралық қақтығыстардан, жаппай тәртіпсіздіктерден көрінетін әлеуметтік және саяси жағдайдың ушығуы және конституциялық құрылысты күштеп өзгертуге бағытталған қызмет, оның ішінде Қазақстан Республикасының біртұтастығына, оның аумағының тұтастығына, қол сұғылмаушылығына, бөлінбейтіндігіне, күзетілетін адамдардың қауіпсіздігіне қол сұғатын әрекеттер сияқты қатерлер көрсетіледі.

Конституциялық қауіпсіздік, әрине, саяси институттардың дамуымен, азаматтық қоғам институттарының даму деңгейімен, мемлекет экономикасының дамуымен, материалдық әл-ауқаттың тұрақты өсуімен, қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік-мәдени құрамдас бөлігімен (рухани, тарихи, құқықтық тәрбие, мәдени дәстүрлер, ұлттық ерекшеліктер мен құндылықтар) анықталады. Конституциялық қауіпсіздіктің негізі, ең алдымен, сапалы Конституциялық заңнама және оны тиімді іске асыру болып табылады. Конституциялық қауіпсіздік Қазақстан Конституциясының іске асырылуын қамтамасыз етеді, ҚР конституциялық құрылысының тұрақтылығына бағытталған және ұлттық қауіпсіздіктің жүйе құраушы негізі болып табылады.

Конституциялық қауіпсіздік деп «елдің конституциялық құрылысы негіздерінің негізінен ішкі сипаттағы қауіп-қатерлерден қорғалу жағдайын көздейтін және бұл ретте жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің тұрақты, қарышты дамуын қамтамасыз ететін мемлекеттің ішкі қауіпсіздігі» болып табылады [10, 108 б.].

Конституциялық қауіпсіздік-конституциялық құрылыстың қорғалу жай-күйі, оны қорғауды қамтамасыз ететін нормативтік, ұйымдастырушылық, институционалдық кепілдіктер жүйесі. Бұл жерде мемлекеттегі әлеуметтік тұрақтылық дәрежесі қауіпсіздікті сақтауда маңызды екенін атап өткен жөн. Сондықтан Конституциялық құқықтық қатынастар субъектілерінің қызметіндегі кедергілер әлеуметтік шиеленісті ынталандырады және субъектілердің әлеуметтік белсенділігін арттырады және сәйкесінше жанжалды жағдайларды тудырады. Қажеттіліктердің қанағаттанбауы, конституциялық-құқықтық өзара іс-қимыл субъектілерінің мүдделері мен мақсаттарының сәйкес келмеуі әлеуметтік шиеленістің басты көзі болып табылады. Қоғамдағы жанжалдардың, оның ішінде конституциялық-құқықтық қақтығыстардың алдын алу әлеуметтік шиеленісті жеңілдетеді және осылайша Конституциялық қауіпсіздікке төнетін қатерлерді жояды, өйткені қақтығыстарды шешу барлық қоғамдық мүдделерді ескере отырып, қоғамдық келісімге қол жеткізуді білдіреді.

Жанжалды конституциялық-құқықтық деп танудың міндетті шарты оның нысанасында конституциялық-құқықтық сипаттағы даулы заңды фактінің болуы және тараптардың қарсы тұруын конституциялық-құқықтық рәсімдердің көмегімен тоқтату мүмкіндігі болып табылады. Конституциялық қауіпсіздік осы Конституцияда бекітілген негізгі құндылықтарды, Конституциялық институттарды, конституциялық құрылыстың өзін қорғауды білдіреді. Бұл базалық Конституциялық құндылықтарға бағытталған конституциялық құқықтық қатынастар субъектілерінің мүдделері мен қажеттіліктеріне негізделген тұрақты өзгеріп отыратын саяси-құқықтық жағдайларда Конституциялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетіктерін ғылыми тұрғыдан пайымдауды, нақты тарихи кезеңде елдің құқықтық жүйесінің құқық субъектілері - жеке тұлға, қоғамдық институттар, мемлекет мүдделерінің қорғалуын қамтамасыз ету қабілетін айқындауды талап етеді.

Конституциялық қақтығыстардың ерекшелігі қатысушылардың ерекше құрамымен байланысты. Бұл ең алдымен халық, мемлекеттік билік органдары, саяси партиялар. Халықаралық құқық ішкі қатынастарды, мысалы, мемлекеттердің халқын құрайтын тұлғалардың заңды мәртебесіне қатысты мәселелерді тікелей реттей алмайды. Мемлекет аумағындағы және оның халқын құрайтын жеке тұлғалардың құқықтық жағдайын реттеу

әрбір мемлекеттің айрықша құзыретіне кіреді. Конституциялық қақтығыс туындауы мүмкін объектілерге қатысты егемендік пен аумақты атап өту қажет. Бұл кез-келген мемлекеттің-халықаралық құқық субъектісінің ажырамас белгілері. Сондықтан конституциялық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздікті де, жалпы халықаралық қауіпсіздікті де қамтамасыз етудің құралы болып табылады.

Елдер ішінде конституциялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету конституциялық жанжалдар халықаралық қауіпсіздіктің негізін бәрінен бұрын өңірлік, содан кейін жаһандық деңгейлерде де бүлдіретіндіктен, аса маңызды, өйткені тату көршілік жағдайында шиеленістер мен жанжалдардың ошақтары тату көршілік қатынастар мен көрші елдердегі қазіргі қатынастардың тұрақтылығына әсер етеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Агеев А.А. Международно-правовое и военно-правовое измерение государственной безопасности // Военное право. – 2019. – № 2(54). – 10-20 б.
2. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 432 б.
3. Сейлханова С.А. Экономикалық қызмет саласындағы трансұлттық қылмыстылыққа қарсы күрес жүргізу мәселелері// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2021. – №1(66). – 23-28 б.
4. Shvaiba D. World experience in ensuring social and economic security //Бюллетень науки и практики / Bulletin of Science and Practice. – 2019. - т. 5. - №9. - 250-255 б. DOI: 10.33619/2414-2948/46https://www.bulletennauki.com
5. Сманова А.Б. Діни экстремизм ұғымы мен күресудің құқықтық жолдары// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2020. – №1(62). – 25-28 б.
6. Беркінбаев Т.Б., Жайлау Ж. Ғаламтор желісі арқылы есірткі құралдары мен психотроптық заттарды тарату жолдарының өзекті мәселелері және оларды шешу жолдары// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2021. – №1(66). – 29-33 б.
7. Xing Fang, Maochao Xu, Showhuai Xu & Peng Zhao. A deep learning framework for predicting cyber attacks rates // Evrasip journal on information security, 2019. - №5. - https://jis-eurasipjournals.springeropen.com/articles (дата обращения: 12.05.2022).
8. Криминология: Учебник/ Под ред. И.И. Рогова, Е. О. Алауханова. – Алматы, «Международный центр научных исследований и правовой экспертизы РК». – 2008. – 614 б.
9. Bidayshiyeva A., Apakhayev N., Mussabekova I., Tursynbayeva G. Religious extremism is a threat to constitutional security // Наука и жизнь Казахстана. – 2019. – №1 (75). – 102-105 б.
10. Гончаров И.В. К вопросу о понятии конституционной безопасности государства // Государство и право. – 2003. – № 12. – 104-108 б.

Авторлар туралы мәліметтер

Апахаев Н.Ж. – «Қайнар» Академиясы «құқықтық пәндер» кафедрасының меңгерушісі, қауымдастырылған профессор, заң ғылымдарының кандидаты.

Мусабекова И.Т. – «Қайнар» Академиясы «құқықтық пәндер» кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты.

Амреева И.С. – «Қайнар» Академиясы «құқықтық пәндер» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі.

Апахаев Н.Ж. – заведующий кафедрой «правовых дисциплин» Академии «Кайнар», ассоциированный профессор, кандидат юридических наук.

Мусабекова И.Т. – доцент кафедры «правовых дисциплин» Академии «Кайнар», кандидат юридических наук.

Амреева И.С. – старший преподаватель кафедры «правовых дисциплин» Академии «Кайнар», магистр юридических наук.

Apakhaev N.Zh. – Head of the Department of «Legal Disciplines» of the Academy «Kainar», Associate Professor, Candidate of Legal Sciences.

Musabekova I.T. – Associate Professor of the Department of «Legal Disciplines» of the Academy «Kainar», Candidate of Legal Sciences.

Amreeva I.S. – Senior lecturer of the Department of «Legal Disciplines» of the Kainar Academy, Master of Law.

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.01

В.В. Хан[1]

[1]Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан

ДЕКЛАРАТИВНОСТЬ СТАЛИНСКОЙ КОНСТИУЦИИ: ПРАВОВАЯ КОНСТИТУЦИЯ И АНТИКОНСТИТУЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕПРЕССИВНО-КАРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Статья подготовлена в рамках реализации проекта OR 11465470 «Массовые политические репрессии в Казахстане в 20-50-х гг. XX в. и процессы реабилитации: создание единой базы данных» при финансовой поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Целью настоящей статьи является выработка научно-правового обоснования антиконституционной деятельности репрессивно-карательных органов в период «Большого террора». В этой связи автором осуществлен юридический анализ положений Конституции СССР 1936 года, Закона о судоустройстве СССР 1938 года, Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР 1923 года, Основ уголовного судопроизводства СССР и союзных республик 1924 года. Констатируется правовой, но декларативный характер Конституции СССР 1936 года. Обосновывается незаконный, антиконституционный характер деятельности внесудебных органов, регламентированных секретными оперативными приказами НКВД. В частности, на основе компаративного анализа конституционных и уголовно-процессуальных норм с положениями секретных оперативных приказов НКВД определяются маркеры существенного нарушения режима законности внесудебными органами, превалирования квантитативного аспекта в их деятельности, укоренившийся в традиции правоохранительных органов советского и постсоветских государств.

Ключевые слова: Конституция СССР, большой террор, НКВД, тройка, репрессии, внесудебные расправы.

Сталин конституциясының декларативтілігі: құқықтық конституция және репрессивті-жазалаушы органдардың конституцияға қарсы қызметі

OR 11465470 «XX ғасырдың 20-50-ші жылдарындағы Қазақстандағы жаппай саяси қуғын-сүргін және ақтау үдерістері: бірыңғай деректер базасын құру»

Осы баптың мақсаты «үлкен террор» кезеңінде репрессивті-жазалаушы органдардың конституцияға қарсы қызметінің ғылыми-құқықтық негіздемесін әзірлеу болып табылады. Осыған байланысты автор 1936 жылғы КСРО Конституциясының, 1938 жылғы КСРО сот құрылысы туралы Заңның, 1923 жылғы РСФСР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің, 1924 жылғы КСРО мен одақтас республикалардың қылмыстық іс жүргізу негіздерінің ережелеріне құқықтық талдау жасады. 1936 жылғы КСРО Конституциясының құқықтық, бірақ декларативті сипаты айтылады. НКВД құпия жедел бұйрықтарымен реттелетін соттан тыс органдар қызметінің заңсыз, конституцияға қарсы сипаты негізделген. Атап айтқанда, НКВД құпия жедел бұйрықтарының ережелерімен конституциялық және қылмыстық іс жүргізу нормаларын салыстырмалы талдау негізінде соттан тыс органдардың заңдылық режимін едәуір бұзу, кеңес және посткеңестік мемлекеттердің құқық қорғау органдарының дәстүрлеріне негізделген олардың қызметіндегі сандық аспектінің таралуы белгілері анықталады.

Түйінді сөздер: КСРО Конституциясы, үлкен террор, НКВД, үштік, репрессия, соттан тыс репрессия.

The declarativeness of the stalinist constitution: the legal constitution and the unconstitutional activity of repressive and punitive bodies

OR 11465470 «Mass political repressions in Kazakhstan in the 20-50s. XX century and rehabilitation processes: creating a unified database»

The purpose of this article is to develop a scientific and legal justification for the anti-constitutional activities of repressive and punitive bodies during the period of the Great Terror. In this regard, the author carried out a legal analysis of the provisions of the Constitution of the USSR of 1936, the Law on the Judicial System of the USSR of 1938, the Code of Criminal Procedure of the RSFSR of 1923, the Fundamentals of Criminal Procedure of the USSR and the Union Republics of 1924. The legal, but declarative nature of the Constitution of the USSR of 1936 is stated. The illegal, anti-constitutional nature of the activities of extrajudicial bodies regulated by secret operational orders of the NKVD is substantiated. In particular, on the basis of a comparative analysis of the constitutional and criminal procedural norms with the provisions of the secret operational orders of the NKVD, markers of a significant violation of the rule of law by extrajudicial bodies, the prevalence of the quantitative aspect in their activities, rooted in the tradition of law enforcement agencies of the Soviet and post-Soviet states, are determined.

Keywords: the Constitution of the USSR, great terror, NKVD, troika, repression, extrajudicial killings.

В декабре 1936 года принимается одна из самых лучших в истории советского государства Конституция СССР, именуемая в дальнейшем – Сталинская Конституция. Некоторые современные российские историки полагают, что именно закрепляемый в ней демократизм, всеобщее равенство, институт избирательного права, стал основной причиной раскручивания нового маховика репрессий, оставшийся в истории советского государства как период «Большого террора».

И действительно, Сталинская Конституция закрепила в себе систему неотъемлемых прав человека:

- равенство граждан СССР, независимо от их национальности и расы, во всех областях хозяйственной, государственной, культурной и общественно-политической жизни (ст. 123);

- свобода совести (ст. 124);

- свободно выражать свое мнение: свобода слова, свобода печати, свобода собраний и митингов, свобода уличных шествий и демонстраций, обеспеченные гарантий предоставления трудящимся и их организациям, запасов бумаги, общественных зданий, улиц, средств связи и других материальных условий, необходимых для их осуществления (ст. 125);

- неприкосновенность личности. Никто не мог быть подвергнут аресту иначе, как по постановлению суда или с санкции прокурора (ст. 127);

- неприкосновенность жилища граждан и тайна переписки (ст. 128).

В части судоустройства, Сталинская Конституция четко определила, что правосудие в СССР осуществляется Верховным Судом СССР, Верховными Судами союзных республик, краевыми и областными судами, судами автономных республик и автономных областей, окружными судами, специальными судами СССР, создаваемые по постановлению Верховного Совета СССР, народными судами (ст. 102).

При этом рассмотрение во всех судах должно было осуществляться с участием народных заседателей, кроме случаев, специально предусмотренных законом (ст. 103).

Декларировалась также избираемость народных судов гражданами района на основе всеобщего, прямого и равного избирательного права при тайном голосовании – сроком на три года (ст. 109).

Порядок разбирательства дел во всех судах СССР должен был быть открытым, поскольку законом не предусмотрены исключения, с обеспечением обвиняемому права на защиту (ст. 111).

Высший надзор за точным исполнением законов всеми Народными Комиссариатами и подведомственными им учреждениями, равно как отдельными должностными лицами, а

также гражданами СССР возлагалось на Генерального Прокурора СССР (ст. 113). Органы прокуратуры должны были осуществлять свои функции независимо от каких бы то ни было местных органов, подчиняясь только Прокурору СССР (ст. 117).

Данные конституционные гарантии находили свое отражение и в нормах уголовно-процессуального закона. УПК РСФСР 1923 года четко определял компетенцию органов дознания, следствия, прокурора и суда.

Разрешение дел по существу судами, в рамках строго установленной подсудности, обязательное судебное или прокурорское санкционирование заключения под стражу в течение 48 часов (с уведомлением их о задержании подозреваемого в течение 24 часов), прекращение уголовного преследования за отсутствием состава преступления, участие в обысках понятых и точная фиксация в протоколах следственных действий происходящего, не допускавших помарок и исправлений после подписания протокола, запрет на домогательство показаний и сознания обвиняемого путем насилия, угроз и других подобных мер, являлись непреложными правилами уголовного судопроизводства.

Вместе с тем следует признать, что не все положения Сталинской Конституции нашли свою реализацию в нижестоящих законодательных актах. Так, конституционное положение о выборности народных судов гражданами района на основе всеобщего, прямого и равного избирательного права при тайном голосовании – сроком на три года, смогло реализоваться только в послевоенное время, в 1948 году, то есть спустя 12 лет.

Такова характерная особенность антиправовых, авторитарных, тоталитарных политических режимом. Конституционные нормы декларируют общечеловеческие ценности, систему естественных прав человека, однако в действительности, реализация этих положений отдается на откуп даже не специального закона, а отдельного подзаконного акта. Так, механизм реализации конституционного положения о выборности судей должен был содержатся в специальном законе «О судоустройстве в СССР», но вместо этого, диспозиция статьи 25 бланкетным образом устанавливала, что «порядок регистрации кандидатов и опубликования списков кандидатов в народные судьи и народные заседатели, а также сроки и порядок их выборов определяются «Положениями о выборах судей и народных заседателей», утверждаемыми Верховными Советами союзных республик» [1]. Следовательно, отсутствие утвержденного Верховным Советом союзных республики соответствующего Положения, не позволяло реализовать конституционную гарантию о выборности судей на практике.

Помимо отсутствия нормативных положений, реализующих конституционные гарантии на практике, параллельно существовала и иная объективная реальность, естественным образом нарушающая транспарентность права, путем установления тайных, секретных нормативных документов, в корне противоречащих конституционному режиму государства, аккумулирующие в себе реакционно-репрессивные средства явно призирающие и попирающие естественные права человека.

Одним из таких документов становиться оперативный приказ НКВД СССР № 00447 «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов» от 30 июля 1937 года, под грифом «совершенно секретно» [2], изымавший конституционные права и процессуальные гарантии по признаку социальной принадлежности, за которым, 15 августа 1937 года последовал оперативный приказ НКВД № 00486 «О репрессировании жен и размещении детей осужденных изменников Родины» [3], а в последующем, оперативные приказы по так называемым «национальным операциям» [4].

Оперативный приказ НКВД СССР № 00447 стал частью нашей трагической истории, прочно закрепившимся в правосознании советского/постсоветского, евразийского общества и функционирующий до настоящего времени в форме обвинительного уклона судопроизводства. Основной сущностью данного антиправового акта являлось проявление презрения к правам человека через изъятие конституционных гарантий и свертывание процесса доказывания, внедрение редуцированных форм уголовной расправы и планового лимитирования производства, увеличение количества репрессий за счет снижения индикаторов качества, культивирование формально-статистической отчетности, показателей.

Вопреки конституционным правам и процессуальным гарантиям, определявшим механизм реализации принципа неприкосновенности личности и установления объективной истины по делу, оперативный приказ НКВД СССР № 00447 предписывал ведение следствия в ускоренном и упрощенном порядке, определяя формальный состав материалов следственного дела: ордера на арест, протокола обыска, материалы, изъятые при обыске, личные документы, анкета арестованного, агентурно-учетный материал, протокол допроса и краткое обвинительное заключение, достаточных для осуществления в отношении лиц репрессивных мер. Более того, предписывались порядки, нарушавшие саму процессуальную форму применения мер процессуального принуждения и производства следственных действий, в частности, аресты производились согласно утвержденным спискам, руководителем оперативной группы. По окончании следствия дело направлялось на рассмотрении тройки, протоколы заседаний которых одномоментно представляли собой силу приговора. Заверенная выписка из протокола заседания тройки, приобщалась к следственному делу и являлась основанием для исполнения приговора, наряду со специальным предписанием за подписью председателя тройки [2].

Свертывание процесса доказывания и как следствие, упразднение верификационных критериев объективной истины, в практическом аспекте привнесла собой в следственную культуру, не только прерогативу подзаконного акта над уголовно-процессуальным законом, но и ведомственного интереса над правами человека, и как результат, бесчеловечного отношения к подследственным, а также фабрикации дел и фальсификации их материалов.

Например, одним из исторических фактов являлась система следственного производства, внедренная начальником УНКВД Амурской области Я.Е. Перельмутр, состоящая в следующем. Сначала проводилось максимальное количество арестов, исходя из возможности размещения задержанных, в местах заключения под стражей (в рассматриваемом нами случае около пяти тысяч человек). Далее, на задержанных заполнялись анкеты по групповым признакам: социальным, профессиональным и национальным, что и позволяло перейти к процессу фабрикации обвинений. И если повсеместно в качестве пыток практиковались избиения, связывание рук проволокой и веревками, многосуточное выстраивание на ногах, использование противогазов, наручников, посадки на ножки табурета, то Я.Е. Перельмутр ввел поголовную порку. На собственном примере, обходя следственные кабинеты с начальниками отделений, Я.Е. Перельмутр лично жестоко порол арестованных, приобщая к этому делу рядовых сотрудников. В последствии люди стали подписывать любые обвинения опасаясь экзекуции [5]. Подобные методы ведения следствия считались как «временные законные, необходимые меры в стране» [6], несмотря на то, что подобные подзаконные акты нарушали транспарентность и противоречили законам советского государства.

В частности, пункт 6 оперативного Приказа наделял полномочиями наркома внутренних дел, начальника управления или областного отдела НКВД рассматривать список лиц, подлежащих аресту и выдавать санкции на их арест [2], что являлось нарушением ст. 127 Конституции СССР: «Гражданам СССР обеспечивается неприкосновенность личности. Никто не может быть подвергнут аресту иначе, как по постановлению суда или с санкции прокурора» [7], а ст. 6 УПК РСФСР обязывала каждого судью и каждого прокурора немедленно освобождать неправильно лишенного свободы человека [8]. Такое же положение содержалось и в Основах уголовного судопроизводства Союза ССР и Союзных Республик 1924 года [9].

Содержание оперативного Приказа НКВД № 00447 противоречило и ст. 102 Конституции СССР, наделявшее судебную власть исключительными полномочиями по осуществлению правосудия, а также ст. 111, в которой закреплялось: «Разбирательство дел во всех судах СССР открытое, поскольку законом не предусмотрены исключения, с обеспечением обвиняемому права на защиту» [7], что указывает на антиконституционный порядок работы самой тройки, принимавшей решения по материалам на арестованного или группы арестованных, а также на каждую подлежащую выселению семью в отдельности [2].

Кроме того, полномочия народного суда закрепленные в статье 27 Закона СССР «О судоустройстве СССР, союзных и автономных республик» от 16 августа 1938 года, до рассмотрения дела в судебном заседании состояли в:

а) утверждении обвинительного заключения, представленного прокурором. При несогласии с обвинительным заключением народный суд вправе возвратить дело прокурору на доследование либо прекратить дело производством при наличии к этому достаточных оснований;

б) разрешении вопроса о заключении обвиняемого под стражу или освобождении его из-под стражи;

в) вынесении решения об обязательном участии при рассмотрении дела защитника и прокурора [1].

Таким образом, в деятельности репрессивных органов сложилась специфическая культура исполнения приказов руководителей, главенствующей роли подзаконных актов над конституционными принципами и положениями уголовно-процессуального закона.

Принцип верховенства закона становится ничтожным, превалирует мистификация властной вседозволенности, безоговорочное подчинение в одностороннем порядке воли человека, главенствующему субъекту, являющемуся прямым источником и интерпретатором правил социального взаимодействия, реализации идей превосходства одной «расы» (социальной группы, национальности, языковой принадлежности и прочие) над другими.

Вместе с тем общеобязательность является имманентным свойством права, а, следовательно, принцип законности все равно найдет способ своей реализации. По этой причине 15 ноября 1938 года выходит директива СНК СССР и ЦК ВКП(б) о приостановке рассмотрения дел, направленных на рассмотрение троек, военных трибуналов и ВК Верхсуда СССР в порядке особых приказов, за подписью В. Молотова и И. Сталина, о приостановлении с 16 ноября 1938 года рассмотрения всех дел на тройках, в военных трибуналах и в Военной коллегии Верховного суда СССР, направленных на их рассмотрение в порядке особых приказов или в ином, упрощенном порядке [10].

17 ноября 1938 года за подписью В. Молотова и И. Сталина принимается постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия» [11], в котором ускоренные и упрощенные процедуры, деятельность троек, фактически признаются незаконными, не соответствующими конституционным положениям и установленным процессуальным формам. В основе данного постановления было заложено два основных тезиса: о сознательном извращении советских законов и укоренившимся упрощенном порядке расследования.

Красной нитью через все постановление проходит демонстрация причинно-следственной связи ускоренных и упрощенных форм судопроизводства с имевшими место крупнейшими недостатками и извращениями в работе органов НКВД и прокуратуры. Обращалось особое внимание на незаконную практику массовых арестов, отсутствие полноты и высокого качества расследования, построение обвинения исключительно на полученном признании обвиняемого, ведение протоколов допроса, заполнение которых осуществлялось только после признания обвиняемым своей вины, с нарушением требований статьи 138 УПК и временных промежутков между задержанием и произведенным допросом, что содержит в себе признаки получения показаний под пыткой.

Критика в адрес органов прокуратуры, наделенных конституционными полномочиями по осуществлению высшего надзора за точным исполнением законов, заключалась в непринятии ими необходимых мер к реализации принципа революционной законности. Ставился акцент на том, что органы прокуратуры свели свое участие в расследовании к простой регистрации и штампованию следственных материалов, и вместо того чтобы устранять нарушения законности, фактически, наоборот, стали их узаконивать.

В постановлении прямо указывается на то, что сотрудники органов НКВД и прокуратуры: «сознательно извращали советские законы, совершали подлоги, фальсифицировали следственные документы, привлекая к уголовной ответственности и подвергая аресту по пустя-

ковым основаниям и даже вовсе без всяких оснований, создавали с провокационной целью «дела» против невинных людей» [11].

В этой связи принимается решение о запрете органам НКВД и прокуратуры производства каких-либо массовых операций по арестам и выселению, ликвидируются судебные тройки, созданные в порядке особых приказов НКВД СССР, а также тройки при областных, краевых и республиканских управлениях рабоче-крестьянской милиции.

Кроме того, отмечаются требования о соблюдении статьи 127 Конституции СССР о том, что аресты производятся только по постановлению суда или с санкции прокурора. Одновременно конкретизируется порядок санкционирования ареста, обязательное наличие достаточных оснований для его производства, фактических данных, обосновывающих законность и целесообразность его применения.

Указывается на обязанность НКВД при производстве следствия в точности соблюдать все требования Уголовно-процессуального кодекса. Особенно отмечается соблюдение процессуальных сроков, обязательное производство допроса арестованного не позже 24 часов, точного временного отражения хода допроса в протоколе, обязательного обозначения часа, дня, месяца и года ознакомления прокурора с протоколом допроса, заверенного его подписью.

На прокурора возлагается персональная ответственность за законность применения ареста, а также обязанность систематической проверки исполнения следственными органами установленных законом правил ведения следствия и немедленного устранения нарушений закона, принятие мер по обеспечению процессуальных гарантий обвиняемому.

Итак, Конституция СССР, принятая VIII Всесоюзным чрезвычайным съездом Советов 5 декабря 1936 года, воплотила в себе основные правовые ценности. В рамках положений Сталинской Конституции были сформированы конституционные принципы, определявшие правовые гарантии советского гражданина. Такими конституционными принципами стали: всеобщее равенство; свобода совести; свобода выражение собственного мнения; неприкосновенность личности; неприкосновенность жилища; тайна переписки.

В части судоустройства: осуществление правосудия только судом; гласность; выборность судов; подотчетность судов, судей и народных заседателей их избирателям; рассмотрение дел во всех судах первой инстанции с участием народных заседателей; независимость судей и народных заседателей и подчинение их только закону; обеспечение обвиняемому права на защиту; презумпция невиновности; право сторон на обжалование приговора.

Указанные конституционные принципы получили свое развертывание в нормах уголовно-процессуального закона и соответствующих постановлений СНК СССР и ЦК ВКП(б).

Вследствие этого деятельность репрессивно-карательных органов внесудебного характера (троек, особых совещаний), основанная на секретных оперативных приказах НКВД СССР, произвольно упразднивших конституционные гарантии и свернувших процесс доказывания является антиконституционной, незаконной, а, следовательно, их действия и решения не могут иметь юридической силы.

События преступлений, виновность обвиняемых, обвинения, основанные на личном признании обвиняемых, арестованных в массовом (лимитированном) порядке и продолжительное время содержащихся под стражей, наличие самого состава преступления, не могут соответствовать действительности, признаны достоверными, только на том основании, что были получены с нарушением процессуальной формы, а значит стали объектом фальсификаций.

Практическая сторона вопроса достаточно наглядна продемонстрирована в постановлении СНК СССР и ЦК ВКП(б) «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия», в котором определена причинно-следственная связь упрощенных и ускоренных процедур с низким качеством расследования, штампованием следственных материалов, нарушений законности, подлогами, фальсификациями, привлечение к уголовной ответственности лиц, без признака общественной опасности правонарушения, события и состава преступления, привлечения к уголовной ответственности невинных людей, возведение признания обвиняемого в «царицу доказательств».

В постановлении СНК СССР и ЦК ВКП(б) «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия» абсолютно верно и справедливо отмечено, что работники органов следствия и прокуратуры настолько отвыкли от кропотливой работы, что вошли во вкус упрощенного порядка производства дел, перешли на формально-статистическую отчетность, количественные показатели вместо качественной работы по противодействию преступности. К сожалению, этот тезис до сих пор остается релевантным для постсоветского, евразийского пространства, культивирующий редуцированные порядки привлечения лиц к уголовной ответственности.

Список использованных источников:

1. Закон СССР «О судоустройстве СССР, союзных и автономных республик» от 16 августа 1938 года // https://www.consultant.ru/ (Дата обращения: 14.05.2022).

2. Оперативный приказ НКВД Союза ССР № 00447 «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов» от 30 июля 1937 г. // ЦА ФСБ РФ. Ф. 66. Оп. 5. Д. 2. Л. 155-174. Подлинник. АП РФ. Ф 3. Оп.58. Д. 212. Л. 59-78 // https://petroff17.livejournal.com/57374.html. (Дата обращения: 14.05.2022 г.

3. Чернолуцкая Е.Н. Выселение семей «врагов народа» с территории советского Дальнего Востока в конце 1930-х годов как форма массовых депортаций // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. – 2011. – № 2. – С. 46.

4. Аблажей Н.Н., Потапова Н.А. «Национальные» операции Большого террора: иерархия полномочий власти и карательных органов в центре и на периферии // Мир Большого Алтая. – 2019. – № 5 (2). – С. 154.

5. Чернолуцкая Е.Н. Приказ НКВД № 00447 «Об операции по репрессированию… антисоветских элементов». Дальний Восток, 1937-1938 гг. // Россия и АТР. – 2005. – № 3. – С. 59.

6. Караман В.Н. «…доказательств нет, а посадить надо» методы репрессионной политики ВКП(б) в 1930-е годы // Россия и АТР. – 2004. – № 4. – С. 109

7. Конституция (основной закон) СССР. М.: Издание ЦИК СССР на языках союзных республик, 1937. С. 31.

8. Постановление ВЦИК от 15.02.1923 «Об утверждении Уголовно-Процессуального Кодекса Р.С.Ф.С.Р.» (вместе с «Уголовно-Процессуальным Кодексом РСФСР.») // https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=3551#Dqhn95T46kat8LTq2. (Дата обращения: 14.05.2022 г.).

9. Постановление Президиума ЦИК СССР от 31.10.1924 «Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и Союзных Республик» // https://www.consultant.ru/ (Дата обращения: 14.05.2022 г.).

10. Директива СНК СССР и ЦК ВКП(б) о приостановке рассмотрения дел, направленных на рассмотрение троек, военных трибуналов и ВК Верхсуда СССР в порядке особых приказов // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927 – 1939: Документы и материалы. В 5 тт. / Т. 5. 1937-1939. Кн. 2. 1938-1939 / Под ред. В. Данилова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. – С. 306-307.

11. Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия» // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939: Документы и материалы. В 5 тт. / Т. 5. 1937-1939. Кн. 2. 1938-1939 / Под ред. В. Данилова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. – С. 307-311.

List of sources used

1. Law of the USSR “On the Judiciary of the USSR, Union and Autonomous Republics” of August 16, 1938 // https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=16079#KEwyl5Tyg7Rrrr55. Date of access: 05/14/2022

2. Operational order of the NKVD of the USSR No. 00447 “On the operation to repress former kulaks, criminals and other anti-Soviet elements” dated July 30, 1937 // Central Administration of the FSB of the Russian Federation. F. 66. Op. 5. D. 2. L. 155-174. Script. AP RF. F 3. Op.58. D. 212. L. 59-78 // https://petroff17.livejournal.com/57374.html. Date of access: 05/14/2022

3. Chernolutskaya E.N. Eviction of families of "enemies of the people" from the territory of the Soviet Far East in the late 1930s as a form of mass deportations // Humanitarian research in Eastern Siberia and the Far East. - 2011. - No. 2. - P. 46.

4. Ablazhey N.N., Potapova N.A. "National" operations of the Great Terror: the hierarchy of authorities and punitive bodies in the center and on the periphery // World of Greater Altai. - 2019. - No. 5 (2). - S. 154.

5. Chernolutskaya E.N. Order of the NKVD No. 00447 "On the operation to repress ... anti-Soviet elements." Far East, 1937-1938 // Russia and Asia-Pacific. - 2005. - No. 3. - P. 59.

6. Karaman V.N. "... there is no evidence, but it is necessary to plant" methods of the repressive policy of the CPSU (b) in the 1930s // Russia and the Asia-Pacific Region. - 2004. - No. 4. - P. 109

7. Constitution (basic law) of the USSR. M.: Edition of the Central Executive Committee of the USSR in the languages of the Union Republics, 1937. P. 31.

8. Decree of the All-Russian Central Executive Committee of February 15, 1923 "On the Approval of the Criminal Procedure Code of the R.S.F.S.R." (together with the "Criminal Procedure Code of the R.S.F.S.R.") // https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=3551#Dqhn95T46kat8LTq2. Date of access: 05/14/2022

9. Decree of the Presidium of the Central Executive Committee of the USSR of 10/31/1924 "Fundamentals of criminal proceedings in the USSR and the Union Republics" // https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=16292#DwNz95TJUsRQotFV. Date of access: 05/14/2022

10. Directive of the Council of People's Commissars of the USSR and the Central Committee of the All-Union Communist Party of Bolsheviks on the suspension of the consideration of cases sent for consideration by troikas, military tribunals and the Supreme Court of the USSR in the manner of special orders // The tragedy of the Soviet village. Collectivization and dispossession. 1927-1939: Documents and materials. In 5 vols. / T. 5. 1937-1939. Book. 2. 1938-1939 / Ed. V. Danilova. - M.: "Russian Political Encyclopedia" (ROSSPEN), 2006. S. 306-307.

11. Decree of the Council of People's Commissars of the USSR and the Central Committee of the All-Union Communist Party of Bolsheviks "On arrests, prosecutorial supervision and investigation" // Tragedy of the Soviet village. Collectivization and dispossession. 1927-1939: Documents and materials. In 5 vols. / T. 5. 1937-1939. Book. 2. 1938-1939 / Ed. V. Danilova. - M.: "Russian Political Encyclopedia" (ROSSPEN), 2006. S. 307-311.

Сведения об авторе

Хан Виталий Вячеславович – профессор Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук.

Хан Виталий Вячеславович – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты.

Vitaliy V. Khan – Professor of the Academy of Law Enforcement Agencies at the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences.

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ,
ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ,
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО,
ТРУДОВОЕ ПРАВО,
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

CIVIL LAW,
LABOR LAW, INTERNATIONAL LAW

УДК 346.7
МРНТИ 10.27.25

А.А. Амангельды[1]

[1]Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы,
Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы
Алматы академиясы, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕРЕКШЕ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ҚОРҒАУ МЕН МОНОПОЛИЯҒА ҚАРСЫ ЗАҢНАМА

Мақала Қазақстан Республикасындағы азаматтық - құқықтық және монополияға қарсы ерекше құқықтар мәселелеріне арналады. Мақалада параллелдік импорттың, ерекше құқықтарды қорғау мен монополияға қарсы реттеу арасындағы теңгерімді сақтау мәселелері ашылды. Мақалада монополияға қарсы заңнамасы шеңберінде ерекше құқықтарды шектеу мен теріс пиғылды бәсекелестік институттарының өзара байланыс мүмкіндіктері және құқықпен интеллектуалдық меншік құқықтарымен қиянат ету ашылды. Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасы мен халықаралық заңнама деңгейінде жосықсыз бәсекелестік пен зияткерлік меншік объектілеріне айрықша құқықтардың арақатынасы мәселелері зерттеледі, сондай-ақ сот тәжірибесі, атап айтқанда, заңсыз құқық бұзушылық мысалында талданады. Мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасында рұқсат етілген монополия ретінде зияткерлік меншікке айрықша құқық түсінігі ашылады, осыған байланысты айрықша құқықтың осы заңнамалық тұжырымдамасы Қазақстан Республикасының монополияға қарсы заңнамасын бұзу болып табылмайтыны атап өтіледі. Мақалада Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасының мысалдары бойынша құқық иеленушілердің құқықтарының сарқылу түріндегі құқықтарын шектеу жағдайлары талданады.

Түйінді сөздер: теріс пиғылды бәсекелестік, тауарлық белгі, ерекше құқық, құқық иеленуші, патент, монополияға қарсы заңнама, мүдделердің теңгерімі.

Антимонопольное законодательство и защита исключительных прав в Республике Казахстан

Статья посвящена вопросам гражданско-правового и антимонопольного регулирования исключительных прав в Республике Казахстан. В статье раскрыта проблематика параллельного импорта, соблюдения баланса между антимонопольным регулированием и защитой исключительных прав. В статье описаны возможности ограничения исключительных прав в рамках антимонопольного законодательства и взаимосвязь институтов недобросовестной конкуренции и злоупотребление правом с правом интеллектуальной собственности. Исследуются вопросы соотношения недобросовестной конкуренции и исключительных прав на объекты интеллектуальной собственности на уровне национального законодательства РК и международного законодательства, а также проанализирована судебная практика, в частности на примере незаконного использования чужого товарного знака. В статье раскрыта концепция исключительного права на объекты интеллектуальной собственности как монополии, разрешенной в законодательстве Республики Казахстан, в связи с этим подчеркивается, что данная законодательная концепция исключительного права не является нарушением антимонопольного законодательства Республики Казахстан. В статье на примерах национального законодательства РК проанализированы случаи ограничения прав правообладателей в виде исчерпания прав.

Ключевые слова: недобросовестная конкуренция, товарный знак, исключительное право, правообладатель, патент, антимонопольное законодательство, баланс интересов.

Antimonopoly legislation and protection of exclusive rights in the Republic of Kazakhstan

The article is devoted to the issues of civil law and antimonopoly regulation of exclusive rights in the Republic of Kazakhstan. The article reveals the problem of parallel imports, maintaining a balance between antimonopoly regulation and protection of exclusive rights. The article describes the possibilities of limiting exclusive rights within the framework of antimonopoly legislation and the relationship between the institutions of unfair competition and the abuse of the right with the right of intellectual property. The issues of the correlation of unfair competition and exclusive rights to intellectual property objects at the level of the national legislation of the Republic of Kazakhstan and international legislation are investigated, as well as judicial practice is analyzed, in particular, on the example of the illegal use of someone else's trademark. The article reveals the concept of the exclusive right to intellectual property as a monopoly permitted in the legislation of the Republic of Kazakhstan, in this regard, it is emphasized that this legislative concept of the exclusive right is not a violation of the antimonopoly legislation of the Republic of Kazakhstan. In the article, on the examples of the national legislation of the Republic of Kazakhstan, cases of restriction of the rights of right holders in the form of exhaustion of rights are analyzed.

Key words: unfair competition, trademark, exclusive right, copyright holder, patent, antimonopoly law, balance of interests.

Қазақстан Конституциясы адамды, оның өмірін, құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттің ең жоғары құндылығы, олардың абсолюттік және бөлінбейтін сипаты, олардың заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуын айқындауы деп таниды [1, 9 б.].

Сол себепті де ерекше құқықтарға қатысты қарым-қатынастар әрдайым азаматтық-құқықтық реттеудің тақырыбы болды, өйткені олар интеллектуалдық мүлік объектілерінің меншік құқықтары. Ерекше құқық интеллектуалдық қызметінің қорытындыларына меншік құқығы болып табылады, және құқық иеленуші оны өз қарауы мен еркі бойынша кез келген тәсілмен пайдалануға құқылы. Ерекше құқық, қорғауға жататын, және интеллектуалдық меншік объектісін заңды негізде оны иеленушімен монопольді пайдаланудың абсолютті субъективтік мүлік құқығы болып табылады. Осыған орай, ондай құқықтың ерекшелігінің мәнісі интеллектуалдық қызмет нәтижесін монопольді қолдануында. Сонымен интеллектуалдық меншік объектісін қолдану тек құқық иеленушісінің рұқсатымен мүмкін, олай болмаған жағдайда ол оның ерекше құқықтарын бұзу болып табылады, және ол қандай бір қорғау тәсілдерін қолдануға және сот пен уәкілетті органдарға өзінің құқысын қорғау үшін жүгінуге құқылы. Интеллектуалдық қызмет нәтижелеріне ерекше құқық абсолютті болып табылады, ол құқық иеленушісінде аталған құқықтарын жүзеге асыру мен орындауға монополия бар екенін білдіреді.

Ерекше құқық иеленушінің монополиясын мемлекеттің реттеу әсерімен жасалынатын (мемлекеттік және табиғи монополиялар) монополиядан айыру қажет деп, С.А. Паращук жазады. Бірінші жағдайда, монополиялық құқық объектіні жасау бойынша (шығармашылық, пайдалы үлгі, тауар белгісі және т.б.), оған субъектінің аталған құқығының барын және соңғысын қолдануға растайтын қорғау құжатын алу (патент, куәлігін), субъектінің өз ынталы әрекеттері нәтижесінде (ұйымдастыру - құқықтық нысаннан тәуелсіз) пайда болады. Екінші жағдайда, монополия белгілі бір кәсіпкерлік қызмет салаларын монополия ретінде жариялау (заңдастыру) және аталған кәсіпкерлікті қатаң белгіленген субъектілерге жүзеге асыруға құқық беру арқылы мемлекеттің еркі бойынша құрылады. Аталған монополиялардың ортақ келесі факт, олар заңды негіздерде (заңнаманың нормаларымен) бәсекелестіктен қорғалды [2, 83 б.]. Кейбір ерекше құқықтар уақытша болып табылады, заңмен көзделген уақытта әрекет етеді, ол өтіп кеткеннен кейін объектілерді кез келген тұлғалар (мысалы, патент және т.б.) кедергісіз және ақысыз пайдалуға мүмкін [2, 84 б.] деп, С.А. Паращук бекітеді. Теріс пиғылды бәсекелестіктен қорғау құқығына келетін болсақ, ол субъективті азаматтық құқық болып табылады. В.И. Еременко заңды монополиялардың құрамына жатпайды деп белгілейді [3, 17 б.].

Қоғамдық қарым-қатынастырдың азаматтық-құқықтық реттеудің негізгі принципі шарттың еркіндігінде, оның белгілері контрагенттерді еркін таңдау, шарттың шарттары, еркін кәсіпкерлік және басқасы. Сөзсіз, интеллектуалды меншік объектілері айналымының негізгі саласы кәсіпкерлік болып қалады. Оған қоса, аталған еркіндік абсолютті емес, өткені 1994 жылы 27 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Советімен қабылданған Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің (Жалпы бөлім) (одан әрі – ҚР АК) 11 бабына сәйкес, заңды бәсекелестікті шектеуге немесе жоюға, негізсіз артықшылықтарды алуға, тұтынушылардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қысым жасауға бағытталған монополистік және қандай болса да басқа қызметке жол берілмейді. ҚР АК 11 бабы 2 бөлігімен, заңды құжаттарында көзделген реттерді қоспағанда, кәсіпкерлердің азаматтық құқықтарды бәсекелестікті шектеу мақсатында пайдалануына, соның ішінде: 1) кәсіпкерлердің рыноктағы өздерінің үстем жағдайын пайдаланып, атап айтқанда, тауар тапшылығын жасау немесе бағаны көтеру үшін тауар өндіруді шектеу немесе тоқтатып тастау, не айналыстан алып тастау арқылы қиянат жасауына; 2) ұқсас кәсіпкерлік қызмет жүргізуші адамдардың баға, рыноктарды бөлісу, басқа кәсіпкерлерді алыстау туралы және бәсекелестікті едәуір шектейтін өзге де жағдайлар туралы келісімдер жасасуына және оларды орындауына; 3) ұқсас кәсіпкерлік қызмет жүргізуші адамның және тұтынушылардың заңды мүдделеріне қысым көрсетуге бағытталған теріс пиғылды әрекеттер жасауына (теріс пиғылды бәсекелестік), атап айтқанда, тұтынушыларды басқа кәсіпкердің тауар дайындаушысы, дайындау мақсаты, әдісі мен орны, сапасы және өзге де қасиеттер жөнінен шатастыру арқылы, тауарларды жарнамалық және өзге де ақпаратта әдепсіздікпен салыстыру, бөтен тауардың сыртқы безендірілуін көшіріп алу арқылы және басқа да әдістермен шатастыруына жол берілмейді [4].

Сонымен, кәсіпкерлік қызметті еркін жүзеге асыруында өзінің шектері бар екеніне көреміз. Кәсіпкерлік еркін бәсекелестік шарттарында болу қажет. Рыноктың қалыпты жұмыс істеуінің негізгі талабы бәсекелі орта болып тұр. А.Е. Гутерман бәсекелі орта деп, нақты өнімнің өндіріліп сатылатын экономикалық және әлеуметтік шарттардың жиынтығын түсінуді ұсынады [5, 43 б.]. Қазақстан Республикасының (одан әрі – ҚР) заңнамасы бәсекелі ортаның түсініктемемін қарастырмайды, бірақ бәсекелестіктің ұғымы орын алады. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазанда № 375-V «Қазақстан Республикасының кәсіпкерлік кодексінің» (одан әрі – ҚР КК) 162 бабына сәйкес бәсекелестік ұғымы дербес жасаған әрекеттері тиісті тауар нарығындағы тауарлар айналысының жалпы жағдайына олардың әрқайсысының біржақты ықпал ету мүмкіндігін тиімді шектейтін нарық субъектілерінің жарыспалылығы бәсекелестік деп танылады. Бәсекелестік: жарыспалылық, адалдық, заңдылық, тұтынушылар құқықтарының сақталу бастауларына негізделеді, олар нарық субъектілерінің ұйымдық-құқықтық нысаны мен тіркелген жеріне қарамастан, нарық субъектілерінің барлығына біркелкі түрде, бірдей шамада және тең жағдайда қолданылады [6].

Осыған орай, келесі сұрақ пайда болады: бәсекелестік (монополияға қарсы) заңнаманың абсолютті ерекше құқықпен қалай байланысады. Бәсекелестік (монополияға қарсы) құқық шаруашылық субъектілерінің арасындағы қарым - қатынастарды реттейтін заңнаманың бөлігі болып табылады [7, 112 б.]. Бәсекелестік (монополияға қарсы) құқық кәсіпкерлік құқықтың институты, өйткені бәсекелестікке құқық кәсіпкерлікпен айналысуға құқығының бөлігі, деп Т.И. Шайхеев жорамалдайды [7, 112 б.]. Бір жағынан заңнама интеллектуалдық қызметтің нәтижелерін заңсыз қолданудан қорғайды, екінші жағынан құқықтық нормаларды шығару арқылы бәсекелестік нарыққа шарттар жасайды. Ресейде қазіргі кезде бәсекелестік заңнаманың жетілдіру процессі жүргізіліп жатыр. С. Пузыревский түзету жобасы монополияға қарсы заңнаманың ережелерін ерекше құқықтар объектілеріне қолдануы, ол келісімдер немесе әрекеттер сәйкесінше тауарлардың айналымы кезінде бәсекелестікті шектеу, болдырмау мен жоюға бағытталғанда мүмкін екенін белгілейді. Ол интеллектуалдық қызмет нәтижелерін қолдану барысында өндірілген тауар нарықта тауарлық айналымның жалпы ережелері арқылы айналымда болады және ерекше құқықтардың бар болуы монополияға қарсы тауарлық нарығына белгіленген ережелерден

шығармайды. Басқаша айтқанда, егер монополия тауарлық белгімен таңбаланған тауар өндірсе, шарт жасасудан тауарда тауарлық белгі бар деп емес, тек экономикалық несеме технологиялық бебептермен ғана бас тарту мүмкін. Сонымен, контрагент тауарлық белгіге лицензиялық құқықтарды құқығы иеленушінің тауарлық нарықта басым болуына сілтеме жасап талап етуге құқығы жоқ. Тауарлық белгіге құқықтар тек РФ азаматтық кодексімен белгіленген тәртіпте жүзеге асырылу қажет [8, 7-8 б.]. Біз аталған пікірмен келісеміз, және ол ерекше құқықтардың концепциясына қайшы келмейді, және бәсекелестік туралы заңнаманың талаптарына сәйкес. Біздің көзқарасымызға сай, ерекше құқықтардың құқық иесінің заңды монополиясы монополияға қарсы заңнаманың мәніне қайшы келмейді, өткені аталған институттардың мақсаттары әртүрлі. Оған қоса, егер құқық иеленуші өзінің абсолютті құқығын пайдалына отырып бәсекелестікке қарсы құрамында әкімшілік құқық бұзушылық болатын әрекеттер жасаса, онда ондай құқық иеленуші ҚР әкімшілік кодексімен көзделген жауапкершілікті атқару қажет.

Р. Попов интеллектуалдық меншікті қорғау өзімен көп емес салалардың бірі, қайда заңды монополияға (ерекше құқық) мүмкіндік берілген деп жазады. Интеллектуалдық меншіктің әртүрлі түрлерінде аталған монополияның өз шектеулері бар, ол қоғамның жаңа идеяларға, білімге, шығармашылыққа еркін қол жетуіне сұранысы мен авторлардың интеллектуалдық еңбектеріне сыйақы алу [9, 52 б.]. С.А. Паращуктың пікірі бойынша теріс пиғылды бәсекелестік туралы нормаларды қоса бәсекелестік туралы заңнама, бәсекелестердің өзімшіл мүдделерін ғана қамтамассыз етуге емес, бағдарланған әлеуметтік нарықтық экономиканың тиымды қызмет атқаруына бағытталу қажет. Сонда норма шығармашылықтың, оған қоса кейбір әрекетсіздіктерді құқыққа қайшы деп тану, сонымен қатар тұтынушыларды теріс пиғылды бәсекелестіктен қорғау субъектілері ретінде атап өту сияқты нақты сауалдар өз орнын табады [10, 20 б.].

Алайда, практикада аталған жағдайлар аз емес. Құқық иелері өзінің интеллектуалдық қызметтің нәтижелеріне белгілі құқықтарды пайдалана отырып, нарыққа өзінің шарттарын мәжбүрлейді, кейде контрагенттерге пайдалы емес. Мысалға, ондайлар болып арнайы бағдарламалық қамтамасыз етудің, шығармашылықтың, тауарлық белгінің құқық иелері өздерінде бәсекелестердің жоқ немесе бір ақ бәсекелес Microsoft компаниясы екенін біледі, өнімдерге бағалар өте жоғары және қазақстандық кәсіпкерлерге қол жетімді емес. Сонымен қатар, интеллектуалдық меншік облысында халықаралық заңнама да заңды монополия мен теріс пиғылды бәсекелестікті болдырмаудың ара қатынасын көздейді. Өнеркәсіптік меншікті қорғау бойынша Париж конвенциясының 10-bis бабы (1979 жылғы 2 қазанда өзгертілді) келесіні айтады: «1. Одақ елдері, одаққа қатысатын елдердің азаматтарына теріс пиғылды бәсекелестіктен тиымды қорғауды қамтамасыз ету қажет. 2. Теріс пиғылды бәсекелестіктің актісі, өнеркәсіптік және сауда істердегі адал әдеттерге қайшы бәсекелестіктің қандай бір актісі болып есептеледі. 3. Тыйым салынады: (i) кәсіпорынға, өнімге немесе бәсекелестіктің нырықтық және өнеркәсіптік қызметіне қатысты орнынан қалай болса солай түсіруге мүмкін беретін барлық әрекеттер; (ii) коммерциялық қызметті жүзеге асыру барысында, бәсекелестің сауда қызметін, өнімнің немесе кәсіпорынның беделін түсіретін жалған пікір айту; (iii) коммерциялық қызметті жүзеге асыру барысында қолдануы тауардың мінезі, жасау тәсілі, қасиеттері, қолдануға жарамдылығы немесе санына қатысты қоғамдастықты жаңылыстыруға енгізу мүмкін нұсқаулықтар мен пікірлер» [11]. Өз кезегінде Өнеркәсіптік меншікті қорғау бойынша Париж конвенциясының 10-bis бабы (1979 жылғы 2 қазанда өзгертілді) құрамында келесі бар: «Тауарлық белгілер, фирмалық атаулар, жалған нұсқаулықтар, теріс пиғылды бәсекелестік: қорғау құралдары, сотқа жүгіну құқығы 1. Одақ елдері басқа Одақ елдерінің азаматтарын 9, 10 және 10-bis баптарында көрсетілген барлық әрекеттерді тиымды алдын алуға заңды құралдармен қамтамасыз етуге міндеттенеді. 2. Одан басқа, олар бар болуы аталған елдердің заңына қайшы келмейтінтін және олар қызығушылық танытатын өнеркәсіпшілерді, әзірлеушілерді және саудагерлерді ұсынатын одақтар мен бірлестіктерге 9, 10 және 10bis баптарында көзделген әрекеттерді қай елде одақтар мен бірлестіктерге қорғау

қажетті болған жағдайда аталған елдің заңы рұқсат ететін шамада алдын алу мақсатында сот пен әкімшілік органдарына жүгінуге мүмкіндік беретін шараларды қарастыруға міндетті [11].

Осыдан интеллектуалдық меншік объектілеріне ерекше құқытармен заңды монополия тиым салынатын монополияға әкеп соқтыруға болмайды. Париж және Берн конвенциясының нормалары аталған заңсыз әрекеттерді алдын алу мақсатында сот пен әкімшілік органдары арқылы қорғауға құқық береді [12]. ҚР монополияға қарсы органдарының қызметінде интеллектуалдық меншік объектілеріне әкімшілік құқықтық қорғаудың ерекшелігі теріс пиғылды бәсекелестікпен күрес шеңберінде интеллектуалдық қызмет нәтижелері мен оларға теңестірілген даралау құралдарын жасау мен қолдану облысында әкімшілік құқық бұзушылықтарды ашу мен алдын алу [13, 66 б.]. Сонымен қатар, нақты келісімнің монополияға қарсы заңнамаға сәйкестігі немесе сәйкес еместігін ашу тек келісімнің тұлғалардың мінез құлығына әсер еткенін талдау барасында ғана мүмкін [14, 34 б.].

В. Груздевтің пікірінше, ерекшелік әрекеттер шаруашылық субъектілерінің құқыққа қабілеттіліктің көлеміне кіреді, заңды және құқықтық реттеудің мақсаттарын есепке алғанда қалаулы. Аталған әрекеттер парасаттылықтың, ақылдылықтың және әділділіктің талаптарына қайшы және бәсекелестерге залал немесе олардың іскерлік беделдеріне зиян келтірген, не келтіру мүмкін болғанда пайда болады [15, 102 б.]. Осы пікірмен ібз келісеміз. Монополияға қарсы органмен жолы кесілетін кең таралған құқық бұзушылық теріс пиғылды бәсекелестік екенін белгілеу қажет. Сонымен бірге, Р. Попов мақұлдайды: «Тіркелген тауарлық белгімен бұзылатын заңды мүдделерді қорғау тауарлық белгінің тіркелуін жарамсыз деп танусыз мүмкін емес деп тәжірибе көрсетеді» [8, 56 б.]. «Тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы» 1999 жылғы 26 маусымдағы№ 456-I Қазақстан Республикасының Заңының 24 бабына сәйкес тауар белгісінің тіркелуін қолдану: 1) осы Заңның 15-бабында көзделген оның қолданылу мерзімінің аяқталуына байланысты; 2) тауар белгісі иесінің (құқық иеленушінің) – жеке тұлғаның қайтыс болуына, заңды тұлғаның таратылуына байланысты; 3) тауар белгісі иесінің одан бас тартуы туралы берген жазбаша арызы негізінде; 4) осы Заңның 19-бабының 4-тармағына сәйкес тауар белгісі пайдаланылмаған жағдайда [16].

Құқық иеленушімен теріс пиғылды бәсекелестік актісін жасау тауарлық белгінің тіркелуін жарамсыз деп тануға негіз емес. Біз Р. Поповпен теріс пиғылды бәсекелестікті болдырмауда көрінетін бұқаралық мүдделер мен тауарлық белгінің құқық иесінің мүдделері арасында теңгерім қажет екеніне келісеміз. Мүмкін келісім ретінде автор тауарлық белгінің құқықтық қорғауын жарамсыз деп тануға уәкілетті әкімшілік органмен монополияға қарсы органның шешіміне шағым беру мерзімінің аяқталуынан кейін сәйкесінше шешім шығару тарулы міндет тіркеу [9, 60 б.]. Аталған позицияның қарсыластары да бар. Мысалы, Н. Вознесенский, Ю. Гнусина РФ АК ережелері, сот тәжірибесі интеллектуалдық қызмет нәтижелеріне ерекше құқықтардың құқық иеленушісінің жағдайын заңды монополияның иеленушісі ретінде, ал аталған құқықтарды жүзеге асыру заңмен рұқсат етілген бәсекелестікті шектеу деп сипаттайды. Ерекшеліктер бар болғанда бәсекелестікті қорғау туралы заңды қолдануға негіздер қарастырылмайды. Рейседің МҚФҚ қолданыстағы тәсілден бас тартуды ұсынады. Ол монополияға қарсы органның құзыретін кеңейтуге әкеп соғады, өз кезегінде ол құқық иеленуші құқытарын жүзеге асырудың шектерінен шықпады ма, лицензияны анау немесе басқа тұлғаға беруге міндетті ме, лицензиялық шартқа қандай шарттар қосылады немесе қосыла алмайды және т.б. [17]. Р. Поповтың ұсынысын түбегейлі деп есептейміз, соңында тек сот теріс пиғылды құқық иеленушіні тауарлық белгіге ерекше құқықтарын айыруға уәкілетті. Ал ерекше құқықтарды қорғау мен монополияға қарсы реттеулің теңгеріміне келсек, біздің ойымызша, ерекше құқықтармен қолдануға және жузеге асыруға сөзсіз монополиялық құқықтарға ие құқық иеленуші аталған құқықпен әрдайым нарыққа кіру мен шығуға ерік болғанға, нарықтың қолжетімділігі болу үшін басқа кәсіпкерлерге барьер жасау мақсатында қолдануға болмайды. Осы орайда, әр монополияның, сонымен қатар заңды, еркіндікті өз еркімен білдірудің шектері болу керек, әйтпесе бұл анархияға әкес соғады, онда ешқандай бәсекелестік орта туралы туралы сөз болмайды.

Ондай ерекше құқықтардың шектерімен интеллектуалдық қызмет нәтижелеріне нақты заңнаманың талаптары шығу керек, сондықтан монополиялық тыйымдар интеллектуалдық меншік объектілеріне құқықтарды қолдану бойынша әрекеттерге таратылу керек.

Атап айтқанда, ҚР КК 178 бабымен әкімшілік құқық бұзушылықтың құрамы көзделген «Тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді, сондай-ақ авторлық құқық объектілерін дараландыру құралдарын құқыққа сыйымсыз пайдалану». Бөгде тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, фирмалық атауын, тауар шығарылған жердің атауын немесе біртекті тауарлар үшін олармен ұқсас белгілерді заңсыз пайдалану немесе құқық иеленушінің немесе осыған уәкілеттік берілген тұлғаның рұқсатынсыз әдеби, көркем шығармалардың, мерзімді басылымдардың атауларын пайдалану немесе оларды қаптамада тұтынушыны тауардың сипатына, өндірілу тәсілі мен орнына, тұтынушылық қасиеттеріне, сапасы мен санына қатысты немесе оны өндірушілерге қатысты жаңылыстыруға ұшыратуы мүмкін болатындай етіп пайдалану тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді дараландыру құралдарын, сондай-ақ авторлық құқық объектілерін құқыққа сыйымсыз пайдалану болып табылады [6]. ҚР КК 226 бабы негізінде монополияға қарсы орган белгіленген өкілеттіктеріне сәйкес: 1) нарық субъектілеріне: осы Кодекстің нормаларын бұзушылықтарды тоқтату және (немесе) олардың салдарларын жою; бастапқы жағдайды қалпына келтіру; осы Кодексте қайшы келетін шарттарды бұзу немесе өзгерту; экономикалық шоғырлануды реттеу кезінде мәмілелерді бұзу немесе оларды жарамсыз деп тану арқылы олардың күшін жою қажеттігі туралы орындалуы міндетті нұсқамалар беруге [6]. Монополияға қарсы орган Қазақстан республикасының әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексімен көзделген тәртіпте, бәсекелестікті қорғау және монополистік қызметті шектеу облысында әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді қарастыруға және әкімшілік жазаларды салуға құқылы. Нарық субъектілері ондай ұйғарымдарды барлық кезде емес орындайды. Ондай жағдайда сотқа жүгіну қажет.

2015 жылғы қазан айында Алматы қаласының монополияға қарсы инспекциясына «Эдванс Мэгэзин Паблишерс Инк» компаниясы өкілінен «Gentlemen Quality» Bar Asia» ЖШС – мен тауарлық белгіні құқыққа қайша қолдану туралы арызы келіп түсті. Арызданушы әртүрлі елдерде тіркелген көптеген тауарлық белгілердің құқық иесі болып табылады. Қазақстанда ол «GQ» тауарлық белгісі. В Казахстане это товарный знак «GQ» (уақытша тұруды қамтамасыз ету бойынша қызметтер, қонай үйлер қызметі, бар, кафе мен ресторандар, тамақ өнімдері мен сусындармен қамтамасыз ету, тағамдарды дайындап үйге жеткізу бойынша қызметтер); «GQ Bar». Алайда, «Gentlemen Quality» Bar Asia» ЖШС 2008 жылы Алматы қаласында ресторан ашып, алғашында оны «GQ Bar» атады. 2011 жылы «Эдванс Мэгэзин Паблишерс Инк» компаниясы ЖШС-не ресторан атауында «GQ Bar» атауын «GQ» и «GQ Bar» тауарлық белгімен ұқсастығына сәйкес қолдануды қоюды талап етті. Келіссөздердің нәтижесінде ЖШСресторан атауын «GQ Bar»-ден «Gentlemen Quality» Bar Asia" ауыстырды. Бұдан соң, Серіктестік өз атына келесі тауарлық белгілерді тіркеді: - «GENTLEMENSQUALITY Bar Asia» және «Gentlemen Quality Bar Asia». Тауарлық белгілер сонымен қатар ЖШС сайттың домендік атында да қолданды www.gqb.kz, сайттың текстінде. Фирмалық аты «Gentlemen Quality» Bar Asia» ЖШС жарғысын бекіту үшін, Алматы қаласының әділет департаментінде бастапқы тіркелу кезінен белгіленді. 2008 жылы «GQ Bar Asia» атауын қолданғаны үшін Серіктестік жауапкершілікке тартылды және 4000 доллар мөлшерінде айыппұл төледі. Сонымен қатар, ЖШС ресторанның ребрендингін жүргізгенін хабарлады, ол Серіктестіктің атауын фискальді шотта түзетті, «G» және «Q» басты әріптердің түсін өзгертті және www.gqb.kz сайтын жапты. Тергеу нәтижесінде Серіктестікке ҚР монополияға қарсы заңнаманың бұзушылықтарын жою туралы ұйғарым шығарылды, бұдан әрі Қазақстан Республикасының монополияға қарсы заңнамасын басқа өндірушінің тауарлық белгісін құқыққа қайшы қолдану арқылы ұзбау, сонымен қатар әкімшілік өндіріс қозғалды. Бірақ ұйғарым толық көлемде орындалған жоқ. Серіктестік ұйғарымға Алматы қаласының Арнайы ауданаралық экономикалық сотында шағым жасауды, нәтижесінде сот шағымды қанағаттандырудан бас тартты. Кейін Монополияға қарсы органның департаменті

Алматы қаласының Арнайы ауданаралық экономикалық сотына «Gentlemen Quality» Bar Asia» ЖШС-ті Инспекцияның 2014 жылғы 17 қаңтардағы ұйғарымын GQ бас әріптерін белгілемеу немесе Комитеттің тауарлық белгілерді тіркеудің мемлекеттік реестрінде тіркелген атауға ауыстыру (ресторан интеръерының барлық бөлімдерінде, ресторанға кіреберісінде орналасқан тапал тіреуде, тағамдарды орайтын пакеттерде) бас әрітперді ауыстыру бойынша толық көлемде орындауын мәжбүрлеу туралы жүгінді. Жауапкер «Gentlemen Quality» Bar Asia» ЖШС сот отырысына келген жоқ. Нәтижесінде, сот Алматы қаласы бойынша Қазақстан Республикасының табиғи монополияларды реттеу департаментінің талап арыздарын қанағаттандыру мен инспекцияның ұйғарымын толық көлемде орындауға қаулы етті [18, с. 8-9]. Сонымен, монополияға қарсы орган тікелей құқық иеленушіні ерекше құқықтарын шектей алмайды, ол тек сәйкес үйғарым жолдап немесе әкімшілік жауапкершілікке тарта алады.

Басқа маңызды сұрақтардың бірі болып, теріс пиғылды бәсекелестік және интеллектуалдық меншік құқығының құқықпен теріс пайдалану институттарының теңгерімі. Теріс пиғылды бәсекелестік және интеллектуалдық меншік құқығының құқықпен теріс пайдалану институттарының теңгерімін анықтау үшін олардың мақмұнын түсіну керек. ҚР КК 174 бабы мақұлдайды: Үстем немесе монополиялық жағдайға ие нарық субъектілерінің тиісті тауар нарығына кіруді шектеуге, бәсекелестікті болғызбауға, шектеуге және жоюға алып келген немесе алып келетін және (немесе) нарық субъектісінің немесе белгілі бір тұтынушылар тобының заңды құқықтарына қысым жасайтын әрекеттеріне (әрекетсіздігіне), оның ішінде: 1) монополиялық жоғары (төмен) немесе монопсониялық төмен бағаларды белгілеу, ұстап тұру; 2) әртүрлі бағаларды қолдану тауарды өндіруге, өткізуге және жеткізуге жұмсалатын әртүрлі шығындарға, сату көлемі, ақы төлеу шарттары, шарттың қолданылу мерзімдері ескерілетін жеңілдіктер жүйесінің кемсітпеушілік қолданылуына байланысты болатын жағдайларды қоспағанда, нарық субъектілерімен немесе тұтынушылармен жасалған мәні бірдей келісімдерге объективті түрде ақталмайтын себептермен әртүрлі бағаларды не әртүрлі шарттарды қолдану; 3) өзінен сатып алынған тауарларды қайта сатуға аумақтық белгісі, сатып алушылар тобы, сатып алу шарттары бойынша, сондай-ақ саны, бағасы бойынша шектеулер белгілеу; 4) нарық субъектісіне немесе тұтынушыға өз мазмұны бойынша немесе іскерлік айналым дәстүріне сәйкес осы келісімдердің нысанасына қатысы жоқ қосымша міндеттемелер қабылдату арқылы келісім жасасуға шарт қою не оны күштеп таңу; 5) өтініш жасалған кезде тиісті тауарды өндіру немесе өткізу мүмкіндігі болған кезде жекелеген сатып алушылармен шарт жасасудан немесе тауарды өткізуден негізсіз бас тарту не осындай шарт жасасу туралы ұсынысқа күнтізбелік отыз күннен асатын мерзімде жауап ұсынбаудан көрінетін жалтару сияқты әрекеттеріне тыйым салынады. Бұл ретте бас тарту не жалтару, егер сатып алушы өтініш жасаған кезде өндірілетін немесе өткізілетін тауардың талап етілетін көлемі, оның ішінде тиісті тауарды сату туралы шарттар жасалуына байланысты болмаған жағдайда, негізді деп саналады; 6) бәсекелестер өндірген не өткізетін тауарларды сатып алу кезінде шектеулер қабылдау арқылы тауарларды беруге шарт қою; 7) өндіру немесе беру мүмкіндігі болған кезде тұтынушылардың, нарық субъектілерінің сұранысы немесе тапсырыстары бар тауарларды өндіру және (немесе) беру көлемдерін негізсіз қысқарту немесе өндіруді және (немесе) беруді тоқтату; 8) егер тауардың бағасын көтеру тауарды алып қоюдың нәтижесі болып табылса, тауарды айналыстан алып қою; 9) контрагентке шарт нысанасына жатпайтын, экономикалық немесе технологиялық тұрғыдан негізсіз шарт талаптарын күштеп таңу; 10) нарықтың басқа субъектілеріне тауар нарығына кіруге немесе тауар нарығынан шығуға кедергілер жасау; 11) сол бір тауарға әртүрлі бағаларды (тарифтерді) экономикалық, технологиялық тұрғыдан немесе өзге де түрде негізсіз белгілеу, кемсітушілік шарттар жасау [6].

Е.В. Орлова нарықта басым жағдайын теріс пайдалану құқықпен теріс пайдаланудың жеке жағдай деп жазады [14, 32 б.]. Құқық иесімен басым жағдайын теріс пайдаланудың маңызды мысалын қарастырайық. А компаниясы жаңа және көрсеткіштері бойынша аналогы жоқ автокөлік қозғалтқышының поршнелық жүйесінің технологиялық құрылымының бөлігін

ойлап ашуға патентінің құқық иесі болып табылады. Сонымен қатар, А компаниясы автокөлік құрылысы саласында технологияларды өңдеу мен өндіріске енгізу және автокөлік қозғалтқыштарына бөліктерді өндіру бойынша жұмыс жасайды. А және Б компаниялары автокөліктерге қозғалтқыштарды өндірушілері болып табылады және оларды жетілдіру мен жаңарту мақсатында олардың құрылысының жаңа технологиясын әзірледі. Аталған жаңа технологияның құрамдас бөлігі А компаниясының патенті болып табылады. Б және В компаниялары А компаниясына патентті қолданып, жаңа қозғалтқыштардың жасау мен азаматтық өндіріске енгізу мақсатында лицензиялық шарты жасауға ұсыныспен жүгінді. А компаниясы лицензиялық шартты жасасудан келешекте өздері автокөлік қозғалтқыштарын жасайтыны туралы ниеттенетінін көрсетіп бас тартты. Алайда, А компаниясының өзінің автокөлік қозғалтқыштарын өндіруге сәйкесінше технологиялары мен қуаттылығы жоқ. Осы жағдайда, осындай патентпен қорғалатын тахнология, салыстырмалы аналогтары жоқ, ал құқық иесі оны қолданып өзі тауарларды өндіруге мүмкіндігі және мүддесі жоқ болса, Б және В компанияларымен лицензиялық шартты жасаудан бас тарту экономикалы және технологиялы негізсіз, ал әрекеттер үстем жағдаймен теріс пайдалану деп танылу мүмкін [19].

ҚР КК 177-бабына сәйкес жосықсыз бәсеке – заңсыз артықшылықтарға қол жеткізуге немесе беруге бағытталған бәсекедегі кез келген әрекет. Жосықсыз бәсекелестікке тыйым салынады. Заң шығарушы келесі әрекеттерді жосықсыз бәсекелестік деп санайды: 1) тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді, сондай-ақ авторлық құқық объектілерін дараландыру құралдарын құқыққа сыйымсыз пайдалану; 2) басқа өндірушінің тауарын құқыққа сыйымсыз пайдалану; 3) бұйымның сыртқы түрін көшіріп алу; 4) нарық субъектісінің беделін түсіру; 5) көрінеу жалған, жосықсыз және анық емес жарнама; 6) мәжбүрлі ассортиментпен тауар өткізу (сатып алу); 7) бәсекелестің сатушысына (өнім берушісіне) бойкот жасауға шақыру; 8) сатып алушыны (өнім берушіні) кемсітуге шақыру; 9) нарық субъектісін бәсекелеспен шартты бұзуға шақыру; 10) сатушының (өнім берушінің) қызметкерін сатып алушылық; 11) сатып алушының қызметкерін сатып алушылық; 12) коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты құқыққа сыйымсыз пайдалану; 13) тұтынушыға тауардың сипатына, өндірілу тәсілі мен орнына, тұтынушылық қасиеттеріне, сапасы мен санына және (немесе) оны өндірушілерге қатысты анық емес ақпарат ұсына отырып, тауарды өткізу; 14) нарық субъектісінің өзі өндіретін және (немесе) өткізетін тауарларын нарықтың басқа субъектілері өндіретін және (немесе) өткізетін тауарлармен орынсыз салыстыруы [6].

Сонымен, теріс пиғылды бәсекелестік әрекеттерде байқалады, аталған әрекеттердің тізімі ҚР КК 177 бабында көрсетілген және жабық мінезді бар. Сонымен қатар, аталған әкімшілік құқық бұзушылықтың құрамы формальді, құқық бұзушылықтың құрамы болу үшін ҚР КК 117 бабында аталған әрекеттерді жасау жеткілікті. А.Н. Варламова не заң шығарушы, не құқық қолданушы аталған түсініктемелердің өзара қатынасының мәселесіне толық айқындық енгізген жоқ деп жазады. Аталған жағдайда, теріс пиғылды бәсекелестік ретінде қандай бір әрекетті саралау, құқық пайдаланушының қарауы, оның теріс пиғылды бәсекелестіктің субъективті түсінігіне байланысты. Автор теріс пиғылды бәсекелестік түсініктемесіне және теріс пиғылды бәсекелестік актілері ретінде монополияға қарсы орган мен сотпен қарастырылатын әрекеттер тізіміне мұқият қарауға шақырады [20, 30 б.]. Қазақстандық құқық пайдаланушы тәжірибесінде аналогиялық тәжірибе бар екенін белгілеу қажет.

Сонымен, интеллектуалдық меншік құқығы (субъективті мағынада) үшінші жақтардың қаупінен қорғау мен субъектіге интеллектуалдық меншік объектісімен ие болудың заңмен кепіліпденген мүмкіндігінің субъективті құқығы болып табылады. Сонымен қатар, егер субъект өзінің ерекше құқықтарын теріс пайдаланатын немесе бәсекелестіктің негіздеріне қарсы бағытталған әрекеттер жасаса, ол әкімшілік құқық бұзушылық болып табылатын теріс пайдалану мен теріс пиғылды бәсекелестік үшін әкімшілік жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Ерекше құқықтар мен теріс пиғылды бәсекелестіктен қорғау құқығы арасындағы өзара байланысына келетін болсақ, соңғысы көптеген шетел заңнамаларында көмекші құралы ретінде интеллектуалдық қызмет нәтижесінің ерекше құқығын толықтыратын немесе

жекелеу құралы (мысалы, мерзімі өтіп кеткен, бірақ нарықта жоғары атаққа ие болған, тіркелмеген тауарлық белгілерді, өндірістік үлгілерді қорғау) болып табылады [3, 17 б.]. В.И. Еременконың пікірі бойынша, интеллектуалдық қызмет нәтижелерін және жекелеу құралдарын теріс пиғылды бәсекелестік әрекеттер ретінде қолданудың саралау шарты көптеген жағдайда аталған қолданудың заңсыздығы болады. Ол шығармашылық, пайдалы үлгі немесе өндірістік үлгіге патенттің әрекет ету мерзімінің өтуінен кейін (немесе оны жарамсыз деп тану жағдайда) онымен үшінші жақтардың пайдалануы заңды болады. Аталған жағдайда, сәйкес бұйым ұзақ бойы және тиімді пайдаланылып нарықта атаққа ие болған актісі назарға алынбайды, нәтижесінде тұтынушылар аталған бұйымды нақты өндірушімен жасалғандай сәйкестіріндейді [3, 18 б.]. А.Ж. Бикебаевтің пікірінше, монополистік қызметтің жолын кесу үшін монополиға қарсы органның белсенді әрекеттері қажет болса, теріс пиғылды бәсекелестікті ашу мен алдын алу жәбірленушінің сотқа арызбен жүгіну арқылы орындалады [21, 326 б.]. Қазіргі уақыттағы құқық пайдаланушы тәжірибеде теріс пиғылды бәсекелестік және үстем жағдайын теріс пайдалану ретінде құқыққа қайшы әрекеттерді саралаудың біріңғай тәжірибесі әлі жоқ. Ондай саралау сәйкес нормаларды қолданатын тұлғаның субъективті мінезде болады. Теріс пиғылды бәсекелестік және интеллектуалдық меншік құқығына ерекше құқығын теріс пайдалану институттарының өзара байланысына келетін болсақ, келесіні айту керек. Интеллектуалдық меншік құқығы интеллектуалдық меншік объектілеріне, құқық иесінің уәкілетін анықтап оны қорғауды қамтамасыз етуге қатысты қарым-қатынастарды реттеуге арналған. Теріс пиғылды бәсекелестік және құқықпен теріс пайдалану институттары өз кезегінде құқық иеленуші істеуге тиым салынатын тауарлық нарыққа қатысушылардың кіруіне және шығуына кедергі ететін әрекеттерді айқандайды. Аталған мәселені қарастыру барысында бөлек назарды параллелді импорттың сұрақтар алады, басқаша айтқанда ерекше құқықтардың бітуі келесі мағынадан: тауарлық белгінің құқық иесі интеллектуалдық құқығын аталған белгіні заңды түрде бастапқы сатуда, сәйкесінше баға алып бітірді деп есептейміз «бірінші сатудың доктринасы».

ҚР Патенттік заңының 12 бабы 6 тармағына сәйкес , егер қорғалатын өнеркәсіптік меншік объектісі бар құралдарды Қазақстан Республикасының аумағына азаматтық айналымға тікелей патент иеленуші немесе патент иеленушінің рұқсатымен өзге тұлға бұрын енгізген болса, оларды Қазақстан Республикасының аумағына әкелу, қолдану, сатуға ұсыну, сату, өзге де азаматтық айналымға енгізу немесе осы мақсаттарда сақтау патент иеленушінің ерекше құқығын бұзу деп танылмайды [22]. Тауарлық белгілер туралы Заңының 43-1 бабымен Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің кез келгенінің аумағында айналымға құқыққа сыйымды енгізілген тауарларға қатысты осы тауар белгісін тікелей тауар белгісі иесінің (құқық иеленушінің) немесе оның келісімімен басқа да тұлғалардың пайдалануы тауар белгісіне айрықша құқықты бұзу болып табылмайтыны көзделген [16]. Яғни, Қазақстан Республикасының заңнамасында аймақтық сарқылу принципі бекітілген. Аталған нормаларды енгізу азаматтық айналым үшін өте маңызды болды. Біту принципі ерекше құқықтар иесінің тауарларды келесі сатуды шектеу үшін бар, ондай жағдай бомаса соттар тауарлық белгіге ерекше құқықтарды бұзу туралы араздар толып кетеді. В.И. Еременко құқықтардың бітуі облысында ортақ халықаралық стандарт жоқ екенін жазады, онымен бірге, патенттерге қатысты халықтық құқықтың біту қағидасы аталған саладағы халықтық мүдделерден тәуелділігі. Бәрі нақты мемлекеттің заңшығарусышының жалпы құқық иелері мен қоғам арасындағы мүдделерің теңгерімін түсінуден, сонымен қатар халықаралық-құқықтық міндеттемелерден байланысты. Әрине патенттерге қатысты халықтық мүддені жоққа шығару болмайды, өйткені мемлекет мемлекеттік контрактімен жасалатын құпия өнертабыстар, пайдалы модельдер және өнеркәсіптік үлгілердің сақтауға мүдделі. Алайда, халықтық қағида патенттік құқықта анықтаушы емес. Ондайды, патенттік құқықты алуға арызданушының экономикалық мүддесі, содан соң құқық иесінің патенттік монополиядан пайда алу болады. Аталған жай тұтынышының мүддесіне, басқаша айтқанда потенттелген өнім нарығында тұтынушының бағасына байланысты [23, 52 б.].

С. Агамагомедова интеллектуалды меншік объектілеріне құқықтарды қорғау жүйесі ішкі нарықта, оған қоса тауардың траншекаралық орын ауыстыру бірқатар басқа субъектілердің мүдделерін қамтамасыз етуге бағыттылған деп жазады. Ол бір тұлға немесе белгілі емес топ тұлғалары ретінде қатысатын интелектуалдық қызмет нәтижелеріне және жекелеу құралдарына ие өнім тұтынушылары да болып табылады. Ол аталған мүдделерге жария мінезді береді. Қарастырылып отырған механизмінде мүдделері қозғалатын басқа то субъектілері болып, ұқсас немесе сабақтас өнімдерді өндірушілер болып табылады. Ол барлық жағдайда таза күйде болмайды, алайда сәйкес тауарлардың орын ауыстыруы олардың нарықтың нақты шеңберіндегі жағдайын тиеді. Осы жағдайда, бәсекелес қарам қатынастар туралы сөз айтылады. Айтылып жатқан топ субъектілерінің мүдделері нарықта нақты бәсекелес шарттарды жетілдіру үшін интеллектуалдық құқықтарды қорғау механизмнің әрекет ету барысында қолайлы жағдай жасаудан тұрады [24, 18-119 бб.]. Қазіргі уақытта Қазақстанда құқықтар бітуінің аймақтық қағидасы жүзеге асырылуда. Осыған орай,құқықтардың бітуінің аймақтық қағидасын еуразиялық экономикалық аумағында тарату мәселесі өзекті.

Сонымен, интеллектуалдық меншік құқығы (субъективті маңызда) субъектіге заңды негізде интеллектуалдық меншік объектісіне ие болуға және үшінші тұлғалардың қаупінен қорғауға құқық беретініне қарамастан, ол құқық иеленішінің құқығы шексіз дегенді білдірмейді. Оның құқығы үшінші тұлғалардың құқықтарын бұзбау керек, сонымен бірге азаматтық айналымның беріктігі мен тұрақтылығына кедергі келтірмеу керек.Теріс пиғылды бәсекелестікті болдырмау мен интелллектуалдық меншік құқығының құқық иесі мүдделері арасында теңгерім қажет. Сондықтан, теріс пиғылды бәсекелестік пен құқықты теріс пайдалану институттары құқық иесі жасауға болмайтын әрекеттер шеңберін анықтайды, өйткені олар тауарлық нарыққа жеңілт кіру мен шығуға кедергі жасайды.

Пайдаланған дереккөздер тізімі:

1. Закирьенок Л.П. Новые формы защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц в публично-правовых спорах // Ученые труды Алматиснкой академии МВД Республики Казахстан, – 3(60). – 2019. – С. 9.
2. Паращук С.А. Конкурентное право (правовое регулирование конкуренции и монополии). Учебно-практическое пособие. – М.: Городец, 2002. – 413 с.
3. Еременко В.И. Недобросовестная конкуренция и интеллектуальная собственность // Законодательство и экономика. – № 6. – 2014. – С.7-23.
4. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы бөлім) // https://online.zakon.kz/ (дата обращения:16.05.2022).
5. Гутерман А.Е. Формирование благоприятной конкурентной среды как цель антимонопольного регулирования // Юрист. – № 3. – 2015. – С. 42-46.
6. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексі https://online.zakon.kz/ (16.05.2022).
7. Шайхеев Т.И. О понятии конкуренции в конкурентном (антимонопольном) праве России и зарубежных стран // Государство и право. – № 4. – 2014. – С. 111-114.
8. Пузыревский С. Поправки в антимонопольное законодательство: содержание и ожидаемые последствия // Хозяйство и право. – № 12. – 2013. – С. 3-18.
9. Попов Р. Нарушение законодательства о защите конкуренции при регистрации товарных знаков: обзор судебной практики // Хозяйство и право. – № 10. – 2012. – С. 52-60.
10. Паращук С.А. Понятие и виды недобросовестной конкуренции в проекте изменений законодательства о защите конкуренции // Юрист. – № 1. – 2015. - С. 15-22.
11. Paris Convention for the Protection of Industrial Property of March 20, 1883, as revised at Brussels on December 14, 1900, at Washington on June 2, 1911, at The Hague on November 6, 1925, at London on June 2, 1934, at Lisbon on October 31, 1958, and at Stockholm on July 14, 1967, and as amended on September 28, 1979// https://wipolex.wipo.int/ru/text/287556 16.05.2022
12. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works// http://www.wipo.int/treaties/ru/text.jsp?file_id=283698. 16.05.2022
13. Агамагомедова С. Вопросы защиты прав на объекты интеллектуальной собственности в рамках антимонопольного законодательства // Хозяйство и право. – № 3. – 2013. –С 66-72.

14. Орлова Е.В. Антимонопольные запреты при недобросовестной конкуренции и монополистической деятельности // Юрист. – № 3. – 2015. – С. 31-36.

15. Груздев В. Защита интересов добросовестного пользователя средства индивидуализации против правообладателя товарного знака // Хозяйство и право. – № 11. – 2012. - С. 95-104.

16. Тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы Қазақстан Республикасының 1999 ж. 26 шілдедегі № 456-1 Заңы //https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51014203&pos=6;-106#pos=6;-106 16.05.2022

17. Вознесенский Н., Гнусина Ю. Возможно ли ограничение распоряжения результатами интеллектуальной деятельности нормами антимонопольного права? // Корпоративный юрист. - № 6. – 2012. // http://center-bereg.ru/b3526.html. 16.05.2022

18. ТОО «Gentlemen Quality» Bar Asia» в Алматы использовало чужой товарный знак GQ bar // Рынок и конкуренция. Специальное приложение - № 3. – 2015. – С. 8-9.

19. Гаврилов Д. Антимонопольное регулирование и охрана интеллектуальной собственности: поиск баланса// http://www.cljournal.ru/ann2/35/. 16.05.22

20. Варламова А.Н. Недобросовестная конкуренция: направления совершенствования правового регулирования // Юрист. - № 1. – 2015. - С. 23- 30.

21. Бикебаев А.Ж. Конкурентное (антимонопольное) право и политика Республики Казахстан. – Алматы, 2010. – 496 с.

22. Қазақстан Республикасының Патент заңы Қазақстан Республикасының 1999 ж. 16 шілдедегі № 427-I Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013991&pos=10;-44#pos=10;-44 16.05.2022

23. Еременко В.И. Принцип исчерпания права на товарный знак и проблемы параллельного импорта // Законодательство и экономика. - № 6. – 2013. - С. 46-55.

24. Агамагомедова С. Проблема исчерпания прав в условиях формирования единого экономического пространства // Хозяйство и право. – № 11. – 2012. – С. 114-121.

List of sources used

1. Zakir'enok L.P. Novye formy zashchity prav i zakonnyh interesov fizicheskih i yuridicheskih lic v publichno-pravovyh sporah // Uchenye trudy Almatisnkoj akademii MVD Respubliki Kazahstan, 3(60) 2019. – S. 9.

2. Parashchuk S.A. Konkurentnoe pravo (pravovoe regulirovanie konkurencii i monopolii). Uchebno-prakticheskoe posobie. – M.: Gorodec, 2002. – 413 s.

3. Eremenko V.I. Nedobrosovestnaya konkurenciya i intellektual'naya sobstvennost' // Zakonodatel'stvo i ekonomika. - № 6. – 2014. – S.7-23.

4. Qazaqstan Respublikasynyn Azamattyq kodeksi (Zhalpy bolim) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51006061#activate_doc=2. 16.05.2022

5. Guterman A.E. Formirovanie blagopriyatnoj konkurentnoj sredy kak cel' antimonopol'nogo regulirovaniya // YUrist. - № 3. – 2015. - S. 42-46.

6. Qazaqstan Respublikasynyn Kasipkerlik kodeksi https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39147530#activate_doc=2 16.05.2022.

7. Shajheev T.I. O ponyatii konkurencii v konkurentnom (antimonopol'nom) prave Rossii i zarubezhnyh stran // Gosudarstvo i pravo. - № 4. – 2014. - S. 111-114.

8. Puzyrevskij S. Popravki v antimonopol'noe zakonodatel'stvo: soderzhanie i ozhidaemye posledstviya // Hozyajstvo i pravo. - № 12. – 2013. – S. 3-18.

9. Popov R. Narushenie zakonodatel'stva o zashchite konkurencii pri registracii tovarnyh znakov: obzor sudebnoj praktiki // Hozyajstvo i pravo. - № 10. – 2012. – S. 52-60.

10. Parashchuk S.A. Ponyatie i vidy nedobrosovestnoj konkurencii v proekte izmenenij zakonodatel'stva o zashchite konkurencii // YUrist. - № 1. – 2015. - S. 15-22.

11. Paris Convention for the Protection of Industrial Property of March 20, 1883, as revised at Brussels on December 14, 1900, at Washington on June 2, 1911, at The Hague on November 6, 1925, at London on June 2, 1934, at Lisbon on October 31, 1958, and at Stockholm on July 14, 1967, and as amended on September 28, 1979// https://wipolex.wipo.int/ru/text/287556 16.05.2022

12. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works// http://www.wipo.int/treaties/ru/text.jsp?file_id=283698. 16.05.2022

13. Agamagomedova S. Voprosy zashchity prav na ob"ekty intellektual'noj sobstvennosti v ramkah antimonopol'nogo zakonodatel'stva // Hozyajstvo i pravo. - № 3. – 2013. - S 66-72.

14. Orlova E.V. Antimonopol'nye zaprety pri nedobrosovestnoj konkurencii i monopolisticheskoj deyatel'nosti // YUrist. – № 3. – 2015. – S. 31-36.

15. Gruzdev V. Zashchita interesov dobrosovestnogo pol'zovatelya sredstva individualizacii protiv pravoobladatelya tovarnogo znaka // Hozyajstvo i pravo. – № 11. – 2012. - S. 95-104.

16. Tauar tanbalary, qyzmet korsetu tanbalary zhane tauar shygarylgan zherlerdin ataulary turaly Qazaqstan Respublikasynyn 1999 zh. 26 shildedegi № 456-1 Zaңy //https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51014203&pos=6;-106#pos=6;-106 16.05.2022.

17. Voznesenskij N., Gnusina YU. Vozmozhno li ogranichenie rasporyazheniya rezul'tatami intellektual'noj deyatel'nosti normami antimonopol'nogo prava? // Korporativnyj yurist. - № 6. – 2012. // http://center-bereg.ru/b3526.html. 16.05.2022

18. TOO «Gentlemen Quality» Bar Asia» v Almaty ispol'zovalo chuzhoj tovarnyj znak GQ bar // Rynok i konkurenciya. Special'noe prilozhenie - № 3. – 2015. – S. 8-9.

19. Gavrilov D. Antimonopol'noe regulirovanie i ohrana intellektual'noj sobstvennosti: poisk balansa// http://www.cljournal.ru/ann2/35/. 16.05.22

20. Varlamova A.N. Nedobrosovestnaya konkurenciya: napravleniya sovershenstvovaniya pravovogo regulirovaniya // YUrist. - № 1. – 2015. - S. 23- 30.

21. Bikebaev A.ZH. Konkurentnoe (antimonopol'noe) pravo i politika Respubliki Kazahstan. – Almaty, 2010. – 496 s.

22. Qazaqstan Respublikasynyn Patent zany. Qazaqstan Respublikasynyn 1999 zh. 16 shildedegi № 427-I Zany // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013991&pos=10;-44#pos=10;-44 16.05.2022.

23. Eremenko V.I. Princip ischerpaniya prava na tovarnyj znak i problemy parallel'nogo importa // Zakonodatel'stvo i ekonomika. - № 6. – 2013. - S. 46-55.

24. Agamagomedova S. Problema ischerpaniya prav v usloviyah formirovaniya edinogo ekonomicheskogo prostranstva // Hozyajstvo i pravo. -№ 11. – 2012. – S. 114-121.

Автор туралы мәліметтер

Амангельды Айжан Амангельдыкызы – Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының азаматтық-құқықтық пәндері кафедрасының профессоры, Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының докторы.

Амангельды Айжан Амангельдыкызы – профессор кафедры гражданско-правовых дисциплин Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева, научный сотрудник Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казақстан имени Макана Есбулатова, доктор юридических наук.

Amangeldy Aizhan Amangeldykyzy – doctor of Law, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Eurasian Law Academy. D. Kunaeva, Researcher at the Research Center of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov

УДК 349.2
МРНТИ 10.63.01

О.Б. Хусаинов[1]

[1]Институт Сорбонна-Казахстан КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА РЕГУЛИРОВАНИЕ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Рассматриваются вопросы, связанные с внедрением цифровых технологий в сферу регулирования труда. Дан сравнительно-правовой анализ трудового законодательства Республики Казахстан и Российской Федерации. Анализируются изменения в содержании трудовых правоотношений под влиянием цифровизации, включая активизацию роли государства, появление новых субъектов, объектов, особенностей осуществления субъективных прав и юридических обязанностей. Отражены положительные и отрицательные стороны применения дистанционного труда, его связи с трудом самозанятых.

Ключевые слова: правоотношения, трудовые отношения, цифровизация, цифровые технологии, дистанционный труд, модель трудовых отношений.

Цифрландырудың еңбек қатынастарын реттеуге әсері

Еңбекті реттеу саласында цифрлық технологияларды енгізуге қатысты мәселелер қарастырылған. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының еңбек заңнамасына салыстырмалы құқықтық талдау берілген. Цифрландыру әсерінен еңбек қатынастарының мазмұнының өзгеруі, оның ішінде мемлекет рөлінің белсенділенуі, жаңа субъектілердің, объектілердің пайда болуы, субъективті құқықтар мен заңды міндеттерді жүзеге асыру ерекшеліктері талданады. Қашықтықтан жұмысты қолданудың оң және теріс жақтары, оның өзін-өзі жұмыспен қамтығандар еңбегімен байланысы көрсетілген.

Түйінді сөздер: құқықтық қатынастар, еңбек қатынастары; цифрландыру; цифрлық технологиялар, қашықтан жұмыс істеу; еңбек қатынастарының үлгісі.

Impact of digitalization on regulation of labor relations

Issues related to the introduction of digital technologies in the field of labor regulation are considered. A comparative legal analysis of the labor legislation of the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation is given. Changes in the content of labor relations under the influence of digitalization are analyzed, including the activation of the role of the state, the emergence of new subjects, objects, features of the exercise of subjective rights and legal obligations. The positive and negative aspects of the use of remote work, its connection with the work of the self-employed are reflected.

Key words: legal relations, labor relations; digitalization; digital technologies, remote work; labor relations model.

Цифровизация – это фактически явление, которое новое как по понятию так и по сути. Она (цифровизация) неуклонно практически изменяет и изменило жизнь общества в целом и его отдельных граждан, оказывает все возрастающее влияние на отношения между работниками и работодателями. Казахстан стал одним из первых государств-стран СНГ принявших ряд нормативно-правовых актов в области цифровизации.

Примером служит Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» [1].

Данное Постановление было усилено Посланием Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы - прочная основа про-

цветания страны» где было сказано, что в современном мире одним из главных факторов конкурентоспособности является глубинная цифровизация. «Мы должны реализовать свой огромный информационно-телекоммуникационный потенциал. В новую цифровую эпоху он будет иметь геополитическое значение. Казахстан должен стать центральным цифровым хабом на значительной части евразийского региона» [2].

Кроме этого были приняты ряд законов, постановлений, решений именно по этому вопросу, такие как, Закон Республики Казахстан от 25 июня 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий» и др. [3]

Если провести сравнительно-правовой анализ среди стран СНГ, то например, в России был принят «Общенациональный план действий, обеспечивающих восстановление занятости и доходов населения, рост экономики и долгосрочные структурные изменения в экономике», основное содержание которого связано с технологическим ускорением развития экономики и повышением производительности труда, в том числе на основе цифровизации [4].

Проникновение цифровых технологий во все аспекты жизни общества сопровождается внедрением самых разных инструментов, среди которых искусственный интеллект, робототехника и др. Современные технологии находят применение в производстве, в оказании услуг, дополняют новыми направлениями существующие производства и меняют сферу труда.

В связи с указом Президента РФ «О Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017-2030 годы» обозначены национальные интересы в области цифровой экономики, среди которых особо выделена необходимость обеспечение занятости граждан [5].

Проникновение в жизнь современных цифровых технологий уже привело к появлению специального законодательства, формированию новых направлений в праве, таких как информационное право, цифровое право, право телекоммуникаций. Однако стоит отметить, что регулирование цифровой среды пока не имеет единого нормативного акта. Нормы, которые можно отнести к опосредованию процессов цифровизации, рассредоточены по разным законам.

Следует отметить, что в настоящее время, в условиях продолжающейся пандемии COVID-19, возрастает необходимость обращаться к цифровым технологиям для увеличения объема использования таких форм труда, которые не требуют физического взаимодействия между работником и работодателем, а также между работниками.

Уже сейчас можно утверждать, что на фоне осознанной необходимости максимального использования цифровых инструментов, в частности для снижения рисков, вызванных пандемией, идет процесс создания новых институтов как в уже существующих, так и в формирующихся отраслях права.

В качестве примера следует привести нормы, регулирующие дистанционный (удаленный) труд, получение и использование электронной цифровой подписи, осуществление цифровой медицины, электронного правосудия, дистанционного образования и др. [6, с.159-160].

Само же право, чтобы оставаться эффективным регулятором, пытается модифицироваться, вводя в структуру правоотношений новые виды объектов (сеть Интернет, цифровые платформы, криптовалюта и пр.) и субъектов (роботы, искусственный интеллект, виртуальная личность, информационные посредники и др.).

Российский ученый О.В. Танимов не беспочвенно предлагает выделить новый вид правоотношений: цифровые правоотношения, для которых не всегда требуется индивидуализация, несмотря на то, что в настоящее время этот признак считается важным в теории права [7, с. 162]. Среди цифровых правоотношений следует обособить цифровые трудовые правоотношения. Вышеуказанный автор предполагает, что при этом в сфере труда могут существовать две разновидности цифровых правоотношений в зависимости от объема использования инструментов цифровизации. В первом случае цифровизация только дополняет классические трудовые правоотношения, например путем использования электронных трудовых книжек или электронной цифровой подписи, во втором случае цифровизация проникает

глубже, взаимодействие сторон осуществляется на удалении, без физического контакта, который заменяют цифровые технологии [7, с. 163].

Цифровые трудовые правоотношения при дистанционном труде, которые следует рассматривать как самостоятельную часть правоотношений в сфере трудового права, в определенной степени получили законодательное урегулирование, поскольку в Трудовом кодексе РК (далее ТК РК) содержится глава XII: «Особенности регулирования труда отдельных категорий работников» и, в ней статья 138 (Дистанционная работа), которая регулирует правоотношения в данной сфере [8].

Цифровые трудовые правоотношения в зависимости от периода занятости сторон трудового договора в виртуальной среде можно разделить на две группы.

К первой группе следует отнести цифровые трудовые правоотношения, связанные с применением исключительно дистанционного (удаленного) труда. Работник и работодатель заключают соглашение о дистанционной работе на постоянной основе ст. 138 ч.3, которая звучит как: «…работодатель вправе актом работодателя временно устанавливать с указанием причин дистанционную работу или комбинированную дистанционную работу» [8].

Вторая группа цифровых трудовых правоотношений, существующих на удалении, предполагает чередование работы в офисе с удаленным трудом, в том числе в эту группу включаются ситуации, когда удаленная работа применяется без учета желания работника. Например, когда «В период введения чрезвычайного или военного положения, объявления чрезвычайной ситуации либо при введении иных ограничительных мероприятий, в том числе карантина, по решению государственных органов или их должностных лиц, а также в других исключительных случаях, ставящих под угрозу жизнь или здоровье работников» [8].

Дистанционные цифровые трудовые правоотношения, независимо от того, к какой группе они относятся, имеют много отличий от трудовых правоотношений, существующих в обычном режиме. Особенности такого труда влияют на порядок заключения трудовых договоров, предполагающий, в частности, обмен электронными документами между работником и работодателем при найме на работу. Законом установлен порядок взаимодействия между дистанционным работником и работодателем, нарушение которого может привести к увольнению. Специфика регулирования труда дистанционных работников отражается также в установлении режима работы, временных переводов и увольнений.

Безусловно, судебная и иная практика постоянно выявляет и будет еще выявлять пробелы в регулировании труда дистанционных работников, часть которых уже преодолена путем внесения целого ряда изменений и дополнений в главу XII ТК РК [8].

Такая форма работы, как дистанционный труд, обладает целым рядом особенностей, среди которых можно выделить ее интеллектуальный характер, удобство коммуникации сторон трудового договора. Для работодателя это также отсутствие необходимости предоставлять персоналу полноценный офис для работы, а для работника - экономия средств на проезд до места работы и обратно, на питание вне дома и пр.

Цифровую реальность, в которой сейчас осуществляются многие трудовые правоотношения, можно определить как совокупность информационных технологий, проявляющихся при передаче информации путем применения цифровых данных и цифровой инфраструктуры. Цифровая реальность включает в себя наличие цифрового взаимодействия, или цифрового диалога, работников и работодателей.

Таким образом, для современной модели трудовых правоотношений, осуществляющихся в интернет-пространстве, характерно наличие цифрового взаимодействия работников и работодателей на основе использования передовых технологий и активной роли государства, контролирующего и защищающего цифровые права сторон трудового договора. Под цифровыми правами предлагается понимать права на доступ, использование, создание и публикацию цифровых произведений, на доступ и использование компьютеров и иных электронных устройств, а также коммуникационных сетей, в частности сети Интернет» [9, с. 122].

Список использованных источников:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан».
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы - прочная основа процветания страны».
3. Закон Республики Казахстан от 25 июня 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий».
4. Цифровизация промышленности. URL: https://center2m.ru/(дата обращения: 12.05.2022).
5. Указ Президента РФ от 09.05.2017 № 20О «Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017-2030 годы»: 3 // Собрание законодательства РФ. – 2017. – № 20. Ст. 2901.
6. Зыкина Т.А. Влияние цифровой реальности на регулирование трудовых отношений// Вестник Томского государственного университета. Право. – 2021. – №41. – С.159-168.
7. Танимов О.В. Трансформация правоотношений в условиях цифровизации // Актуальные проблемы российского права 2020. Т. 15, № 2 (111). URL: https://aprp.msal.ru/ (дата обращения: 14.05.2022).
8. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2021 г.)
9. Тумаков А.В., Петраков Н.А. Развитие цифровых правоотношений в современных реалиях // Вестник Московского университета МВД России. – 2019. – № 2. – С. 121-122.

Сведения об авторе

Хусаинов Олег Баяхметович – доцент кафедры международное право института Сорбонна-Казахстан КазНПУ им. Абая, кандидат юридических наук.

Хусаинов Олег Баяхметович – Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Сорбонна-Қазақстан институтының халықаралық құқық кафедрасының доценті., заң ғылымдарының кандидаты.

Khussainov O.B. – Associate Professor of the Department of International Law of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan KazNPU named after. Abay.

УДК 349.2:351.9
МРНТИ 10.63.65

Д.Ш. Исмаилова[1], Э.А. Алимова[2]

[1]Казахско-Американский университет, Алматы, Казахстан
[2]Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, Алматы, Казахстан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ТРУДА В НОВЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

В статье поднимаются проблемы правового обеспечения вопросов безопасного труда в Республике Казахстан в системе современного мирового опыта. Автором статьи обосновано отмечается, что вопросы правового статуса работника во всем мире приобретают новую актуальность. Данное правовое явление стало актуализироваться в связи с развитием цифровой экономики. Быстрота внедрения в современные трудовые правоотношения современных норм цифровизации произошла под влиянием целого ряда событий, но пусковым механизмом стала пандемия коронавируса. Создание компьютерных учетных записей работников и работодателей, замена ими так называемых «трудовых книжек» и применение электронных трудовых договоров связана с пандемией. Для урегулирования начала и конца трудовых правоотношений, то есть для приема и увольнения с работы в указанных выше условиях потребовалась электронно – цифровая подпись, которая уже была сформирована на базе портала электронного правительства в Казахстане. Это был передовой опыт. Условия дистанционной работы, способы регулирования данного вида трудовых отношений между работодателями потребовали четких правовых ориентиров в законодателей, как в Казахстане, так и во многих странах мира. По степени влияния на трудовые правоотношения эта новая веха в развитии трудового права сравнивается автором лишь с промышленной революцией XYII века, когда первые трудовые коллективы рабочих, породили трудовые споры на крупных предприятиях и работники начали постепенно «отвоевывать» свои права у работодателей, заключая первые трудовые договоры.

Ключевые слова: безопасность труда, трудовое право, трудовой договор, дистанционная работа, занятость, международные трудовые конвенции, работник, работодатель, пандемия, компенсация

Жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларда еңбек қауіпсіздігін құқықтық реттеу

Мақалада қазіргі заманғы әлемдік тәжірибе жүйесінде Қазақстан Республикасындағы қауіпсіз еңбек мәселелерін құқықтық қамтамасыз ету проблемалары көтеріледі. Мақала авторы бүкіл әлемде қызметкердің құқықтық мәртебесі туралы мәселелер жаңа өзектілікке ие болатындығын атап өтті. Бұл құқықтық құбылыс цифрлық экономиканың дамуына байланысты өзекті бола бастады. Қазіргі заманғы еңбек қатынастарына цифрландырудың заманауи нормаларын енгізу жылдамдығы бірқатар оқиғалардың әсерінен болды, бірақ коронавирустық пандемия қоздырғыш болды. Жұмысшылар мен жұмыс берушілердің компьютерлік шоттарын құру, оларды «еңбек кітапшаларын» ауыстыру және электронды еңбек шарттарын қолдану пандемиямен байланысты. Еңбек құқықтық қатынастарының басталуы мен аяқталуын реттеу үшін, яғни жоғарыда көрсетілген жағдайларда жұмысқа қабылдау және жұмыстан шығару үшін Қазақстандағы электрондық үкімет порталының базасында қалыптасқан электрондық – цифрлық қолтаңба қажет болды. Бұл озық тәжірибе болды. Қашықтықтан жұмыс істеу шарттары, Жұмыс берушілер арасындағы еңбек қатынастарының осы түрін реттеу тәсілдері Қазақстанда да, әлемнің көптеген елдерінде де заң шығарушылардан нақты құқықтық бағдарларды талап етті. Еңбек қатынастарына әсер ету дәрежесі бойынша еңбек құқығының дамуындағы бұл жаңа кезеңді автор тек XYII ғасырдағы өнеркәсіптік революциямен салыстырады,

сол кезде жұмысшылардың алғашқы еңбек ұжымдары ірі кәсіпорындарда еңбек дауларын тудырды және жұмысшылар алғашқы еңбек шарттарын жасай отырып, жұмыс берушілерден өз құқықтарын біртіндеп «қалпына келтіре» бастады.

Түйінді сөздер: еңбек қауіпсіздігі, еңбек құқығы, еңбек шарты, қашықтықтан жұмыс істеу, жұмыспен қамту, халықаралық еңбек конвенциялары, қызметкер, жұмыс беруші, пандемия, өтемақы.

Legal regulation of labor safety in new socio – economic conditions

The article raises the problems of legal support of issues of safe work in the Republic of Kazakhstan in the system of modern world experience. The author of the article justifiably notes that the issues of the legal status of an employee around the world are gaining new relevance. This legal phenomenon has become relevant in connection with the development of the digital economy. The speed of introduction of modern digitalization norms into modern labor relations occurred under the influence of a number of events, but the coronavirus pandemic became the trigger. The creation of computer accounts of employees and employers, their replacement of so-called "workbooks" and the use of electronic employment contracts is associated with a pandemic. To settle the beginning and end of labor relations, that is, to accept and dismiss from work under the above conditions, an electronic digital signature was required, which was already formed on the basis of the electronic government portal in Kazakhstan. It was an advanced experience. The conditions of remote work, the ways of regulating this type of labor relations between employers required clear legal guidelines for legislators, both in Kazakhstan and in many countries of the world. According to the degree of influence on labor relations, this new milestone in the development of labor law is compared by the author only with the industrial revolution of the 17th century, when the first labor collectives of workers generated labor disputes at large enterprises and workers gradually began to "win back" their rights from employers by concluding the first labor contracts.

Keywords: occupational safety, labor law, employment contract, remote work, employment, international labor conventions, employee, employer, pandemic, compensation.

Правовое регулирование труда определяется, как известно, объективными условиями развития общества, которые в свою очередь связаны с занятостью и трудоустройством, несовершенством форм оплаты и систем трудовых правоотношений, бюрократичным механизмом правового регулирования рынка труда. Мировой финансово-экономический кризис и продолжающиеся его последствия, а также возникшие вновь пандемия и миграционные потоки проявили себя негативными явлениями, прежде всего, в сфере трудовых отношений.

Работодатели всего мира задаются вопросом - как оптимизировать затраты, связанные с оплатой труда, как строить трудовые правоотношения отношения в новых социально – правовых условиях не поставив под удар как права работника, так и собственные интересы.

Сказанное выше позволяет отметить, что на первый план в развитии социально – правовой политике каждого современного государства выходят вопросы обеспечения безопасности трудовых отношений в самом широком ее понимании.

Продолжая свои высказывания, отметим, что в последние несколько лет вопросы правового регулирования труда человека под воздействием объективных условий развития общества приобретают все новые и новые формы. Актуальность изучения данных вопросов продиктовано тем простым утверждением, что большинство трудоспособного населения мира – это наемные работники и, безусловно, все с волнением отмечают, что в связи с развитием экономики будущего, в связи с трансформацией большинства стран мира в цифровую систему, а также под грузом последствий мировой пандемии, меняется правовой статус работника и, соответственно, правовой статус работодателя.

Правовой статус работника и работодателя в современном обществе подлежит регулированию в рамках норм ратифицированных страной международных трудовых конвенций. На современном этапе международно-правовое регулирование находит свое выражение в форме норм труда, закрепленных в актах, которые принимаются ООН, МОТ, региональными объединениями государств, а также внутригосударственными нормативными актами.

Нормы трудового права направлены на решение вопросов, связанных с разрешением проблем правовой природы труда в недалеком будущем. Что изменится в правовом статусе работника, какую правовую позицию займут работодатели, как будут регулироваться трудовые отношения в новых условиях, как отразиться качество и количество труда на его безопасности, в связи с тем, что многие из работников, как в Казахстане, так и во многих странах мира, перешли на дистанционные условия труда - это тот ряд проблем, которые бы хотелось бы обозначить, а их решение становиться целью данной статьи.

Для того, чтобы разрешить поставленные в данной статьей исследовательские задачи, важно, прежде всего, отметить, что трудовое право, в отличие отдругих смежных отраслей права - молодая правовая отрасль. По общим оценкам она существует чуть двухсот лет. Она берет начало со времен буржуазной революции конца XYII века. Создание крупных предприятий, формирование промышленной буржуазии стало началом формирование первых трудовых норм. Рабовладельческий строй, а также крепостные крестьяне не могли стать базисом для создания гарантий правана труд. Лишь первые трудовые коллективы рабочих, сформировавшиеся в XYII веке, породили трудовые споры на предприятиях. Работодателям пришлось искать варианты для их разрешения.

Одним из первых нормативныхактов был принят в Голландии, в котором отмечалось, что подросткам моложе четырнадцати лет нельзя было работать больше 16 часов в день. Это была первая попытка государства вмешаться в отношения между трудом и капиталом, тем самым сделав попытку определить акцент трудового права, как отрасль частно-публичного регулирования, где государство, не вмешивается, но как бы устанавливает свои «красные флажки» за которые заходить нельзя. Такими «красными флажками» стали такие вопросы правового регулирования, как рабочее время, которое должно быть на современном этапе не больше 40 часов в неделю, отпуск не менее 28 календарных дней и зарплата неменее прожиточного минимума в каждой отдельной стране.

К этим ключевым моментам, ставшим уже традиционными для трудовых отношений последних 30-40 лет, в подавляющем большинстве государств мира, будет добавлено и время дистанционного труда. Если бы 30 лет назад произошло то, что произошло в период пандемии COVID 19, то ни о каком дистанционном труде не могло быть и речи, наступил бы полный «паралич» всех отраслей экономики и общественной жизни. Принимая необходимость скорейшего изучения всех особенности трудовых правоотношений в системе дистанционной работы,1 июля 2021 года Президентом РК был подписан закон о внесении измененийв законодательство именно по вопросамданного вида работы. Есть установка соблюдения требований главного санитарного врача, вводимых в случае усиления угроз распространения вирусной инфекции, в которых предусмотрено, что 80 процентов сотрудников может работать дистанционно, если конечно тип деятельности позволяет такому работнику действительно выполнять свою работу, а 20 процентов работников могут находиться в офисе или на производстве.

Ранее закон не носил четкие ориентиры по вопросам дистанционной работы и этимвоспользовались отдельные работодатели для того, чтобы снизить заработную плату тем, работникам, которые не по собственному желанию, а в рамках санитарной необходимости вынуждены были работать дистанционно. На сегодня применение дистанционной работы приняло нормативно-обоснованные черты, так как сотрудники работают, чередуя периоды пребывания на рабочем месте и дистанционную работу, что должно стать некоторым компромиссом между санитарными требованиями, интересами работодателя и безопасным трудом работников.

Таким образом, число раз пребывания с потенциальными источниками заражения для среднестатистического работника сокращается в разы и работодатель не чувствует что работник «выпадает» из норм трудовой дисциплины и этики. В трудовом законодательстве уже зафиксировано, что при таком графике работы в дальнейшем, при внесении изменений в трудовой договор этот вопрос должен быть оформлен дополнительным соглашением. В этой же связи, учитывая необходимость соблюдения трудовой дисциплины и безопасности труда

на рабочем месте, все вопросы внесения изменений в трудовой процесс, в текущую работу каждого коллектива должны быть оформлены соответствующим уведомлением.

Данные уведомления не могут быть посланы через мессенджеры, такие как ватсап, телеграмм и пр. Об этом твердо свою позицию высказало Министерство юстиции РК. Более того, законодатель в рамках последних изменений и дополнений в Трудовой Кодекс обосновал свою позицию и по вопросам ознакомления с инструкциями и должностными обязанностями, как в рамках традиционной, так и в рамках дистанционной работы. Такие инструкции и обязанности если и могут быть посланы в электронной почте, то только при условии участия работодателя в Единой базе трудовых договоров.

Данная база доступна по ссылке https://egov.kz/cms/ru/ на сайте электронного правительства РК. Таким образом, материалы, опубликованные на ресурсе https://pro1c.kz/ позволяют сделать вывод о том, что вопросам безопасности дистанционного труда на предприятиях Казахстана будут в будущем уделять большое внимание [1]. Электронно-цифровая подпись становится таким инструментом для работников и работодателей, которая позволит урегулировать процесс их взаимоотношений на уровне соблюдения норм безопасности на производстве, а также в рамках дистанционного графика работы. Фиксация в электронном документообороте всех сообщений и уведомлений между работником и работодателем позволит обеим сторонам предельно ясно отражать свою позицию по вопросам безопасного труда. Тренинги, как платные, так и бесплатные на которые направляется работник, станут также важным звеном – доказательством того, что работник был проинструктирован в отношении всех сторон производственного процесса и прошел обучение. Тем самым работник лишается права говорить, что «не мог знать, не видел, не обладал достаточными компетенциями» в отношении того или иного производственного процесса, в случае наступления несчастного случая на рабочем месте.

Продолжая изучать вопросы безопасного труда особое внимание важно уделять кадровой программе информационного обеспечения работников. Такие программы по рекомендации законодателя должны быть синхронизированы с электронно – цифровой подписью работника. Так как в случае обращений в суд, последний не будет принимать во внимание все сообщения, отправленные по иным каналам связи с работником, а именно не принимаются в суде сообщения высланные посредством социальных сетей. Каждый экземпляр трудового договора, инструкции, сообщений и иных документов от работодателя, если на предприятии не налажен электронный документооборот, должен быть предоставлен нарочно, то есть посредством курьерской почты, либопочтовой связи, либо по каналам факсимильной связи. Также в отдельных случаях, если на предприятии утвержден вариант электронных сообщений посредством сайта компании, то такой документ может быть переданпо электронной почте. При этом, у каждого сотрудника должен быть доступ в свой личныйэлектронный кабинет, который они могут отправить и из которого могут получать уведомления. При общении он-лайн посредством microsoftthemes, бизнес skype именно работодатель несет ответственность за качество передаваемой информации, а также за обеспечение конфиденциальности информации. При общении посредством указанных программ важно, чтобы видео изображение было четким, звук не искажен, велась запись. В противном случае все результаты данной он-лайн конференции не могут быть использованы в суде, в случае возникновения рисков и угроз безопасности в работе трудового коллектива. Комбинированно – дистанционная работа требует от работодателя, в первую очень, обеспеченности оборудованием и объектами информатизации в соответствии с действующим законодательством, а также услугами связи.

При этом работодатель несет расходы по их обслуживанию. Но не многие компании, претендующие на звание организаций, которые выполняют все условия трудового договора, выполняли свои обязанности по установке обслуживанию современной техники в месте дистанционной локации работника. То есть, тот факт, что у работника есть интернет дома не означает, что компания может требовать от него дистанционной работы.

Организация, чтобы обеспечить безопасные условия труда в он-лайн режиме должна выдать средство связи, ноутбук, переферийные устройства, типу «принтер, сканер, модем» и

оплатить интернет – услуги провайдера и только после этого утверждать, что все условиях трудового договора выполняются. Если работник используя свой компьютер выполняет работу, то данная ситуация требует материальной компенсации. В свою очередь, работа на дому обнажила и ситуацию с обеспечением информационной безопасности, а вопросы несанкционированного доступа также стали предметом обсуждения служб безопасности многих крупных компаний. Часть работников, ссылаясь на то, что на своем компьютере работнику работать удобнее, все же стали добровольно использовать свои домашние IT адреса своих сотрудников, но позже все же пожалели о сделанном. Атака против информационной безопасности компании не заставит себя ждать. Работодатель, не желающий рисковать сохранностью коммерческой и служебной тайной, предоставляет работнику не только оборудование, но и в компьютеры закладывает такие технологии и программы, которые бы защищали от такого нежелательного доступа со стороны членов семьи сотрудника, так как компьютер стоит дома у работника.

Провайдер также должен быть надежным и каналы интернет связи должны быть, как правило, цифровыми и проводными. Сказанное связано с тем, что работник должен участвовать в процедурах прокторинга, а использования камеры связано с бесперебойным интернетом с надлежащей мощностью. Одним из способов контроля за активностью работника стала встроенная в компьютер программа, которая фиксирует момент, когда работник начинает работать, а именно, заходить в компьютер, то есть идет фиксация рабочего времени. И такой момент может не быть связан с часовым графиком пребывания на работе, главное чтобы в конце недели у работника было то количество часов, которое у него записано в трудовом договоре. Эти все часы суммируются в конце месяца и бухгалтерия сможет оценить количество отработанных часов за месяц. Многие женщины приветствовали дистанционную работу, так как не хотели выходить из отпуска по уходу за ребенком, но при этом известно, что выплаты за счет фонда социального страхования производятся только до года ребенка и они. Таких примеров много и возможности, которые предоставляет сегодня законодательство, о дистанционной работе огромны. Многие компании, уже приняли решения о том, «зачем собирать всех в один офис», когда есть возможность собраться он-лайн в зуме. Наряду со сказанным можно также выделить и отрицательный опыт, когда многие руководители компаний получали от IT специалистов «черные» списки с фамилиями о том, что движение мышки и клавиатуры у некоторых сотрудников не было, а компьютер был включен с 9:00 до 18:00. Сейчас, службе безопасности компании, легче чем когда-либо проконтролировать работников, так как информационные технологии позволяют это сделать.

Существуют программы, которые ведут автоматически табель учета рабочего времени, то есть работник включает компьютер заходит в систему, которая позволяет понять работу и пошел он в рабочее время куда-то, или работает за компьютером. Ранее у работодателей не было такой возможности. В целях защиты служебной тайны в трудовом договоре важно предусмотреть условие о сохранении информации, которое работодатель сможетпроконтролировать только при условии применения информационных программ, ведущих учет передачи данных через компьютер работодателя. То есть, соглашаясь работать на своем собственном компьютере, в условиях он-лайн работы, работник имеет риск потери данных, за которые работнику придется нести определенную законом ответственность. В случае же предусмотренной законном обязанности работодателя предоставить ноутбук и телефон для удаленной работы, работник должен знать, что риск потери данных снижается, так как обычно на таких компьютерах установлены программы, которые предотвращают возможность несанкционированного доступа в базы данных работодателя, даже при работе дома или в гостинице. Наиболее сложным с точки зрения обеспечения информационной безопасности становятся случаи, когда какая-то информация была отправлена на печать. Нарушение вещных прав работодателя карается согласно нормам УК РК и ГК РК. Важно сделать вывод о том, что работая дистанционно работник сам себе создает рабочие места и он должен сделать его безопасным в режиме рабочего времени. Для того, чтобы оптимизировать данные обстоятельства под режим он-лайн работы в 120 статью ТК РК было внесено изменение, где

сказано, что работники которые работаю дистанционно за исключение комбинированного режима работы, самостоятельно обязаны создавать условия необходимые для сохранности имущества работодателя. В рамках сказанного важно отметить командировка, направление на обучение не считаются дистанционной работой.

При расследовании случаев, связанных с несчастными случаями на рабочем месте важно конкретизировать статью 138 ТК РК [2], в которое показано, что повышение квалификации, обучение иинструктаж по отдельным вопросам принимаются судами во внимание в рамках расследования данных случаев нарушения безопасных условий труда на работе.

В 2020-2021 годах судами было зарегистрировано множество случаев, когда работники находятся не дома в покое, сидят за компьютером, а развлекаются и присутствуют одновременно на он-лайн конференциях.

Например, был случай, когда работник упал в горах на велосипеде в рабочее время, и начал требовать от работодателя возмещения сто процентной оплаты больничного листа и это обстоятельство стало причиной разбирательства и спора между участниками трудовых правоотношений. Причиной отказа может быть тот факт, что работник, работая дистанционно, не должен был выполнять работу в горах на велосипеде, в рабочее время. Он мотивировал свое обращение за компенсацией тем, что сидячая работа вредит его здоровью и он каждое утро в целях охраны здоровья каждое ездит на велосипеде в горах и тот случай был одним из этих дней. Естественно компания отказала в выплате компенсации, мотивировав тем, что работник, выполняя работу дистанционно врабочее время не должен осуществлять параллельно свои домашние обязанности или заниматься спортом.

Предметом споров также бывают ожоги и падения с высоты собственного роста в процессе выполнения домашних обязанностей в рабочее время. Работодателям приходилось разбираться, в конкретных обстоятельствах каждого такого дела. Все сказанное свидетельствует о том, что работники и работодателя оказались совершенно не готовыми к новым условиям труда и быта. В этой связи, важно помимо уже существующих правил внутреннего трудового распорядка дополнить последние инструкциями и правилами поведениями того, как именно выполнять свои трудовые обязанности, если рабочее место находится дома. Работник, например, во время работы не должен выполнять свои какие-то домашние обязанности, например, вешать белье и падать с этим бельем и ломать ноги.

Все работодатели должны детально поработать данные инструкции, так как 138 ТК РК говорит, что в обязанностиработодателя входят меры по обеспечению безопасности и охраны труда работника, который выполняет работу дистанционно. При этом присутствие дистанционной работы в данной организации должно быть отражено как в коллективном трудовом договоре, так и в индивидуальном трудовом договоре, а также в инструкциях по дистанционной работе, отсылка к которой должна быть в трудовом договоре.

Таким образом, осветив вопросы правового регулирования безопасного труда в современных условиях и завершая на этом данную статью важно сделать ряд выводов:

1. Развитие новых форм трудовых правоотношений стало возможно в результате сформированной в Казахстане системы электронно-цифровых подписей. Это позволило активно приступить к смене правовых взглядов на безопасность труда, на дистанционный труд, на работу в условиях чрезвычайных ситуаций. Все эти правовые парадигмы стали основой для развития современных взглядов на безопасный труд.

2. Работодателям, чьи внутренние электронные документообороты не были готовы к моменту внедрения электронных трудовых договоров, было сложнее адаптироваться к дистанционным трудовым правоотношениям, так как официальные государственные организации, суды, уполномоченные органы министерств и ведомств согласно законодательству РК не принимают в качестве доказательной базы переписку со своими работниками посредством мессенджеров и социальных сетей.

3. Для некоторых работников, не адаптированных к условиям цифрового общества современные реалии в области трудовых правоотношений также стали усложняться. Сам процесс подписания трудовых договоров без ЭЦП для работника стало затрудненным, так как

применение QR кодов постепенно будет становиться паралельной правовой формой оснований возникновения, изменения и прекращения трудовых правоотношений.

Список использованных источников:

1. Оспанов Е.Д. Электронные трудовые договоры: миф или реальность? Ответы Министерства труда и социальной защиты населения РК www.enbek.gov.kz) /https://online.zakon.kz/ (дата обращения: 05.05.2022 г.).
2. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года №414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.10.2021 г.

Сведения об авторах

Исмаилова Д.Ш. – ассоциированный профессор Казахско-Американского университета, кандидат юридических наук.

Алимова Э.А. – заместитель начальника кафедры уголовного право, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан, доктор PhD, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Исмаилова Д.Г. –Қазақ-Америка университетінің қауымдастырылған профессоры, заң ғылымдарының кандидаты.

Алимова Э.А. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, PhD докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі

Ismailova D.S. – Candidate of Law, Associate Professor of KAU.

Alimova E.A. – Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, PhD, Associate Professor (Associate Professor) of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, police Colonel.

УДК 341.16
МРНТИ 10.87.10

А. Сабыр[1], Г.А. Жүнисова[2]

[1]Международный Казахско-Турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави
[2]полковник в отставке, Алматы, Казахстан

ВОПРОС ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ В МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНВЕНЦИЯХ И ПАКТАХ

Настоящая публикация содержит подборку наиболее актуальных международных документов, которые закрепляют право человека. Авторы в статье рассматривают эффективность конвенций и пактов, а также глобальные целе, направленные на достижение справедливости на международном и национальном уровнях.

В первой части статьи представлен обзор научной литературы, в которой разные исследователи предлагают свое определение справедливости. Во второй части представлены описание и анализ принятых международных конвенций, пактов, ЦРТ и ЦУР, направленных на продвижение принципов справедливости. Анализ их эффективности основан на том, в какой степени страны фактически выполняют свои международные обязательства, заявленные в конвенциях, пактах и программах тысячелетия и устойчивого развития Организации Объединенных Наций.

Ключевые слова: эффективность конвенций, социальная и экономическая справедливость, экологическое право, международные конвенций, пакты.

Халықаралық конвенциялар мен пактілердегі экономикалық және экологиялық әділеттілік мәселесі

Осы жарияланымда адам құқығын бекітетін ең өзекті халықаралық құжаттардың топтамасы бар. Авторлар мақалада конвенциялар мен пактілердің

тиімділігін, сондай-ақ халықаралық және ұлттық деңгейлерде әділеттілікке қол жеткізуге бағытталған жаһандық мақсаттарды қарастырады.

Мақаланың бірінші бөлімінде ғылыми әдебиеттерге шолу жасалады, онда әртүрлі зерттеушілер әділеттіліктің анықтамасын ұсынады. Екінші бөлімде әділеттілік қағидаттарын жетілдіруге бағытында қабылданған халықаралық конвенциялардың, пактілердің, МДМ және ТДМ сипаттамасы мен талдауы ұсынылған. елдердің Біріккен Ұлттар Ұйымының конвенцияларында, пактілерінде және мыңжылдық және тұрақты даму бағдарламаларында көрсетілген халықаралық міндеттемелерді орындау деңгейлеріне негізделе отырып, олардың тиімділігіне баға беріледі.

Түйінді сөздер: конвенциялардың тиімділігі, әлеуметтік және экономикалық әділеттілік, экологиялық құқық, халықаралық конвенциялар, пактілер.

The issue of economic and environmental justice in international conventions and covenants

This publication contains a selection of the most relevant international documents that enshrine human rights. In the article, the authors consider the effectiveness of conventions and covenants, as well as global goals aimed at achieving justice at the international and national levels.

The first part of the article presents a review of the scientific literature, in which different researchers offer their own definition of justice. The second part presents a description and analysis of the adopted international conventions, covenants, MDGs and SDGs aimed at promoting the principles of justice. The analysis of their effectiveness is based on the extent to which countries actually fulfill their international obligations stated in the conventions, covenants and programmes of the Millennium and sustainable development of the United Nations.

Keywords: effectiveness of conventions, social and economic justice, environmental law, international conventions, covenants.

Социальная несправедливость и рост социально-экономического неравенства между людьми и обществами вызывают серьезную озабоченность как в развитых, так и в развивающихся странах. Более того, международные правительственные и неправительственные организации во всем мире стремятся к достижению социальной справедливости, в то время как разрыв между странами и людьми с высоким и низким доходом с каждым годом только увеличивается. Для решения проблемы социального неравенства и обеспечения принципов экологической справедливости во всем мире Организация Объединенных Наций разработала и применила ряд международных конвенций и пактов с различными целями. Например, Конвенция о минимальных стандартах социального обеспечения (1952 г.) и Конвенция о равном обращении в системе социального обеспечения (1962 г.) нацелены на обеспечение минимальных стандартов социальных гарантий, таких как медицинское обслуживание, пособия по болезни, пособия по безработице, семейные льготы и пособия по беременности и родам; Международный пакт о гражданских и политических правах (1966 г.) признает и поощряет уважение гражданских и политических прав; Конвенция о ликвидации расовой дискриминации (1969 г.) запрещает любые формы национальной дискриминации и способствует установлению взаимопонимания между странами; Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (1979 г.) защищает все права женщин; Конвенция о правах ребенка (1989 г.) предназначена для гарантии и защиты прав детей, например, права на образование, медицинское обслуживание и др.; Конвенция о защите прав трудящихся-мигрантов (1990 г.) направлена на то, чтобы гарантировать и защитить права всех трудящихся-мигрантов [1, с. 58].

В 1998 году Республика Казахстан присоединилась к Конвенции «О ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин». Для наблюдения за выполнением Конвенции ООН был подготовлен доклад по осуществлению данной Конвенции, утвержденный Постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 сентября 2011 года №1064 [2, с. 11].

В дополнение к международным конвенциям и пактам страны-члены Организации Объединенных Наций одобрили Цели развития тысячелетия (ЦРТ). К ним относятся сокращение бедности, обеспечение равного доступа к социально-экономическим возможностям, борьба с распространением болезней и сохранение устойчивой среды для жизнидеятельности людей. В 2015 году Организация Объединенных Наций и 193 страны приняли 17 целей и 169 задач, которые больше известны как цели в области устойчивого развития (ЦУР). ЦУР направлены на сокращение бедности, обеспечение равного доступа ко всем возможностям и защиту окружающей среды и условий жизни до 2030 года. Данная работа состоит из двух частей. Первая часть начинается с обзора литературы о том, как разные ученые определяют справедливость. Во второй части представлены описание и анализ принятых международных конвенций, пактов, ЦРТ и ЦУР, направленных на продвижение принципов справедливости. Анализ их эффективности основан на том, в какой степени страны фактически выполняют свои международные обязательства, заявленные в конвенциях, пактах и программах тысячелетия и устойчивого развития Организации Объединенных Наций.

Из-за философского и трансдисциплинарного характера понятия социальной справедливости разные исследователи в настоящее время предлагают множество его определений и рассуждений о сущности социальной справедливости (Reisch, 2002). Райш критически подошёл к изучению целого ряда исследований, посвященных концепциям и определениям социальной справедливости. Из его исследования становится очевидно, что концепция социальной справедливости является далеко не современной, имеет богатую и продолжительную историю со времен Платона и Аристотеля. Платон был первым европейским философом, который ввёл в научный обиход концепцию социальной справедливости и опубликовал основные ее положения в своей знаменитой монографии «Республика». Он рассматривал социальную справедливость в двух формах: этическая - по отношению к индивидам (равные права, достоинство любого народа и солидарность должны соблюдаться и распространяться) и социальная - по отношению к социальным группам населения. Рассматривая социальную спра-

ведливость, Платон отмечал, что, с одной стороны, социальная справедливость возможна между гражданами внутри каждой социальной группы, а с другой стороны, возможна и несправедливость между представителями разных социальных групп. По его мнению, в идеальном государстве не будет неравенства, мужчины и женщины будут равноправны. Интересен тот факт, что Аристотель, будучи товарищем Платона, продолжил его социально-политические исследования, но в своей книге «Никомахова этика» он предложил совершенно иной, консервативный и аристократический взгляд на сущность социальной справедливости. Согласно Аристотелю, социальная справедливость находит своё применение в рамках общественных отношений и должна распределяться в равной степени между различными социальными группами. Аристотель также предложил концепции политической справедливости, основанной на законах, и бытовой справедливости, основанной на уважении. Аристотель и Платон считали, что социальная справедливость является важным элементом политики любого государства и общества. Меры по обеспечению социальной справедливости должны вести к улучшению качества жизни в обществе. Со времен Аристотеля и Платона понятие и значение социальной справедливости изменились [3, с. 344].

В настоящее время, согласно Райшу (2002), контекст социальной справедливости значительно изменился по сравнению с воззрениями Платона и Аристотеля. Она включает новые практические принципы, процедуры и измерения (например, политические, экономические, экологические, и даже религиозные права человека). Изменения в понимании социальной справедливости вызвали некоторую неопределенность в отношении концептуализации данного понятия, в частности, к вопросам – что есть социальная справедливость и как ее следует определять [3]. В обширной обзорной статье «Социальная справедливость и социальное неравенство» другой ученый Барак (2015) также продемонстрировал различные подходы к концептуализации социальной справедливости. Что касается справедливости в распределении благ, в своей статье Барак (2015) показал, что социальную справедливость можно концептуализировать в широком аспекте как «справедливое распределение возможностей, благ и ответственности в обществе, а также принципов и институтов для распределения значимых социальных благ: доход, жилье, пища, охрана здоровья, образование, свобода преследовать собственные цели». Барак (2015) перечислил некоторые компоненты социальной справедливости, включая социальные ценности (равные права, свободу, возможности, власть, блага, признание), моральные ценности, качество жизни, информацию, этнические, религиозные и культурные ценности, свободу от расизма, сексизма и дискриминация, а также распределение власти и богатства среди всех людей в обществе [4, с. 394]. Динга (2014) в статье «Социальный капитал и социальная справедливость» заявил, что социальная справедливость – это «окончательное распределение социальных результатов (материальных ценностей, рабочих мест, услуг, возможностей и других благ) среди различных людей, социальных классов, а также внутри страны на основе принципа справедливости» [5, с. 248]. Эшман и Элкинс (2012) определили социальную справедливость как концепцию, согласно которой справедливость достигается за счет того, что отдельные лица и социальные классы получают равную и справедливую долю благ общества [6]. Однако, Фон-Хайек (1976) написал книгу «Мираж социальной справедливости», в которой он утверждал, что дистрибутивной социальной справедливости не существует, особенно в странах с рыночной экономикой, поскольку распределение доходов в условиях рыночной экономики не регулируется. Следовательно, согласно Фон-Хайеку (1976), социальная справедливость кажется утопической идеей [7].

С другой стороны, ученые Сенсой и ДиАнджело (2012) отвергли традиционное понимание социальной справедливости и признали тот факт, что для любой страны или общества характерны естественные различия и неравенство. Таким образом, все страны и общества сталкиваются с социальной несправедливостью; а сама социальная справедливость практически недостижима. Сенсой и ДиАнджело (2012) используют термин «критическая социальная справедливость» и утверждают, что «общество расслоено (т. е. разделено и неравно), причем весьма четко и глубоко, на целый ряд социальных групп, которые включают расу, класс, пол, сексуальную ориентацию и потенциал. Критическая социальная справедливость

признает неравенство как глубоко укоренившееся в ткани общества (то есть как структурное) явление, активно стремящееся изменить его» (Sensoy & DiAngelo, 2012) [8]. Многие ученые рассматривают социальную справедливость не только с точки зрения распределения социальных результатов на основе справедливости, но также с точки зрения участия и вовлечения в процесс принятия решений и разработки политики. Эта концепция социальной справедливости называется ассоциативной справедливостью. Недавно ученые Фуад и др. (2006) дали определение социальной справедливости, взяв за основу недистрибутивные социальные принципы. Согласно Фуаду и др. (2006) социальная справедливость подразумевает «… активную работу по изменению социальных институтов, политических и экономических систем, а также правительственных структур, которые способствуют закреплению несправедливых методов, механизмов и мер, препятствующих в достижении равных возможностей, распределении ресурсов и соблюдении прав человека» (Fouad et al., 2006) [9]. Авторы утверждали, что реальная ценность любого социального государства основана на справедливом распределении товаров и услуг и включает в себя действия государства по защите социальных прав людей и социальных классов в различных сферах жизни и деятельности. Она обеспечивается развитостью социальной политики, которая направлена на регулирование и гармонизацию интересов для устойчивого и сбалансированного развития общества. Социальная политика помогает повысить вовлеченность населения и преодолеть несправедливость в социальных отношениях.

Для решения проблемы неравенства Организация Объединенных Наций разработала и применила ряд международных конвенций и пактов. Во всех этих документах признается важность трех вопросов справедливости, включая равенство прав (везде и всегда), равенство возможностей и приемлемый уровень условий жизни для всех людей и социальных классов. В частности, Международный пакт о гражданских и политических правах (1966 г.) устанавливает принципы и рамки для поощрения всех форм прав, включая право на самоопределение, избирательное право и право на справедливый суд. Кроме того, этот Пакт включает право на труд, что означает, что все люди должны иметь возможность зарабатывать себе на жизнь. Социальное право, изложенное в Пакте, включает право на образование. Согласно Конвенции, начальное образование должно быть всеобщим, обязательным и бесплатным, тогда как среднее образование должно быть общедоступным и представленным в различных формах. В Пакте закреплено право граждан участвовать в культурной жизни общества и пользоваться результатами научных исследований и творческой деятельности. Согласно информации из «Всемирного доклада о правах человека» (Human Right Watch, 2017) [10], большинство членов ООН подписали и ратифицировали Пакт об экономических, социальных и культурных правах. И хотя Соединенные Штаты и Южная Африка подписали Пакт, они не включили его в национальное законодательство и социальные программы. Китай, Пакистан и Куба подписали Пакт о гражданских и политических правах (1966 г.), но не ратифицировали его на национальном уровне. Оман, Бутан, Мьянма, Саудовская Аравия еще не все подписали. Кроме того, многие государства подписали, ратифицировали и внесли в Пакты некоторые изменения на национальном уровне. Например, Китай исключил многие трудовые права, объясняя это противоречием национальных законов конституции страны. Некоторые страны Ближнего Востока только выборочно приняли статьи Пакта, которые имеют сходство с законами шариата. Некоторые страны криминализируют права гомосексуалистов, когда они нарушают частное право, а также основные принципы и цели Пакта. В соответствии с Конвенцией страны обязаны на регулярной основе предоставлять аналитические отчёты о выполнении предусмотренных ею обязательств. Фактически, механизм мониторинга выполнения обязательств Конвенции служит обратной связью для обеспечения постоянной эффективности Конвенции в решении проблем социальной справедливости. Однако, как отмечают критики из организации Human Right Watch, национальные системы самоотчетности и мониторинга подняли проблему ее надежности в свете зафиксированных фактов политического вмешательства и откровенного обмана. Кроме того, в случае нарушения прав человека Комитет дает рекомендации по улучшению ситуации с соблюдением прав человека. Однако

организация Human Right Watch считает Пакт неэффективным, поскольку он носит только рекомендательный характер и не предполагает наличия санкционных механизмов, которые могут применяться в случае, когда члены ООН нарушают ратифицированные ими принципы Конвенции. В целом эксперты Human Right Watch сходятся во мнении, что Конвенция, к сожалению, имеет ограниченное влияние на национальную политику и изменение поведения государств на уровне внутренней политики и нормативных актов в области прав человека. После того как в 1995 году Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах был одобрен Генеральной Ассамблеей ООН, организация Human Right Watch сообщила, что некоторые цели Пакта были частично достигнуты, в то время как ситуация с социально-экономическим неравенством и несоблюдением прав человека только усугубилась.

Конвенции о правах инвалидов - еще один ключевой международный договор, призванный обеспечить полное участие людей с ограниченными возможностями в социальной, культурной, экономической и политической жизни стран, в которых они проживают. Конвенция предусматривает общие социальные принципы и права, включая такие важные вопросы, как предотвращение дискриминации, доступность ресурсов, равенство возможностей, достоинство и личная независимость, правоспособность, право на образование, право на охрану здоровье, право на участие, право на свободу мнений и их свободное выражение. Конвенция содержит общие обязательства, согласно которым государства-участники должны разработать и применять все соответствующие институциональные механизмы для достижения основной цели Конвенции; отменить все существующие законы и постановления, которые являются дискриминационными по отношению к инвалидам; разрабатывать и применять политику и программы для защиты и поощрения прав людей с ограниченными возможностями. Особо отмечается, что во время разработки и применения норм законодательства и стратегий для людей с ограниченными возможностями государства-участники консультируются с инвалидами и активно привлекают их через организации, представляющие инвалидов. Для контроля за выполнением этой конвенции был создан специальный комитет по правам инвалидов, а страны, ратифицировавшие Конвенцию, были обязаны представлять отчеты о ее выполнении. Конвенцию ратифицировали 173 страны по всему миру, в то время как 16 стран пока не сделали ее юридически обязательной, а многие другие страны продолжают ограничивать или игнорировать применение Конвенции. Кроме того, некоторые авторы критикуют некоторые концептуальные аспекты Конвенции (в частности, ее определения «инвалидности», «правоспособности», «дискриминации»), а также несоответствия и недостатки Конвенции (Pozón, 2016) [11, с. 301]. Авторы заявили, что в случае нарушения ряда основных прав, провозглашенные в Конвенции, могут наступить нежелательные последствия, такие как усиление дискриминации, невежества и страха (Freeman et al., 2015) [12, с. 50]. Более того, существуют различные международные институты, которые участвуют в реализации принципов Конвенции о правах инвалидов; однако, несмотря на наличие множества международных и национальных институтов, которые способствуют реализации прав людей с ограниченными возможностями, их деятельность по-прежнему не согласована и неэффективна. В настоящее время инвалиды продолжают сталкиваться с социальной дискриминацией как в развитых, так и в развивающихся странах. Как указано в отчете Human Right Watch (2016), инвалиды часто остаются безработными, изолированными и маргинализированными как в развитых, так и в развивающихся странах. Например, по оценкам, более 1,6% всего населения Казахстана имеет какую-либо группу инвалидности или хроническое заболевание. Фактически, в 2012 году Казахстан ратифицировал Международную конвенцию о правах инвалидов. Основные принципы этой Конвенции были включены в ряд законодательных и политических рамок Казахстана. Например, Конституция Казахстана провозгласила Казахстан социальным государством. Основная цель социальной политики страны – обеспечение прав и принципов социальной справедливости, всеобщей солидарности и взаимной ответственности. Кроме того, разработан ряд федеральных программ, например, Государственная программа «Доступная среда»; однако, согласно отчету «Остались в стороне? Препятствия на пути к образованию для людей с ограниченными возможностями», люди с

ограниченными возможностями по-прежнему сталкиваются с дискриминацией при получении любого формального образования и других жизненно важных социальных услуг (Human Right Watch, 2015) [13]. 78% инвалидов в Казахстане не имеют формального образования; это число значительно выше, чем в среднем по Европейскому Союзу (22%). Кроме того, последнее исследование (Natsun, 2016) подтверждает, что люди с ограниченными возможностями в Казахстане абсолютно не вовлечены в гражданскую и политическую жизнь страны [14, с. 58].

В дополнение к международным конвенциям и пактам Организация Объединенных Наций разработала и приняла конкретные цели в области развития, сформулированные в Декларации тысячелетия (ЦРТ), которые направлены на сокращение бедности, улучшение положения в плане равного доступа к социально-экономическим возможностям, прекращение распространения болезней, обеспечение устойчивой среды для жизни каждого человека. А также сокращение неравенства внутри стран и между странами (Каратаев и др., 2017) [15]. Совсем недавно, в 2015 году, Организация Объединенных Наций и 193 страны приняли цели в области устойчивого развития, в частности 17 глобальных целей и 169 задач по различным аспектам жизни, включая бедность, здравоохранение, детскую смертность, голод, образование, гендерное равенство, изменение климата, водные ресурсы и санитария, доступная и устойчивая энергетика, занятость, достойный труд и экономический рост, устойчивая урбанизация и эффективное руководство (United Nations, 2016). В конце 2015 года ООН подвела итоги Целей развития тысячелетия. Согласно опубликованному отчету «Отчет о Целях развития тысячелетия 2015 г.», были достигнуты значительные успехи и многие цели (Каратаев и др., 2016) [16, с.120]. Из отчета ООН видно, что количество детей, не посещающих начальную школу, сократилось со 102 до 57 миллионов в период с 2000 по 2011 год [17]. Международные организации заявляют, что ситуация с равным доступом к образованию для всех улучшилась; однако есть некоторые проблемы с доступом к высшему и профессиональному образованию главным образом в развивающихся странах. Кроме того, достигнут прогресс в женской занятости. Фактически в 2014 году 40% женщин работали вне сельскохозяйственного сектора. Доля женщин, работающих в политических организациях, достигла 20% в мире. В период с 1995 по 2011 год лечение туберкулеза спасло около 20 миллионов жизней. Однако некоторые независимые эксперты оценили влияние ЦРТ и заявили, что международное сообщество фактически не смогло достичь ЦРТ (Manning, 2009 [18]; Koshim et al., 2018) [19, с. 217]. Например, уровень детской смертности в возрасте до пяти лет снизился на 47% с 1990 г.; однако уровень детской смертности по-прежнему высок: ежегодно умирает более 5 миллионов детей. С 1990 года глобальные выбросы углерода увеличились более чем на 50%. Почти треть рыбных запасов в море потреблялась чрезмерно интенсивно, мировой рыболовство не может гарантировать устойчивого улова. Все больше и больше видов находятся под угрозой исчезновения, несмотря на расширение природоохранных территорий. Леса, особенно в Южной Америке и Африке, исчезают с угрожающей скоростью. Сократилась доля людей, живущих в бедности; тем не менее, 870 миллионов человек, или одна восьмая часть населения мира, по-прежнему не имеют достаточного количества пищи и других веществ для поддержания здоровья и нормального физического состояния (World Bank, 2014) [20].

С теоретической точки зрения можно увидеть, что не существует общепринятой международной интерпретации и определения того, что такое справедливость. Разные ученые предлагают и применяют несколько концепций и определений социальной справедливости с разных точек зрения. Также очень трудно сделать однозначный вывод об эффективности международной политики в области социальной справедливости, включая конвенции, пакты и цели Организации Объединенных Наций. Некоторые эксперты считают, что конвенции ООН остаются актуальными, продвигая социальную справедливость, но их необходимо обновлять. Как утверждают эксперты, некоторые международные конвенции имеют ограниченное влияние на национальную политику и изменение поведения государств на уровне внутренней политики и нормативных актов в области прав человека. В частности, переход от ЦРТ (8 целей, 21 задача и 60 показателей) к ЦУР (17 целей, 169 задач и 230 показателей) яв-

ляется более комплексной и амбициозной глобальной повесткой дня в области развития. Принцип «Никто не должен оставаться в стороне» фокусируется на дезагрегировании показателей ЦУР в качестве приоритета для статистиков. Хотя некоторые страны подписали конвенции ООН и приняли ЦРТ и ЦУР, в то же время эти страны не предприняли юридических и технических шагов для реализации этих конвенций и достижения целей, в то время как другие страны предприняли юридические шаги, но не смогли добиться какого-либо значительного прогресса. Правительство Республики Казахстан инициировало реализацию ЦУР с конца 2015 года: организовываются Национальные совещания и консультации экспертов по вопросам реализации ЦУР; анализируются Национальные стратегические документы и их взаимосвязь с ЦУР; определяются государственные органы, ответственные за реализацию ЦУР. Количественный анализ индикаторов ЦУР в Казахстане: количество глобальных индикаторов ЦУР - 230; в настоящее время выполняется - 74 (32,2%); не реализовано, но есть исходные данные для оценки - 32 (13,9%); отсутствует - 124 (53,9%). Разрабатывается генеральный план на 2017-2025 годы, который включает работу по реализации показателя ЦУР как одного из приоритетов национальной статистической системы. Планируется разработать трехуровневый Национальный план действий по реализации ЦУР. Уроки, извлеченные в ходе реализации ЦРТ, должны быть включены в первый этап реализации ЦУР (участие всех заинтересованных сторон на начальном этапе реализации, своевременное представление методики, координация в дифференциации страновой статистики. Несмотря на то, что некоторые страны ратифицировали конвенции, многие положения конвенций были проигнорированы и нарушены. В таких случаях конвенции ООН и ЦУР не предусматривают каких-либо дополнительных действий, которые могут потребоваться, чтобы заставить все страны соблюдать основные принципы конвенций. Однако, глядя на то, какие цели были достигнуты уже на данный момент, из независимых международных отчетов видно, что в целом удалось достигнуть значительного прогресса в обеспечении социальной справедливости. Тем не менее, этот прогресс наблюдается в промышленно развитых странах и странах с высоким уровнем доходов, в которых отмечается благоприятная демократическая обстановка, высокий уровень политического права и стабильное экономическое развитие. В то же время, развивающиеся страны подписали и ратифицировали ряд международных конвенций и пактов. Принципы этих международных документов были включены в национальные, институциональные и законодательные рамки, а также в национальные программы; однако их реализация остается значительно слабой. Несмотря на то, что прошло более 50 лет с момента принятия международным сообществом первой Конвенции о правах человека, с тех пор было предпринято множество других мер на политическом уровне, однако нынешняя ситуация с правами человека и социальной справедливостью, включая проблемы неравенства в распределении материальных благ, ресурсов и возможностей, на глобальном, национальном, региональном, местном уровнях и внутри социальных групп остается неблагоприятной.

Список использованных источников:

1. Arts K. Inclusive sustainable development: A human rights perspective//Current Opinion in Environmental Sustainability.- 2017.- №24 (1).- P. 58-62.
2. Алимбекова Н.А. Әйел құқықтарының қорғалу мәселелері //Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – 2021. – №1(66). – 8-13 бб.
3. Reisch M. Defining social justice in a socially unjust world. Families in Society// The Journal of Contemporary Social Servic,2002.- №83 (4).-P. 343-354.
4. Barak G. Social justice and social inequalities. International Encyclopaedia of the Social & Behavioural Sciences.- 2015.- № 25 (1).- P. 392-396.
5. Dinga E. Social capital and social justice// Procedia Economics and Finance.- 2014.-№8 (1).- P.246-253.
6. Ashman A., Elkins J. Education for inclusion, diversity and social justice. Pearson Education Australia, Frenchs Forest. Internet resource: https://cat2.lib.unimelb.edu.au/record= b4301802~S13/ дата обращения 23.02.2022.
7. Von-Hayek F.A. The ‘Mirage’ of Social Justice: Hayek Against (and For) Rawls.- Chicago: University of Chicago Press,1976.- 256 p.

8. Sensoy O., DiAngelo R. Is everyone really equal? An introduction to key concepts in social justice education. Teachers College Press. Internet resource: https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/(дата обращения: 23.04.2022.)

9. Fouad N.A., Gerstein L.H., Toporek, R.L. Social justice and counselling psychology in context. Handbook for Social Justice in Counselling Psychology// Leadership, Vision and Action. Internet resource: https://psycnet.apa.org/ (дата обращения: 23.04.2022.).

10. Human Right Watch. World report on human right. Retrieved from. Internet resource: https://www.hrw.org/ (дата обращения: 23.04.2022.).

11. Pozón S. The convention on the rights of persons with disabilities and mental health law: A critical review//ALTER-European Journal of Disability Research.-2016.-№ 10 (4).-P. 301-909.

12. Freeman M., Kolappa K., Almeida J., Kleinman A., Makhashvili N., Phakathi S., Saraceno B., Thornicroft G. Reversing hard won victories in the name of human rights: A critique of the general comment on Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities//The Lancet Psychiatry. - 2015. - №2 (9).- P.844-50.

13. Medetov A., Bitemirov K., Esimkulov S., Nakypov B., Sabyr A. Legislative and institutional framework for the management of transboundary water resources in Kazakhstan// Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, 21 (SI) (SI).

14. Natsun L.N. Problems of social inclusion of disabled persons. Experience of regional research// Problems of Territory's Development.-2016.- №6 (1).- P. 58-75.

15. Karataev M., Kapsalyamova Z., Spankulova L., Skakova A., Movkebayeva G., Kongyrbai A. Priorities and challenges of sustainable water resources management in Kazakhstan// Sustainable water quality and Ecology. -2017.-№ 9.- P. 115-135.

16. Karataev M., Hall S., Kalyuzhnova Yu., Clark M.L. (2016). Development of renewable energy technologies in Kazakhstan.Political factors and obstacles in the transition economy// Renewable and Sustainable Energy Reviews. -2016. -№66.- P. 120-136.

17. United Nations. The millennium development goals report. PT 15-04513 New York. Internet resource: https://www.undp.org/publications/(дата обращения 23.04.2022.).

18. Manning R. Using indicators to encourage development: Lessons from the millennium development goals. DIIS Reports/Danish Institute for International Studies (2009). Internet resource: https://www.econstor.eu/bitstream/ 10419/59842/1/591898950.pdf/ (дата обращения 23.04.2022.).

19. Koshim A., Karataev M., Clark M. L. and Nok V. Spatial assessment of the distribution and potential of bioenergy resources in Kazakhstan// Advances in Earth Sciences.- 2018. -№45.-P. 217-225.

20. World Bank (2014). Open data-world bank group. Internet resource: http://http://data.worldbank.org/ (дата обращения: 13.04.2022.).

Сведения об авторах

Айсулу Сабыр – докторант Международного казахско-турецкого Университета имени Ходжа Ахмеда Ясави.

Жунисова Гүлмира Алишеркызы – полковник в отставке, кандидат юридических наук.

Айсұлу Сабыр – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің докторанты

Жүнісова Гүлмира Әлішерқызы – отставкадағы полиция полковнигі, заң ғылымдарының кандидаты.

Aisulu Sabyr – doctoral student of the international Kazakh-Turkish university named after Khoja Ahmed Yasawi

Zhunissova Gulmira Alisherkyzy – retired colonel, Candidate of Legal Sciences.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

ADMINISTRATIVE LAW

УДК 342.9,
МРНТИ 10.17.01

А.А. Аубакирова[1], С.Ж. Сулейменова[2]

[1]Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан
[2]Университет «Туран», Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ СРЕДСТВ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ В СИСТЕМЕ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ

Закон Республики Казахстан «О дорожном движении» и Правила дорожного движения устанавливают единый порядок движения на всей территории Республики Казахстан. Развитие инфраструктуры, улучшение качества жизни, развитие автомототранспорта не может не влиять на общее положение дорожного движения в республике, соответственно, и нормативных актов, регулирующих данные вопросы. В статье рассматривается проблема нормативного регулирования альтернативных средств передвижения, таких как самокаты, гироскутеры, сигвеи и другие. Проанализирован зарубежный опыт и приведены отечественные статистические данные, которые помогут решить проблему законодательного регулирования альтернативных средств передвижения в Республике Казахстан.

Ключевые слова: безопасность дорожного движения, альтернативные средства передвижения, транспорт, транспортное средство, правила дорожного движения, регистрация, ответственность за нарушение.

Қозғалыс жүйесінде баламалы көлік құралдарын пайдалану мәселелері

Қазақстан Республикасының «Жол жүрісі туралы» Заңы мен Жол жүрісі қағидалары Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында жүрудің бірыңғай тәртібін белгілейді. Инфрақұрылымды дамыту, өмір сүру сапасын жақсарту, автомотокөлікті дамыту республикадағы жол қозғалысының жалпы жағдайына, тиісінше, осы мәселелерді реттейтін нормативтік актілерге ықпал ете алмайды. Мақалада скутер, гироскутерлер, сигвейлер және басқалар сияқты балама көлік құралдарын реттеу мәселесі қарастырылады. Шетелдік тәжірибе талданып, отандық статистикалық деректер келтірілген, олар Қазақстан Республикасында баламалы жүріп-тұру құралдарын заңнамалық реттеу проблемасын шешуге көмектеседі.

Түйінді сөздер: жол қауіпсіздігі, баламалы көлік құралы, көлік, көлік құралы, жол қозғалысы ережелері, тіркеу, бұзғаны үшін жауапкершілік

Problems of using alternative means of transportation in the traffic system

The Law of the Republic of Kazakhstan «On Road Traffic» and the rules of the road establish a single procedure for traffic throughout the Republic of Kazakhstan. The development of infrastructure, improving the quality of life, the development of motor vehicles cannot but affect the general position of the road in the republic, respectively, and regulatory acts governing these issues. The article considers the problem of normative regulation of alternative vehicles, such as scooters, gyro scooters, sigwei and others. Foreign experience has been analyzed and domestic statistics are given that will help to solve the problem of legislative regulation of alternative vehicles in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: road safety, alternative means of transportation, transport, vehicle, traffic rules, registration, liability for violation

Расширение транспортных сетей, улучшение качества дорожного покрытия, развитие внутренних и внешних инфраструктур, все эти положительные направления развития государства приводят к тому, что на первый план в этом векторе выступает безопасность дорожного движения. В своем послании народу Казахстана, Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев отметил, что «для усиления «внутренней связанности» страны предстоит завершить все начатые проекты по транспортной инфраструктуре. В рамках государственной программы «Нұрлы жол» формируется единая транспортная сеть, соединяющая центр с регионами [1].

Расширение транспортных сетей происходит из-за большого числа транспорта. А в современном городе помимо традиционных автомобилей, мотоциклов, велосипедов появилось невероятное количество альтернативных средств передвижения таких как гироскутеры, сегвеи, лонгборды, монобайки, электросамокаты и множество других высокотехнологичных приспособлений, способных развивать скорость до 50 км/ч. До сегодняшнего дня участие данных участников движения никак не урегулировано в казахстанском законодательстве. В настоящей статье для объединения подобного транспорта в едином ключе, мы будем использовать аббревиатуру АСП – альтернативные средства передвижения.

Приведем некоторую статистику. Здесь необходимо отметить, что за 12 месяцев 2021 г. на территории города Алматы зарегистрировано 3230 ДТП, при которых погибло 84 человек, а также получили ранения 3759 человек. С участием детей зарегистрировано 663 дорожно-транспортных происшествий, погибло 7 детей, ранено - 723 ребенка. Причинами дорожно-транспортных происшествии является не соблюдение водителями, пешеходами и иными лицами требовании Правил дорожного движения. Отдельной статистики по участникам движения на альтернативных средствах передвижения дорожная полиция не ведет.

В городе Алматы созданы благоприятиные условия для использования АСП, проложены километры велосипедных дорожек, но как мы видим, данных мер неостаточно для того, чтобы решить указанную проблему.

В рамках данной статьи мы попытаемся предложить свои пути решения проблем использования АСП в Казахстане.

Для того, чтобы разобраться в данном вопросе, мы должны понимать, что отсутсвие четкой регистрации и указания конкретных норм в законе позволяет произвольно толковать действия лиц, использующих АСП. Создание аварийных ситуаций, дорожно-транспортные происшествия, Правила дорожного движения РК гласят: п. 31 ст.2 «водитель – лицо, управляющее транспортным средством, погонщик, ведущий по дороге скот, стадо, вьючных, упряжных или верховых животных» [2]. Соответственно, согласно общего правила, лица, управляющие АСП, являются водителями, которые должны знать и соблюдать ПДД. При этом право управления мопедами и приравненными к ним транспортными средствами предоставляется лицам, достигшим шестнадцатилетнего возраста. Дополнительные требования к движению велосипедов, мопедов, в том числе приравниваемых к ним электросамокатов, установлены в разделе 24 Правил дорожного движения. Так, в соответствии с данным разделом, велосипеды, мопеды, (электросамокаты) двигаются по велосипедной дорожке, велосипедной полосе движения. В случае их отсутствия – по правому краю проезжей части дороги, в том числе по полосе для маршрутных транспортных средств, в один ряд. Велосипедистам, кроме того, в этом случае разрешается также двигаться по обочине, тротуару или пешеходной дорожке, но только тогда, когда это не будет создавать опасность для движения пешеходов. В противном случае, велосипедист должен спешиться и продолжить движение как пешеход, ведущий велосипед. Ездить по пешеходному переходу водителям мопедов (электросамокатов) и велосипедов запрещается. Также указанным участникам запрещается ездить, не держась за руль хотя бы одной рукой; перевозить пассажиров; перевозить груз, который выступает более чем на пятьдесят сантиметров по длине или ширине за габариты, или груз, мешающий управлению; двигаться по дороге при наличии рядом велосипедной дорожки; поворачивать налево или

разворачиваться на дорогах с трамвайным движением и на дорогах, имеющих более одной полосы для движения в данном направлении; буксировка велосипедов и мопедов, а также велосипедами и мопедами, кроме буксировки прицепа, предназначенного для эксплуатации с велосипедом или мопедом. Вместе с тем, лица, использующие сигвеи, гироскутеры, моноколеса и другие аналогичные средства, согласно действующему законодательству, являются пешеходами. В соответствии с законодательством указанные средства передвижения не являются транспортными средствами. В связи с чем при передвижении на сигвеях, гироскутерах и т.д. пешеходы обязаны знать и соблюдать требования, относящиеся к этой категории участников дорожного движения, то есть должны двигаться по тротуарам или пешеходным дорожкам, а при их отсутствии – по обочинам [3].

Согласно части 1 статьи 615 Кодекса РК об административных правонарушениях невыполнение пешеходами и иными участниками дорожного движения (водителями велосипедов, мопедов и приравненных к ним транспортных средств) требований правил дорожного движения влечет штраф в размере двух месячных расчетных показателей.

Если же нарушение ПДД указанных участников движения повлекло причинение потерпевшему вред здоровью, не имеющего признаков уголовно наказуемого деяния, либо причинение материального ущерба – штраф в размере десяти месячных расчетных показателей (ст.615 ч.2 КОАП РК).

Из-за отсутствия четкой регламентации дорожного движения с участием АСП, на практике регистрация дорожно-транспортных происшествий с участием мопедов, самокатов и т.д. оформляется как происшествие с участием пешехода, то есть, несмотря на то, что участник движения двигался, к примеру на самокате, в протоколе дорожно-транспортного происшествия он будет регистрироваться как пешеход.

Приведем теперь некоторые примеры из зарубежного опыта регулирования альтернативных средств передвижения в Европе. Указанные вопросы в некоторой степени урегулированы в ПДД Латвии. Введено понятие средства на альтернативном топливе. Так, согласно п. 2.5.1 Транспортное средство на альтернативном топливе - это механическое транспортное средство, которое полностью или частично приводится в действие с помощью электроэнергии, водорода, природного газа в газообразном состоянии, природного газа в жидком агрегатном состоянии, биометана, сжиженного нефтяного газа или электроэнергии, получаемой из установленного на транспортном средстве хранилища или источника, в том числе с помощью избыточного тепла [4].

В июне 2022 года Сеймом Латвии будут введены изменения, которые будут включать сегменты, где описывается не только конструкция электросамоката, но и подразумевается, что электросамокат будет считаться оборудованным электрическим мотором транспортным средством, чья максимальная скорость не превышает 25 километров в час, у которого нет педалей и который предназначен для передвижения одного человека. Планируется установить, что передвигаться на электросамокате смогут лица 14-17 лет, если у них будут права на вождение велосипеда или любого другого транспортного средства. После 18 лет права на управление электросамокатом не понадобятся.

Кроме того, законодатели планируют ввести регистрацию электрических самокатов. Она будет добровольной, а участвовать в дорожном движении можно будет и на незарегистрированном самокате.

За нарушение к водителям самокатов планируется применять те же административные наказания, что и к велосипедистам [5].

Также, законом Грузии «О дорожном движении» предусмотрено понятие электросамоката. П. 56. ст. 5 гласит: «Двухколесный электросамокат» – самобалансирующееся двухколесное транспортное средство с одной осью, предназначенное для перевозки одного человека и приводимое в движение электроэнергией [6]. Таким образом, в Грузии также частично урегулирован вопрос об использовании электросамоката как альтернативном участнике дорожного движения.

Как показывает практика Республики Казахстан, мопеды, сигвеи и электросамокаты в силу своих технических характеристик и возможностей пользуются все большим спросом у населения. Их компактность и сверхмобильность, а также низкая дисциплина лиц, управляющих данными средствами, представляет серьезную угрозу безопасности для всех участников дорожного движения[7, с. 65].

Электросамокаты по своим техническим характеристикам при максимальной скорости до 50 км/час приравниваются к мопедам, использование которых регламентировано Законом «О дорожном движении» (пп 41 ст.1). Запреты и ограничения, установленные в отношении мопедов, распространяются, соответственно, на электросамокаты (ст.54 Закона «О дорожном движении»). Водители мопедов имеют право двигаться по дорогам в соответствии с правилами дорожного движения (ст. 57 Закона).

Мопеды и электросамокаты со скоростью до 50 км/час государственной регистрации не подлежат. Мопеды и электросамокаты с максимальной конструктивной скоростью свыше 50 км/час и мощностью, не превышающей одиннадцати киловатт, должны пройти государственную регистрацию. При этом, допуск к управлению данными мопедами и электросамокатами возможен только при наличии специального права категории А (мотоциклы) подкатегории А1 (мопеды) [8, с.19].

Кроме того, отсутствие контроля за «АСП» создает условия избежания ответственности, а также трудности по поиску лица совершившего нарушение и скрывшегося с места происшествия. Изучение мирового опыта показало, что в большинстве стран мира существует аналогичные проблемы, в связи с чем, в ряде стран (Франция, Германия, Япония, ОАЭ и другие) приняты Законы, регулирующие правила управления «АСП» и устанавливающие ответственность за их нарушение. В Казахстане Правила дорожного движения не в полной мере регулируют положение «АСП». Лица управляющие «АСП» приравнены к иным участникам дорожного движения, в связи с чем могут быть привлечены к ответственности только по одному виду правонарушения (ст. 615 КоАП). Штраф 2 МРП – 2917*2=5834.

Сегодня ведутся работы по разработке концепции развития велоинфраструктуры в городе Алматы, целью которого является повышение роли альтернативных видов транспорта и создание условий для привлекательности их использования путем повышения конкурентоспособности, доступности и безопасности передвижений.

С учетом того, что данный вид передвижения становится более популярным и как следствие прогнозируется рост аварийности, возникает необходимость рассмотрения вопроса ужесточения правил использования «АСП» и внесения соответствующих предложений в законодательство Республики Казахстан.

Со стороны государства необходимо принятие различных мер, как правовых, так и организационных. Правовое регулирование должно выражаться в упорядочении общественных отношений в сфере дорожного движения, их совершенствовании, поддержании в соответствии с требованиями законодательной базы, охраны нормами отраслей права, применения соответствующих мер правового воздействия в целях восстановления нарушенных норм. Представляя собой механизм правового регулирования, вся система правовых средств обеспечивает регулирование общественных отношений в сфере обеспечения безопасности дорожного движения. Правовые нормы, регламентирующие общественные отношения в рассматриваемом нами сегменте, образуют нормативную основу механизма правового регулирования безопасности дорожного движения. Каждый элемент этого механизма направлен на регулирование отношений в сфере дорожного движения. Нормативная основа должна быть образована такими правовыми средствами, как нормотворчество, систематизация правовых актов, их толкование, правоприменение.

Организационные меры должны будут регулировать общественные отношения, соответствующие действующему законодательству, основанные на рамках законодательства, наделяя субъектов отношений соответствующими правами и обязанностями. Данные нормы будут направлены на борьбу с правонарушениями, посягающими на безопасность дорожного движения, дальнейшую их профилактику и восстановление нарушенного права.

Список использованных источников:

1. Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны // Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана 1 сентября 2021 года.
2. Правила дорожного движения. Утверждены Постановлением Правительства РК от 13 ноября 2014 года № 1196. – Астана, 2018.
3. МВД РК: О Правилах дорожного движения для владельцев самокатов и гироскутеров https://otyrar.kz/ дата обращения 09.03.2022) (дата обращения: 01.03.2022 г.).
4. Правила дорожного движения Латвии // http://pdd-ru.info/633.php (01.03.2022 г.).
5. Латвийские общественные СМИ. Сейм внесет электросамокаты в правила дорожного движения // https://www.parkapums.lv/ru/ (дата обращения: 01.03.2022 г.)
6. Закон Грузии «О дорожном движении» // https://autotraveler.ru/georgia/pdd-gruzii.html#.YjMHmvk6F9A (дата обращения: 01.03.2022 г.)
7. Рахмет Е.Д. Административная деятельность ОВД в сфере обеспечения безопасности дорожного движения: Монография. Рахмет Е.Д. – Алматы: ООНИиРИР Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2022. – 139 с.
8. Аналитическая справка «Организационно-правовой режим обеспечения безопасности дорожного движения в Республике Казахстане» // Алматы: ООНИиРИР Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2021. – 30 с.

Сведения об авторах

Аубакирова Анна Александровна – начальник кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, доктор юридических наук, профессор, полковник полиции.

Сулейменова Сауле Жусупбековна – профессор кафедры «юриспруденция и международное право» Гуманитарно-юридического факультета Университета «Туран», доктор юридических наук, профессор.

Аубакирова Анна Александровна – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының докторы, профессор, полиция полковнигі.

Сүлейменова Сәуле Жусупбекқызы – Тұран университеті гуманитарлық-заң факультеті Құқықтану және халықаралық құқық кафедрасының профессоры,заң ғылымдарының докторы, профессор.

Aubakirova Anna Alexandrovna – Head of the Department of Professional Psychological Training and Management of the DIA of Almaty Academy of Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Law, Professor, Police Colonel

Suleimenova Saule Zhusupbekovna – Professor of the Department of «Jurisprudence and International Law» of the Faculty of Humanities and Law of the University «Turan»

Doctor of Law, Professor

УДК 342.9
МРНТИ 10.17.01

Р.С. Ізбас[1], Н.А. Думов[1]

[1]Актюбинский Юридический институт МВД Республики Казахстан
имени Малкеждара Букенбаева, Актюбинск, Казахстан

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УИП В СФЕРЕ СЕРВИСНОЙ ПОЛИЦИИ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ НА ОБСЛУЖИВАЕМОЙ ТЕРРИТОРИИ

Данная статья затрагивает проблемы сервисной полиции в контексте других проблем, связанных с совершенствованием деятельности участковых инспекторов полиции по вопросам обеспечения безопасности дорожного движения на обслуживаемой территории; закономерности и механизмы реализации сервисной модели обеспечения общественной безопасности; базовые стандарты поведения участковых инспекторов полиции в различных ситуациях. Как правило, эти проблемы решаются через аналитический проблемно-ориентированный подход. Участковые инспектора полиции, наряду с другими сотрудниками органов внутренних дел, должны четко понимать, что волнует население и какие меры необходимо предпринимать для создания благоприятных и безопасных условий.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, участковый инспектор полиции, сервисная модель обслуживания населения. Органы внутренних дел, криминогенные участки, полиция, автомобиль, дорога, медицинская помощь, административная ответственность.

Қызмет көрсетілетін аумақта жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі сервистік полиция саласында УПИ қызметінің құқықтық негіздері

Осы мақалада учаскелік полиция инспекторларының қызмет көрсететін аумақта жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі қызметін жетілдіруге байланысты басқа да проблемалар контекстінде қызметтік полиция қызметінің мәселелері қозғалады; қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша сервистік үлгіні енгізу үлгілері мен тетіктері; әр түрлі жағдайларда учаскелік полиция инспекторларының мінез-құлқының негізгі стандарттары. Әдетте, бұл мәселелер аналитикалық проблемаға бағытталған тәсіл арқылы шешіледі. Учаскелік полиция инспекторлары ішкі істер органдарының басқа қызметкерлерімен бірге халықты не алаңдатып отырғанын, қолайлы және қауіпсіз жағдай жасау үшін қандай шаралар қолдану керектігін нақты түсінуі керек.

Түйінді сөздер: жол-көлік оқиғасы, учаскелік полиция инспекторы, мемлекеттік қызметтің сервистік үлгісі, Ішкі істер органдары, қылмыстық аймақтар, полиция, автокөлік, жол, медициналық көмек, әкімшілік жауапкершілік.

Legal basis for the activities of the police department in the field of service police to ensure road safety in the service area

This article touches upon the problems of the service police in the context of other problems related to the improvement of the activities of district police inspectors on ensuring road safety in the service area; patterns and mechanisms for implementing the service model for ensuring public safety; basic standards of conduct for district police inspectors in various situations. As a rule, these problems are solved through an analytical problem-oriented approach. District police inspectors, along with other employees of the internal affairs bodies, must clearly understand what worries the population and what measures need to be taken to create favorable and safe conditions.

Key words: traffic accident, district police inspector, service model of public service. Internal affairs bodies, criminal areas, police, car, road, medical care, administrative responsibility.

Крупномасштабная реформа органов внутренних дел Республики Казахстан заложена в Послании народу Казахстана от 5 октября 2018 года «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни», в котором Елбасы поставил задачу – внедрить новые современные форматы работы с населением, кардинально изменить критерии оценки полиции. Перевести работу полиции на сервисную модель[1].

Планомерная модернизация системы органов внутренних дел – одна из главных задач стратегического курса Республики Казахстан.

В этом направлении продолжается реформа местной полицейской службы, где значительно расширены полномочия участковых инспекторов полиции.

Для круглосуточной работы полиции в криминногеных местах устанавливаются модульные посты.

В общественных местах осуществляется подкючение устройства «Тревожная кнопака «Полиция».

Решаются вопросы выделения помещений для участковых пунктов полиции в нововстройках.

По поручению главы нашего государства Касым-Жомарта Токаева в регионах апробируется проект сервисной модели обслуживания населения. Основная роль в обеспечении правопорядка отводится участковым инспекторам полиции, на которых возложена обязанность по обеспечению охраны общественного порядка, включая обеспечение безопасности дорожного движения на обслуживаемой территории.

Нарушение правил дорожного движения, явление достаточно изменчивое и напрямую зависящее от ряда социально-психологических факторов, оказывающих влияние на состояние дорожно-транспортных происшествий.

После обретения независимости, в Казахстане, как и на территории других бывших союзных республик, резко возросла численность дорожно-транспортных происшествий. Естественно, что причины данной проблемы кроются как во влиянии внешней среды, так и в индивидуальных особенностях участников дорожного движения, а также участковых инспекторов полиции, обслуживающих административные участки, в особенности в сельской местности, где не предусмотрен штат сотрудников патрульной полиции.

Особую роль здесь играет плохое качество дорожной инфраструктуры, в отдельных случаях полное ее отсутствие.

Как следствие, в Республике Казахстан резко возросло количество дорожно-транспортных происшествий со смертельным исходом.

За истекший год прошлого года на дорогах республики зарегистрировано порядка 9422 дорожно-транспортных происшествий, в которых 1418 человек погибли и получили ранения свыше 12 тыс. граждан[2].

Таким образом, анализ складывающейся ситуации в Республике Казахстан позволяет нам сделать вывод об актуальности деятельности участковых инспекторов полиции по обеспечению безопасности дорожного движения на обслуживаемой территории.

Для вывода сложившейся ситуации из кризиса МВД Республики Казахстан разрабатываются первоочередные мероприятия, направленные на совершенствование законодательной и нормативной базы, укрепление дисциплины и законности среди личного состава, обеспечивающего безопасность на дорогах.

Однако сегодня, можно констатировать, что реализация этих мероприятий в регионах не имеет должной активности. Не имеет должной активности и предусмотернное планами усиление работы со средствами массовой информации. Необходимо отметить, что

[1] Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 г. «Рост благосостояния казахтанцев: повышение доходов и качества жизни»// Казахстанская правда. – 06. – 10. – 2018. –№ 190 (28819).

[2] Седова В. «На дорогах Казахстана гибнет больше людей, чем в некоторых локальных конфликтах»// Казахстанская правда. – 20 августа. – 2021. – № 158 (29535).

участковые инспектора полиции в силу свой работы являются наиболее контактируемой в обществе службой органов внутренних дел. Практиучески все население страны участвует в дорожном движении и, по этой причине находятся в поле зрения этой службы[3]. При этом необходимо отметить, что в своем подавляющем большинстве эти контакты происходят с представителями социально активных слоев общества. Поэтому имеющее место в деятельности участковых инспекторов полиции сельской местности негативные факторы так остро воспринимаются населением. Это в свою очередь предопределяет высокую степень ответственности ее сотрудников и необходимость принятия действенных мер по переходу на сервисную модель обслуживния населения.

Сегодня старые подходы к данной службе не приемлемы. Имевшие место в отдельных случаях факты мелочной опеки, подмены роли участквых инспекторов полиции должны быть забыты. Основой руководства службой должны стать постоянное отслеживание и анализ тенденций, действенный контроль и помощь в решении указанных задач.

Особо следует заострить внимание на проблеме агрессивного вождения в Республике Казахстан. Данное явление часто встречается среди водителей на дорогах не только в городской местности, но и сельской. Связано это с пренебрежительным отношением к правилам дорожного движения.

Сложности привлечения к ответственности таких нарушителей обусловлены тем, что участковые инспектора полиции сельской местности обслуживают по несколько населенных пунктов, между которыми насчитываются сотни километров.

До сегодняшнего дня в нормативно-правовых актах отсутствовало понятие «опасное движение», куда подобало бы его включить.

Под опасным движением следует понимать:

– невыполнение при перестроении требования уступить дорогу транспортному средству, пользующемуся преимущественным правом движения;

– перестроение при интенсивном движении, когда все полосы движения заняты;

– несоблюдение безопасной дистанции до движущегося впереди транспортного средства;

– несоблюдение бокового интервала;

– необоснованное резкое торможение;

– препятствование обгону.

Также, в КоАП необходимо предусмотреть норму ответственности за систематическое агрессивное вождение автотранспортным средством, что позволит существенно сократить нарушения правил дорожного движения с применением наказания в виде лишения права управления транспортным средством на срок до года либо административного штрафа в размере двадцати месячных расчетных показателей.

Целесообразно дополнить КоАП отдельной нормой, определяющей меры административного наказания за нарушение порядка обязательного медицинского освидетельствования кандидатов в водители и водителей транспортных средств.

В целях обеспечения качественной подготовки и повышения квалификации водителей, необходимо существенно изменить порядок подготовки будущих владельцев прав на вождение автотранспортными средствами, при этом потребуется расширение объема проведения занятий по изучению правил дорожного движения с 2-х до 3-х раз и проведение практических занятий с 2-х до 4-х раз в неделю.

Касаемо дорожно-транспортных происшествий, которые обходятся без тяжелых последствий, где материалы оформляются лишь только для того, чтобы получить материальную компенсацию необходимо ввести Европротокол. Нововведение позволит оформлять материалы по отдельным мелким дорожно-транспортным происшествиям, а для этого подобает разработать правила оформления Европротокола. Данная инициатива также позволит существенно сократить возникающие, так называемые «пробки» на дорогах и время.

Предлагается в Главу 41 КоАП «Возбуждение дел об административных правонарушениях» ввести отдельную норму статьи «Процессуальный порядок составления Европротокола».

Несмотря на принимаемые меры, сегодня не изжита гонка автобусов за количеством пассажиров, так как материальная заинтересованность водителей автобусов чрезмерно до-

[3] Власова А. «На участок становись» //Казахстанская правда. – 02. – 11 .– 2020. – № 191. – (29920).

минирует над безопасностью пассажиров. Данный проблемный вопрос не может решиться только силами полиции. Местные исполнительные органы в отношении перевозчиков должны установить критерии оценки исходя из совершения ими правонарушений арий на дорогах, что будет способствовать улучшению ситуации. Исходя из данных критериев, необходимо внедрить систему условных скидок при разыгрываемых тендерах и авпотенциальным перевозчикам исходя из данных критериев. И в дополнение, обязать всех перевозчиков использовать базы контроля движения автобусов с применением «GPS – треккеров»[4], что позволит контролировать маршруты движения рейсовых автобусов и внедрения этих данных в органы внутренних дел автоматического привлечения водителей к ответственности.

Также необходимо ввести дополнительную меру воздействия к нарушителям правил дорожного движения, закрепив в Законе Республики Казахстан «О дорожном движении» требование: водителю, который совершил административное правонарушение, предусмотренное ст.608 или 613 КоАП, в водительском удостоверении в правом верхнем углу осуществлять прокол[5], который должен сохраняться 10 лет со дня совершения административного правонарушения, что позволит сотрудникам полиции при проверке документов сразу видеть, что данный водитель уже привлекался к административной ответственности за нарушение правил дорожного движения, в особенности данная инициатива будет удобна для работы участковых инспекторов полиции сельской местности, так как мы можем наблюдать отсутствие в отдаленных населенных пунктов технических средств проверки по базам ОВД и УКПиСУ водителей, нарушивших правила дорожного движения.

Острым остается вопрос оказания помощи пострадавшим в дорожно-транспортных происшествиях. Учитывая огромную территорию Республики Казахстан, необходимо восстановить медицинскую авиацию и систему оповещения об аварии, чтобы сигнал о дорожно-транспортном происшествии в короткие сроки поступал к спасателям и медикам. Дополнительно в программы автошкол включить вопросы изучения оказания первой доврачебной помощи, а служебные машины не только патрульных полицейских, но участковых инспекторов полиции оснастить необходимым набором медикаментов и аппаратами искусственного дыхания.

На законодательном уровне обязать владельцев домашнего скота использовать светоотражающие ленты. Данный метод позволит многим водителям ТС избежать ДТП с участием блуждающего скота, который становится главной опасностью на дорогах.

Предусмотреть барьерное ограждение (отбойники) на автомобильных дорогах международного сообщения, вдоль которых располагаются населенные пункты, что позволит воспрепятствованию несанкционированного выхода пешеходов на дорогу и ее переходу в неположенном месте, а также - бродячего скота.

Увеличить штраф за вождение в нетрезвом виде, основной процент которого должен получить сам сотрудник установивший данный факт.

Изменить утвержденные стандарты приема кандидатов, поступающих на службу в органы внутренних: перед приемом на службу в ОВД включить проведение обязательного тренинга на предмет умения будущего полицейского общаться с людьми, при этом предусмотреть написание диктанта, что позволит выявить на начальном этапе способность кандидата коммуницировать с населением и грамотно оформлять процессуальные документы, а также определять интеллектуальные навыки.

В целях укрепления статуса участковых инспекторов полиции органов внутренних дел, в рамках перехода на «сервисную модель полиции» необходимо разработать базовые стандарты поведения участковых инспекторов полиции в различных ситуациях:

1. Стандарт обращения УИП с гражданами;
2. Стандарт обслуживания населения УИП;
3. Стандарт реагирования УИП при проведении видеосъемки;

---

[4] Кинякина Е. Движение автобусов отследят со спутников// Газета РФ «Ведомости» от 23 декабря 2022 г. – № 12 (246).

[5] Закон Республики Казахстан от 17.04.2014 г. «О дорожном движении» //Казахстанская правда. – от 19.04.2014 – № 76 (27697).

4. Стандарт реагирования УИП при семейных скандалах;

5. Стандарт реагирования УИП при пресечении нарушения общественного порядка.

Повсеместно мы можем наблюдать установку в областных центрах модульных постов полиции, оснащенных современным оборудованием для круглосуточного режима работы и своевременной помощи гражданам, куда они могут обратиться в случае необходимости.

Установленные посты создают эффект постоянного присутствия полиции на центральных улицах городов.

Вместе с тем, устанавливая данные модули в указанных местах, мы упускаем вопросы надлежащего охвата обслуживания населения на окраинах городов, в промышленных зонах, на дачных массивах и других зонах проживания людей, где безопасность и чувство защищенности люди не испытывают.

Это касается и камер видеонаблюдения, с выводом в Центры оперативного управления ДП областей, которые необходимо устанавливать, в местах, которые не охвачены маршрутами патрулирования.

Не решив данные вопросы, мы еще долго будем говорить о том, что принцип «полиция в шаговой доступности» не срабатывает.

Потребуется ни один день, чтобы осуществить переход на «сервисную модель» обслуживания населения органами внутренних дел. Для этого необходимо решить ряд задач:

– сформировать «адекватную» Концепцию сервисной модели полиции, с учетом традиционного уклада жизни казахстанского общества;

– произвести экономический расчет и обоснованную нагрузку на УИП;

– рассмотреть вопрос материально-технического оснащения УИП современным техническим оборудованием;

– не должен оставаться в стороне вопрос жесткого отбора кадров для прохождения службы в органах внутренних дел;

– необходимо максимально охватить обучением в специальных учебных заведениях МВД Республики Казахстан в рамках повышения квалификации УИП по надлежащему обслуживанию населения и оказанию необходимой помощи гражданам, оказавшимся в трудной жизненной ситуации.

Успешное внедрение модели сервисного обслуживания населения немыслимо без объединения усилий сообщества казахстанских ученых-правоведов, государственных служащих, исполнительной власти, правоохранительных органов и общественных объединений.

Сведения об авторах

Ізбас Р.С. – заместитель начальника кафедры АД ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени Малкеждара Букенбаева подполковник полиции.

Думов Н.А. – старший преподаватель кафедры АД ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени Малкеждара Букенбаева подполковник полиции.

Ізбас Р.С. – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ІІО ӘҚ кафедрасы бастығының орынбасары полиция подполковнигі.

Думов Н.А. – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ІІО ӘҚ кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі.

Izbas R.S. – Deputy Head of the AD Department of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Malkezhdar Bukenbaev Police Lieutenant Colonel.

Dumov N.A. – Senior Lecturer of – AD Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Malkezhdar Bukenbaev Police Lieutenant Colonel**.**

УДК 342
МРНТИ 10.17.01

Л.С. Маланьина[1], В.В. Хасанова[1]

[1]Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, Актюбинск, Казахстан

УЧАСТКОВЫЙ ИНСПЕКТОР ПОЛИЦИИ, КАК СУБЪЕКТ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СО СТОРОНЫ ЛИЦ, СОСТОЯЩИХ НА ПРОФИЛАКТИЧЕСКОМ УЧЕТЕ В ОВД, В УСЛОВИЯХ СЕРВИСНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ

Задачу по изменению принципов работы полицейских в своем Послании народу Казахстана поставил Первый Президент страны Н. Назарбаев в 2018 году, а в ежегодном Послании народу Казахстана 1 сентября 2020 года К. Токаевым переход к «сервисной модели полиции» обозначен как одно из приоритетных направлений.

Путь демократического, правового и социального развития избрал Казахстан, поставил целый ряд задач, среди которых наиболее актуально формирование эффективных государственных институтов, способных обеспечить верховенство права в государству, защиту прав и свобод его граждан. В значительной степени исполнению этим задачам способствует должным образом организованная профилактическая деятельность правоохранительных органов, прежде всего, полиции.

В Концепции мер реформирования системы Министерства внутренних дел отмечается, что правоохранительные органы, не отказываясь от выполнения основной задачи охраны правопорядка, должны сместить акцент своей работы на профилактику правонарушений. Следовательно, одной из приоритетных задач деятельности новообразованной полиции провозглашена профилактика правонарушений, предотвращение их негативных последствий и обеспечение общественной безопасности и порядке в государстве.

В статье описываются причины и условия совершения правонарушений со стороны лиц, находящихся на профилактическом учете, проблемные вопросы в деятельности участковых инспекторов полиции по профилактике правонарушений, а также указываются пути их решения.

Ключевые слова: предупреждение, органы внутренних дел, профилактика, учет, контроль, участковый инспектор полиции, надзор, права, обязанности, правила, основания, безопасность, постановление, представление, письменное уведомление, ограничения, журнал регистрации, контрольная карточка, административное взыскание, предупредительная работа, явка поднадзорного, уголовное преследование, маршрутный лист, признаки судимости.

Учаскелік полиция инспекторы ІІО-да профилактикалық есепте тұрған адамдар тарапынан халыққа сервистік қызмет көрсету жағдайында құқық бұзушылықтың алдын алу субъектісі ретінде

Еліміздің Тұңғыш Президенті Н. Назарбаев 2018 жылы Қазақстан халқына Жолдауында полицейлер жұмысының қағидаттарын өзгерту міндетін қойды, ал 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауында К.-Ж. Тоқаевтың «полицияның сервистік моделіне» көшуі басым бағыттардың бірі ретінде белгіленді.

Демократиялық, құқықтық және әлеуметтік даму жолы Қазақстанды сайлады, бірқатар міндеттер қойды, олардың арасында мемлекетте құқық үстемдігін, оның азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етуге қабілетті тиімді мемлекеттік институттарды қалыптастыру барынша өзекті болып табылады. Бұл міндеттерді орындауға құқық қорғау

органдарының, ең алдымен полицияның тиісті түрде ұйымдастырылған профилактикалық қызметі ықпал етеді.

Ішкі істер министрлігі жүйесін реформалау шаралары тұжырымдамасында құқық қорғау органдары құқық тәртібін қорғаудың негізгі міндетін орындаудан бас тартпай, өз жұмысының екпінін құқық бұзушылықтардың алдын алуға аударуы тиіс. Демек, жаңадан құрылған полиция қызметінің басым міндеттерінің бірі құқық бұзушылықтардың алдын алу, олардың теріс салдарын болдырмау және мемлекеттегі қоғамдық қауіпсіздік пен тәртіпті қамтамасыз ету болып табылады.

Мақалада профилактикалық есепте тұрған адамдар тарапынан құқық бұзушылықтың жасалу себептері мен шарттары, құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметіндегі проблемалық мәселелер сипатталады, сондай-ақ оларды шешу жолдары көрсетіледі.

Түйінді сөздер: ескерту, ішкі істер органдары, алдын алу, есепке алу, бақылау, учаскелік полиция инспекторы, қадағалау, құқықтар, міндеттер, ережелер, негіздер, қауіпсіздік, қаулы, ұсыну, жазбаша хабарлама, шектеулер, тіркеу журналы, бақылау картасы, әкімшілік жаза, алдын алу жұмысы, қадағаланушының келуі, қылмыстық қудалау, бағыт парағы, соттылық белгілері.

The district police inspector as a subject of the prevention of offenses on the part of persons who are on preventive records in the police department, in terms of public service

The task of changing the principles of the work of the police in his Message to the people of Kazakhstan was set by the First President of the country N. Nazarbayev in 2018, and in the annual Message to the people of Kazakhstan on September 1, 2020, K. Tokayev designated the transition to the “police service model” as one of the priority areas.

Kazakhstan has chosen the path of democratic, legal and social development, set a number of tasks, among which the most important is the formation of effective state institutions capable of ensuring the rule of law in the state, protecting the rights and freedoms of its citizens. Properly organized preventive activities of law enforcement agencies, primarily the police, contribute to the fulfillment of these tasks to a large extent.

The Concept of Measures for Reforming the System of the Ministry of Internal Affairs notes that law enforcement agencies, without abandoning their main task of protecting law and order, should shift the focus of their work to crime prevention. Consequently, one of the priority tasks of the newly formed police is the prevention of offenses, the prevention of their negative consequences and the provision of public safety and order in the state.

The article describes the causes and conditions for the commission of offenses by persons on preventive records, problematic issues in the activities of district police inspectors for the prevention of offenses, and also indicates ways to solve them.

Key words: warning, internal affairs bodies, prevention, accounting, control, district police inspector, supervision, rights, duties, rules, grounds, security, decision, presentation, written notice, restrictions, registration log, control card, administrative penalty, preventive work, turnout supervised, criminal prosecution, route list, signs of a criminal record.

В соответствии п.п.3 п.14 Приказа МВД Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года №1095 «Об утверждении Правил организации деятельности участковых инспекторов полиции, ответственных за организацию работы участкового пункта полиции, участковых инспекторов полиции и их помощников» (далее - Правила), участковый инспектор полиции проводит индивидуальную профилактику правонарушений в отношении лиц, состоящих на профилактическом учете (далее – профилактируемые лица) в органах внутренних дел [1]

В четвертой главе Правил, определен порядок постановки на профилактический учет и осуществление самостоятельно и (или) во взаимодействии с подразделениями органов внутренних дел, и индивидуальной профилактической работы с лицом, отношении которого:

1.Установлен административный надзор.

Данная категория ставится на профилактический учет в соответствии со ст.2 Закона Республики Казахстан от 15 июля 1996 года № 28-I «Об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы». Указанный пункт возлагает на участковых

инспекторов полиции устанавливать административный надзор за лицами, отбывшими наказание за преступления, совершенные при опасном рецидиве, а равно за террористические или экстремистские преступления, преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних; тяжкие и (или) особо тяжкие преступления или судимыми два и более раза к лишению свободы за умышленные преступления и имевшими на момент окончания срока наказания третью отрицательную степень поведения; тяжкие и (или) особо тяжкие преступления или судимыми два и более раза к лишению свободы за умышленные преступления, если они после отбывания наказания, несмотря на предупреждения органов внутренних дел, систематически нарушают общественный порядок, права и законные интересы человека и гражданина, совершают иные правонарушения.

2. Принято решение об условно-досрочном освобождении из мест лишения свободы.

Постановка на профилактический учет данной категории предусмотрен Приказом и.о. Министра внутренних дел Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года №622 «Об утверждении осуществления контроля за поведением лиц, освобожденных условно-досрочно от отбывания наказания».

3. Принято решение об освобождении из мест лишения свободы после отбытия наказания за совершение тяжкого и (или) особо тяжкого преступления или судимого два и более раз к лишению свободы за умышленные преступления [2]

4. Установлены особые требования к поведению по административным правонарушениям.

Установление особых требований и постановка на профилактический учет предусмотрены статьей 54 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года №235-V.

При рассмотрении дела об административном правонарушении судом по собственной инициативе либо по ходатайству органов полиции или других участников производства по делу об административном правонарушении могут быть установлены особые требования к поведению лица, совершившего административное правонарушение на срок от трех месяцев до одного года, предусматривающие в полном объеме или раздельно запрет:

1) вопреки воле потерпевшего разыскивать, преследовать, посещать потерпевшего, вести устные, телефонные переговоры и вступать с ним в контакты иными способами, включая несовершеннолетних и (или) недееспособных членов его семьи;

2) приобретать, хранить, носить и использовать огнестрельное и другие виды оружия;

3) несовершеннолетним посещать определенные места, выезжать в другие местности без разрешения комиссии по защите прав несовершеннолетних;

4) употреблять алкогольные напитки, наркотические средства, психотропные вещества.

При установлении особых требований к поведению лица, совершившего административное правонарушение в сфере семейно-бытовых отношений, для охраны и защиты потерпевшего и членов его семьи суд в исключительных случаях вправе применить на срок до тридцати суток меру административно-правового воздействия в виде запрета лицу, совершившему бытовое насилие, проживать в индивидуальном жилом доме, квартире или ином жилище с потерпевшим в случае наличия у этого лица другого жилища.

В течение срока действия особых требований к поведению правонарушителя на него могут быть возложены обязанности являться в органы внутренних дел для профилактической беседы от одного до четырех раз в месяц.

5. Вынесено защитное предписание.

Постановка на профилактический учет лица, в отношении которого вынесено защитное предписание предписано Законом Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года №214 – V «О профилактике бытового насилия».

Основная цель вынесения защитного предписания и постановки на профилактический учет заключается в обеспечения безопасности потерпевшего и при отсутствии оснований для производства административного задержания в порядке, предусмотренном Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях, либо задержания в порядке,

предусмотренном статьей 128 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, начальниками территориального органа полиции, местной полицейской службы органа внутренних дел, их заместителями, участковыми инспекторами полиции, инспекторами по делам несовершеннолетних и по защите женщин от насилия выносится защитное предписание с учетом мнения потерпевшего, которое вручается для исполнения лицу, совершившему бытовое насилие либо от которого исходит угроза его совершения, под расписку.

Лицо, в отношении которого вынесено защитное предписание, органами внутренних дел ставится на профилактический учет и за ним осуществляется профилактический контроль.

При проведении профилактической работы сотрудники полиции, в частности участковые инспектора полиции, призванные осуществлять профилактический учет лиц, склонных к совершению правонарушений, сталкиваются с рядом проблем.

Криминологический анализ правонарушаемости со стороны лиц, находящихся на профилактическом учете, показывает, что основными причинами совершения правонарушений, являются такие предпосылки, как:

– отсутствие работы;

– систематическое нарушение дисциплины на работе, в быту;

– отрицательные взаимоотношения с окружающими, близкими родственниками, на работе;

– проблемные вопросы в семье;

– злоупотребление алкогольными напитками, наркотиками;

– неоднократность судимости;

– нежелание становиться на путь исправления и т.д. [3]

Освобождаясь из мест лишения свободы, исправительное учреждение дает каждому отбывшему наказание характеристику, в которой как правило, содержится прогноз вероятного отрицательного поведения лица на свободе.

Данные характеристики не имеют под собой научной обоснованности, вместе с тем не следует их игнорировать. Так как в большинстве своем, лица которые длительное время находились в местах заключения, по выходу на свободу, вновь совершают противоправные действия, несмотря на проведение профилактической работы участковыми инспекторами полиции.

Согласно сведениям аналитической системы КПСиСУ, с 2016 по 2021 годы лицами, в отношении которых был установлен административный надзор совершено 613 уголовных правонарушений, из числа которых 8,4% или 52 проступка.

В структуре зарегистрированных уголовных правонарушений занимают доминирующее положение уголовные правонарушения против собственности, число которых с 2016 по 2021 годы составило - 420, против личности – 62, против здоровья населения и нравственности - 51, против правосудия и порядка исполнения наказаний - 29, против общественной безопасности и общественного порядка – 23, против порядка управления – 19, против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина – 4, транспортные уголовные правонарушения – 4, коррупционные и иные уголовные правонарушения против интересов государственной службы и государственного управления – один.

Из общего количества уголовных правонарушений, совершенных лицами, в отношении которых установлен административный надзор 12,07% или 74составляют уголовные правонарушения небольшой тяжести, 40,4%% или 248 средней тяжести, 24,6% или 151 тяжкие уголовные правонарушения, 5,8% или 8,4 особо тяжкие [4].

Профилактика – это индивидуальная работа с людьми, которые совершают антиобщественные действия. Работа может носить воспитательный характер или могут быть предоставлены условия, которые помогают удовлетворить самые необходимые потребности, которые толкают людей на совершение правонарушения (к примеру, помощь в трудоустройстве, удовлетворение первичных потребностей в еде, одежде, внимание к человеку). Люди, которые совершают антиобщественные действия, могут изменить свое поведение, если найти к

ним свой подход работы. Надо определить, как индивидуально их воспитывать, создать условия для их изменения [5].

Среди основных причин, влияющих на совершение новых правонарушений лицами, находящимися на профилактическом учете, огромное значение играет выработка профилактических мер по их недопущению.

Необходимо отметить, что в соответствии с п.5), п.9 и п.п.11-1) п.11 ст.7 Закона Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года №271-IV «О профилактике правонарушений», органы внутренних дел:

– ведут профилактический учет и осуществляют профилактический контроль;

– осуществляют уголовное преследование, пробационный контроль, производство по делам об административных правонарушениях;

– обеспечивают проведение профилактических и оперативно-розыскных мероприятий в целях предупреждения совершения правонарушений осужденными, содержащимися в учреждениях уголовно-исполнительной системы [6].

В соответствии с п.п.1) и 3) п.1, ст.4 Закона Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года №199-V «Об органах внутренних дел», в целях обеспечения общественной безопасности, органы внутренних дел осуществляют профилактику правонарушений и борьбу с преступностью.

Задачи по изменению принципов работы, поставленные Главой государства в Послании перед полицейскими, последовательно решаются, но говорить о полном переходе на сервисную модель работы полиции еще рано.

Основными проблемами, с которыми сталкиваются участковые инспектора полиции при осуществлении контроля за лицами, находящимися на профилактическом учете, являются отсутствие возможности сотрудника полиции осуществлять круглосуточную проверку за поведением указанной категории граждан.

В ночное время суток лицо, состоящее на профилактическом учете в органах внутренних дел, предоставлено самому себе и может в это время суток совершить правонарушение.

На сегодняшний день продолжает вызывать серьезную озабоченность правонарушаемость со стороны лиц, в отношении которых установлены особые требования и вынесено защитное предписание.

Служебные проверки по тяжким видам преступлений, совершенных со стороны указанной профилактируемой категории граждан, проводятся формально, не изучаются все обстоятельства дела, которые повлекли за собой совершение преступления.

Актуальным остается в деятельности УИП принудительное лечение от алкоголизма, наркомании, токсикомании лиц, находящихся на профилактическом учете.

В настоящее время практически во всех регионах функционируют специализированные лечебно-профилактические предприятия, где проходят лечение алкоголики, наркоманы и токсикоманы.

Однако ни в одной из областей Казахстана не созданы лечебно-профилактические предприятия для принудительного лечения женщин от алкоголизма, наркомании и токсикомании, в отношении которых участковыми инспекторами полиции также устанавливается профилактический контроль.

Проблемы, по профилактике правонарушений со стороны лиц, находящихся на профилактическом учете, в основном связаны с большой загруженностью УИП, ненормированным рабочим днем, текучестью кадров и т.д.

В этой связи, исходя из оперативной обстановки, складывающейся на административном участке, необходимо пересмотреть график работы УИП о наиболее целесообразном режиме работы каждого УИП и их помощников. Наиболее эффективным, которого придерживаются во многих городских и районных отделах полиции, является работа УИП в две смены. Одна часть работает с 9 до 18 часов, другая с 15 до 24 часов. При таком распорядке рабочего дня можно «закрыть» обслуживаемую территорию. Оперативно реагировать на совер-

шенные правонарушения, совершаемые лицами, находящимися на профилактическом учете, особенно в вечернее время.

В течении трех часов (с 15 до 18), когда на работе находятся все УИП появится возможность проведения совещания, заслушивания каждого УИП и их помощников о проделанной работе, дать рекомендации, определить, какому и какие вопросы следует решать в первую очередь, довести до их сведения, указания руководства управления полиции и начальника местной полицейской службы, распределить поступающие жалобы и заявления, проверить сроки и качество их разрешения.

Определение режима работы УИП и их помощников должно отвечать решениям следующих задач:

– большую часть служебного времени УИП должен находиться на обслуживаемом административном участке;

– работать среди населения;

– повседневно заниматься вопросами выявления лиц, представляющих оперативный интерес для органов внутренних дел;

– устанавливать взаимное уважительное отношение с населением;

– принимать меры по предупреждению правонарушений;

– осуществлять взаимодействие с гражданами, оказывающими содействие полиции по охране общественного порядка.

Только при таких условиях появится возможность надлежащим образом обеспечить профилактику правонарушений со стороны лиц, находящихся на профилактическом учете.

Необходимо составить график выхода на работу УИП и их помощников, который должен утверждать начальник МПС либо его заместитель. В нем определить рабочие дни по первой и второй смене, а самое главное - выходные дни.

Предусмотреть для каждого УИП и их помощника спаренные выходные дни.

В отличие от сотрудников любого другого подразделения, решающих, как правило, лишь одну из задач органов внутренних дел, УИП и их помощники работают по всем направлениям их деятельности, а не только с лицами, находящимися на профилактическом учете.

На территории примерно половины городских и районных отделов полиции нет центров временной адаптации и детоксикации, следовательно, и кабинетов профилактики правонарушений, и борьба с пьянством ведется в основном опять же УИП и их помощниками.

В этой связи, невозможно переоценить роль руководителей местной полицейской службы. Если они правильно понимают стоящие перед УИП задачи по профилактике правонарушений лиц, находящихся на профилактическом учете, то выбирают верные пути и методы выполнения работы, подчиненных им сотрудников- тогда успех общего дела по профилактике правонарушений со стороны лиц, состоящих на учете в органах внутренних дел обеспечен.

Здесь важен и принципиальный подход руководителя к тому, среагировал ли УИП вообще на нарушение со стороны лица, находящегося на профилактическом учете.

Не решив все указанные проблемные вопросы в деятельности органов внутренних дел, мы еще долго будем говорить, что УИП, несмотря на принимаемые меры, не обеспечивает надлежащую работу в данном направлении работы.

Список использованных источников:

1. Приказ и.о. Министра внутренних дел Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года №622 «Об утверждении осуществления контроля за поведением лиц, освобожденных условно-досрочно от отбывания наказания». Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 28 октября 2014 года № 9839. – Электронный ресурс – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/ (дата обращения: 12.05.2022).

2. Закон Республики Казахстан от 15 июля 1996 года № 28-1 «Об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы». Ведомости Парламента Республики Казахстан,

1996 г. № 13, ст. 272 – Электронный ресурс – Режим доступа: https: //adilet.zan.kz/rus/ (дата обращения: 14.05.2022).

3. Криминология: Курс лекции / Под редакцией В.Н. Бурлакова и др. СПБ ВШ МВД РФ. 1995 г. С-152.

4. Официальный сайт Генеральной прокуратуры Республики Казахстан Режим доступа: свободный. https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat (дата обращения: 17.05.2022).

5. Садвакасова З.М. В помощь социальному педагогу, или как работать с трудными детьми: учебно-методическое пособие. – Алматы, 2008. – С. -192.

6. Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года №271-IV «О профилактике правонарушений», органы внутренних дел//Казахстанская правда. – 12.05. – 2010. – № 118 (26179).

Сведения об авторах

Маланьина Л.С. – доцент кафедры АД ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева полковник полиции.

Хасанова В.В. – доцент кафедры АД ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева майор полиции.

Маланьина Л.С. – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ІІО ӘҚ кафедрасының доценті, полиция полковнигі.

Хасанова В.В. – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ІІО ӘҚкафедрасының доценті, полиция майоры.

Malanyina L.S. – Associate Professor of the AD Department of Internal Affairs, Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, Police Colonel.

Khasanova V.V. – Associate Professor of the AD Department of Internal Affairs, Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, Police Major.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY

УДК 343.24.01
МРНТИ 10.77.31

А.Б. Байсұлтанов[1]

[1]Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе Заң институты,
Ақтөбе, Алматы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БЕЛГІЛІ БІР ЛАУАЗЫМДАРДЫ АТҚАРУ НЕМЕСЕ БЕЛГІЛІ БІР ҚЫЗМЕТПЕН АЙНАЛЫСУ ҚҰҚЫҒЫНАН АЙЫРУ ТҮРІНДЕГІ ҚОСЫМША ЖАЗАНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

Мақалада Қазақстан Республикасының кейбір нормативтік-құқықтық актілеріне ҚР Қылмыстық кодексінде көзделген белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру түріндегі қосымша жазаны қолдану тұрғысынан шағын құқықтық талдау ұсынылған. Атап айтқанда, ҚР Қылмыстық кодексінің 50-бабын, сондай-ақ ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің кейбір ережелерін,ҚР Еңбек Кодексін және басқа да нормативтік актілерді қолдануға байланысты туындайтын мәселелер қарастырылады.

Түйінді сөздер: белгілі бір лауазымдар, белгілі бір қызмет, лауазымды адамдар, қылмыстық құқық бұзушылықтар, құқығынан айыру.

О некоторых вопросах применения дополнительного наказания в виде лишения права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью

В статье представлен небольшой правовой анализ некоторых нормативно-правовых актов Республики Казахстан в контексте применения предусмотренного Уголовным кодексом РК дополнительного наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью. А именно рассматриваются проблемы, возникающие в связи с применением статьи 50 Уголовного кодекса РК, а также некоторых положений Кодекса РК об административных правонарушениях, Трудового кодекса РК и других нормативных актов.

Ключевые слова: определенные должности, определенная деятельность, должностные лица, уголовные правонарушения, лишение права.

Holding certain positions in the republic of Kazakhstan or deprivation of the right to engage in certain activities application of additional penalties in the form of About the problems

The article presents a small legal analysis of some regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan in the context of the application of the additional punishment provided for by the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities. Namely, the problems arising in connection with the application of Article 50 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, as well as some provisions of the Code of Administrative Offences of the Republic of Kazakhstan, the Labor Code of the Republic of Kazakhstan and other regulations are considered.

Keywords: certain positions, certain activities, officials, criminal offenses, forfeiture.

Соңғы жылдары қазақстандық соттардың ҚР Қылмыстық кодексінің (ҚР ҚК) 50-бабын белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру түріндегі қосымша жазаларды тағайындау үрдісі байқалады, алайда ҚР ҚК Ерекше бөлігінің бірқатар баптарындағы санкцияларды осы қосымша жаза бөлігінде талдау заң шығарушы оларды белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу үшін жеткілікті түрде нақты қалыптастырмағанын көрсетті. Осыған байланысты, осы мақалада осы бапты қолдануға байланысты туындайтын кейбір мәселелер қарастырылады.

ҚР ҚК 50-бабы нормаларының мазмұнын, сондай-ақ тиісті нормаларды құқықтық талдау кезінде ҚР ҚК Ерекше бөлімінің баптарында соңғы жылдары қалыптасқан құқық қолдану практикасын ескеретін болсақ, олар бойынша толық жауаптар жоқ бірқатар сұрақтар туындайды.

ҚР ҚК 50-бабының жекелеген ұғымдарын қарастырайық:

- жергілікті өзін-өзі басқару органдарында;

- қаржы институттарында.

Яғни, белгілі бір қылмыс жасағаны үшін белгілі бір мерзімге сотталғандарды немесе өмір бойы тыйым салынуы мүмкін немесе міндетті түрде тыйым салынатын лауазымдар тізбесі бар, бірақ ҚР ҚК Ерекше бөлімінің баптарында құқықтық нормаларды талдау көрсеткендей, жазаның бұл түрі басқа лауазымдарға немесе олармен байланысты қызметтермен айналысуға тыйым салу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Белгілі бір лауазымды атқаратын адамдар лауазымды тұлғалар болып табылады және ҚР ҚК 3-бабының 26-тармағы мемлекеттік қызметтегі немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдарындағы, сондай-ақ әскери қызметтегі адамдарға жатады. Алайда, кең мағынада, лауазымды тұлға–бұл билік органдары өкілінің функцияларын тұрақты немесе уақытша орындайтын, сондай-ақ арнайы өкілеттіліктер берілген мекемелерде, ұйымдарда немесе кәсіпорындарда тұрақты немесе уақытша лауазымдарды атқаратын не осы мекемелерде, ұйымдар мен кәсіпорындарда міндеттерді атқаратын адам лауазымды тұлға болып табылады. Бұл жағдайда түсініксіздік туындайды, өйткені ҚР ҚК-нің 3-бабында бірнеше ұғымдар пайдаланылады, олардың әрқайсысына қатысты белгілі бір қылмыстары үшін сотталғандарды осы лауазымдарды немесе оларға ұқсас басқару позицияларын атқару құқығынан айыруға мүмкіндік бар деп болжауға болады.

Мысалы, ҚР ҚК 3-бабында:

- «жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам – мемлекеттік функциялар мен мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін тікелей орындау үшін Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстан Республикасының конституциялық және басқа да заңдарында белгіленген лауазымды атқаратын адам, оның ішінде Парламент депутаты, судья, сондай-ақ Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы заңнамасына сәйкес «А» корпусының мемлекеттік әкімшілік лауазымын атқаратын адам» (16-тармақ);

- «лауазымды тұлға – тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілді органда немесе мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында билік өкілінің қызметін жүзеге асыратын ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық тұлға (26-тармақ);

- «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет туралы заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметші, мәслихат депутаттары – мемлекеттік қызметтерді орындауға уәкілеттік берілген адам болып табылады» (27-тармақ);

- «мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті адамдарға теңестірілген адам – жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайланған адам; Қазақстан Республикасының заңында белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасының Президенттігіне, Қазақстан Республикасы Парламентінің немесе мәслихаттарының депутаттығына, аудандық маңызы бар қалалардың, кенттер мен ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдіктеріне, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы органының мүшелігіне кандидат ретінде

тіркелген азамат; жергілікті өзін-өзі басқару органында тұрақты немесе уақытша жұмыс істейтін, сыйақысы Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджетінің қаражатынан жүргізілетін қызметкер; мемлекеттік ұйымда немесе квазимемлекеттік сектор субъектісінде басқару функцияларын орындайтын, сондай-ақ сатып алуды, оның ішінде мемлекеттік сатып алуды не мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен Қазақстан Республикасының Ұлттық қорынан қаржыландырылатын жобаларды іріктеу мен іске асыруға жауапты, көрсетілген ұйымдарда дербес құрылымдық бөлімшенің басшысынан төмен емес лауазымды атқаратын адам; Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің және оның бөлімшелерінің қызметкерлері; Қазақстан Республикасының әуе кеңістігін пайдалану және авиация саласындағы уәкілетті ұйымның Қазақстан Республикасының авиация қызметі туралы заңнамасына сәйкес әрекет ететін қызметкерлері; қаржы ұйымдары саласындағы реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның қызметкерлері» (28-тармақ).

Сонымен қатар, «коммерциялық немесе өзге де ұйымда басқару функцияларын жүзеге асыратын тұлға – мемлекеттік орган, жергілікті өзін-өзі басқару, мемлекеттік немесе квазимемлекеттік сектор субъектісі болып табылмайтын ұйымда тұрақты, уақытша немесе арнайы негізде ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық міндеттерді жүзеге асыратын адам» (19-тармақ) [1].

Осыған байланысты, кейбір құқықтық әдебиеттерде бұрын қылмыстық заңда «лауазымды тұлға» белгілі бір өкілеттіктерге ие, бірақ мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарындағы қызметке ғана қатысты ереже болды [2]. Басқару функцияларын орындайтын адамдар лауазымды адамдар емес, коммерциялық немесе басқа ұйымдарда жұмыс істейтін адамдар деп танылады.

Сондай-ақ, ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінде (ҚР ӘҚБтК) «лауазымды тұлға» ұғымы, ең алдымен, әкімшілік іс жүргізуге және/немесе жауапкершілікке тартуға уәкілетті тұлғасының қызметі тұрғысынан анықталғанын атап өткен жөн. Алайда, ҚР ӘҚБтК-нің лауазымды адамдардың әкімшілік жауаптылығы туралы 30-бабына ескертуге сәйкес осы Кодексте көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтар жасаған кезде, оның функцияларын тұрақты, уақытша немесе арнайы негізде орындаған немесе жүзеге асырған кезде мемлекеттік мекемелерде, квазимемлекеттік сектор субъектілерінде, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық қызметтерді орындайтын немесе орындаған адамдар – лауазымды адамдар деп танылады». Яғни, ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде әкімшілік іс жүргізуге және/немесе әкімшілік жазалар қолдануға құқығы бар лауазымды адамдардан басқа, әкімшілік құқық бұзушылықтың арнайы субъектілері болуы мүмкін және бұл бір тұлғалар емес екені анық. Мұндай тұлғаларға мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының лауазымды тұлғалары да, сондай-ақ кез-келген заңды тұлғалардың лауазымды адамдары да жатады. Мұндай лауазымды тұлғалар ҚР ӘҚБтК-нің бірқатар баптарына сәйкес әкімшілік жауапкершілікке тартылады, мысалы, жұмыс берушінің лауазымды тұлғалары– еңбек заңнамасын бұзғаны үшін (ҚР ӘҚБтК-нің 86, 87-баптары және т. б.), БАҚ редакцияларының лауазымды тұлғалары (ҚР ӘҚБтК-нің 122-бабы), білім беру ұйымдарының лауазымды тұлғалары (ҚР ӘҚБтК-нің 409-бабы) әкімшілік дереккөздің басшылары немесе олардың міндеттерін атқаратын адамдар (ҚР ӘҚБтК-нің 503-бабы), ал ҚР ӘҚБтК-нің 176-бабы «оңалту және банкроттық кезіндегі заңсыз іс-әрекеттер» кез келген заңды тұлғаның лауазымды тұлғасының әкімшілік жауапкершілігін көздейді.

Бұдан басқа, ҚР ӘҚБтК-нің бірқатар баптарында нақты бапқа сәйкес лауазымды тұлғаларға кімнің сілтеме жасайтыны нақтыланған ескертпелер бар.

Осыған сәйкес, ҚР ӘҚБтК-дегі «лауазымды тұлға» ұғымына бірнеше мағына беруге болады. Оларға әкімшілік іс қозғауға және/немесе әкімшілік жаза қолдануға құқығы бар мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғалары және өзге де мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының лауазымды тұлғалары, мемлекеттік кәсіпорындар мен мекемелердің лауазымды тұлғалары, мемлекеттік емес коммерциялық және

коммерциялық емес ұйымдар мен мекемелердің, сондай-ақ жалпы заңды тұлғалардың лауазымды тұлғалары жатады[3].

Сондай-ақ, ҚР ҚК-нің 50-бабы мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және қаржы ұйымдарының лауазымды адамдарынан басқа лауазымдарды атқаруға тыйым салу бөлігінде мемлекеттік емес коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар мен мекемелердің, жалпы заңды тұлғалардың лауазымды адамдарына қолданылуы мүмкін.

Мәселен, ҚР ҚК 50-бабының 1-бөлігінде: «Белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру мемлекеттік қызметте, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, қаржы ұйымдарында белгілі бір лауазымдарды орындауға не белгілі бір кәсіптік немесе өзге қызметпен айналысуға тыйым салудан тұрады». Осыған байланысты ҚР ҚК 50-бабының 1-бөлігі ҚР ҚК 3-бабының 26-тармағына сәйкес келеді.

ҚР ҚК-нің 50-бабының 2-бөлігінде «Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстарды, сондай-ақ осы Кодекстің 132-бабының екінші, үшінші, төртінші және бесінші бөліктерінде, 133-бабының екінші және үшінші бөліктерінде, 134-бабының төртінші бөлігінің 2) тармағында және 312-бабының үшінші бөлігінде көзделген қылмыстарды жасағаны үшін», белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығы міндетті түрде тағайындалады және педагогикалық және кәмелетке толмағандармен жұмыс істеуге байланысты лауазымдарды атқаруға өмір бойына тыйым салудан тұрады. Одан әрі «сыбайлас жемқорлық қылмыстар жасағаны үшін белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру міндетті түрде тағайындалады және мемлекеттік қызметте, судьяда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде және оның ведомстволарында, Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау мен қадағалау жөніндегі уәкілетті органда, мемлекеттік ұйымдарда және квазимемлекеттік сектор субъектілерінде лауазымдарды атқаруға өмір бойына тыйым салу». ҚР ҚК 50-бабы 2-тармағы «лауазым» ұғымы тек мемлекеттік қызметті ғана емес, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен қаржы ұйымдарын да қамтиды[1].

Бұл ретте, ӘК-нің 2015 жылғы 25 маусымдағы №4 Нормативтік қаулысының 22-тармағында «ҚК-нің 50-бабына сәйкес, қызметтік міндеттерді орындауға немесе белгілі бір қызметпен айналысуға байланысты қылмыс жасаған әрбір жағдайда сот жасалған қылмыстың сипатын, мән-жайын ескере отырып, жасалған қылмыстың мән-жайынан айыру туралы мәселені талқылауға міндетті» деп көрсетілген. Атап айтқанда, сотталған адамды қандай да бір салада немесе кез-келген мекемелерде, ұйымдарда оның атқаруға құқығы жоқ лауазымдар шеңберін айқындамай жұмыс істеу құқығынан айыруға...», «лауазым», «лауазымды адам» және т.б. ұғымдарын анықтауда елеулі мәселелер қалып отыр[4].

Осыған сәйкес, ҚР ҚК Ерекше бөлімінің көптеген баптарында белгілі бір лауазымдарды атқару құқығынан айыру түріндегі қосымша жаза тағайындау мүмкіндігі көзделгенін ескере отырып, бұдан басқа, ҚР ҚК 50-бабының 3-бөлігі бұл жазаны ол ҚР ҚК Ерекше бөлімінің нақты бабында көзделмеген кезде де тағайындауға мүмкіндік береді, ұғымдық аппарат және қолдану практикасы жазаның бұл түрі нақтылауды қажет етеді. Осыған ұқсас нақтылау әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнаманың тұжырымдамалық аппаратында да талап етіледі[1].

2. «Белгілі бір қызметпен (кәсіптік қызметпен) айналысу құқығынан айыру».

ҚР Еңбек кодексінде (ҚР ЕК) екі бапта «кәсіптік қызмет» ұғымы пайданылады:

- мемлекеттік қызмет – мемлекеттік қызметшілердің, мемлекеттік кәсіпорындардың, мемлекеттік мекемелердің міндеттері мен қызметтерін, мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыруға және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған лауазымдық өкілеттіктерді орындаудағы қызметшілердің кәсіби қызметі (ЕК 1-бабының 1-тармағының 1) тармақшасы);

- реттелетін кәсіптер-сәйкестікті растауды және біліктілікті беруді талап ететін кәсіби қызмет (ТК 116-бабының 7) тармақшасы).

Сонымен қатар, белгілі бір білімді қажет ететін, бірақ сәйкестікті растауды және біліктілікті талап етпейтін бірқатар реттелмейтін кәсіптер бар екенін ескеру қажет, сәйкесінше, жалпы алғанда, кәсіби қызмет дегеніміз – адамның белгілі бір саладағы кәсібі мен мамандығы бойынша қызметі. Бұл мамандыққа, біліктілікке және лауазымға қатысты.

ҚР ЕК-нің 9-тарауы кәсіби стандарттар мен біліктілік жүйесіне арналған. Сонымен қатар, жұмысшылардың лауазымдар мен кәсіптердің, жұмыс кәсіптерінің тарифтік-біліктілік сипаттамаларының бірыңғай анықтамалығы, сондай-ақ басшылардың, мамандардың және басқа да қызметкерлердің лауазымдардың біліктілік анықтамалығы, мерзімдік тексеруге жататын ұйымдардың үлгілік біліктілік сипаттамалары бар. Осының негізінде, кәсіптік қызмет бөлігінде жекелеген қызмет түрлерімен айналысу құқығынан айыру еңбек қызметі жүзеге асырылған және нақты қылмыстың жасауына тікелей байланысты деген қорытынды жасалады [5].

ҚР ӘҚБтК сәйкес, әкімшілік жауапкершілікке тарту үшін негізі ретінде кәсіби міндеттерін тиісінше орындамау, ең алдымен, медициналық көмек көрсету, білім беру және басқа да қызмет түрлері саласындағы кәсіби қызметпен, оның ішінде реттелетін кәсіптер шеңберінде (адвокат, нотариус, авиациялық персонал, бухгалтер, аудитор, қатысушы) байланысты бірнеше баптармен көзделген бағалы қағаздар нарығы және т.б.).

Тиісінше, жүзеге асыру құқығынан айыру тиісті қосымша жаза ретінде тағайындалуы мүмкін кәсіби қызметтің белгілі бір түрлеріне кәсіптер мен мамандықтардың нақты анықталған, заңмен бекітілген шеңберін жатқызу қажет. Алайда, мұндай айыру, өмір бойы құқықтан айырудың ерекше жағдайларын қоспағанда, мамандыққа шексіз тыйым салуға айналмауы үшін, кәсіпке құқықты шектеу шектерін, мұндай шектеулердің сапалық сипаттамалары мен параметрлерін нақты анықтау қажет.

3. «Белгілі бір қызметпен (өзге қызметпен) айналысу құқығынан айыру».

Басқа, кәсіби емес қызметпен айналысу құқығынан айыру мұндай жазаны негіздеу тұрғысынан ең қиын, өйткені заңнамада нақты тұжырымдамалық аппарат пен айқын критерийлер жоқ. Яғни, заң шығарушы қандай да бір басқа қызметті анықтау керек. Бұл тұжырым кез-келген қызмет үшін қосымша жаза тағайындалуы мүмкін дегенді білдіре ме, ал сот оны сенімділікпен шешеді ме? Яғни, сот нақты не тыйым салады және бұл белгілі бір қызмет бар ма? [3].

Бірақ ҚР ҚК 50-бабында бұл сот белгілейтін кез келген қызметке тыйым салу емес, тек белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру туралы жазылған. Тиісінше, атқаратын қызметімен тікелей байланысты қызметтің, сол немесе өзге түрімен айналысу құқығынан лицензия, сертификат немесе басқа да арнайы рұқсат берілген немесе лауазымға белгілі бір қызмет түрімен айналысу құқығынан айырылған деп болжауға болады. Бұған, мысалы, адвокаттық, медициналық, білім беру (педагогикалық) қызметімен айналысу құқығынан немесе көлік құралын басқару құқығынан айыру және т.б. жатады.

Мұндай түсіндіру ҚР ҚК 50-бабының 3-бөлігінен туындайды, онда сот жасалған әрекеттің сипатын қоғамдық қауіптілік дәрежесін және кінәлінің жеке басын ескере отырып, оның белгілі бір қызметпен айналысу құқығын сақтау мүмкін емес деп тану мүмкіндігі көрсетілген. Бірақ белгілі бір қызметпен айналысу құқығын сақтау немесе, тиісінше, оны айыру үшін бұл құқық табиғи құқық ретінде емес, берілген құқық ретінде болуы керек. Олай болмаған жағдайда, жағдайды абсурдқа әкеліп, сот қоршаған әлемге немесе кез-келген жұмысқа, кез-келген саладағы кез келген кәсіпке белсенді қарым-қатынастың нақты формасы болып табылатын кез-келген әрекетке тыйым салуы мүмкін деп болжауға болады.

Бұл өте кең тұжырымдама болғандықтан, бұл жағдайда халықаралық құқықта танылған заңдық (құқықтық) сенімділік пен болжамдылық принципін қатаң сақтау қажет, оның негізінде кез келген Нормативтік-құқықтық акт белгілі бір сипатта болған жағдайда ғана құқықтың қайнар көзі бола алады және қолданылатын құқықтық ұғымдар айқын, дәл және мүмкіндік береді заңды мінез-құлықты Заңсыз мінез-құлықтан, оның ішінде адам құқықтары туралы айту оңай. Құқықтық сенімділік пен болжамдылық принципі заңды жауапкершілікке тартылған

адамның құқықтарының сақталуына кепілдік береді, мүмкіндік пен парасаттылық тұрғысынан мемлекеттік биліктің дискрециялық өкілеттіктерін шектеуге мүмкіндік береді [1].

Алайда, қолданыстағы заңнамада «қызметтің белгілі бір түрлерімен айналысу құқығынан айыру» ұғымының айқындылығы мәселесі жеткілікті шамада түсіндірілмеген, «Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы №4 нормативтік қаулысы мен «Қылмыстық жазаны тағайындаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысында да мұндай түсініктемелер жоқ. 2017 жылғы 8 желтоқсанда № 11 «Террористік және экстремистік қылмыстар туралы заңнаманы қолданудағы сот тәжірибесінің кейбір мәселелері туралы» [6]. Алайда, бұрын келтірілген ӘК-нің 2015 жылғы 25 маусымдағы №4 нормативтік қаулысының 22тармағында «ҚК-нің 50-бабына сәйкес, адам лауазымы бойынша міндеттерін орындауға немесе белгілі бір қызметпен айналысуға байланысты қылмыс жасаған әрбір жағдайда белгілі бір қызметпен байланысты мәселені талқылауға міндетті». Үкімнің қорытынды бөлігінде лауазым немесе қызмет түрі анық көрсетілуі тиіс...» [4].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты, қосымша жаза белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру түріндегі адамның міндеттерін орындауға немесе дәл осындай қызметпен айналысуға байланысты қылмыстар жасағаны үшін тағайындалады. Сондықтан, сотталушының құқығынан айыруы мүмкін қызмет түрі жасалған қылмысқа тікелей байланысты және айыптау үкімінде нақты көрсетілуі керек деп ұйғарған жөн.

Осы ереженің 22-тармағында «егер белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабының санкциясында қарастырылмаса, онда сот жасалған әрекеттің сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесін және кінәлінің жеке басын ескере отырып, оған ҚР ҚК-нің 50-бабы үшінші бөлігінің ережелеріне сәйкес қосымша жаза тағайындау туралы мәселені қарастыруы тиіс» деп көрсетілген. Бірақ, жоғарыда айтылғандай, ҚР ҚК 50-бабы 3-бөлігінде сот жасалған әрекеттің сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесін және кінәлінің жеке басын ескере отырып, оның белгілі бір қызметпен айналысу құқығын сақтау мүмкін емес деп тануы мүмкін деп көрсетілген. Тиісінше, Заңның тұжырымына сүйене отырып, біз жасалған қылмыспен байланысты іс-әрекеттің түрі және оны жасау құқығының болуы туралы айтып отырмыз, оны сотталушыдан айыруға болады.

Осыған қарамастан, егер қолданыстағы заңнамада сот сотталған адамды жүзеге асыру құқығынан айыруы мүмкін қызмет түрлері нақты анықталмаса, онда құқықтық олқылықтар пайда болады және сот дискрециялық өкілеттіктерге ие, сондықтан іс жүзінде азаматтар нақты қылмыстар үшін болжамды жазаны түсіну мүмкіндігінен айырылады.

ҚР ҚК-де кейбір баптарда сотталған адамның айналысу құқығынан айырылуы мүмкін лауазымдар немесе қызмет түрі тікелей белгіленген, бірақ нақты қылмыстық іс-әрекетке сүйене отырып, лауазымы немесе қызмет түрі көзделетін лауазымдар да бар. Сонымен қатар, мысалы, М.Х. Гельдибаев, «лауазымды тұлға», «коммерциялық және басқа ұйымда басқару функцияларын жүзеге асыратын тұлға», «лауазымды тұлға болып табылмайтын мемлекеттік қызметші, басқарушылық функцияларды орындамайтын мемлекеттік емес ұйымның қызметкері» Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінің санкцияларында адамның мәртебесіне қарай белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу ұғымдарының арасында заңнамалық айырмашылық бар [7].

Талдауға сәйкес, Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің барлық дерлік баптары екі бөліктен тұратын қосымша жазаның бұл түрі көрсетілген-белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру, яғни балама санкциялар көрсетілген-баламалардың бірі ек қызметтік қылмыс туралы болса да іс жүзінде еш жерде көрсетілмейді, немесе, керісінше, лауазымды адамға қатысты емес деп көзделетін қылмыстар да бар.

Жоғарыда айтылғандардан басқа, ҚР ҚК 81-бабының 1-бөлігінің «Кәмелетке толмағандарға тағайындалатын жазалардың түрлері» ережелерінен: «1. Кәмелетке толмағандарға тағайындалатын жазалардың түрлері: 1) белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру...». Алайда, кәмелетке толмағандар еңбек немесе кәсіби қызмет түріндегі іс-әрекеттермен айналыспайтыны анық, сондықтан, бұл қызметтіңжекелеген түрлеріне тыйым салу болса керек, бірақ қызметке қатысты емес [1].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінде (ҚР ҚІЖК) бірқатар белгісіз сәттер де бар, мысалы, белгілі бір іс-әрекеттерге тыйым салу сияқты бұлтартпау шарасымен байланысты.

ҚР ҚІЖК 146-бабының 2-бөлігінде «Үйқамақ» бұл белгілі бір шектеулер белгілеу ретінде белгіленген: «1) тұрғын үйден толық немесе белгілі бір мерзімге қалдыруға тыйым салу; 2) осы бөліктің 5) тармағында көзделген жағдайларды қоспағанда, телефон арқылы сөйлесуге, хат алмасуға және байланыс құралдарын пайдалануға тыйым салу; 3) белгілі бір тұлалармен қарым-қатынасқа және кез-келген адамды қабылдауға тыйым салу...». Сондай-ақ, бұл шара өз бетінше де бар,мысалы, ҚР ҚІЖК 155, 165-баптарындағыдай, «жақындауға тыйым салу» ретінде белгіленетін [8].

Осылайша, кәмелетке толмағандарға қатысты «белгілі бір қызмет» ұғымын анықтау және осы ұғымды нақтылауға, сондай-ақ белгілі бір «лауазымды тұлға» жүзеге асыратын қызмет пен нақты «белгілі бір қызмет» арасында тікелей байланысты орнату немесе тыйым салу белгілі бір іс-әрекеттерге тыйым салу болып табылады ма деген сұрақтар туындайды. Сонымен, ҚР ҚК тиісті бабында көрсетілмеген жағдайда сот бұл қосымша жазаны қандай жағдайларда қолдана алады? Ол қандай да бір жолмен жасалған қылмысқа байланысты болуы керек пе?

Сондай-ақ бұл жерде ҚР ӘҚБтК-дегі ұқсас нормаларды ҚР ҚК 50-бабының ережелерімен тағы да салыстырған жөн [1].

ҚР ӘҚБтК-нің 46-бабы арнайы құқықтан айыру сияқты әкімшілік жаза түрін белгілейді. Тиісінше, біз нақты адамға берілген арнайы құқықтан айыру туралы айтып отырмыз. Мұндай құқықтарға: көлік құралдарын басқару құқығы, аң аулау, балық аулау құқығы, аңшылық қаруды, оның оқ-дәрілерін, балық аулау құралдарын және т. б. сақтау және алып жүру құқығы жатады [3].

ҚР ҚК-де арнайы құқықтан айыру сияқты қосымша жазаның мұндай түрі көзделмеген, бірақ іс жүзінде ҚР ҚК Ерекше бөлімінің жекелеген баптары шеңберінде тағайындалатын белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру дәл осы болып табылады. Мысалы, ҚР ҚК-нің 344-347-баптарына сәйкес белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыруды алайық, онда көлік құралдарын басқаруға тыйым салу іс жүзінде осы көлік құралдарын басқарудың арнайы құқығынан айыру болып табылады. Сондай-ақ, мысалы, ҚР ҚК 335, 337-баптарында көзделген аң аулау және балық аулау сияқты қызмет түрлерімен айналысу құқығынан айыру шын мәнінде аң аулау мен балық аулауға арналған арнайы құқықтан айыру болып табылады [1].

Жоғарыда айтылғандарға қосымша Қазақстан Республикасының ӘҚБтК-нің 47-бабында рұқсатты айыру немесе оның қолданылуын тоқтата тұру, сондай-ақ тіркеуден шығару сияқты әкімшілік жазалар түрі көзделген. Тиісінше, біз тағы да мұндай қызметпен айналысу құқығынан айыру туралы айтып отырмыз, өйткені ол үшін арнайы рұқсат немесе лицензия берілген. Және осы бапқа тиісті ескерту бар: «Осы Кодекстің мақсаттары үшін рұқсатты қайтарып алу, оның қолданылуын тоқтата тұру лицензияны, арнайы рұқсатты, біліктілік аттестатын (куәлігін) немесе қызметтің жекелеген түрін немесе кіші түрін, сондай-ақ «Рұқсаттар және хабарламалар туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген бір әрекетті орындауға, сондай-ақ басқа рұқсат беру құжатынан айыру не оның қолданысын тоқтата тұруды білдіреді».

Сонымен бірге, ҚР ӘҚБтК-нің 48-бабында жеке және заңды тұлғалардың қызметін (немесе оның жекелеген түрлерін) тоқтата тұру немесе оған тыйым салу сияқты әкімшілік жазалар көзделген. Алайда, қызметті тоқтата тұру немесе оған тыйым салу, әкімшілік құқық

бұзушылық үшін қызметті тоқтата тұру немесе оған тыйым салу түріндегі жаза қолдану мүмкін болған жағдайда ғана жүзеге асырылады. ҚР ӘҚБтК, яғни заңнама талаптарын орындамайтын нақты заңды тұлғалардың немесе белгілі бір қызметтерді көрсететін жеке тұлғалардың қызметі туралы [3].

Осылайша, жүргізілген талдау осыған қатысты ҚР ӘҚБтК ҚР ҚК-не қарағанда жазаның бұл түрін анағұрлым дәл айқындайтынын көрсетеді.

Бұл мақалада белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру түріндегі қосымша жаза бөлігіндегі ұғымдық аппараттың кейбір бөлігі, ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бірқатар баптары ғана қаралды. Сонымен бірге, заң шығарушының бірқатар ережелері практикалық қолдану үшін жеткілікті түрде нақты тұжырымдалмағаны және құқықтық сенімділік көбінесе жоқ екендігі анықталды. Яғни, бірқатар жағдайларда қосымша жаза тағайындауда белгісіздік байқалады, сондай-ақ жалпы және жеке мәселелер де бар [1].

Жоғарыда баяндалғаннан келіп шығатыны, Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасында сотталған адам айналысу құқығынан айырылуы мүмкін «лауазымды адам» және «лауазым» деген нақты айқындама қамтылмаған. Ал, мысалы, ҚР ҚК-нің 50-бабын қолдану аясында, мемлекеттік қызметте, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында және қаржы ұйымдарында жасалған қылмыстарға байланысты тыйым салынуы мүмкін лауазымдар тізбеленген, шын мәнінде, ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігінің нормаларын негізге ала отырып, қосымша жазаның бұл түрі ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігінің нормаларына сәйкес қолданылуы мүмкін. Дәл осындай құқықтық белгісіздік әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамада да туындайды.

Сондай-ақ, нақты қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін сотталған адамға онымен айналысу құқығынан айыру түріндегі қосымша жазаларды тағайындау мақсатында «кәсіби қызмет» ұғымының нақты анықтамасы жоқ. Осындай белгісіздік әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамада да бар.

Осыны негізге ала отырып, Қазақстан Республикасының Соттары заңдық (құқықтық) айқындылық және болжамдылық қағидаттарын бұзады және мәні бойынша бұл қосымша жаза өте еркін түсіндіруде тағайындалады. Бұдан басқа, мұндай қосымша жазаларды, ҚР ҚК 50-бабының 3-бөлігіне сәйкес, тиісті бапта қосымша жазаның бұл түрі мүлдем көрсетілмеген кезде де тағайындауға болады [1].

Осылайша, қолданыстағы нормативтік құқықтық актілердегі осы олқылықтарды жою қосымша жазаның осы түрін тағайындау кезінде азаматтардың құқықтарының бұзылуын жою мақсатында заңнамалық бастаманы талап етеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, 2014 жылғы 3 шілде. [Электрон. ресурс] - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/ (қаралған күні: 25.04.2022).

2. Кафиатулина А.Л. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью: уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты: дисс...канд. юр наук.– М., 2019. – С. 294.

3. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі,2014 жылғы 5 шілде. [Электрон. ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/ (қаралған күні: 25.04.2022).

4. «Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы №4 нормативтік қаулысы. [Электрон. Ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/ (қаралған күні: 25.04.2022).

5. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі,2015 жылғы 23 қараша. [Электрон. Ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/ (қаралған күні: 25.04.2022).

6. «Террористік және экстремистік қылмыстар туралы заңнаманы қолдану бойынша сот практикасының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 8 желтоқсандағы №11 нормативтік қаулысы. [Электрон. Ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/ (қаралған күні: 25.04.2022).

7. Гельдибаев М.Х. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью: новеллы уголовного законодательства Республики Казахстан // Вестник Московского университета МВД России. – 2019. – №3. – С. 69-72.

8. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі,2014 жылғы 4 шілде. [Электрон. Ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs (қаралған күні: 25.04.2022).

Автор туралы мәліметтер

Байсұлтанов Алтай Бисенович – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе Заң институтының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі.

Байсултанов Алтай Бисенович – начальник Актюбинского Юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, кандидат юридических наук, полковник полиции

Baysultanov Altay Bizyanovich – Head of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Candidate of Law, police Colonel.

УДК 343.2/7.
МРНТИ 10.79.01

Е.М. Бимолданов[1], Н.Ж. Апахаев[2], А.Р. Шегебаева[1]

[1]Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы, Алматы, Қазақстан
[2]«Қайнар» Академиясы, Алматы, Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ ТОППЕН ЖАСАЛҒАН ПӘТЕР ҰРЛЫҒЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Жұмыс қазіргі кезеңдегі қылмыстық топтар жасаған пәтер ұрлығының мәселелерін зерттеуге арналған. Статистикалық мәліметтер мен сот-тергеу тәжірибесінің материалдарын талдау негізінде авторлар қылмыстық топтар жасаған ұрлықтардың неғұрлым типтік тенденциялары мен ерекшеліктерін анықтады. Зерттелетін қылмыс түрлерінің сандық және сапалық сипаттамаларына әсер ететін факторлар қарастырылып, анықталған. Қылмыстық топтар жасаған ұрлыққа қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар әзірленді.

Түйінді сөздер: қылмыстық топ, пәтер ұрлығы, қылмыстылықты алдын алу, фактор, мүлік, меншік.

Современные тенденции квартирных краж совершенных преступными группами

Работа посвящена исследованию проблем краж совершаемых преступными группами на современном этапе. Авторами на основе анализа статистических данных и материалов судебно-следственной практики выявлены наиболее типичные тенденции и особенности краж совершаемых преступными группами. Рассмотрены и выявлены факторы влияющие на количественные и качественные характеристики исследуемых видов преступлений. Разработаны рекомендации по повышению эффективности противодействия кражам совершаемых преступными группами.

Ключевые слова: преступная группа, квартирные кражи, профилактика преступности, фактор, имущество, собственность.

Current trends in burglaries committed by criminal groups

The work is devoted to the study of the problems of thefts committed by criminal groups at the present stage. Based on the analysis of statistical data and materials of judicial and investigative practice, the authors identified the most typical trends and features of thefts committed by criminal groups. The factors influencing the quantitative and qualitative characteristics of the studied types of crimes are considered and identified. Recommendations have been developed to improve the effectiveness of countering thefts committed by criminal groups.

Keywords: criminal group, apartment thefts, crime prevention, factor, property, property.

Қазіргі кезде Қазақстан дамудың күрделі кезеңдерінің бірін басынан өткеруде. Әлеуметтік рухсыздық, адамгершіліктің күйзелісі, жұмыссыздық, құқықтықтық нигилизм - қазіргі Қазақстан қоғамының бар мәселесі емес. Еліміздегі қылмыстылықтың жоғары деңгейі, оның қарқынды өсуі әлеуметтік, экономикалық және саяси реформаларды жүзеге асыруға кедергі келтіретін басты факторлардың бірі. Қазіргі кезде қылмыстылыққа күрес, шешімінен қазақстан демократиялық құқықтық мемлекет құруының жаңа деңгейіне шығуы

тәуелді, маңызды жалпы мемлекеттік тапсырмаға айналды. Қазақстанда қазіргі кездегі қылмыстық қол сұғушылықтардың бірқатары азаматтардың үй-жайларындағы мүлкіне қол сұғуға бағытталған. Бұл қылмыстар көп таралғандығымен және аз ашылушылығымен сипатталады. Бұл меншік иелерінің өз мүлкіне деген уайымдағыштық және алаңдаушылықтық күйін туғызады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ-Ж.К. Тоқаевтың өзінің жолдауында экономика мәселесіне ерекше назар аударған «Біздің мұратымыз – Жаңа Қазақстанды құру. Бұл нені білдіреді? Жаңа Қазақстан дегеніміз – егемен еліміздің болашақтағы бейнесі. Өз елінің ертеңіне сенбеген халық мықты мемлекет құра алмайды. Бұған тарихтан талай мысал келтіруге болады. Біз келешегіміз кемел боларына және жарқын болашақты өз қолымызбен жасай алатынымызға сенеміз. Әрбір азаматтың конституциялық құқығы мүлтіксіз сақталуын қамтамасыз етеміз. Мемлекет пен қоғамның өзара сеніміне және құрметіне негізделген жаңа саяси мәдениетті қалыптастырамыз. Маңызды шешімдер жұртшылықтың қатысуымен ашық қабылданады. Өйткені, мемлекет әр азаматтың үніне құлақ асады» [1].

Сонымен бірге, Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 01 қыркүйекте Қазақстан халқына жолдауында дағдарысқа қарсы және құрылымдық жаңарулардың бағыттары көрсетілген «Біз орта мерзімді экономикалық саясатымызды айқындап, мемлекеттік бастамаларды реттеу үшін 2025 жылға дейінгі дамудың Ұлттық жоспарын және Мемлекеттік жоспарлаудың жаңа жүйесін қабылдадық. Ұлттық жобалар бекітілетін болады. Стратегиялық мақсатымыз – Орталық Азиядағы көшбасшылық рөлімізді күшейту және әлемдік экономикадағы орнымызды нығайту» [2].

Қазақстан Республикасында жалпы қылмыстардың жасалу саны, әлі де болса өз қарқынын жоғалта қойған жоқ. Арнайы мәліметтерге жүгіне отырып, соңғы өткен 5 жыл аралығын алып қарасақ мысалы, Қазақстанда 2017 жылы – 316418 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді, оның ішінде ұрлық – 193154 қылмыс (пәтерлерде істелген ұрлық – 38036), 2018 жылы – 292286 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді, оның ішінде ұрлық – 180175 қылмыс (пәтерлерде істелген ұрлық – 22239), 2019 жылы – 243462 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді, оның ішінде ұрлық – 139102 қылмыс (пәтерлерде істелген ұрлық – 18556), 2020 жылы – 162783 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді, оның ішінде ұрлық – 67111 қылмыс (пәтерлерде істелген ұрлық – 6743), 2021 жылы – 157884 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді, оның ішінде ұрлық – 57498 қылмыс (пәтерлерде істелген ұрлық – 5208) жасалғандығын байқауымызға болады [3].

Алайда, бұған қарамастан қылмыстардың ашылуы керісінше төмендеп кетті. Бұдан ұйымдасқан қылмыстық топпен жасалатын пәтер ұрлығымен күресуде қолданылатын ескерту шараларының кемшіліктері бар екендігі жайлы шешім шығаруға болады.

Қылмыстық және өзге де құқық бұзушылықтың алдын алудың дәстүрлі жүйесінің бұзылуы, қоғамдық сананы негізінен материалдық игіліктер алуға қайта бейімдеудің қазіргі кезде қасақана қылмыстылықты ескертудегі тиімді жүйесі қалыптаспаған.

Жоғарыда атап өтілген факторлармен қатар оның ұйымдасып жасалуының көбеюі және криминалдық кәсібилік деңгейінің өсуі сияқты қылмыстылықтың жағымсыз жаққа өзгеруі болып жатыр. Пәтер ұрлықтарына қарсы күресті талдау пәтер ұрлығы аясындағы қауіпті тенденцияның бірі олардың ұйымдасқан, жақсы дайындалған қылмыстық топтарға бірігуі арқылы ішкі істер органдарына қарсы тұруы екендігін көрсетті. Бұл қылмыстар тек адамның мүлкін ғана емес, сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Конституциясының 25-бабында көрсетілген және құқықтар мен бостандыққа кепілдік беретін тұрғын үйге қол сұғылмаушылық деп аталатын конституциялық құқығына да қол сұғады [4].

Қылмыстылықтың алдын алу мәселелері көптеген ғалымдардың және тәжірибедегі қызметкерлердің назарын аударады. Қылмыстылықтың алдын алудың климинологиялық теориясы жайлы аз зерттеулер жүргізілген жоқ. Алайда қылмыстық топпен жасалатын пәтер ұрлықтарының қазіргі жағдайы оларды әрі қарай ғылыми зерттеу керектігін көрсетіп отыр. Қасақана қылмыстылықты зертеу қаралып отырған қылмыстардың алдын алуға тиімді

шараларды ұйымдасыруға жеткіліксіз болып табылады. Криминологияда бұл мәселе әлі де толық қаралмаған.

Осы зерттеу белгілі бір дәрежеде ғылыми олқылықтардың орнын толтыруға көмектеседі және құқық қорғау органдарының жұмысын қайта жандандырады деп үміттенеміз.

Зерттеу жұмысы әлеуметтік құбылыстың танымдылық теориялары мен базалық қағидаларына негізделді, сондай – ақ алдымызда қойылған міндеттерді шешуге бағытталған тұжырымдар жиынтығын басшылыққа алады.

Қазақстан Республикасында 2017-2021 жж. аралығында СДТБТ – да тіркелген ұрлықтардың саны:

1 кесте

Жыл	2017	2018	2019	2020	2021
Қылмыстың динамикасы	193154	180175	139102	67111	57498

Қазақстандағы криминогенді жағдайды тұрақсыздандыруда әртүрлі қылмыстық бағыттағы соның ішінде пәтер ұрлығына арнайы бағытталған қылмыстық құрылымдар басты рөл атқарады.

Криминалдық статистика көрсеткендей қылмыстық топпен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың ішінде басты орынды алатын қылмыстық құқық бұзушылықтар – меншікке қарсы қылмыстар болып табылады. Бұның ішінде: 43,4%-ы ұрлық, 12,4%-ы қарақшылық, 17,3%-ы алаяқтық, 3,7%-ы тонау, 5%-ы қорқытып алушылық, 18,2%-ы өзге де қылмыстар болып табылады.

Қарастырылып отырған 2020-2021 жылғы криминалдық жағдай ауыр және аса ауыр қылмыстардың, соның ішінде әсіресе ұрлықтардың азайғанын көрсетті. Ұрлық, оның ішінде ұйымдасқан топпен жасалған ұрлық санының күрт төмендеуіне коронавирустық инфекцияның әлем бойынша таралуы және Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемде карантиндік шектеулердің енгізілуі себеп болып отыр. Карантиндік шараларды сақтау қажеттілігіне байланысты, атап айтқанда, өзін-өзі оқшаулау талабы, қашықтықтан оқытуға, еңбекке және басқа да қызмет түрлеріне кеңінен көшу жалпы қылмыстың және қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлерінің жағдайы мен деңгейіне айтарлықтай әсер етті.

COVID-19 таралуымен байланысты індет әлеуметтік қатынастардағы түбегейлі және динамикалық өзгерістерді байқауға мүмкіндік береді. Прогресс қоғамға әртүрлі әсер етіп, ондағы қарым-қатынастардың дамуына, қоғамға жақсылық пен оның эволюциясын, сондай-ақ зұлымдық, түрлі қиыншылықтар мен апаттар әкелуі мүмкін. 2020 жылы бүкіл әлемде адамзат Ухань қаласында пайда болған ең қауіпті қауіппен бетпе-бет келіп отыр. 2020 жылдың 11 наурызында коронавирустық инфекцияның (COVID-19) өршуін Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) жаһандық пандемия деп таныды. Бұл вирустың таралуы адам өмірінің барлық салаларына, соның ішінде қылмыстылыққа, оның себептеріне, жағдайларына және барлық елдердегі қылмыстық жағдайға әсер ететін және басқа детерминанттар әсер етті [5].

Қазақстанға қатысты 2020-2021 жылдардағы қылмыстың дамуы мен жағдайының мынадай тән тенденцияларын атап өту қажет:

- тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтардың санын азайту;
- көшедегі қылмысты азайту;
- ұйымдасқан топтар жасаған пәтерлерді қоса алғанда, ұрлықтардың санын азайту;
- күш қолдану арқылы жасалған меншікке қарсы қылмыстардың өсуі (тонау, тонау, қорқытып алу);
- отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың күрт өсуі;

- ақпараттық технологиялар саласындағы немесе Ғаламтор арқылы жасалатын қылмыстардың күрт өсуі (Ғаламтор-алаяқтық, есірткі және прекурсорларды тарату және т.б.), шетелдік зерттеушілер қылмыстық құқық бұзушылықтың осы түрлерінің белгілеріне сүйене отырып, Ғаламтордағы қылмыстылық жаңа түрін анықтайды [6; 7];

- қылмыстық құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандардың санын азайуы.

Әдебиеттерді талдау барысында, COVID-19-ның қылмыстылыққа әсерін түсінудің әртүрлі тәсілдерін ұсынады. Отандық зерттеушілер әдіснамаға үңілмей, қылмысты өлшеуге қатысты нүктелік мәселелерге назар аударады. Ашық сандық ақпаратқа ие болған шетелдік зерттеушілер ақпараттық технологиялардың тұтас кешенін пайдалана отырып, практиканың қажеттіліктері мен талаптарын қанағаттандыруға мүмкіндік беретін пандемия жағдайындағы қылмыстың дамуының мәнін түсінудің жеке негізделген тәсілдерін анықтайды [8; 9].

Пандемия барлық деңгейдегі үкіметтің тиімділігін сынау болып табылады және оның нәтижелері қысқа мерзімді перспективада маңызды саяси факторға айналады. Эпидемия қылмыстық сот төрелігіне әсер етіп, полицияның түбегейлі қайта құрылымдауына түрткі болуы мүмкін екені қазірдің өзінде анық. Соттар қызметінің шектелуімен полиция жаңа функцияны – қылмыскерді қамауға алу қажет пе, әлде ескерту жеткілікті ме, жоқ па, соны дербес анықтауға мәжбүр. Көптеген елдердегідей, Қазақстанда да полиция тек тәртіпті ғана емес, қоғам мүшелері арасындағы жанды байланыстарды да қамтамасыз ететін бірден-бір дерлік болып шықты. Соның нәтижесінде мемлекет жұмысының тиімділігі үшін құқық қорғау органдарына деген халықтың сенімнің маңызы зор.

Қылмыстардың 48,6%-ын тұрғын үйге заңсыз кіруімен ұласқан бөтен мүлікке қарсы қылмыстар құрайды. Әрбір тіркелген он бірінші қылмыс пәтер ұрлығы болып табылды.

Осымен қатар қылмыстық ахуалдағы жағымды өзгерістер тұрақты сипатқа ие болған. Елдегі жағдай шиеленісті болып қала береді, ал кейбір қылмыстардың жағдайы тіпті нашарлап кетті.

Қазақстандағы қылмыстық топпен жасалатын пәтер ұрлығы қылмыстарының таралу тенденциясын объективті бағалау үшін қолда бар статистикалық мәліметтерді талдап, осы қылмыстардың ара салмағын анықтау керек.

Қазақстанның ІІМ Бас ақпараттық орталығының оң жылдық мерзімдегі материалдарын зерттеу қылмыстың осы түрі бойынша даму динамикасын салыстырмалы мәліметтер алуға мүмкіндік береді. Қазіргі кездегі қылмыстылық деңгейі оның құрамындағы бөтен мүлікке қарсы қылмыстардың салыстырмалы шамасымен анықталады. Бұны 2017 жылғы қылмыстылық құрамындағы ұрлық қылмыстарының 2/3 (61%) бөлігін алуынан көруге болады. 5 жыл бойы тіркелген қылмыстардың саны азайды, 2021 жылы бұл қылмыстардың салыстырмалы шамасы барлық тіркелген қылмыстардың жартысынан төмен (35%) құрады.

Тіркелген ұрлық қылмыстарының динамикасы және салыстырмалы шамасы:

2-кесте.

Жыл	**ҚР ҚК 188 бабы Ұрлық бойынша тіркелген қылмыстардың саны**	**Пәтер ұрлықтары**	
		Абсолюттік көрсеткіш	**Салыстырмалы шамасы**
2017	193154	38036	19,6
2018	180175	22239	12,3
2019	139102	18556	13,3
2020	67111	6743	10
2021	57498	5208	9

Келтірілген мәліметтердің салыстырмалы талдауы келесідей шешім шығаруға мүмкіндік береді: барлық ұрлық қылмыстарының ішінде пәтер ұрлықтарының деңгейі шамамен соңғы жылдары 10% құрайды. 2017-2022 жылдар аралығындағы пәтер ұрлығы қылмыстарының жыл сайынғы төмендеуі байқалды. Бұл елеулі түрде әлеуметтік (пандемияға байланысты), экономикалық, саяси өмірдегі өзгерістермен тікелей байланысты.

Қазіргі қоғамда азаматтардың мүлкін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау маңызды мәселелердің бірі болып табылады [3].

Қылмыстық топпен жасалатын пәтер ұрлығы қылмыстарын ескертуде оның болатын орны жайлы мәліметтер маңызды рөл атқарды. Бұл қылмыс құрамының факультативті белгісі бола тұра әр түрлі позициядан баға берілуі мүмкін. Қарастырылып отырған қылмыстардың қазіргі жағдайының анализі олардың негізінен республикалық, өңірлік, және облыстық орталықтарда, ірі өндіруші қалаларда жасалатынын көрсетеді. Қазақстанның ірі өндіруші орталықтарының құрылысы негізінен ұқсас болып келеді. Оларға тұрақты орталығының болуы, дамыған инфрастаруктурасының болуы, қалаларының жоғары деңгейде дамуы сипатты.

Жиі қылмыстық топтар пәтер ұрлығын жасау үшін көп қабатты және пәтерлері көп үйлерді таңдайды. Әдетте мұндай үйлерде тұратын адамдар бір-бірін онша білмейтіндіктен, бөтен адамның жүргеніне көніл бөлмейді. Бұл елдің көптеген ірі қалаларына сипатты. Сондықтан мұндай үйлерде пәтер ұрлығының жасалуы жайдан-жай емес.

Бұндай қалаларда елеулі жеке құрылыстар да кездеседі, олар қала шеттерінде және орталыққа жақын жерлерде де орналасады. Мұндай тұрғын үйлерде тұратындар көбіне осы жерде ұзақ жылдар бойы тұрған, көршілерін жақсы білетін және күндізгі уақытта үйде болатын қарт адамдар болып келеді.

Ұйымдасқан қылмыстық топпен пәтерге заңсыз кіру арқылы жасалатын ұрлық қылмыстық істерінің талдауы келесілерді көрсетті:

- пәтер ұрлықтарының 54,5%-ы жаңа құрылыс аудандарындағы көп пәтерлі үйлерде жасалған;
- 43%-ы қаланың орталығында жасалған;
- 2,5%-ы жеке үйлерде жасалған.

Мысалы, Алматының Наурызбай аудандық соты екі жыл бойы пәтерлерден ұрлық жасап, 50 миллион теңгеден астам шығын келтірген қылмыстық топтың үш мүшесіне қатысты үкім шығарды. Құрылған қылмыстық топтың ұрлық жасау кезіндегі айрықша белгісі олардың қылмыстық әрекетін көбінесе мемлекеттік қызметшілер қоныстанған жаңа қалалық шағын аудандарда ғана жасау болып табылады. Пәтер иелерінің жоқтығын пайдаланып, ұрлық тек күндізгі жұмыс уақытында жасалған. Енгізу кілттерді таңдау немесе құлыптарды бұзу арқылы жүзеге асырылды. Қылмыстық ниеттің заты ең алдымен ақша, алтын және бағалы заттар болды. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында ұйымдасқан қылмыстық топ әрекетінің 30-дан астам эпизодын дәлелдеу мүмкін болды [10].

Бұл қылмыстар көбінесе жаңадан салынған көпқабатты үйлерде жасалады. Себебі бұл түлердің тұрғындары енді орналасқандықтан әлі бір-бірін танымайды. Қылмыстық істі тергеу барысында көршілердің подъезде жүрген өтен адамдарды көргені, бірақ оларға мән бермегені анықталады. Және де келесі факторды бөліп көрсетуге болады: пәтердің техникалық құралдармен қорғалуын жақсарту керек. Себебі тұрғындар темір есіктер мен терезе қоршауларын орнатып үлгермейді.

Мұндай қылмыстардың жеке тұрғын үйлерде аз жасалуы, онда қарт адамдардың болуына және олардың күндізгі уақытта да үй ішінде болуымен байланысты. Қызылорда қаласының полицейлері жеке сектор тұрғындарын қорқытқан топ мүшелері – ұрыларды әшкерелеп, ұстай алды. Оның арқауы алты адамнан тұрды. Кейде қылмыс жасауға қосымша адамдар тартылды. Олар жеке үйлерге баса назар аударды, өйткені оларға кіру оңай болды. Топ анық ұйымдастырылған, қарапайым қатысушылар әдетте бұрын сотталған және қаржылық жағдайы қиын жақсы достарының арасынан алынды. Топ жетекшілері өз рөлдерін қатардағылар арасында бөлді. Өнім сатылғаннан кейін «жалақы» бөлінді. Қылмыскерлер кейін сатуға болатынның бәрін: теледидарлар, зергерлік бұйымдар, аралар мен дәнекерлеу машиналары, аң терісінен жасалған бұйымдар, киімдер мен аяқ киімдер, ноутбуктер мен компьютерлер, телефондар, сағаттар, фотоаппаратты алып кеткен. Қылмыстық топ мүшелері ұрлық жасаған кезде қару қолданбаған, алайда атыс қаруын, газды және травматикалық қаруды ұрлау фактілері анықталған [11].

Және де келесі заңдылық қарастырылады: егер елді мекен ірі қалалардан алшақта орналасса, онда көбіне қылмыстар сол елді мекеннің адамдарымен жасалады және керісінше егер елді мекен орталыққа жақын орналасса, онда қылмыс көрші аудандардың тұрғындарымен жасалады.

Қарастырылып отырған қылмыстардың 43%-ы орталықта жасалады. Бұл орталықта элиталық, қымбат бағалы үйлердің болуына және сәйкесінше онда материалдық қамсыз адамдардың тұруымен байланысты. Алдында айтылып кеткендей, ұйымдасқан қылмыстық топқа бірігудің басты мақсаты барынша «көп қылмыстық пайда табу болып табылады, сол себепті олар дәл осындай объектіні таңдайды» [12, 96 б.].

Сот тәжірибесі көрсеткендей, әрбір төртінші қылмыста үй тұрғындары кіреберіс маңында немесе алаңқайда белгісіз тұлғаларды көргенімен, бұған тиісті мән бермеген. Мәселен, мысалы, Д. мен А. 2018 жылдың 16 қазаны мен 21 қазаны аралығында бір көппәтерді үйде екі ұрлық жасаған. Таңертең және түсте ұрлық орын алған, қылмыскерлер тұрғын үй кешендеріндегі көпқабатты, жаңадан қоныстанған үйлерді таңдаған. Алдыңғы есікті темірмен сындырмас бұрын, олар пәтерлерде есікке қонырау шалады. Алғашқы ұрлық кезінде бірқатар пәтер иелері күдікті адамдардың назарын аударғанымен, бұған мән бермеген. Екінші ұрлық кезінде «қоңырау шалғандардың» бірі күдікті болып көрінді, ал қырағы тұрғындар 102 қызметіне қоңырау шалса, ұрыларды пәтерлердің бірінен ұрланған мүлкімен кіре берісте полиция жасағы ұстады [13].

Таңдалып алынған қылмыс орындарын зерттеу мынаны көрсетті: бір қабатты үйде – 5,6%, екі қабатты үйлерде – 2,5%, үш қабатты үйлерде – 5,6%, бес қабатты үйде – 41,6%, алты қабатты үйде – 2,5%, тоғыз және одан да көп қабатты үйлерде – 42,2% қылмыстар жасалады.

Он жылдан астам уақыт бұрын біршама басқа көрініс байқалды: еден неғұрлым жоғары болса, пәтерлерден ұрлық соғұрлым аз болды. Қазіргі жағдай белгілі бір дәрежеде соңғы жылдары қылмыскерлер жиі қолданатын арнайы техниканың қолжетімді болуымен де байланысты. Қабат неғұрлым жоғары болса, пәтер ұрлығы соғұрлым аз болады деген заңдылық өз өзін ақтамай отыр. Бұл ұрлардың қолдануына соңғы жылдары қол жетімді болған альпинисттердің арнайы құралдарының арқасында болып отыр. 2010 жылы Алматы қаласында арнайы альпинисттік құрылғыларды қолданып пәтерлерге көп қабатты үйлердің шатырынан түсіп пәтер ұрлығын жасайтын аламдар тобы ұсталған. Тек сол 2010 жылдың ішінде олар қаланың әр түрлі аудандарда бірнеше пәтер ұрлығын жасап үлгерген. Қылмыскерлерден түсіп көтерілетін арнайы альпинисттік құрылғылар, сақтандыру канаттары, белбеулер және т.б. тәркіленді [14].

Осыған ұқсас сценарий бойынша 2015 жылы Астанада альпинистік құралдар мен қылмыстық топтың көмегімен ұрлық жасалған. Тұрғын үйдің кіреберісіне кіре отырып, кіреберіс есігіне қонырау соғу арқылы олар жалға алушылары жоқ пәтерді анықтады. Пәтер 13-қабатта болғандықтан, ұсталғандар альпинистік құралдарды пайдаланып, үйдің шатырынан балконға түсіп, одан кейін балкон есігін басып пәтерге кірген. Ұрылар пәтерден дәл осылай шатыр арқылы шығып кеткен, сондықтан олар тек зергерлік бұйымдар мен ақшаны алып кеткен [15].

Қазіргі уақытта қылмыспен күрес маңызды жалпыұлттық міндетке айналды, оны шешу біздің мемлекетіміздің жаңа Қазақстанның демократиялық құқықтық мемлекетін құрудың сапалы жаңа деңгейіне шығуын айқындайды. Қазіргі кезеңде республикада қылмыстық қол сұғушылықтың едәуір бөлігі өз үйлерінде орналасқан азаматтардың меншігіне түседі. Бұл қылмыстар кеңінен таралуымен және ашылу деңгейінің төмендігімен сипатталады. Олар меншік иелеріне олардың меншігіне үнемі алаңдаушылық пен өткір алаңдаушылық тудырады. Экономикалық тұрақсыздық, инфляция және бағаның өсуі жағдайында жәбірленушілерге қылмыстық қол сұғушылық нәтижесінде жоғалған мүлікті қалпына келтіру өте қиын.

Жасалған пәтер ұрлығы санының азайғанына қарамастан, олардың қоғамдық қауіптілігі артып келеді. Соңғы жылдардың статистикасы үй тонау санының артқанын көрсетеді, оның

ерекшелігі ұйымшылдық, ұтқырлық және соңғы технологияларды пайдалану болып табылады. Пәтерлерден келген материалдық шығын көлемі артты. Пәтерлерден ұрлықтардың 70%-ға дейінгі ірі қалаларда тіркеледі, бұл жерде оларды ашу мәселесі ең күрделі болып қала береді.

Қылмыстың және басқа да құқық бұзушылықтардың алдын алудың дәстүрлі жүйесінің күйреуі, қоғамдық сананы негізінен материалдық игіліктер алуға қайта бағыттау жалғандық қылмыстың алдын алудың тиісті жүйесі әлі қалыптаспаған. Қылмыстық топтар жасайтын үй ұрлығының алдын алу және оған қарсы күрес «экономикалық, құқықтық және ұйымдастырушылық шаралармен шешілуі тиіс күрделі мәселе» [15, 38 б.]. Оған қоғамдағы қоғамдық қатынастардың жетілмегендігі, саяси жағдайдың тұрақсыздығы және елдегі экономикалық жағдайдың нашарлауы себеп болып отыр.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1 «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2022 жылғы 16 наурыз // https://www.akorda.kz/kz/ (кіру уақыты: 18.04.2022.).

2 «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2021 жылғы 01 қыркүйек // http://www.akorda.kz. (кіру уақыты: 18.04.2022.).

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) // http://adilet.zan.kz/(кіру уақыты: 28.04.2022).

4 Теунаев А.С., Черкасова А.М. COVID-19 и преступность в России // Полицейская и следственная деятельность. – 2021. – № 1. – С. 1 - 13. DOI: 10.25136/2409-7810.2021.1.35175 URL: https://nbpublish.com/ (дата обращения: 14.05.2022).

5 Reep-van den Bergh, C.M.M., Junger, M. Victims of cybercrime in Europe: a review of victim surveys (2018) Crime Science, 7 (1) // Internet resource: https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85044931841&doi=10.1186%2fs40163-018-0079-3&partnerID=40&md5= DOI: 10.1186/s40163-018-0079-3

6 Hawdon, J., Parti, K., Dearden, T.E. Cybercrime in America amid COVID-19: the Initial Results from a Natural Experiment (2020) American Journal of Criminal Justice, 45 (4), pp. 546-562. // Internet resource: https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85086322069&doi=10.1007%2fs12103-020-09534-4&partnerID=40&md5= DOI: 10.1007/s12103-020-09534-4

7 Как пандемия влияет на преступность? // https://pravo.ru/story/ (дата обращения: 09.05.2022).

8 46 человек задержали за перепродажу лекарств за день в Казахстане // Internet resource: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/ (дата обращения: 14.05.2022).

9 2020 ж. Алматы қаласы Наурызбай аудандық сотының мұрағаты.

10 2021 ж. Қызылорда облысы сотының мұрағаты.

11 Пашнин А.Н. Криминологическая характеристика квартирных краж и меры по предупреждению: дис... канд... юрид. наук. – М., 2011. – 212 с.

12 2010 ж. Алматы қаласы Медеу аудандық сотының мұрағаты.

13 2021 ж. Қызылорда облысы сотының мұрағаты.

14 2015 ж. Астана қаласы Есіл аудандық сотының мұрағаты.

15 Кайбжанов М.Ж. Основные направления повышения эффективности деятельности государственных и правоохранительных органов по профилактике краж // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова. – 2021. – №3 (68). – С.37-44.

Авторлар туралы мәліметтер

Бимолданов Ержан Малаевич – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Апахаев Нурлан Жилкайдарович **–** «Қайнар» Академиясы «Құқықтық пәндер» кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент).

Шегебаева Айгерим Рысбаевна **–** Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, философия докторы (PhD), полиция майоры.

Бимолданов Ержан Малаевич – заместитель начальника Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Апахаев Нурлан Жилкайдарович – заведующий кафедрой «правовых дисциплин» Академии «Кайнар», кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент).

Шегебаева Айгерим Рысбаевна – заместитель начальника кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, доктор философии (PhD), майор полиции.

Yerzhan Malayevich Bimoldanov – Deputy Head of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Candidate of Law, Associate Professor (Associate professor), police colonel.

Apakhaev Nurlan Zhilkaidarovich – Head of the Department of «Legal Disciplines» of the Academy «Kainar», Candidate of Law, Associate Professor (Associate Professor).

Shegebaeva Aigerim Rysbaevna – Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Philosophy (PhD), police major.

УДК 343.2/.7
МРНТИ 10.77.01

Т.К. Акимжанов[1], Г.Т. Аширова[1], И.С. Приходько[2]

[1]Университет «Туран», Алматы, Казахстан
[2]Алматинская академия МВД Республики Каазахстан имени Макана Есбулатова, Алматы, Казахстан

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ДВУХЗВЕННОЙ СИСТЕМЫ УГОЛОВНО-НАКАЗУЕМЫХ ДЕЯНИЙ, СОСТОЯЩЕЙ ИЗ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И УГОЛОВНЫХ ПРОСТУПКОВ

Статья посвящена рассмотрению такого важного направления института уголовного права как категоризация уголовных правонарушений в Республике Казахстан. Авторами исследованы достижения и проблемы введенной в Уголовном кодексе Республики Казахстан (далее УК РК) 2014 года двухзвенной системы уголовно-наказуемых деяний, включающих в себя уголовные проступки и преступления. На основании анализа теоретического материала и правоприменительной практики с момента вступления в силу УК РК 2014 года, то есть с 1 января 2015 года и по 1 января 2022 года, авторами рассмотрены теоретические и практические аспекты института категоризации уголовных правонарушений, показана роль нового вида уголовного правонарушения как уголовные проступки.

Авторами на основании проведенного анализа правоприменительной практики, современного правопонимания и правоприменения предпринята попытка оценки современного состояния двухзвенной системы уголовно-наказуемых деяний, выделения ее сильных и слабых сторон.

Также авторами затронуты такие вопросы категоризации уголовных правонарушений как основания категоризации, а также показана роль и значение института категоризации уголовных правонарушений с позиций уголовного законодательства и науки уголовного права.

Авторами предложен ряд изменений и дополнений в действующее уголовное законодательство Республики Казахстан и рекомендаций по дальнейшему совершенствованию правоприменительной деятельности через совершенствование института категоризации уголовных правонарушений.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, преступление, уголовный проступок, категории преступлений, преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления, особо тяжкие преступления.

Жануарларға қатыгездік жасаудың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы

Мақала Қазақстан Республикасындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттау сияқты қылмыстық құқық институтының маңызды бағытын қарастыруға арналған. Авторлар 2014 жылы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне (бұдан әрі – Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі) енгізілген қылмыстық құқық бұзушылықтардың екі деңгейлі жүйесінің, оның ішінде қылмыстық құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың жетістіктері мен мәселелерін зерттеді. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі күшіне енген 2014 жылдан бастап, яғни 2015 жылдың 1 қаңтарынан 2022 жылдың 1 қаңтарына дейінгі аралықта теориялық материалды және құқық қолдану тәжірибесін талдау негізінде авторлар теориялық және практикалық аспектілерді қарастырды. қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттау институтының жаңа түрінің қылмыстық құқық бұзушылық ретіндегі рөлін көрсетеді.

Құқық қолдану тәжірибесін, қазіргі заманғы құқықтық түсінік пен құқық қолдануды талдау негізінде авторлар қылмыстық әрекеттердің екі деңгейлі жүйесінің қазіргі жағдайын бағалауға тырысты, оның күшті және әлсіз жақтарын атап өтті.

Сондай-ақ, авторлар қылмыстық құқық бұзушылықтарды санатқа бөлудің негізі ретіндегі мәселелерге тоқталып, қылмыстық құқық пен қылмыстық құқық ғылымы тұрғысынан қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттау институтының рөлі мен маңыздылығын көрсетті.

Авторлар Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасына бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізуді және қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттау институтын жетілдіру арқылы құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру бойынша ұсыныстарды ұсынады.

Түйінді сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс санаттары, ауыр емес қылмыстар, ауырлығы орташа қылмыстар, ауыр қылмыстар, ерекше ауыр қылмыстар.

Criminal legal characteristics of cruelty to animals

The article is devoted to the consideration of such an important direction of the institution of criminal law as the categorization of criminal offenses in the Republic of Kazakhstan. The authors studied the achievements and problems of the two-tier system of criminal offenses introduced in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) in 2014, including criminal offenses and crimes. Based on the analysis of theoretical material and law enforcement practice since the entry into force of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in 2014, that is, from January 1, 2015 to January 1, 2022, the authors considered the theoretical and practical aspects of the institution of categorization of criminal offenses, shows the role of a new type of criminal offense as criminal offenses.

Based on the analysis of law enforcement practice, modern legal understanding and law enforcement, the authors attempted to assess the current state of the two-tier system of criminal acts, highlighting its strengths and weaknesses.

The authors also touched upon such issues of categorization of criminal offenses as the basis for categorization, and also showed the role and significance of the institution of categorization of criminal offenses from the standpoint of criminal law and the science of criminal law.

Keywords: criminal offense, crime, criminal offense, categories of crimes, crimes of small gravity, crimes of average gravity, grave crimes, especially grave crimes.

Одной из новелл, принятого 3 июля 2014 года Законом Республики Казахстан № 226-V нового Уголовного кодекса Республики Казахстан, вступившего в силу 1 января 2015 года, явилось введение двухзвенной системы уголовно-наказуемых деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков.

Суть данного новшества заключалась в введение в УК РК совершенно новой, ранее неизвестной казахстанскому уголовному праву и соответственно правоприменительной практике категории уголовно-наказуемого деяния как уголовные проступки.

Введение уголовных проступков в уголовное законодательство Республики Казахстан произошло неслучайно. Если обратиться к нашей истории советского периода, то, как описывала известный советский ученый Н.Ф. Кузнецова, впервые упоминание об уголовных проступках имелось в проекте Основ уголовного законодательства Союза ССР 1991 года не вступившего в силу из-за развала СССР, в которых, что при обсуждении проекта Основ, а также в теоретической модели УК (Общая часть) предлагалось именовать первую категорию преступлений уголовными проступками [1, с. 282-283].

И далее, как отмечала Н.Ф. Кузнецова, российский проект УК 1992 года восприняв приведенную классификацию в проекте Основ, восстановил термин дореволюционного Уложения «уголовный проступок» в характеристике преступлений первой категории, т.е. не представляющих большой общественной опасности, одновременно сузив их круг лишь деяниями, за которые по закону предусмотрены наказания, не связанные с лишением свободы [1, с. 283].

Для казахстанской юридической науки важность и значение института категоризации преступлений трудно переоценить, поскольку это совершенно новое, ранее не исследованное в достаточном объеме направление в науке уголовного права и вместе с тем имеет большое практическое значение для правоприменительной деятельности.

Кроме этого, благодаря институту категоризации преступлений, суть которого заключается в делении преступлений на определенные группы по различным критериям, обеспечивается наряду с другими известными принципами, такие важные принципы уголовного права как справедливость [2, с. 34] и индивидуализация уголовной ответственности и наказания [3, с. 5, с. 24].

Если обратиться к истории развития института категоризации преступлений, то данная теоретико-правовая проблема, всегда вызывала определенный интерес у ведущих ученых и практиков-криминалистов более раннего периода.

Вопросы разграничения преступлений на различные виды и категории рассматривали в разное время известными учеными до советского периода: А.Ф. Кистяковским, Н.С. Таганцевым, М.Д. Шаргородским, А.С. Шляпочниковым и др., советского и постсоветского периода: Л.В. Багрий-Шахматовым, А.А. Герцензоном, П.С. Дагелем, Н.И. Загородниковым, С.Г. Келиной, М.И. Ковалевым, Г.Л. Кригером, Н.Ф. Кузнецовой, Ю.И. Ляпуновым, А.В. Наумовым, А.Б. Сахаровым, Д.О. Хан-Магомедовой и др.

В казахстанской правовой доктрине вопросы категоризации преступлений были затронуты в работах следующих ученых: Е.О. Алауханова, К.Ж. Балтабаева, И.Ш. Борчашвили, Е.А. Онгарбаева, С.М. Рахметова, Г.Р. Рустемовой, Б.К. Шнарбаева и др.

Приведем некоторые мнения ученых по проблемам уголовных проступков.

О целесообразности введения уголовного проступка наряду с преступлением в систему УК, как отмечает И.О. Ткачев, указывалось еще в дореволюционном законодательстве. Так, дифференциация уголовных правонарушений на виды впервые реализована в Российском праве в Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. В период судебных реформ Александра II категория уголовного проступка нашла свое отражение в Уложении о наказаниях, налагаемых мировыми судьями 1864 г. Наконец, Уголовное уложение 1903 г. Разделяло все преступления на тяжкие преступления, преступления, уголовные проступки. При этом, как отмечает И.О. Ткачев, критерием дифференциации уголовных правонарушений на преступления и уголовные проступки, является вид применяемого к виновному лицу наказания [4, с.273].

О возможности введения уголовных проступков указывали еще и советские ученые. Так, известный советский-российский ученый Н.Ф. Кузнецова, еще в советский период развития страны, при категоризации преступлений, выделяла тяжкие, менее тяжкие преступления и уголовные проступки [5, с.149].

Сторонником указанной идеи трехзвенной классификации преступлений выступал М.И. Ковалев, который также предлагал разделить все преступления на тяжкие преступления, преступления и проступки [6, с. 214].

В последствии М.И. Ковалев писал, что достаточно восстановить традиционное деление всех преступлений на три категории: тяжкие преступления, преступления и проступки. Для каждой из названных категорий следует установить приблизительные пределы санкций. Это деление можно закрепить в общей части УК [7, с. 73].

Так, по мнению Е.О. Алауханова, при оценке состояния преступности наряду с другими, на первое место поставил сведения «об удельном весе преступлений по степени тяжести» [8, с. 46-47], то есть применительно к рассматриваемой нами темы в статье речь идет о категориях преступлений.

Большой вклад в изучение категорий преступлений внес Б.К. Шнарбаев, по мнению которого, отличительной чертой современного периода развития законодательства является дальнейшее стремление к дифференциации и индивидуализации уголовной ответственности. Вся история преступлений небольшой тяжести, первоначально именовавшихся уголовными

проступками, подводит нас к целесообразности возврата к исторически оправданному деления преступлений на тяжкие преступления, преступления и проступки [9, с. 148].

Несмотря на определенные положения, которые исследованы и обоснованы названными и другими авторами, следует заметить, что данная проблема не только не исчерпала себя, но и актуализировалась особенно к казахстанской действительности в последнее время.

Следует заметить, что труды перечисленных ученых, особенно казахстанских авторов, не решили все вопросы, и не сняли дискуссионные аспекты проблем связанных с категоризацией преступлений в рамках УК РК 2014 года. Например, категоризация преступлений не учитывает такую, новую для казахстанского уголовного законодательства (УК РК 2014 года) категорию уголовных правонарушений как уголовный проступок, нуждаются в уточнении и дополнении основания категоризации преступлений, при которой учитывается только один вид наказания как лишение свободы, а остальные, например, штраф, во внимание не применяются, и многое другое.

Казахстанский законодатель при переходе к двухзвенной системе общественно-опасных деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков, формирование уголовных проступков произвел за счет преступлений небольшой тяжести и административных правонарушений.

Если перевод ряда преступлений небольшой тяжести в уголовные проступки был объясним общей политикой гуманизации, вытекающей из Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденной Указом Президента РК от 24 августа 2009 года №858 [10], то перевод большой группы административных правонарушений из Кодекса РК Об административных правонарушениях, не вполне вписывался в общую концепцию проводимой уголовной политики государства, так как наряду с проведенной декриминализацией отдельных составов преступлений небольшой тяжести путем их перевода в разряд уголовных проступков, перевод административных правонарушений в разряд уголовных проступков предусматривал обратный процесс, то есть криминализацию.

Более того, в указанной нами «Концепции» было записано, что необходимы новые подходы в определении критериев классификации и категоризации уголовных правонарушений. Как это сделано в ряде стран мира, Уголовный кодекс мог бы базироваться на иной классификации уголовно наказуемых деяний: преступления соответствующих категорий и уголовные проступки. Осуждение за уголовный проступок не должно влечь судимости [10].

В результате проведенной реконструкции УК РК 1997 года в УК РК 2014 года была введена новая дефиниция определения общественно опасного деяния вместо привычного преступления, уголовное правонарушение, включающее в себя преступление и уголовный проступок.

Как обосновывает данную процедуру известный казахстанский ученый Б.К. Шнарбаев в своей работе, посвященной изучению уголовных проступков [9, с.] объясняя данное нововведение тем, что данная новелла вытекает из совершенствования законодательства и практики применения мер, непосредственно направленных на гуманизацию уголовных наказаний и использование новой категории «уголовный проступок», с целью повышения эффективности и результативности процесса расследования данной категории и исполнения наказаний, не связанных с лишением свободы, приведения данного вида правоохранительной деятельности в соответствие с целями правового регулирования и потребностями общества [9, с.11].

В результате проведенной реформы уголовного законодательства 1997 года при конструировании УК РК 2014 года разработчиками в число уголовных проступков был включен ряд административных правонарушений, посягающих на личность, права несовершеннолетних, общественную безопасность и общественный порядок, а также преступления небольшой тяжести, за которые в настоящее время не применяется наказание в виде лишения свободы, а наказание за уголовные проступки не влечет даже судимости.

Всего было переведено в категорию уголовных проступков УК РК свыше 50 составов из Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, введены новые

составы и около ста составов преступлений небольшой тяжести из действовавшего УК РК 1997 года были переведены в категорию уголовных проступков.

Данное положение было подкреплено такой новеллой в ч. 2 ст. 79 УК РК, что лицо «осужденное за совершение уголовного проступка, признается не имеющим судимости» [11, с. 62], которое не только вписывалось в общую концепцию понимания признаков уголовного наказания, одним из которых являлась именно «судимость» виновного.

Данное нововведение вызвало в период обсуждения проекта УК РК 2014 года много критики со стороны ученых, практиков, специалистов в области уголовного права.

Но, как отметили разработчики УК РК 2014 года, решение о переводе ряда административных правонарушений в уголовные проступки продиктовано установлением более удобных процедурных моментов правоприменения. Так, по ним (административным правонарушениям) невозможно незамедлительно составить протокол и направить на рассмотрение в уполномоченный орган, как это предусмотрено для административного судопроизводства в целом.

К примеру, для привлечения к административной ответственности за нарушение правил дорожного движения, повлекшее причинение вреда здоровью, производство судебно-медицинской экспертизы возможно только по истечении 21 дня, чтобы установить, какой вред – средней тяжести или тяжкий вред – причинен потерпевшему.

Аналогично, соответствующие судебно-технические экспертизы нужно проводить и по фактам нарушения правил безопасности при строительстве, эксплуатации или ремонте магистральных трубопроводов, недоброкачественного ремонта транспортных средств и выпуска их в эксплуатацию с техническими неисправностями и т.д.

Более того, по мнению разработчиков УК РК 2014 года перевод административных правонарушений в разряд уголовных проступков позволит усилить защиту лиц, привлекаемых к ответственности.

Это – и обязательное привлечение защитника – профессионального адвоката, и применение всего комплекса процессуальных гарантий, установленных уголовно-процессуальным кодексом.

Так, в процессе принятия нового УК РК 2014 года в ч. 1 ст. 10 было закреплено, что уголовные правонарушения в зависимости от степени общественной опасности и наказуемости подразделяются на преступления и уголовные проступки.

Преступлением признается совершенное виновно общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещенное УК РК под угрозой наказания в виде штрафа, исправительных работ, ограничения свободы, лишения свободы (ч. 2 ст. 10 УК РК).

Уголовным проступком признается совершенное виновно деяние (действие либо бездействие), не представляющее большой общественной опасности, причинившее незначительный вред либо создавшее угрозу причинения вреда личности, организации, обществу или государству, за совершение которого предусмотрено наказание в виде штрафа, исправительных работ, привлечения к общественным работам, ареста (ч. 3 ст. 10 УК РК).

Несмотря на введение уголовных проступков категорирование преступлений осталось прежним. Преступления в зависимости от характера и степени общественной опасности подразделяются на преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления и особо тяжкие преступления (ч. 1 ст. 11 УК РК).

Как справедливо отметил Б.К. Шнарбаев, что какими критериями руководствовался законодатель в этом вопросе в настоящее время и что будет побуждать его расширить или сузить категорию уголовных проступков сегодня является вопросом, требующим своего разрешения. Однозначно, что преступления небольшой тяжести составили основу уголовных проступков [9, с. 11].

Авторским коллективом в рамках исследовательской темы была проведена определенная работа.

Была определена цель исследования, которая состояла в том, чтобы сформулировать и обосновать совокупность теоретических выводов и рекомендаций по совершенствованию

уголовного законодательства Республики Казахстан, регламентирующего вопросы категоризации преступлений.

Для достижения названной цели авторами решались следующие задачи:

- обобщить правоприменительную практику о введении уголовных проступков с момента вступления в силу УК РК 2014 года, то есть с 1 января 2015 года и по 1 января 2022 года;

- обобщить имеющиеся точки зрения ученых специалистов в области уголовного права о целесообразности введения уголовных проступков в УК РК;

- проанализировать статьи Особенной части УК РК в части их отнесения к категориям уголовных правонарушений (уголовные проступки; преступления небольшой тяжести; преступления средней тяжести; тяжкие преступления; особо тяжкие преступления);

- изучить целесообразность введения новых оснований категоризации преступлений, закрепленных в ст. 11 УК РК и предложить новые основания и подходы к разрешению данной проблемы;

- внести предложения в УК РК по институту категоризации уголовных правонарушений.

Проведенным исследованием было охвачено действующее Уголовное законодательство Республики Казахстан 2014 года, регламентирующее вопросы категоризации и квалификации преступлений, все статьи начиная с 99 и по 466 Особенной части Уголовного кодекса Республики Казахстан 2014 года, с подробным анализом каждой части отдельно взятой статьи на предмет установления ее принадлежности к конкретной категории преступлений.

В работе также использованы основополагающие международные правовые акты, регламентирующие вопросы категоризации уголовных правонарушений.

Так же, авторским коллективом были изучены статистические отчеты Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за период с 2015 по 2020 годы, а также порядка 50 приговоров, вынесенных судами за совершенные преступления небольшой, средней тяжести, тяжкие и особо тяжкие преступления.

Постатейное изучение статей Особенной части УК РК 2014 года позволило нам установить примерную картину на момент изучения соотношения уголовных проступков, преступлений небольшой тяжести, преступлений средней тяжести, тяжких и особо тяжких преступлений.

Так, в Особенной части УК РК 2014 года предусмотрены следующие категории уголовных правонарушений: уголовных проступков - 146 составов; преступлений небольшой тяжести - 160 составов; преступлений средней тяжести - 279 составов; тяжких преступлений - 258 составов; преступлений особой тяжести - 104 состава.

Однако, результаты правоприменительной практики в условиях введения новой двухзвенной системы понимания общественно опасных деяний, именуемых уголовными правонарушениями, включающих в себя преступления и уголовные проступки, вызвало немало проблем в правоприменительной деятельности.

Первое. Как нам представляется, благодаря введению уголовных проступков произошел искусственный рост ежегодно регистрируемых в ЕРДР (Едином реестре досудебного расследования) за счет введенных в УК РК уголовных проступков. Так, благодаря искусственной криминализации административных правонарушений, когда ряд составов из Кодекса об административные правонарушения РК в целях упрощения процедурных моментов (сокращение сроков рассмотрения, возможность обязательного привлечения адвоката, применение всего комплекса процессуальных гарантий, установленных Уголовно-процессуальным кодексом РК и др.), были механически переведены в УК РК и увеличили число уголовных правонарушений.

Так, по данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК в ЕРДР (Едином реестре досудебного расследования) было зарегистрировано в 2015 году - 386 718 уголовных правонарушений, в том числе 65 773 уголовных проступка и 249 840 преступлений; в 2016 году было зарегистрировано - 361 689 уголовных правонарушений, в том числе 47 729 уголовных проступков, 246 396 преступлений; в 2017 году было зарегистрировано - 316 418 уголовных правонарушений, в том числе 30 663 уголовных

проступков, 285 755 преступлений; в 2018 году было зарегистрировано - 292 286 уголовных правонарушений, в том числе 29 148 уголовных проступков, 263 138 преступлений; в 2019 году было зарегистрировано - 243 462 уголовных правонарушений, в том числе 26 290 уголовных проступков, 217 172 преступлений; в 2020 году было зарегистрировано - 157 884 уголовных правонарушений, в том числе 22 862 уголовных проступков, 155 027 преступлений; в 2021 году было зарегистрировано - 162 783 уголовных правонарушений, в том числе 22 571 уголовных проступков, 140 212 преступлений.

В итоге за указанный период времени всего было зарегистрировано в ЕРДР – 245 036 уголовных проступков. Как видим, существенная дополнительная нагрузка на органы досудебного расследования при прежней штатной численности.

Второе. Введение в оборот нового термина «уголовное правонарушение» не совсем приемлемо для некоторых групп общественно опасных деяний. Например, Глава 4 Особенной части УК РК 2014 года называется «Преступления против мира и безопасности человечества» [11, с.98]. О неудобстве термина «уголовное правонарушение» применительно к отдельным составам тяжких и особо тяжких преступлений указывает автор Комментария к УК РК [12; 13; 14] известный казахстанский ученый, доктор юридических наук, профессор И.Ш. Борчашвили

Третье. Благодаря введению уголовных проступков в УК РК, произошло искусственное увеличение нагрузки на сотрудников, осуществляющих досудебное расследование.

Так, например, процессуальная форма расследования уголовных проступков ничем не отличается от расследования тяжких и особо тяжких преступлений и является более сложной чем административное производство.

Если ранее в рамках административного производства требовалось составление **6** процессуальных документов, то в рамках протокольной формы расследования требуется составление – **32** документов, при условии, что стороны не имеют противоречий в показаниях, подозреваемый признает вину, в противном случае количество процессуальных документов увеличивается.

Кроме того, трудозатраты на производство досудебного расследования, зачастую превышают размер причиненного ущерба.

Также введение уголовных проступков в УК РК серьезно усложняет правоприменительную практику, поскольку они не выделены в самостоятельные статьи УК, а основанием для отличия уголовного проступка от преступления является лишь санкция, при изменении которой общественно опасное деяние автоматически может перейти из уголовных проступков в разряд преступлений или обратно.

Четвертое. Как известно, сфера уголовно-правовых отношений – это очень особая и вместе с тем специфичная отрасль права (ч.1. ст. 1 УК РК), которая предусматривает только особые отдельно взятые случаи и присутствие уголовных проступков в уголовном законодательстве, может привести в последствии к ослаблению и размыванию такого действенного и важного инструмента правоприменения как уголовное наказание.

Введение института уголовных проступков привело к размыванию уголовно-правовых отношений, так как наказание за совершение уголовного проступка не влечет даже судимости. Следовательно, теряется весь смысл уголовного наказания, так как именно судимость - это основной и обязательный признак уголовной ответственности, отличающийся от других видов юридической ответственности.

Пятое. Уголовный проступок не вписывается в общую концепцию уголовного права, так как лицо, осужденное за совершение уголовного проступка, признается даже не имеющим судимости (ч.2. ст. 79 УК РК). А как известно, одним из важнейших признаков уголовного наказания, наряду с другими, является судимость.

Более того, законодатель, введя уголовный проступок в УК РК не предусмотрел дальнейшее изменение ст. 11 УК РК «Категоризация преступлений», следовало бы назвать ее «Категоризация уголовных правонарушений» и на первое место поместить уголовные проступки.

Как нам представляется введение уголовных проступков, да и двухзвенная система общественно опасных деяний состоящая из уголовных правонарушений и включающая в себя преступления и уголовные проступки нуждается в дальнейшем осмыслении.

Кроме этого, как показала семилетняя правоприменительная практика, с момента вступления в силу действующего уголовного кодекса, введение в двухзвенной системы уголовно-наказуемых деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков не совсем ясна как для правоприменителей, так и для граждан.

Как нам представляется, введение в УК РК двухзвенной системы уголовно-наказуемых деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков не совсем себя оправдала.

Неслучайно о проблемах введения уголовных проступков достаточно убедительно было сказано в послании Президента РК К.К. Токаева 1 сентября 2020 года. Президентом РК К-Ж.К. Токаевым было отмечено, что важно обеспечить стабильность уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Его частые корректировки, изменения отрицательно влияют на правоприменение и не позволяют наработать единообразную следственную и судебную практику.

Решения, касающиеся применения законодательства, зачастую принимаются без надлежащего анализа и прогнозирования, исходя из удобства правоприменителей.

Поэтому предстоит выработать новые понятия «административного» и «уголовного» правонарушений. Обществу и юридической общественности станет понятной логика установления наказания за правонарушения [15].

Далее, данное положение нашло отражение и в новой Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, утвержденной указом Президента РК № 674 от 15 октября 2021 года в п. 4.10 где было записано, что для достижения целей уголовного законодательства необходимо решение следующих вопросов:

- совершенствование уголовного законодательства и практики его применения с учетом требований международно-правовых стандартов в области прав человека, противодействия преступности и особенностей национальной правовой системы, а также выработка нового понятия уголовного правонарушения;
- совершенствование механизмов назначения наказания по уголовным правонарушениям;
- оптимизация уголовного законодательства с одновременной коррекцией уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства;
- достижение качественного улучшения криминогенной обстановки в стране [16].

Как нам представляется, для выполнения установок Главы государства и приведения в соответствие ст. 11 УК РК «Категории преступлений» с внесенными новеллами в УК РК 2014 года (введение двухзвенной системы: уголовные правонарушения (преступление, уголовный проступок), вместо преступления, как это было в УК РК 1997 года, возможны два подхода.

Первый подход к разрешению проблемы. Можно было бы вернуться к старой классической структуре построения УК РК 1997 года, то есть отказаться от понятия уголовного правонарушения (уголовный проступок, преступление) и вернуться только к преступлению. Это позволит значительно разгрузить уголовное законодательство Республики Казахстан от незначительных деяний, не имеющих общественной опасности, к которым относятся уголовные проступки путем их возвращения в сферу административного законодательства или перевода их в разряд преступлений небольшой тяжести, и, этим самым, вернуть исключительность сфере уголовно-правовых отношений, которые должны наступать только в исключительных случаях. Тем более, что положения ст. 18 Модельного уголовный кодекса для государств-участников СНГ [17], носящему рекомендательный характер для Содружества Независимых государств, принятом на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств участников Содружества Независимых Государств (постановление N 7-5 от 17 февраля 1996 года) (с изменениями на 16 ноября 2006 года). Следует заметить, что данное новшество до настоящего времени не введено в УК Российской Федерации.

Следует принять во внимание и законодательную практику с начала введения Кодекса Кыргызской Республики о проступках 1 февраля 2017 года, а затем его отмены Законом КР от 28 октября 2021 года № 126.

В новом УК Кыргызской Республики речь идет только о преступлениях. Причиной отказа от уголовных проступков явилось, как нам представляется, не оправдавший себя эксперимент.

Второй подход, если законодатель решит не отказываться от двухзвенной системы, то следует привести в соответствие действующее уголовное законодательство.

Так, необходим пересмотр названия и содержания статьи 11 УК РК, согласно новой двухзвенной концепции понимания уголовного правонарушения (преступление, уголовный проступок) УК РК 2014 года. Так, вместо названия ст. 11 УК РК «Категории преступлений» в действующем УК РК, предусмотреть новое, более точное название ст. 11 УК РК «Категории уголовных правонарушений» с учетом введенной двухзвенной системы - уголовное правонарушение (преступление, уголовный проступок).

О возможности сохранения второго подхода к разрешению сложившейся проблемы в понимании уголовного правонарушения свидетельствуют следующие обстоятельства.

Так, по мнению разработчиков УК РК 2014 года эффективность института уголовных проступков подтверждается общемировой практикой.

В частности, двухзвенная система уголовных правонарушений (проступков и преступлений) предусматривается уголовными кодексами Германии, Испании, Австрии, Голландии, Норвегии, Чехии, Албании, Литвы, Латвии, Турции.

В пользу введения в УК РК уголовных проступков, по нашему мнению, было и то, что за уголовные проступки был предусмотрен широкий спектр мягких видов наказаний, в первую очередь, общественные и исправительные работы, а также минимальные сроки давности и отсутствие судимости.

В УК РК 2014 года, по мнению его разработчиков, были заложены основы для борьбы со всеми новыми видами преступности, особенно в тех сферах, где активизировался криминал, особо строго будут наказываться любые посягательства на детей и подростков.

В то же время тем, кто впервые оступился, для социально уязвимых слоев населения, в первую очередь, для подростков, женщин, пенсионеров и инвалидов закон максимально смягчил ответственность.

Следует привести в соответствие действующее уголовное законодательство Республики Казахстан с двухзвенной системой уголовно-наказуемых деяний:

- изменить название ст. 11 УК РК «Категории преступлений» на «Категории уголовных правонарушений», так как это больше соответствует двухзвенной структуре уголовно-наказуемых деяний;

- дополнить ст. 11 УК РК новой категорией уголовных правонарушений - уголовными проступками, так как данная категория уголовных правонарушений выпала из общей концепции категоризации уголовных правонарушений;

- исключить из части 2 ст. 79 УК РК «Судимость», выражение «а также, осужденных за совершение уголовных проступков», что даст возможность оставить правовое последствие осуждения за совершение уголовного проступка, как и преступления – судимость;

- перевести из УК РК в Кодекс об Административных правонарушениях РК все ранее переведенные составы.

Этим самым мы восстановим общую концепцию уголовного наказания, одним из признаков которого является судимость. В противном случае, как это прописано в действующем уголовном законодательстве, что наказание за совершение уголовного проступка не влечет судимости, размывает сущность уголовного наказания и в целом уголовно-правовых отношений.

Нуждается в дальнейшем совершенствовании и сам институт категоризации преступлений, сформулированный в ст. 11 «Категории преступлений» УК РК 2014 года.

По нашему мнению, разработчики УК РК 1997 и 2014 годов допустили методологическую ошибку при определении категорий преступлений. Для классификации преступлений был предложен механический подход, поскольку он основывался только на двух признаках: форме вины и размере наказания (сроки лишения свободы), причем последний является преобладающим критерием, а характер общественной опасности, которую подразумевает только законодатель, остался за пределами правового поля. Это значительно усложняет правоприменительную практику, поскольку произошло обезличивание (деперсонализация) предполагаемых категорий преступлений.

Для убедительности наших суждений, отметим следующее. Мы проанализировали санкции всех статей Особенной части УК РК и получили довольно интересную картину, 1 категория - преступления небольшой тяжести (160 составов); 2 категория - преступления средней тяжести (279 составов); 3 категория - тяжкие преступления (258 составов); 4 категория - особо тяжкие преступления (104 состава).

Сложность для правоприменителей заключается в том, что, например, встречаются отдельные статьи, состоящие из нескольких частей, когда части одной статьи могут относиться к разным из четырех категорий преступлений (например, ст.ст. 120, 121, 122 УК одновременно относятся к преступлениям средней тяжести, тяжким, особо тяжким; ст. 143 УК представляет преступления небольшой тяжести, средней тяжести, тяжкие; ст. 367 УК представляет одновременно все четыре категории преступлений ч. 1 - небольшой тяжести, ч. 2 - средней тяжести, ч. 3- тяжкие преступления, ч.4 - особо тяжкие преступления и др.). Данная проблема заслуживает более детального самостоятельного изучения и осмысления.

В качестве положительного примера приведем правовую технику, которая использовалась в бывшем УК КазССР в статье 7-1 «Понятие тяжкого преступления» [18]. Законодатель того периода четко определил понятие тяжкого преступления, поскольку он составил список всех тяжких преступлений, относящихся к этой категории.

Это позволяло правоохранительным органам в процессе их работы проще ориентироваться в событиях и давать правильную квалификацию совершенным преступлениям, а это, в свою очередь, подразумевало правильное назначение наказания.

В настоящее время правоохранительные органы из-за сложности категоризации преступлений допускают ошибки, приводимые к серьезным последствиям.

Существует и другая проблема, также связанная с категоризацией преступлений. Согласно результатам изучения, как правило, увеличение применения штрафа способствует реализации профилактических функций уголовных наказаний. Причем необходимо воспринять штраф не как альтернатива к какому-то виду наказания, а как самостоятельный обязательный вид наказания для чего необходимо пересмотреть установленный в статье 11 УК РК (Категории преступлений) порядок категоризации преступлений, где за основу взяты только сроки лишения свободы и дополнить их суммами штрафа. Таким образом законодателю не придется при формулировании санкции той или иной статьи в обязательном порядке оставлять, как это сейчас вынужденно происходит, наиболее распространенный вид наказания как лишение свободы.

Например, если мы уберем из санкции любой статьи такой вид наказания, как лишение свободы, то данный состав автоматически выпадет из группы одной из четырех категорий преступлений, согласно ст. 11 УК РК и автоматически перейдет в число уголовных проступков. Поэтому законодатель, вынужден при редакции любой статьи Особенной части оставлять в санкции статьи такой вид наказания как лишение свободы.

Для решения данной проблемы предлагается изложить статью 11 УК РК «Категории уголовных правонарушений» в следующей редакции:

«1. Уголовные правонарушения в зависимости от характера и степени общественной опасности подразделяются на уголовные проступки, преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления и особо тяжкие преступления.

2. Уголовными проступками признаются деяния, за совершение которых не предусмотрены лишение свободы или ограничения свободы, а сумма, налагаемого штрафа не превышает двухсот месячных расчетных показателей.

3. Преступлениями небольшой тяжести признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает двух лет лишения свободы или штраф, размер которого составляет (до двух тысяч МРП), а также неосторожные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает пяти лет лишения свободы или штраф (до пяти тысяч МРП).

4. Преступлениями средней тяжести признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает пяти лет лишения свободы или штраф (до пяти тысяч МРП), а также неосторожные деяния, за совершение которых предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше пяти лет лишения свободы или штраф (свыше пяти тысяч МРП).

5. Тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает двенадцати лет лишения свободы или штраф (до двенадцати тысяч МРП).

6. Особо тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых настоящим Кодексом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше двенадцати лет, пожизненное лишение свободы или штраф (свыше двенадцати тысяч МРП)».

Кроме этого, для удобства правоприменителей, необходимо к каждой категории уголовных правонарушений, дать перечень всех предусмотренных составов в статьях Особенной части УК РК.

Совершенствование института уголовного права и категоризация уголовных правонарушений имеет прямое значение к вопросам повышения эффективности правоприменительной деятельности в Республике Казахстан.

Реализация указанных предложений позволит существенно изменить правоприменительную деятельность в Республики Казахстан в плане повышения ее качества и эффективности.

Список использованных источников:

1. Полный курс уголовного права: В 5 т. /Под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А.И. Коробеева. Т.1. Преступление и наказание.- СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. - 1133 с.

2. Бытко Ю.И. Справедливость и уголовная политика: монография. – М.: Юрлитинформ, 2017. - 216 с.

3. Уголовное наказание: социально-правовой анализ, систематизация и тенденции развития: монография /Под ред. докт. Юрид. Наук В.Ф. Лапщина. – М.: Юрлитинформ, 2018. – 408 с.

4. Уголовный проступок как отражение приоритетного направления уголовно-правовой политики Российской Федерации и вопросы обеспечения личности. В сб.: Обеспечение национальной безопасности- приоритетное направление уголовно-правовой, криминологической и уголовно-исполнительной политики: материалы XI Российского конгресса уголовного права, посвященного памяти доктора юридических наук, профессора В.С. Комиссарова, состоявшегося 31 мая-1 июня 2018 г. – М.: Юрлитинформ, 2018. -752 с.

5. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. – М., 1969. – 232 с.

6. Ковалев М.И. Советское уголовное право// Курс лекций. – Свердловск, 1974.

7. Ковалев М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве. – Свердловск, 1987.

8. Алауханов Е.О. Криминология: Учебник. - СПб.: Издательство «Юридический центр-Пресс», 2013. - 608 с.

9. Шнарбаев Б.К. Преступления небольшой тяжести и уголовные проступки: Монография. 2-е изд., перераб. И доп. /Шнарбаев Б.К. – Алматы: ТОО «Лантар Трейд», 2020. – 295 с.

10. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента РК от 24 августа 2009 года №858 // Казахстанская правда. – 2009. – 28 августа.

11. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие.- Алматы: «Издательство «Норма-К», 2022. - 268 с.

12. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. Общая часть. Том 1. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021– 836 с.

13. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. Общая часть. Том 2. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021. – 1152с.

14. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. Общая часть. Том 3. –Алматы: Жеті Жарғы, 2021. – 952 с.

15. Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Президента Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года // «Казахстанская правда». – 2020. – 2 сентября.

16. Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674.

17. Модельный уголовный кодекс для государств-участников СНГ. Рекомендательный законодательный акт // Приложение к Информационному бюллетеню. – 1996. – № 10. – 213.

18. Уголовный кодекс Казахской ССР (Официальный текст с изменениями и дополнениями на 1 сентября 1986 года). – Алма-Ата: Казахстан., 1987. - 266 с. // Интернет-ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004273 (дата обращения: 05.05.2022).

Сведения об авторах

Акимжанов Талгат Курманович – директор НИИ права университета «Туран», научный сотрудник НИЦ Алматинской Академии МВД РК имени М. Есбулатова, доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник МВД РК.

Аширова Гульмира Талгатовна – магистр юридических наук, докторант Университета «Туран».

Приходько Ирина Сергеевна – начальник отделения по исследованию проблем противодействия преступности и совершенствованию законодательства НИЦ Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова, магистр юридических наук, подполковник полиции.

Акимжанов Талгат Курманович - «Тұран» университетінің құқық ҒЗИ директоры, ҚР ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы ҒЗО ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ІІМ еңбек сіңірген қызметкері.

Аширова Гульмира Талгатовна - заң ғылымдарының магистрі, Тұран университетінің докторанты.

Приходько Ирина Сергеевна – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмысқа қарсы іс-қимыл және заңнаманы жетілдіру мәселелерін зерттеу бөлімшесінің бастығы полиция подполковнигі.

Akimzhanov Talgat Kurmanovich - Director of the Research Institute of Law of the University «Turan», researcher of the SIC of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

Ashirova Gulmira Talgatovna - Master of Laws, doctoral student at Turan University Kazakhstan, Almaty, 050013, Satpayev st. 16-a.

Prikhodko Irina Sergeevna - Head of the Department for research of Problems of Crime Prevention and improvement of Legislation of the SIC of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov Lieutenant Colonel of the police.

УДК 343.9.01:316:616
МРНТИ 10.81.45

С.Т. Кемелбеков[1], Н.О. Егізбаев[2]

[1]Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Қазақстан
[1]Туран – Астана университеті, Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ ТОППЕН ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТАРДЫ САРАЛАУДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Мақала авторлары ҚР ҚК 234-б. 3-б. 2) т. және 264-б. 2-б. ғылыми-құқықтық талдау жасаған. Аталған қылмыстардың объективтік және субъективтік белгілерін қарастырған. ҚК – нің 234 - бабы 3-бөлігінің 2) тармағының объективтік жағы ҚК – нің 264 - бабы 2 – бөлігінің объективтік жағын қамтитын негіздер дәлелденген. Трансұлттық ұйымдасқан қылмыстылықтың криминализациялануының екі тәсілі қарастырылған. Контрабанда өзінің құқықтық сипатында трансұлттық белгіні білдіретіні айтылған. Контрабанда қылмысы жасалған кезде басқа да трансұлттық белгі бойынша қосымша саралау негізсіз болып табылатыны қарастырылған. Авторлар бір құқық бұзушылық үшін ешкімді де қайтадан қылмыстық немесе әкімшілік жауаптылыққа тартуға болмайтын - сот төрелігінің негізгі Конституциялық қағидасы бұзылатынын ескертеді.

Түйінді сөздер: қылмыс, заң, контрабанда, қылмыстық топ, саралау, талдау, трансұлттық, қатысу.

Некоторые проблемы квалификации преступлений, совершаемых преступной группой

Авторами статьи проведен научно-правовой анализ п. 2) ч. 3 ст. 234 и ч. 2 ст. 264 УК РК. Рассмотрены объективные и субъективные признаки указанных преступлений. Доказаны основания, по которым объективная сторона пункта 2) части 3 статьи 234 УК содержит объективную сторону части 2 статьи 264 УК. Предусмотрено два способа криминализации транснациональной организованной преступности. Отмечается, что контрабанда в своей правовой природе представляет собой транснациональный признак. Предусмотрено, что при совершении преступления контрабанды дополнительная квалификация по другому транснациональному признаку является необоснованной. Авторы предупреждают, что за одно правонарушение никто не может быть вновь привлечен к уголовной или административной ответственности - нарушается основной конституционный принцип правосудия.

Ключевые слова: преступление, закон, контрабанда, преступная группа, анализ, квалификация, транснациональной, соучастие.

Some problems of crime qualification are more perfect in a criminal group

The authors of the article conducted a scientific and legal analysis of paragraph 2) of Part 3 of Article 234 and Part 2 of Article 264 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Objective and subjective signs of these crimes are considered. The grounds for which the objective side of paragraph 2) of Part 3 of Article 234 of the Criminal Code contains the objective side of part 2 of Article 264 of the Criminal Code are proved. There are two ways to criminalize transnational organized crime. It is noted that smuggling in its legal nature is a transnational feature. It is stipulated that when committing a smuggling crime, additional qualification on another transnational basis is unjustified. The authors warn that no one can be brought to criminal or administrative responsibility again for one offense - the basic constitutional principle of justice is violated.

Keywords: crime, law, smuggling, criminal group, analysis, qualification, transnational, complicity.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» – деп айтылған [1].

Қазақстан аумағында жасалатын қылмыстар үшін жауаптылықты қарастыратын жалғыз заң Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі (бұдан әрі – ҚР ҚК) десек, сол заң нормаларының қолданылуында қылмыстарды «қылмыстық топ» жасаған әрекеттерін дұрыс саралаудың кейбір сұрақтары бүгінгі таңда өз шешімін табуы қажет деп ойлаймыз.

Өйткені бұрын қабылданған Қылмыстық кодексте (31- бап) [2] қарағанда, қазіргі қолданыстағы Қылмыстық кодексте заң шығарушы қылмыстарды «қылмыстық топ» (ҚК 3 б. 24 т., 31 б. 3 б.) жасаған әрекеттерді бірнеше қатысудың нысандарын біріктіре отырып, анықтамасын қарастырған [3].

Біз зерттеу барысында «қылмыстық топ» саралау белгісі көзделген Қылмыстық кодекстің 234-б. 3-б. 2) т. «Экономикалық контрабанда» (бұдан әрі – ҚК 234-б. 3-б. 2) т.) және 264-б. 2-б. (бұдан әрі – ҚК 264-б. 2-б.) «Трансұлттық ұйымдасқан топ, трансұлттық ұйым құру және оларға басшылық ету, сол сияқты оларға қатысу» нормаларына ғылыми-құқықтық талдау жасай отырып, негізгі мәселені қарастырып, соның шешілу жолдарын ұсынатын боламыз.

Қылмыстық топ жасаған экономикалық контрабанда ҚК-нің 234 – бабы 3-бөлігінің 2) - тармағында көзделген, құқық бұзушылықтың (объективті және субъективті белгілері) қылмыстық-құқықтық сипаттамасы: «Кедендік бақылаудан тыс немесе одан жасырын не құжаттарды немесе кедендік сәйкестендіру құралдарын алдап пайдалана отырып жасалған не декларацияламаумен немесе көрінеу анық емес декларациялаумен не тауарларға арналған декларация берілгенге дейін тауарлар шығару туралы өтініште не уақытша әкелу (рұқсат беру) кедендік рәсімімен орналастырылған тауарлар болып табылатын, уақытша әкетілген халықаралық тасымалдау көлік құралдарына қатысты операциялар жасау туралы өтініште көрінеу анық емес мәліметтер көрсетумен, оның ішінде жарамсыз, қолдан жасалған және (немесе) көрінеу анық емес (жалған) мәліметтерді қамтитын құжаттар ұсынумен ұштасқан, ірі мөлшерде тауарларды немесе өзге де заттарды, оның ішінде Қылмыстық Кодекстің 286-бабында көрсетілгендерді қоспағанда, кедендік шекара арқылы өткізуге тыйым салынған немесе шектелген, кедендік шекара арқылы өткізудің арнайы қағидалары белгіленген тауарларды, заттар мен құндылықтарды Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасы арқылы өткізу –

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген:

2) қылмыстық топ жасаған іс-әрекеттер» – [3].

Қымыстың объективті жағы мынадай тәсілдермен, Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасы арқылы ірі мөлшерде:

- кедендік бақылаудан тыс немесе жасырып;
- құжаттарды немесе кедендік сәйкестендіру құралдарын алдап пайдаланумен;
- декларацияламаумен немесе көрінеу анық емес декларациялаумен ұштасқан тауарларды өткізу (әкелу/әкету) түрінде көрсетілген.

Тауарларды өткізу Еуразиялық экономикалық одақтың (Еуразиялық экономикалық одақ мемлекеттерінің) кедендік шекарасы арқылы басқа мемлекеттен әкелу немесе әкету арқылы жасалады.

Тауарды өткізу көліктің кез келген түрінің көмегімен, оның ішінде әуе арқылы тасымалдауда немесе жөнелтуде, пошта арқылы жіберуде, қолмен, киімнің қалтасында, қол жүгі түрінде тасымалдаумен және т. б. жасалуы мүмкін.

Заңсыз алып өту, өткізу бекеттерінде және шекарадан өтуі заңмен белгіленген (ашық алып өту сынайымен) басқа жерлерде де, сондай-ақ бұл жерден тыс та (жасырын жолмен) жүргізіледі.

Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасы - Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік аумағының шектері, сондай – ақ Еуразиялық экономикалық одақ

шеңберіндегі халықаралық шарттарға сәйкес – Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің аумақтарындағы жекелеген аумақтардың шектері.

Қылмыс құрамы формальды, яғни, кедендік рәсімдеу аяқталған кезеңнен бастап, кез-келген зиянды зардап келмесе де аяқталған қылмыс болып танылады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Контрабанда үшін қылмыстық жауапкершілік жөніндегі заңдарды қолдану тәжірибесі туралы» 1997 жылғы 18 шілдедегі №10 нормативтік қаулысына сәйкес қылмыстық құқық бұзушылық:

- жасырын алып кіру және шығару жүргізілген кезде тікелей шекараны қиып өткен сәттен бастап;

- ашық алып өту сыңайымен алып кірген кезде - кедендік декларация тіркелген сәттен бастап, ал арнайы ереже белгіленген заттар үшін - шекара бақылауы рәсімі біткен кезден бастап;

- ашық алып өту сыңайымен алып шыққан кезде - кедендік декларация тіркелген сәттен бастап, тауарларды өткізу пункттерінде және заңнамада белгіленген басқа жерлерде, кеден органдары жұмысының белгіленбеген уақытында өткізу жағдайларында қылмыстық құқық бұзушылық шекарадан өткен сәттен бастап аяқталды деп есептеледі [4].

Бұл іс-әрекеттер:

- объективті жақтың барлық нысандары мен кезеңдерінде екі және одан да көп адам бірлесіп, бір мезгілде қылмыс жасауға қатыса отырып, қылмыстық нәтижеге қол жеткізуге (бірге тасымалдауды, декларациялауды және т. б. жүзеге асырады) үлес қосқан кезде;

- бір ғана ниетпен рөлдердің бөлінуіне қатысса, өзге қатысушылардың әрекеттері мен тікелей орындаушы (орындаушылар) жасаған қылмыс арасында себепті байланыс орнатылса, объективті жақтың нысандары мен кезеңдері бөлінсе (бір тұлға автомашина жалдайды, авиабилеттер сатып алады, екінші тұлға тауарлар тиеуді ұйымдастырады, үшінші тұлға кедендік рәсімдерден, декларациялаудан өтумен айналысады) өзге де адамдармен сөз байласу арқылы жасалған деп танылады [5, 55 б.].

Егер адам ұйымдасқан контрабанда әрекеттерінің жеке кезеңін орындаса, бірақ оның ниеті қылмыстық топтың басқа қатысушыларымен сөз байласып қылмыс жасауға бағытталмаса, оның әрекеттерінде қылмыстық топтың құрамында жасалған контрабанданың формальды белгілері болса да, осы қылмыстың құрамын құрамайды.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъективті жағынан тек тікелей ниетпен жасалады.

Адам өз әрекеттерінің қоғамға қауіпті екенін ұғынады, оның қоғамға қауіпті зардаптарының болу мүмкіндігін болжайды және олардың туындауын қалайды.

Әртүрлі адамдарға қатысты, оның ішінде өзіне де тиесілі тауарларды немесе өзге де құндылықтар мен заттарды заңсыз өткізуге ниеті бағытталған адам, контрабандалық жолмен алынған заттар үшін барлығымен бірге (бірлесіп өткізген) контрабанда үшін жауапты болуға тиіс [6, 32 б.].

Заң ғылымдарының докторы, профессор И.Ш. Борчашвилидің пікірінше, « ... Басқа адамдардың контрабанда заттарының қалған бөлігін заңсыз өткізу жөніндегі әрекеттері оның ниетімен қамтылмаса, өзі үшін көрінеу заңсыз өткізілетін осындай тауардың немесе өзге де құндылықтар мен заттардың жекелеген бөлігінің иесі өзіне тиесілі мүліктің контрабандасы үшін ғана қылмыстық жауаптылыққа тартылады. Сондай - ақ контрабанда заттарының иелері болып табылмайтын, бірақ мұндай заттарды кедендік шекара арқылы ақылы түрде, курьер ретінде және т. б. заңсыз өткізуге кінәлі адамдардың іс-әрекеттері де сараланауы тиіс» [7, 455 б.].

ҚК - нің 31 - бабының 5 - бөліміне сәйкес, қылмыстық топтың басқа қатысушылары ҚК -нің Ерекше бөлімінің тиісті баптарында көзделген жағдайларда оған қатысқаны үшін, сондай-ақ өздері дайындауға немесе жасауға қатысқан қылмыстары үшін қылмыстық жауаптылықта болады.

Басқаша айтқанда, егер қылмыстық топқа қатысушы бір факт бойынша контрабандалық әрекетті жасаса немесе дайындық жөніндегі іс-әрекетті орындаса тек сол әрекет бойынша ғана жауапқа тартылады, ал басқа контрабандалық әрекетті жасауға немесе оған дайындалу әрекеттеріне қатыспаған болса, ол қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды.

Бір жолғы, алдын ала келісілмей контрабандалық жолмен тауарларды өткізу ұйымдасқан топпен жасалған қылмыс құрамының саралаушы белгісі құрамайды [8, 126 б.]

Қылмыстық топты құрған не оған басшылық жасаған адам ҚК-нің Ерекше бөлімінің тиісті баптарында көзделген жағдайларда қылмыстық топты ұйымдастырғаны және оған басшылық жасағаны үшін, сондай-ақ қылмыстық топ жасаған барлық қылмыстар, егер оның ниетімен қамтылса, қылмыстық жауаптылыққа тартылады.

Сонымен, қылмыстық топ жасаған экономикалық контрабанданың қылмыстық сипаттамасы келесі түрде жасалады: объективті жағы Еуразиялық экономикалық одаққа кірмейтін мемлекеттен немесе Еуразиялық экономикалық одақ мемлекеттерінің аумағына ірі мөлшерде тауарларды әкелу немесе әкету болып табылады.

Бұл әрекеттер өзге адамдармен сөз байласып, келесі нысандарда жасалуға тиіс:

- бірлесіп, бір мезгілде;
- рөлдердің бөлінуімен.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъективті жағынан, тек, егер тұлға қылмыстық топтың құрамында тауарларды өткізуді біліп және соны қаласа, тікелей ниетпен ғана жасалады.

ҚК - нің 264 – бабының 2-бөлігі бойынша қылмыстық құқық бұзушылық - трансұлттық ұйымдасқан топқа немесе трансұлттық қылмыстық ұйымға қатысудың сипаттамасы.

ҚК-нің 3-бабы 24) тармағының мазмұнынан «қылмыстық топ» саралау белгісінің объективті жағы анықталады, яғни, ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық ұйымдасқан топ, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, террористік топ, экстремистік топ, банда, заңсыз әскерилендірілген құралыммен жасалған әрекеттер танылады.

Трансұлттық ұйымдасқан топ - бір немесе бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық жасау мақсатын көздейтін ұйымдасқан топқа:

- екі немесе одан да көп мемлекеттің аумағында;
- бір мемлекеттің аумағында іс-әрекет жасауды ұйымдастыру немесе оның орындалуын басқа мемлекеттің аумағынан басқару кезінде;
- басқа мемлекет азаматтарының қатысуы, жатады (ҚР ҚК 3-б.35-т.).

Профессор, з.ғ.д. И.Ш. Борчашвилидің пікірінше, ұйымдасқан топ, трансұлттық ұйымдасқан топ сияқты оның құрамының тұрақтылығы, мүшелер арасындағы тығыз байланыстылық, олардың әрекеттерінің келісімділігі, қылмыстық іс-әрекеттің нысандары мен әдістерінің тұрақтылығы, оның пайда болуының ұзақтығы сияқты белгілер мен сипаттамаларға ие болады [7, 533 б.].

Дегенмен, трансұлттық қылмыстық ұйым - екі немесе одан да көп мемлекеттің немесе бір мемлекеттің аумағында іс-әрекетті ұйымдастыруды немесе оның орындалуын басқа мемлекеттің аумағынан басқаруды, сондай-ақ басқа мемлекеттің азаматтарының қатысуымен бір немесе бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық жасау мақсатын көздейтін қылмыстық ұйым.

Осы тұста шетелдік заңгерлердің көзқарастарына тоқталсақ, мысалы, К. Лампенің пікірінше, «ұйымдасқан қылмыс» терминімен байланысты нәрселердің барлығы заңсыз тауарларды тасымалдау мен қызметтерді көрсетумен байланысты жасалады. Кейбір тауарлар мен қызметтерге (балалар порнографиясы сияқты) тыйым салынған, қатаң түрде реттелетін (есірткі сияқты) немесе өте үлкен салық салынатын (мысалы, темекі) тауарларды жеткізушілер мен қызметкерлер заңды айналып өту жолдарын іздейді [9, 3 б.].

Ховард Абадинский қылмыскерлердің белгілі бір тобымен «қылмыстық ұйым» жасалғандығын анықтайтын сегіз атрибуттың тізімін ұсынады. Ол қылмыстық ұйымды қылмыстық топтардың ерекше класы деп есептейді. Оның атрибуттар тізіміне, мысалы, иерархиялық топ құрылымы, зорлық-зомбылық жасауға дайын болуы және саяси мақсаттардың жоқтығы т.б. жатады [10, 3 б.].

Айтылғандардан, К. Лампенің пікірімен толық келісуге болады, өйткені қылмысты ұйымдасып жасаудың мәні, сол жасалатын қылмыстық әрекеттерді алдын ала жоспар құрып, әркімнің атқаратын рольдері белгілі болады.

Ал Х. Абадинскийдің «қылмыстық ұйым» қылмыстарды жасаған кезде олардың саяси мақсаттары болмайды деген пікірімен келіспейміз. Қылмыс құрамының субъективтік жағының қосымша белгілері, ниеті мен мақсаты неге бағытталса, мейлі қылмысты бір адам немесе қылмыстық топ не қылмыстық ұйыммен жасалсын, сол бойынша қылмыстық әрекет сараланады..

С.А. Сейлхановаңың пікірінше, экономикалық қызмет саласындағы трансұлттық қылмыстылыққа қарсы тұру проблемалары құқықтық, ұйымдастырушылық, техникалық бөліктерге бөлінуі мүмкін. Кешенді шаралардың құқықтық негізі ұлттық заңнаманың жетілмегендігін анықтайды, ұйымдастырушылық-қылмыстық үрдістерді төмендетуге бағытталған іс-шаралар, техникалық шаралар – алдын алу шаралары шеңберінде өзара әрекеттесуді жүзеге асыру үшін қажетті қазіргі заманғы техникалық мүмкіндіктерді қолдану мүмкіндігімен байланысты. Қазіргі уақытта экономикалық қызмет саласындағы трансұлттық қылмыстылықтың көптеген аспектілері тиісті криминологиялық зерттеулерсіз қалды. Қазіргі заманғы трансұлттық қылмыстылықтың криминогендік жағдайының үрдістері осы қылмыстық құбылысқа қарсы тұру үшін құқық қолдану тәжірибесін одан әрі жетілдіруді қажет етеді [11, 23-28 б.].

Заң ғылымдарының кандидаты А.К. Қанатовпен заң ғылымдарының докторы, профессор З.О. Ашитовтың пікірлерінше, қылмыстық топтың өзгешелік белгісі, неғұрлым күрделі ішкі құрылымы мен тиісінше, бір-біріне бағыныштылық иерархиясы болып табылады [12, 467 б.].

Қылмыс құрылымы бойынша келте құрам болып табылады. Қылмысты трансұлттық қылмыстық ұйым құрған, нақты басшылық жасаған кезден бастап, сондай-ақ ұйымдасқан топқа қатысқан кезден бастап аяқталған деп санау керек.

Трансұлттық деп, аумақтық немесе халықаралық ұйымдардың қызметіне байланысты ұлттан, елден тысқары шығатын ел танылады [13, 352 б.].

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағы - трансұлттық ұйымдасқан топқа немесе трансұлттық қылмыстық ұйымға қатысуы танылады.

Субъективті жағынан, іс-әрекет кінәлінің тікелей ниетімен жасалады, яғни, адам трансұлттық ұйымдасқан топқа, трансұлттық қылмыстық ұйымға қатысу барысында өз әрекеттерінің қоғамға қауіпті сипатын түсінеді.

Осылайша, трансұлттық ұйымдасқан топқа немесе трансұлттық қылмыстық ұйымға қатысудың объективті жағы екі немесе одан да көп мемлекеттің не бір мемлекеттің аумағында іс-әрекет жасауды ұйымдастыру немесе оның орындалуын басқа мемлекеттің аумағынан басқару кезінде, сол сияқты басқа мемлекет азаматтарының қатысуымен бір немесе бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық жасау болып табылады.

Субъективті жағынан, іс-әрекет кінәлінің тікелей ниетімен жасалады, яғни, тұлға трансұлттық ұйымдасқан топқа, трансұлттық қылмыстық ұйымға қатысу барысында өз әрекеттерінің қоғамға қауіпті сипатын түсінеді.

Сонымен біз ҚР ҚК 234-б. 3-б. 2) т. және 264-б. 2-б. нормаларына ғылыми-құқықтық талдау барысында, аталған қылмыстық әрекеттер объективтік және субъективтік жақтары бойынша қалай жасалатынына көз жеткіздік.

Осы талдау барысында ҚК-нің 234-бабы 3-бөлігінің 2) тармағының объективті жағы ҚК-нің 264-бабы 2-бөлігі бойынша объективті жағын қамти ма, деген заңды сұрақ туындайды.

Экономикалық контрабанданың мазмұны Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасы арқылы тауарларды ірі мөлшерде өткізу болып табылады. Жоғарыда сипатталғандай, өткізудің өзі бір мемлекеттен әкелуді және басқа мемлекеттің аумағына әкетуді білдіреді. Басқаша айтқанда, контрабанданы тек бір мемлекеттің аумағында жасауға болмайды.

Осылайша, трансұлттық белгі қылмыстың осы түрінің ажырамас элементі болып табылады.

Негізінен, Қылмыстық заңнамаға трансұлттық ұйымдасқан топ ретінде қатысудың қаралып отырған нысанын енгізу, Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын ратификациялау қажеттілігінен туындады [14].

Сонымен қатар, 2014 жылғы 23 мамырда Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясына қатысушылардың конференциясында БҰҰ үкіметтік сарапшыларының техникалық көмек жөніндегі жұмыс тобымен (Венаның сегізінші сессиясы, 2014 жылғы 6-7 қазан) анықтамалық құжат дайындалды, онда трансұлттық ұйымдасқан қылмыстылықтың криминализациялануының екі тәсілі ұсынылды:

а) қылмыс жасауға қатысты сөз байласуға негізделген қылмыс;

б) ұйымдасқан қылмыстық топтың қызметіне қатысуына байланысты қылмыс.

Аталған екі балама азаматтық және жалпы құқық жүйелерінің әртүрлі дәстүрлері мен даму барысын көрсетеді және қатысушы мемлекеттерге олардың ішкі құқықтық жүйелеріне ең қолайлы қылмыс құрамын таңдауға мүмкіндік береді.

Осы екі қылмыс құрамының ауқымы мен қолданылуы бірдей емес. Дәл осы себепті Конвенцияда олар өзара ерекше балама ретінде берілмейді. Оның орнына, қатысушы мемлекеттер осы түрлердің біреуін немесе екеуін де қабылдай алады және бірқатар құқықтық жүйелерде екі модель де қатар қолданылады. Екі модельді қабылдау икемділікті арттырады және криминализациялаудың кең мүмкіндіктерін ұсынады, бірақ бұлар сонымен қатар айтарлықтай қайталануға әкелуі мүмкін және қылмыс құрамының екі түрін де қолдануға және қылмыс жасаған адамдардың әрекетін саралауда шатасуға әкелуі мүмкін.

Бірінші әдіс қылмыс жасауға жол берілмейтін елдер үшін ең қолайлы болып көрінеді, онда нақты әрекеттер жасамай - ақ жай жоспарлау және сөз байласу, сөз байласуды жүзеге асыру үшін қолданылатыны.

Екінші әдіс бойынша «ұйым» және «басшылық» терминдері әдетте ұлттық заңнамада (ҚК) кездеспейтін (немесе анықталмайтын) толықтырулар болған жағдайда қолайлы. Сондықтан, екінші нұсқа нақты қылмыстарды жасауға қатысты бұйрықтар беретін ұйымдасқан қылмыстық топтардың жетекшілерінің жауапкершілігін қамтамасыз етуге арналған, бірақ олар өздері қатыспайды [15].

Басқаша айтқанда, сараланушы белгіні енгізу (ҚК Ерекше бөлімінің баптарындағы бөлімдер мен тармақтар) қатысушыларды жауапкершілікке тартуға бағытталған.

Қылмыстық кодекстің Ерекше бөліміне жеке бапты енгізу трансұлттық ұйымдасқан топтардың жетекшісі мен ұйымдастырушысын жауапкершілікке тарту мүмкіндігі үшін бағытталған.

Осы құжаттың 48-тармағында қылмыс құрамының элементтерін көрсету үшін мінез-құлыққа байланысты бұлыңғыр терминдерді кең қамту аясымен пайдалану алаңдаушылық үшін себеп болып табылатыны көрсетілген. Мысалы, кейбір құқықтық жүйелерде «қатысуда», не екені нақты анықталмай ұйымдасқан қылмыстық топтардың «қатысумен» сияқты терминдері қолданылады. Нәтижесінде қылмыс құрамының ауқымы соншалықты кең болғандықтан, топпен тығыз қарым-қатынас жасайтын адамдар да, онымен тек қашықтан байланысқан адамдар да қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Осылайша, қылмыстық құқық бұзушылықтың жеке құрамын енгізу, қылмыс жасауға тікелей қатыспайтын адамдарды (ұйымдастырушы, басшы) жауапкершілікке тартуға мүмкіндік беретін құқық нормаларын анықтау қажеттілігінен туындады.

Қылмыс құрамының объективті жағын тікелей орындаған қылмыстық топтардың қатысушыларын қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін Конвенция сараланған құрамдарды (ҚК Ерекше бөлімі баптарының бөліктері мен тармақтарына) енгізуді көздеді.

ҚК 234-бабы 3-бөлігі 2) - тармағының объективті жағы ҚК 264-бабы 2-бөлігінің объективті жағын келесі себептер бойынша қамтиды:

- контрабанда өзінің құқықтық сипатынан трансұлттық белгіні білдіреді;

- ҚК-нің 234-бабы 3-бөлігінің 2) тармағы қылмыстық топқа қатысқаны үшін жауапкершілік пен жазаны көздейді. Демек, ҚК-нің 264-бабының 2-бөлігі бойынша жауапқа тарту, адамды бір әрекет жасағаны үшін қайта жазалауға әкеп соғады.

Біздің ойымызша, егер нақты осындай қылмыстық әрекеттер сотқа дейінгі тергеу органдарымен сараланған жағдайда, криминализациялаудың екі әдісі де қолданылған деп түсіну қажет.

Бұл қылмыстық топтардың қатысушыларын бір қылмысы үшін Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің екі бабы бойынша негізсіз жауапқа тартуға алып келеді.

Дегенмен, егер күдікті ҚК-тің 234-бабының 3-бөлімінің 2-тармағы бойынша қылмыстық құқық бұзушылық жасаса, ҚК-нің 264-бабының 2-бөлігі бойынша қосымша саралау қажет па, деген заңды сұрақ туындайды.

Қатысушыны (ұйымдастырушыны немесе басшыны) жеке бап - ҚК 264-бабының 2-бөлігі бойынша жауапқа тарту, оның мәні мен қылмыстық жауапкершілікті анықтау мақсаттарына қайшы келеді.

Алдыңғы қорытындыларды негізге ала отырып, трансшекаралық (трансұлттық) белгісі бойынша қосымша саралау негізсіз болып табылады және бір құқық бұзушылық үшін ешкімді де қайтадан қылмыстық немесе әкімшілік жауаптылыққа тартуға болмайтын - сот төрелігінің негізгі Конституциялық қағидасы бұзылады - (ҚР Конституциясының 77-бабы 3-тармағының 2-тармақшасы).

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, ҚК-нің 234-бабы 3-бөлігінің 2) тармағы бойынша - қылмыстық топ жасаған, экономикалық контрабанда қылмыстық құқық бұзушылығының объективті жағы – Еуразиялық экономикалық одаққа кірмейтін мемлекеттерден немесе Еуразиялық экономикалық одақ мемлекеттерінің аумағына ірі мөлшерде тауарларды әкелуді немесе әкетуді білдіреді.

Сонымен қатар, егер тұлға контрабанданың ұйымдасқан жүйесінің жеке кезеңін орындаса, бірақ оның ниеті қылмыстық топтың басқа қатысушыларымен сөз байласып қылмыс жасауға бағытталмаса, оның әрекетінде қылмыстық топтың құрамында жасаған контрабанданың белгілері формальды болса да, нақты қылмыстың құрамын құрамайды.

ҚК-нің 234-бабы 3-бөлігінің 2) тармағы бойынша - қылмыстық топ жасаған, экономикалық контрабанда қылмыстық құқық бұзушылығының субъективті жағына - егер тұлға, қылмыстық топ құрамында тауарларды өткізуді біліп және соны қалаған ниеті жатады.

ҚК-нің 264-бабы 2-бөлігі бойынша – трансұлттық ұйымдасқан топқа немесе трансұлттық қылмыстық ұйымға қатысу – қылмыстық құқық бұзушылығының объективті жағы - бір мемлекеттің немесе екі не одан да көп мемлекеттің аумағында іс-әрекет жасауды ұйымдастыру немесе оның орындалуын басқа мемлекеттің аумағынан басқару кезінде, сол сияқты басқа мемлекет азаматтарының қатысуымен бір немесе бірнеше қылмыстық құқық бұзушылықты жасауы танылады.

Субъективті жағынан, іс-әрекет кінәлінің тікелей ниетімен жасалады, яғни, тұлға трансұлттық ұйымдасқан топқа, трансұлттық қылмыстық ұйымға қатысу барысында өз әрекеттерінің қоғамға қауіпті сипатын түсінеді.

ҚК-нің 234-бабы 3-бөлігінің 2) тармағының объективтік жағы ҚК-нің 264-бабы 2-бөлігінің объективтік жағын келесі негіздер бойынша қамтиды:

- контрабанда өзінің құқықтық сипатында трансұлттық белгіні білдіреді;
- ҚК-нің 234-бабы 3-бөлігінің 2) тармағы қылмыстық топқа қатысқаны үшін жауапкершілік пен жазаны көздейді.

Демек, бір әрекет жасағаны үшін адамды ҚК-нің 264-бабының 2-бөлігі бойынша қайта жазалауға әкеп соғады.

Трансшекаралық (трансұлттық) белгісі бойынша қосымша саралау негізсіз болып табылады және бір құқық бұзушылық үшін ешкімді де қайтадан қылмыстық немесе әкімшілік жауаптылыққа тартуға болмайтын – сот төрелігінің негізгі Конституциялық қағидасы бұзылады - (ҚР Конституциясының 77-бабы 3-тармағының 2-тармақшасы).

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995 жыл https://adilet.zan.kz/kaz/ (дата обращения: 15.05.2022).

2. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі. 1997 жылғы 16 шілде №167 https://adilet.zan.kz/kaz/ (дата обращения: 12.05.2022).

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226 – V ҚРЗ https://adilet.zan.kz/kaz/ (дата обращения:09.05.2022.)

4. Контрабанда үшін қылмыстық жауапкершілік жөніндегі заңдарды қолдану тәжірибесі туралы Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының нормативтік қаулысы 1997 жылғы 18 шілде №10 нормативтік қаулысы. https://adilet.zan.kz/kaz/(дата обращения:12.05.2022).

5. Горемычкин И.Е. Уголовно-правовые нормы о групповых преступлениях в институте соучастия: дис … канд. юрид. наук. – М., 2020. – 201 с.

6. Смагулов А.А. Кедендік реттеу саласындағы қылмыстар: оқу құралы. – Астана: ҚР ҚПА, 2008. – 128 б.

7. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан Особенная часть (том 2). – Алматы, Жеті Жарғы., 2015. – 1120 с.

8. Алиев М.М. Экономическая контрабанда: понятие, виды, ответственность: учебное пособие. – Астана: ТОО «Әділет», 2005. – 202 с.

9. Klaus von Lampe, Organized Crime: Analyzing illegal activities, criminal structures, and extra-legal governance. Sage, 2016. – 467 p.

10. Abadinsky, H. Organized crime (10th ed.). - Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, 2013. – 496 p.

11. Сейлханова С.А. Экономикалық қызмет саласындағы трансұлттық қылмыстылыққа қарсы күрес жүргізу мәселелері. Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері// – №1(66) 2021. – 128 б.

12. Комментарий к УК Республики Казахстан / под ред С. М. Рахметова, И. И. Рогова; С. М. Рахметов [и др.]. - 4-е изд., доп. и перераб. - Алматы: Изд-во «Норма-К», 2016. – 752 с.

13. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка: Толково-словообразовательный. – М.: «Русский язык», 2001. – 862 с.

14. Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасы 2008 жылғы 4 маусымдағы № 40-IV заңы https://adilet.zan.kz/kaz/ (дата обращения: 16.05.2022).

15. Справочный документ, подготовленный Секретариатом Рабочей группы правительственных экспертов по технической помощи. Конференция участников Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Вена, 6-7 октября 2014 г. – 22 с.

Авторлар туралы мәлімет

Кемелбеков Сәкен Тәліпбайұлы – Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті халықаралық сауда және құқық кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының кандидаты.

Егізбаев Нұргелді Оразгелдіұлы – Туран–Астана университеті ұлттық және халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Кемелбеков Сакен Талипбаевич – старший преподаватель кафедры международной торговли и права Казахского университета экономики, финансов и международной торговли, кандидат юридических наук.

Егизбаев Нургельды Уразгельдиевич – доцент кафедры национального и международного права университета Туран – Астана, кандидат юридических наук, доцент

Kemelbekov Saken Talipbaevich – Senior Lecturer of the Department of International Trade and Law of the Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Candidate of Legal Sciences.

Egizbaev Nurgeldy Urazgeldievich – Associate Professor of the Department of National and International Law of the University of Turan - Astana, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

ӘОЖ: 343.2/7.; 343.36
МРНТИ 10.77.01

А.А. Жиенгалиева[1], А.М. Сералиева[2]

[1]Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан
[2]Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

ҚЫЛМЫС ЖАСАУҒА АРАНДАТУҒА ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ

Бұл мақалада қазіргі қылмыстық құқық пен қоғамдағы ең күрделі мәселелердің бірі, атап айтқанда қылмыс жасауға арандатушылық көрсетілген. Дәл құқық қорғау органдарының қызметкерлері ұйымдастырған немесе олардың қатысуымен ұйымдастырылған қылмыс жасауға арандату құқық қорғау практикасында ең қауіпті және қолайсыз болып табылады, бұл біздің зерттеуіміздің аумағына енді. Осы уақытқа дейін қылмыстық құқық доктринасында арандатушылық әрекеттерді кешенді зерттеу жүргізілген жоқ. Арандатушылық ұғымының өзі даулы болып қалып отыр, оның белгілері туралы бірыңғай түсінік жоқ, арандатушылық әрекеттерге қарсы күрестің виктимологиялық аспектілері зерттелмеген, жалпы осы қызметтің де, оның жекелеген түрлерінің де қоғамға қауіптілік дәрежесі туралы мәселе шешілмеген.

Қылмыс жасауға арандатуға баға беру мәселесі қылмыстық құқық теориясында қылмыс жасауға итермелейтін адамның іс-әрекетінің мәні туралы мәселенің жеткілікті түрде зерттелмегендігімен қиындатады. Параға арандату туралы қылмыстық -құқықтық норманың сипатын анықтау бұл әрекеттің қатысушылық институтымен, атап айтқанда, қылмысқа итермелеуімен байланысы туралы мәселенің шешілуіне тікелей байланысты. Зерттеудің толықтығы үшін авторлар мемлекеттің ұстанымы барынша дәл тұжырымдалған Қазақстан Республикасының қылмыс жасауға арандату туралы заңнамасына жүгінеді. Атап айтқанда, «Қылмыс жасауға арандату» Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 412-1 б. зерттеліп жатыр. ҚР 06.10.20 ж. №365-VI Заңына сәйкес, Қылмыстық кодекс 412-1 баппен толықтырылды. Қылмыс жасаған адамды жазалауды жеңілдету мәселесі, сондай-ақ жәбірленушінің қылмысты арандатушылықтың салдарынан жасауы, бүгінгі күні де өзекті болып қала береді.

Түйінді сөздер: арандату, заңды арандату; заңға қайшы арандату; арандатушы, айдап салушы, айдап салу; қылмыс, қарсы әрекет, қылмыстық жауаптылық, жедел-іздестір қызметі.

Уголовно-правовое противодействие провокации преступления

Данная статья отражает одну из наиболее сложных проблем в современном уголовном законодательстве и обществе, а именно провокация преступлений. Именно провокации преступлений, организованные сотрудниками правоохранительных органов или при их участии, как самые опасные и недопустимые в правоприменительной практике, попали в поле зрения нашего исследования. До настоящего времени в доктрине уголовного права комплексное исследование провокационной деятельности не проводилось. По-прежнему остается дискуссионным само понятие провокации, нет единого понимания ее признаков, не изучены виктимологические аспекты противодействия провокационной деятельности, не решен вопрос о степени общественной опасности как данной деятельности в целом, так и ее отдельных видов.

Проблема оценки провокации преступления осложняется тем, что в теории уголовного права явно недостаточно исследован вопрос о сущности действий лица, провоцирующих совершение преступления. Определение природы уголовно-правовой нормы о провокации взятки прямо зависит от

решения вопроса о соотношении данного деяния с институтом соучастия, в частности, с подстрекательством к совершению преступления. Для полноты исследования авторы ссылается на законодательство Республики Казахстан о провокации преступления**,** в котором наиболее точно сформулирована позиция государства. В частности исследуется ст. 412-1 «Провокация преступления» УК РК. Уголовный кодекс дополнен ст. 412-1 в соответствии с Законом РК от 06.10.20 г. № 365-VI. Актуальным на сегодняшний день остается и вопрос о смягчении наказания лицу, совершившему преступление вследствие его провоцирования, а также о провоцирующей роли-потерпевшего в совершении преступления.

Ключевые слова: провокация, законная провокация; противозаконная провокация; провокатор, подстрекатель, подстрекательство; преступление, противодействие, уголовная ответственность, оперативно-розыскная деятельность.

Criminal law counteraction to the provocation of a crime

This article reflects one of the most difficult problems in modern criminal legislation and society, namely the provocation of crimes. It was the provocations of crimes organized by law enforcement officers or with their participation, as the most dangerous and unacceptable in law enforcement practice, that came to the attention of our study. To date, a comprehensive study of provocative activity has not been conducted in the doctrine of criminal law. The very concept of provocation remains debatable, there is no common understanding of its signs, victimo logical aspects of countering provocative activity have not been studied, the question of the degree of public danger of both this activity as a whole and its individual types has not been resolved.

The problem of assessing the provocation of a crime is complicated by the fact that the theory of criminal law clearly does not sufficiently investigate the question of the essence of the actions of a person provoking the commission of a crime. The definition of the nature of the criminal law norm on provocation of a bribe directly depends on the decision on the relationship of this act with the institution of complicity, in particular, with incitement to commit a crime. For completeness of the study, the authors refer to the legislation of the Republic of Kazakhstan on provocation of a crime, in which the position of the state is most accurately formulated. In particular , the article is investigated . 412-1 "Provocation of a crime" of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The Criminal Code was supplemented by Article 412-1 in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan dated 06.10.20 No. 365-VI. The issue of mitigating the punishment of a person who committed a crime as a result of provoking him, as well as the provoking role of the victim in the commission of a crime, remains relevant today.

Keywords: provocation, legal provocation; illegal provocation; provocateur, instigator, incitement; crime, counteraction, criminal liability, operational investigative activity.

Кіріспе

Қазіргі қоғамда қылмыс жасауға арандату құқық қолдану практикасында әбден үйреншікті жағдайға айналуда. Еліміздегі қылмыстық шиеленіс деңгейіне қарай қалыптасатын қоғамдық көзқарас пен тіркеліп жатқан қылмыстылықтың статистикалық әралуандығы, әрекеті бойынша елдің шекарасынан асып өткен, ал мазмұны жеткілікті деңгейде зерделенбеген, жекеленген салалардағы едуір әлеуметтік ахуалдар жайлы айтуға мүмкіндік береді [1].

Арандату институтын түсінудің теориялық мәселелерін зерттеуге елеулі үлес қосқан қазақстандық және ресейлік ғалымдар: И.Ш. Борчашвили, Б.В. Волженкин, В.Д. Иванов, С.М. Рахметов, И.И. Рогов, В.С. Комиссаров, М.А. Фомин, П.С. Яни және басқалар. Ресей Федерациясындағы диссертациялық зерттеулер деңгейінде арандату тақырыбын қарастырған: С.А. Бабыч, Е.В. Говорухина, Н.А. Егорова, О.А. Мансуров, А.А. Мастерков, С.Н. Радачинский, О.А. Рыжова, С.А. Сандаковский. Аты аталған ғалымдардың зерттеу нәтижелері арандату институтын түсінудің ғылыми негізін салды.

Алайда, арандату проблемаларына арналған басылымдардың көптігіне қарамастан, көптеген мәселелер толық зерттелмеген күйінде қалып отыр.

Қылмыстық құқық теориясында талқыланатын және практикалық маңызы зор өзекті мәселелердің бірі - қылмысты жасауға арандатқаны үшін жауапкершілік мәселесі.

Қылмыстарды жасауға арандатқаны үшін жауапкершілікті орнату тек ішкі заңнаманың ғана емес, сонымен қатар халықаралық қылмыстық құқықтың проблемасы болып табылады. Әр түрлі халықаралық қауымдастықтар құқық қорғау органдарының қылмысты ашу кезінде арандатушылық әдістерді қолдануға рұқсат етілу шектерін анықтауға, сондай - ақ қылмысты жасауға арандатудың алдын алу мен жолын кесу бойынша шараларды әзірлеуге тырысады. Бұл ұстаным Біріккен Ұлттар Ұйымының ережелерінде көрсетілген. Бірқатар шет мемлекеттердің қылмыстық заңнамасында арандату, оның тұжырымдамасын кодексте бекіту, қылмысты жасауға арандатқаны үшін жауапкершілік мәселелерін реттеу туралы ережелер бар. Арандату ұғымы даулы болып қала береді, оның белгілері туралы бірыңғай түсінік жоқ, мұндай әрекеттің әлеуметтік қауіптілік дәрежесі мен арандаушы мен қылмыс жасауға арандатушының жауапкершілігі туралы мәселе шешілмеген, криминологиялық аспектілері қылмыстарды жасауға арандатуына қарсы тұру зерттелмеген [2].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңында арандатушылық ұғымы бар (ҚР ҚК 412-1-бабы) және параға коммерциялық сатып алу не парақорлыққа арандатуға келгенде ғана ол үшін қылмыстық жауапкершілік белгілейді (ҚР ҚК 417-бабы). Бірақ арандату қылмыстық кодексте анықталмаған басқа қылмыстық істерде де орын алады, мысалы, есірткі саудасы, авторлық және сабақтас құқықтардың бұзылуы, сыбайлас жемқорлық және т.б.

Сөзсіз, арандатушылық әрекеттерді дұрыс бағалауға мүмкіндік беретін құқықтық нормалардың болмауының басты себебі қылмыстық құқық ғылымында қылмысты жасауға арандатудың анықтамасының, дәрежелеу мәселесінің шешілмегендігі болып табылады. Осыдан арандатушылықпен байланысты қылмыстардың латенттілігі жоғары.

Осыған байланысты «Парламент депутаттары құқық қорғау және арнайы мемлекеттік орган қызметкерлерінің қылмыс жасауға арандатқаны үшін қылмыстық жауаптылық белгілеуді ұсынды. Ұсынылған ҚР ҚК-нің 412 б. 1 б. аясында қылмыс жасауға арандатқан жағдайда бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жауаптылық белгіленеді» [3]. Бұл мәселелерді шешу қазақстандық заңнамадағы арандатуға байланысты проблемаларды жояр еді. Демек, бұл зерттеудің мақсаты қылмыстық құқықта қылмыс жасауға арандатудың институты мен оның алдын алу шаралары туралы біртұтас көзқарасты қалыптастыру болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін зерттеудің міндеттерін ашу қажет: арандатудың өзіне тән ерекшеліктерін, белгілері мен түрлерін анықтау; құқық қорғау органдарының қызметінде қылмыс жасауға арандату институтын қолдану проблемаларын қарастыру; қылмыс жасауға арандатушылыққа қарсы тұру бойынша ұсыныстар әзірлеу. Зерттеу әдістері: жалпы диалектикалық әдіс, құқықтық және жүйелік талдау әдісі, салыстырмалы әдіс.

Талқылау

Ұзақ уақыт бойы қылмыстық құқықтың теориясы мен практикасында қылмыс жасауға арандатудың түсінігі мен мәні туралы даулар тоқтаған жоқ, жыл өткен сайын бұл мәселелер өзекті бола бастады. Бұл, ең алдымен, қылмыстық құқық теориясында да, құқық қорғау қызметінде де қылмыс жасауға арандатудың қылмыстық-құқықтық құндылығын анықтау мәселесінде пікір мен бағалаудың бірлігінің жоқтығынан.

Әдебиеттегі арандату туралы әртүрлі көзқарастарды қарастырайық.

Арандату (латынша provocatio) - белгілі бір топтарды, ұйымдарды ауыр зардаптарғаәкеп соғуы мүмкін әрекетке итермелеу, арандатушының пайдасына (қылмыстық әрекеттерді қоса алғанда) сол немесе басқа адамды қылмыс жасауға мәжбүрлейтін немесе ықпал ететін жағдайды жасауды білдіреді. [4, 336 б.].

Б.В. Волженкин: «Қылмыс жасауға арандатудың мәні - арандатушының өзі адамды әшкерелеу немесе бопсалау, оны тәуелді жағдайға қою және басқа да жағымсыз салдарға әкелу үшін қасақана басқа біреудің қылмыс жасауға ниетін қоздырады» [5, 309 б.].

С.Н. Радачинскийдің айтуынша қылмыс жасауға арандату - бұл кінәлінің беделін түсіру, бопсалау немесе айыптаудың жасанды дәлелін жасау үшін қылмыстың барлық сыртқы белгілері болатын басқа адамның мінез - құлқын үлгі етуге бағытталған қасақана біржақты әрекеті [6, 21-22 б.].

В.В. Дударенко қылмыс жасауға арандатудың негізгі белгісі ретінде әлеуметтік қауіп деп санайды. Ол арандатушылықтан зардап шегетін қоғамдық қатынастардың ауқымын бөліп көрсетеді [7, 32-33 б.].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1 б. ережелерін талдайтын болсақ, «Қылмыс жасауға арандату, яғни жедел-іздестіру қызметін немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын лауазымды адамның кейін әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту немесе бопсалау мақсатында адамды қылмыс жасауға көндірген заңсыз әрекеттері» [8].

Демек, біз арандатушылық ұғымын, қажетті қорғаныстың заңдылығы мен заңсыздығы туралы ережелер тұрғысынан қылмысты жасауға арандату, әдістері позицияларынан, сондай-ақ қылмыс жасауға айдап салу ретіндегі арандату деп қарастыру қажет деп санаймыз.

Кез келген арандату қылмыстық іс жүргізудегі заңдылық қағидасына қайшы келеді (ҚР ҚПК-нің 10-бабы) деп айтқанмен, ҚР Қылмыстық процестік кодексі де, «Жедел-іздестіру қызметі туралы» ҚР Заңы да құқық қорғау органдары мен олардың лауазымды адамдарына арандату шараларын қолдану құқығын бермейді. «Арандатушы қол жеткізуге ұмтылатын мақсаттардың маңыздылығына қарамастан, арандатушылық әдістер әрқашан адамгершілікке жат және ізгілікке жатпайды және оларды қылмыстылықпен күресте қолдану қылмыстың өзі келтірген зияннан кем емес зиян келтіруі мүмкін [9, 116 б.].

Қылмыс жасауға арандату – бұл басқа адамға зиянды салдардың басталуын көздейтін қылмысқа қатысуы және арандатушы мақсатының қосарланған бірлігін болжайды. Бірінші мақсат – арандатушының қылмыс жасауға деген ынтасын ояту, екінші мақсат – адамды қылмысты әшкерелеу арқылы қылмыстық жауаптылыққа тарту [10].

Бұрынғы КСРО-ның барлық елдерінен тек Грузия өзінің қылмыстық кодексінде кез келген қылмысты арандатуды қылмыстық жазаланатын әрекет деп таниды (145-б.) [11].

Сонымен қатар, Франция Қылмыстық кодексінде I тарауында бекітілген бірқатар қылмыстарды қоспағанда арандатудың қылмыс болуы үшін бірнеше шарт болуы керек:

1) арандатушылықты жоғарыда көрсетілген бапта бекітілген құралдарды ұсынумен сүйемелдеу және оны сол тәсілдермен жүзеге асыру;

2) орындаушыны қылмыс жасауға тікелей мәжбүрлеу;

3) арандату нәтижесінің болуы [12].

Арандатудың айдап салушылыққа көп қатысы бар, бұл сыбайлас қатысудың бір түрі. Бірақ оның ерекшеліктері де бар. Бұл қалаған әрекеттің ниеті мен мақсаты. Арандатушы өзінің іс-әрекетімен, сөздерімен адамды асығыс, заңсыз әрекеттерге итермелейді. Ол сондай-ақ осындай салдардың пайда болғанын қалайды және олардың пайда болуы үшін бәрін жасайды. Айдап салушының өзі құқық бұзушылық жасауға қатыспайды, бірақ заңға қайшы әрекетті ашуда басқа сыбайлас ретінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің сол бабымен заң бойынша жауап береді.

Айдап салушы қылмыстың ашылуына мүдделі емес. Ал арандатушылыққа келер болсақ, ниет орындаушы үшін құпия. Өз әрекетімен қылмыс жасауға итермелеген адам сыбайластар қатарына қосылмайды. Бұл жерде арандатушының ниеті - қылмыстың ашылуы болып табылады.

Осы жерден біз арандатушылықтың екі түрін ажыратамыз: заңды, яғни жедел-іздестіру қызметінің әдісі ретінде, қылмысты ашуға бағытталған және заңға қайшы, яғни заңсыз әрекеттерді жасағысы келмейтін адамды мәжбүрлеу мақсатында жүзеге асырылады.

Нәтижелер

Осы зерттеу нәтижелерінің бірі қылмыс жасауға арандату түсінігінің келесі анықтамасын ұсынудан - адамды қылмыстық қудалау немесе оны қылмыстық жауаптылыққа тарту қаупін туғызу мақсатында қылмыс жасауға айдап салудың немесе ұйымдастырудың түрі екені көрінеді. Тиісінше, бұл анықтамадан қылмыс жасауға

арандатушы – бұл адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту немесе оны қылмыстық жауаптылыққа тарту қаупін туғызатын тұлға деген туындайды.

Қорытындылар

Зерттеу нәтижелерінің жаңашылдығы мен маңыздылығын ескере отырып, ұсыныстарды қарастыруды орынды деп санаймыз:

1. Болашақ сипаттағы ережелер, оның мәні қылмыс жасауға арандату мүмкіндігінетыйым салу тұрғысынан заңнамалық базаны дамытуда жатыр.

2. Сыбайлас қатысу нысаны ретінде арандату мен айдап салушылық бірдей ұғымдар емес. Қылмыс жасауға арандатудың заңды сипаты, оның ішінде пара немесе коммерциялық сатып алу, айдап салу сияқты қатысушылықпен анықталмайды, бірақ өзіне тән ерекшеліктері бар:

- субъектінің қылмыстық әрекеттің сыртқы белгілері ғана бар, арандатушы тарапынан мінез -құлықтың қалаған (қалаулы) үлгісінің біржақты көрінісін қамтамасыз ету ниетінен туындаған;

- арандатушылардың санасымен қамтылмаған, кінәлі адам тарапынан біржақты қасақана әрекет тәртібімен жүзеге асырылған;

- тұлғаның арандатылған «қылмыстық» әрекетін бірлескен қылмыстық нәтижеге жету үшін емес, айыптаудың беделін түсіру немесе жасанды дәлелдеу үшін қолдануды болжайды;

- арандатушының әрекетінің мақсаты – арандалған тұлға үшін зиянды салдардың басталуы;

- арандатушының тікелей ниеті ғана бар және бұл ниет қатысушы жасаған қылмыстың түрі мен салдарына емес, оның жасалу фактісіне бағытталуы керек.

Бұл тұжырымдар арандату мен айдап салу мәселесіне ғылыми көзқарастарды талдау нәтижелеріне негізделген.

Қолданылған дереккөздер тізімі:

1. Бимолданов Е.М Қазіргі Қазақстан қоғамындағы криминогендік процестер // Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы Академиясының ғылыми еңбектері. – 2 (55). – 2018. – 15-20 б.

2. Говорухина Е.В. Қылмыстық құқықтағы араңдатудың түсінігі мен құқықтық салдары // Дис. ... канд. заңгер. ғылымдар: 12.00.08: Ростов н/Д, [Электрон. ресурс]. – 2002 176 с. РГБ ОД, 61:03-12/520-3. – URL: http://www.lib.ua-u.net/diss/cont/96661.html (өтінім берген күн 05.04.2022).

3. Вааль Т. Мәжіліс тәртіп сақшыларының араңдатушылықтары үшін қылмыстық жауапкершілікті қамтамасыз етті [Электрон. ресурс]. – 03.06.2022. 13:08. – URL: //https://vlast.kz/novosti.

4./39969-ugolovnuu-otvetstvennost-za-provokacii-sotorony-sotrudnikov- pravoohranitelnyh-organov-zakrepil-mazilis.html. 3.06.2020. 13:08 (өтінім берілген күн 04.04.2022).

5. Тихомирова Л.В. Құқықтық энциклопедия /Л.В. Тихомирова, М.Ю. Тихомиров; [жалпы ред. М. Ю. Тихомиров]. – М.: Юринформцентр, 1998. – 526 с.

6.Волженкин Б.В. Қызметтік қылмыстар: Заңнама мен сот практикасына и түсініктеме. – СПб., 2005. – 560 с.

7. Радачинский С.Н. Қылмыстық араңдату қылмыстық құқықтың курделі институты ретінде: теория мен практиканың мәселелері / С.Н. Радачинский; РФ ІІМ Нижний Новгород академиясы. – Новгород, 2011. – С. 52.

8. Дударенко В.В. Қылмыстық құқықтағы қылмыстың араңдатуының құқықтық сипаты. – Екатеринбург, Орал мемлекеттік заң университеті, 2017. – С. 65.

9. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 3.06.2014 №226-V (02.07.2021 жылғы өзг. мен тол.) https://adilet.zan.kz/kaz/(өтінім берген күн: 13.05.2022).

10. Метельский П.С. Параны немесе коммерциялық параны араңдатудың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы //Вестник НМУ. Топтама: Құқық. – 2006. – Т.2. – 2 шығарылым. – 115-124 бб11. Criminal Code of Georgia // Legal Russia. URL: http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241370.

12. The Criminal Code of France // Legal Russia. URL: http://law.edu.ru /norm/norm.asp?normid=1243018.

Авторлар туралы мәліметтер

Жиенгалиева Айгерим Алтынбековна – Қазақтан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының 2 курс докторанты, з.ғ.м., полиция майоры.

Сералиева Алия Мажитовна – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің қауымдастырылған профессоры, заң ғылымдарының кандидаты.

Жиенгалиева Айгерим Алтынбековна – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. Макана Есбулатова, м.ю.н., майор полиции.

Сералиева Алия Мажитовна – ассоциированный профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая, кандидат юридических наук.

Zhiengalieva Aigerim Altynbekovna – doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makana Esbulatova, M.yu.n., police major.

Aliya Mazhitovna Seralieva – is an associate professor of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Candidate of Legal Sciences.

UDC 343.241.2
MRNTI 10.77.31

O.N. Tlepbergenov[1], T.A. Rakhmetova[1]

[1]Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

LIFE IMPRISONMENT AND THE RIGHT TO PAROLE: INTERNATIONAL STANDARDS AND DOMESTIC LEGISLATION

The article provides a comparative analysis of the provisions of international penitentiary standards and domestic criminal legislation for the realization of the right to parole when sentencing to life imprisonment. Attention is drawn to the changes in the sphere of criminal and penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan that occurred during the application of this punishment. The most significant changes are associated with the introduction of conditional early release of those sentenced to life imprisonment, as well as with the process that precedes such a court decision. The conditions that must be observed during the conditional early release of a convicted person to life imprisonment are considered. The quantitative indicators of those sentenced to life imprisonment and those paroled from it in the Republic of Kazakhstan are investigated.

Keywords: life imprisonment, right to parole, death penalty, penitentiary system.

Өмір бойы бас бостандығынан айыру және шартты түрде мерзімінен бұрын босату құқығы: халықаралық стандарттар және отандық заңнама

Мақалада өмір бойы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны тағайындау кезінде шартты түрде мерзімінен бұрын босату құқығын іске асыру тұрғысынан халықаралық пенитенциарлық стандарттар мен отандық қылмыстық заңнаманың ережелеріне салыстырмалы талдау жүргізіледі. Осы жазаны қолдану барысында орын алған ҚР Қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасы саласындағы өзгерістерге назар аударылады. Ең маңызды өзгерістер өмір бойына бас бостандығынан айыруға сотталғандарды шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды енгізумен, сондай-ақ соттың мұндай шешімінің алдындағы процеспен байланысты. Өмір бойына бас бостандығынан айыруға сотталған адамды шартты түрде мерзімінен бұрын босату кезінде сақталуға тиіс шарттар қаралады. Қазақстан Республикасында өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталғандардың және одан шартты түрде мерзімінен бұрын босатылғандардың сандық көрсеткіштері зерттеледі.

Түйінді сөздер: өмір бойы бас бостандығынан айыру, шартты түрде мерзімінен бұрын босату құқығы, өлім жазасы, пенитенциарлық жүйе.

Пожизненное лишение свободы и право на условно-досрочное освобождение: международные стандарты и отечественное законодательство

В статье проводится сравнительный анализ положений международных пенитенциарных стандартов и отечественного уголовного законодательства на предмет реализации права на условно-досрочное освобождение при назначении наказания в виде пожизненного лишения свободы. Обращается внимание на изменения в сфере уголовного и уголовно-исполнительного законодательства РК, которые произошли в ходе применения этого наказания. Наиболее значимые перемены связаны с введением условно-досрочного освобождения осужденных к пожизненному лишению свободы, а также с процессом, который предшествует такому решению суда. Рассматриваются условия, которые должны соблюдаться при условно-досрочном освобождении осужденного к пожизненному лишению свободы. Исследуются количественные показатели осужденных к пожизненному лишению свободы и условно-досрочно освобожденных от него в РК.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, право на условно- досрочное освобождение, смертная казнь, пенитенциарная система.

Today the institute of life imprisonment is actual and discussed in the domestic and foreign literature; specialists of different fields, such as psychologists, lawyers, sociologists, educators and others are studying this type of punishment, each of these specialists studies their own set of problems arising with the implementation of this type of punishment. On the one hand, it is a measure of punishment which gives an opportunity to save a person's life by replacing the death penalty, and on the other hand, it is a severe punishment which deprives a person of liberty for life, which raises a number of questions: what goals the state pursues when imposing a penalty of life imprisonment, whether the state has a goal to bring this person back into society, and what legal mechanism should be in the state to implement this goal.

For the first time ever Kazakhstan's Criminal Code introduced such new type of punishment as life sentence (permanent imprisonment) regulated by part 4 clause 46 of the Criminal Code. However this measure being one of the most severe ones was not included into the "Ladder of punishments" of Kazakhstan criminal law [1], in contrast to the Russian Criminal Code in which life imprisonment, as an independent measure of criminal-law enforcement, was provided for in the system of punishments and regulated by a separate article [2].

As the death penalty has been abolished in the Republic of Kazakhstan since 2021, our legislation recognizes life imprisonment as an independent type of punishment not only for particularly grave crimes such as treason, waging an aggressive war, terrorism, murder committed with particular cruelty or under aggravating circumstances, murder of two or more persons, genocide, war crimes, sexual inviolability of minors under the age of 14. Abolition of the death penalty has led to the fact that life imprisonment has become the most severe measure among other implemented types of punishment in the criminal legislation, in connection with which it can be considered as an exceptional measure of punishment which can be applied in the state only upon committing especially grave crimes as established by the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Its exceptionality and severity generates a lot of questions from representatives of public organizations and international bodies about the realization of its execution by the state bodies.

On the international universal level, the problem of life imprisonment was discussed at the VI UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held in August-September 1980 in Caracas. It was recognized that long terms of imprisonment, and especially life imprisonment, do not achieve the goals of punishment unless adequate measures are taken to return these prisoners to society at some point during their imprisonment. More recently, the UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice passed a Resolution # 1992/22 on 30 September 1992 which found it appropriate to make recommendations to UN Member States on the development of national policy guidelines on the imposition and enforcement of life imprisonment [3] - a task which is still relevant today. As a kind of recommendations we should consider the provisions of the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 1955, 2015, which establish the principle of two steps in the implementation of sentences of long-term imprisonment, which is also applicable to life imprisonment. The first step is very important and its essence boils down to obtaining complete and comprehensive information about the convicted person's physical and mental condition. This information should be available to the administration of the institution upon admission (Rule 92.3). The second step is to develop an individual program that is based on the information received about the inmate's individual needs, abilities and aptitudes. The objectives of this program are the re-education of the inmate, his correction and return to society (Rule 94). Thus, international penitentiary standards stipulate that States whose legislation establishes such a punishment as life imprisonment should not deprive the convicted person of the right to return to society, only in this case can the purpose of punishment be achieved, which is the most important task of the penitentiary system.

A universal approach to this issue has been supported at the regional level within the Council of Europe. In connection with the support and implementation of the principle of the complete abolition of the death penalty and its replacement by life imprisonment or longterm imprisonment, the Council of Europe established the Committee of Experts on Life Imprisonment and Long-Term Im-

prisonment, which functions within the European Committee on Crime (ECCI) [3]. Thus, for example, in 2001 the Resolution "On the Execution of Long-Term Imprisonment Sentences" was adopted, in 2003 - Recommendation No. Rec (2003) 23 of the Committee of Ministers of the Council of Europe "On the Execution of Life Imprisonment and Other Long-Term Imprisonment Sentences by the Administrations of the Places of Deprivation of Liberty". Thus, the task set within the UN to develop such a recommendation has been carried out by the Council of Europe and recommended to member states. The principles on which this Recommendation is based are quite universal and are acceptable to most national penitentiary systems. For example, the penitentiary system of Kazakhstan implements such regional penitentiary principles as the personal principle, according to which the personal characteristics and qualities of the convict must be taken into account in the execution of the sentence; the principle of responsibility, which fixes the personal responsibility of the prisoner in the daily prison life; the principle of safety and security, which provides protection for the convict himself, for other prisoners, and for the staff and relatives of the convict. It is more difficult to implement such principles as: the normalization principle, which implies approximation of life in prison to real life in society; the principle of non-separation implies the sharing of life and long-term prisoners; the progressive principle pursues the goal of individual planning in the implementation of punishment of life-sentenced prisoners.

Let us consider implementation of these principles in accordance with the Kazakh legislation and penitentiary practice in more details.

In the Republic of Kazakhstan, the number of persons serving life imprisonment is growing insignificantly. According to the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office, in 2018 six people received a life sentence, in 2019 three people, and in 2020 out of 12 people convicted of murder, four people received a life sentence [4].

According to the domestic legislation, convicts serving life imprisonment have the entire list of rights, freedoms and legitimate interests, which is established in general for all convicts (Article 10 of the PEC of the RK), taking into account the order and conditions of serving their punishment (part 4 of Article 9 of the PEC of the RK) [5].

Convicts serving life imprisonment, as well as all convicts, according to the RK legislation enjoy the right for release on parole (Article 72 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan). Granting of the right to release on parole is the evidence of recognition by our state of the basic position of the international penitentiary standards in this issue that every convicted person has the right to return to the society. The Kazakhstani legislator limited the realization of such right by four legal conditions: if the court finds that the person does not need to continue serving this sentence and has actually served not less than twenty-five years of imprisonment. If a person serving a court-ordered sentence of life imprisonment has fulfilled all the conditions of the procedural agreement, he may be released on parole after actually serving at least fifteen years of imprisonment. Thus, the court must base its decision on all four conditions in order to make a positive decision. An analysis of court practice on this issue shows that the court has not yet granted a single petition of a convicted person serving a life sentence. A logical question arises: what is the reason for such a position of the court? Let's try to figure it out.

The first condition is the term of actual serving of sentence - 25 years. There is disagreement on this issue among both scholars and practitioners. The position of the majority of foreign countries on this issue comes down to the period of no more than 20 years, since further on irreversible processes start that do not allow the convicted person to resocialize, and also the fear of the convicted person to re-enter the society. Consequently, the majority of life-sentenced prisoners have no desire to use their right for parole or they think it is useless and the court will not satisfy them anyway according to the existing court practice; or they do not want to return to society and everything suits them. Such approach is more dangerous in our opinion, since it is a consequence of psychological and moral degradation of the person and in case of release of such convict can create danger for the society. Thus, it seems expedient under conditions of legislative establishment of the right to early release to think over the issue of reduction of the term of actual serving the sentence for life prisoners in order to ensure exercise of their right and return to the society.

The second condition is that the court finds further serving of sentence unnecessary. This condition looks very abstract and general and as a result it does not allow the court to make an objective decision. The question arises: how can the court determine that there is no need for further serving of sentence, if the life sentence does not allow for approximation of life in prison to real life in the society; provides for complete isolation of such group of convicts, including their serving the sentence in special colonies; does not pursue the purpose of their return to the society. In such an arrangement, the court simply cannot make an adequate and correct decision, based on facts and evidence, that further serving of sentence is unnecessary, i.e. the convicted person has reformed, can return to society and will not commit any more crimes. These statistics indicate a serious problem of this category of prisoners - long-term isolation from society. The reasons why convicts do not have short-term and long-term visits may be different, such as remoteness of relatives from the location of the colony, absence of close relatives, etc. In this connection, it is necessary to consider the issue of transferring this category of convicted persons, applying for parole, to special institutions, where living and life will be close to the real life in the society. This practice will allow the court to objectively answer the question on the necessity of further serving the sentence of life imprisonment.Thus, the analysis of international penitentiary standards, domestic and foreign penitentiary legislation allows drawing a number of conclusions. International penitentiary standards at both the universal and regional levels define this measure as the most severe and, in this regard, the one imposed for the commission of especially grave crimes. International penitentiary standards establish that national-level reintegration of this category of prisoners into society and its implementation is of fundamental importance in the process of the execution of punishment and the achievement of the goals of punishment. However, the experience of a number of foreign countries shows diverse practices of resolving this issue, taking into account national peculiarities and public opinion. Especially interesting is the approach of most states to the institute of parole for life prisoners, which is now relevant for our penitentiary system as well [6, p. 44-45]. It seems very important to consider the issue regarding the differentiation of punishment for life imprisonment: with the right to parole and without the right to parole. While the negative public attitude towards the convicts serving life sentence in the Republic of Kazakhstan is preserved, it is necessary to resolve this issue taking into account the interests of the state, society and international penitentiary standards. Enshrining in the legislation the possibility of release on parole for those serving life sentence implies its real implementation through development and implementation by the administration of penitentiary facilities of systemic, individual work for successful resocialization and social adaptation of convicts serving life sentence.

List of sources used

1. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2014, No. 226-V ЗРК (Art. 40). Internet link: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm

2. Criminal Code of the Russian Federation of 13.06.1996 N63-FZ (ed. of 25.03.2022)

3. Kobets P. N., Krasnova K. A. International experience and practice of application of life imprisonment. Access mode : https://wiselawyer.ru/ poleznoe/28484-mezhdunarodnyj-opyt-praktika-primeneneniya-pozhiznennogo-lisheniya- svobody; http://www.un.org/ru/ (date of access: 27.01.2022).

4. How many Kazakhstanis were sentenced to life imprisonment in 2020 and what for. Internet link: https://tengrinews.kz/news/skolkih-kazahstantsev-za-prigovorili-pojiznennomu-417111/

5. Criminal Executive Code of the Republic of Kazakhstan of 5 July 2014, No. 234-V ZRC

6. Kazakova E. N. Conditional Early Release from Serving Life Imprisonment: Problems and Ways to Solve Them // Bulletin of the Vladimir Law Institute. 2008. № 3(8).

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК (ст. 40). Интернет-ссылка: https://adilet.zan.kz/`(дата обращения:10.05.2022).

2. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N63-ФЗ (ред. от 25.03.2022)

3. Кобец П. Н., Краснова К. А. Международный опыт и практика примене- ния пожизненного лишения свободы. Режим доступа : https://wiselawyer.ru/ (дата обращения: 27.04.2022).

4. Скольких казахстанцев и за что приговорили к пожизненному заключению в 2020-м. Интер-

нет-ссылка: https://tengrinews.kz/news (дата обращения: 14.05.2022).

5. Уголовно-Исполнительный Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК

6. Казакова Е. Н. Условно-досрочное освобождение от отбывания пожизненного лишения свободы: проблемы и пути их решения // Вестник Владимирского юридического института. – 2008. – № 3(8).

Information about the authors

Rakhmetova Tursynkul Aralbekovna – teacher of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and criminalistics of the Faculty of Law of the Al-Farabi Kazakh National University.

Tlepbergenov Orynbasar Nusipaliyevich – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and criminalistics of the Faculty of Law of the Al-Farabi Kazakh National University

Рахметова Тұрсынкүл Аралбекқызы – Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс-жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы.

Тлепбергенов Орынбасар Нусипалиулы - Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс-жүргізу және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы.

Рахметова Турсынкуль Аралбековна - преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Тлепбергенов Орынбасар Нусипалиевич - старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета Казахского национального университета имени Аль-Фараби

УДК 343.93/.94
МРНТИ 10.81.51

Е.Т.Алимкулов[1], М.Е. Акболатова[1], Д.С. Кошенова[1]

[1]әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫС ЖАСАУ БАРЫСЫНДА ЖЕКЕ БАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ұсынылып отырған мақалада кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылыққа немесе қылмысқа әкеп соқтыратын себептер, ниеттерінің пайда болу мәселесі және кәмелетке толмағандардың жеке басының ерекшеліктері қарастырылған.Авторлар қазіргі қоғамның өзекті мәселесі – кәмелетке толмағандардың құқықбұзушылық жасау барысындағыкәмелетке толмағандардың психологиялық сипаттамалары мәселесін зерттеу арқылы жеке басының ерекшеліктерін ашып көрсеткен және қылмыстық құқық бұзушының жүріс-тұрысын зерттеу барысында аралас ғылымдарға жүгініп қарастылып отырған мәселені жан-жақты талдады.Зерттеу барысында кәмелетке толмағандар арасындағыөмірлік тәжірбиенің жеткіліксіздігі, қылмыс жасауға сезімтал болуы, еліктеу, жағымсыз ортаның әсері, әлеуметтік жағдайдың төмен болуыкәмелетке толмаған адамды қылмыс жасауға итермелеу себептерінің бірі болып табылатындыға анықталды. Авторлар тақырыпты ашу барысында криминология, қылмыстық құқық, педагогика және психология саласындағы ережелерінің маңыздылығын атап өтті.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандар, ниет, кәмелетке толмағандардың жеке басының ерекшеліктері, психология, бұзақылық, еліктеу.

Особенности личности несовершеннолетних в процессе совершения преступлений

В предлагаемой статье рассматриваются причины, а так же проблемы возникновения умыслов, которые могут привести к правонарушению или преступлению и особенности личности несовершеннолетних,. Авторы всесторонне проанализировали актуальную проблему современного общества – проблему психологических характеристик несовершеннолетних при совершении правонарушений или же преступлении, в ходе изучения поведения преступного правонарушителя раскрыли особенности личности обращаясь к смежным наукам. В ходе исследования установлено, что одной из причин побуждения несовершеннолетнего к совершению преступления является недостаточный жизненный опыт, восприимчивость к совершению преступления, влияние неблагоприятной среды, низкая социальная обстановка. А так же раскрывая данную тему, авторы отметили важность положений в области криминологии, уголовного права, педагогики и психологии.

Ключевые слова: несовершеннолетние, умысел, особенности личности несовершеннолетних, психология, хулиганство, имитация.

Features of the personality of minors in the process of committing crimes

The proposed article discusses the causes, as well as the problems of the emergence of intentions that can lead to an offense or crime and the personality characteristics of minors,. The authors comprehensively analyzed the actual problem of modern society – the problem of psychological characteristics of minors in the commission of offenses or a crime, in the course of studying the behavior of a criminal offender revealed personality traits referring to related sciences. In the course of the study, it was found that one of the reasons for encouraging a minor to commit a crime is insufficient life experience, susceptibility to committing a crime, the influence of an unfavorable environment, a low social situation. During the disclosure of this topic, the authors noted the importance of provisions in the field of criminology, criminal law, pedagogy and psychology.

Keywords: minors, intent, personality traits of minors, psychology, hooliganism, imitation.

Кәмелетке толмағандардың қылмысы-біздің қоғамның маңызды мәселелерінің бірі. Жас ұрпақ қоғамдағы бар жағымсыз әлеуметтік әсерлерге ең сезімтал. Себебі жас ұрпақ әлі де дүниетанымдық принциптер мен көзқарастарға ие емес. Кәмелетке толмағандарды қылмыс жасауға итермелейтін ең үлкен қауіп ересектерден және өзге де қоғамға қарсы іс-әрекеттер келеді. Кәмелетке толмағандарды қылмыс жасауға тарту қаупі өте жоғары, себебі ол кәмелетке толмаған қылмыскерлердің шеңберін кеңейтеді, олардың психикасына теріс әсер етеді, қалыпты рухани және физикалық дамуын бұзады. Егер, 16-17 жасқа толған жасөспірімдерересектердің теріс әсеріне аз көлемде қарсы тұра алса, онда одан да жас ұрпақты қылмыс жасауға тарту, әлдеқайда үлкен қоғамдық қауіпке ие. Өйткені, соңғысы жасының психофизиологиялық ерекшеліктеріне байланысты қылмыстық әрекеттерге қарсы тұра алмауы мүмкін. Кәмелетке толмаған қылмыскерлер төрт жас категориясында ұсынылған-14, 15, 16 және 17 жастағы балалар. Ең көп қылмысты 16 және 17 жастағы жасөспірімдер жасайды.

Кәмелетке толмағандардың құқықбұзушылық жасау барысындағы жеке басының ерекшеліктері, ең алдымен оның әлеуметтік және психологиялық жағдайымен, тұтастай алғанда өмірінің жетілмегендігімен, өздері қоя алмайтын мұраттар мен мақсаттардың қалыптасуымен ерекшеленеді. Олар өздерінің кім екенін және де бұл өмірде алатын орнын әлі білмейді. Сондықтан олар қылмыс жасауға оңай келісе алады, әсіресе бұл туралы ұсыныс олар өте бағалайтын топтан немесе құрметті адамнан болса.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылыққа немесе қылмысқа әкеп соқтыратын себептері:

- Отбасылық қолайсыздық. Жүргізілген зерттеу жұмыстарына сүйенетін болсақ, толық емес отбасыларда өскен жасөспірімдер толық отбасыларда тәрбиеленген жасөспірімдерге қарағанда 2-4 есе жиі құқық бұзушылық жасайтынын көрсетеді. Сонымен кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылыққа немесе қылмысқа әкеп соқтыратын себептерінің бірі болып жасөспірімдердің қалыптасуында нақты қиындықтар туғызатын отбасылық жағдайлар жатады.
- Қолайсыз тұрмыстық орта. Кәмелет жасқа толмаған жасөспірімдер мен балалардың арасында қылмыстық құқықбұзушылық жасауға түрткі болатын кең таралған себептің бірі ретінде, қолайсыз тұрмыстық ортаны айтуға болады. Психологиялық тұрғыдан алып қарастырғанда, қолайсыз тұрмыстық орта- жасөспірімдер мен балалардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына теріс әсерін тигізеді. Себебі, жасөспірімдердің психо-эмоционалдық деңгейдегі қабылдау көрсеткіші өте сезімтал.
- Бұқаралық коммуникация құралдары. Бүгінгі таңда кино мен теледидар агрессивті мінез-құлық дағдыларын қалыптастырудың қуатты көздері болып табылады, ал жасөспірімдер агрессияның көптеген түрлерін үйде білуге мүмкіндік алады. Зерттеулер көрсеткендей, экрандағы зорлық-зомбылық көрермендерге агрессивті мінез-құлықты шабыттандырады, зорлық-зомбылықты үйретеді, қоршаған шындық идеясын бұрмалайды. Экрандағы агрессия жанжалды қалай шешуге болатындығын көрсетеді. Сонымен, бұқаралық коммуникация құралдары арқылы жасөспірімдер жағымсыз әдеттерді өз бойларына қабылдап алу қауіпі жоғары.

Қандай да бір қылмысты жасағанда итермелейтін ниет болады, айтылған ниетті психологиялық тұрғыдан қарастырады.Адамзат белсенділігіне, тұлғаның жүріс-тұрысының ниеттеріне ненің түрткі болатындығына қатысты психологтар арасында бірнеше көзқарастар пайда болды. Көпшіліктің пайымдауынша, тұлғаның қажеттілігі адамзат қызметіне итермелеушікүш болып танылады. Кейбір психологтар адамзат белсенділігінің қайнар көзі сезім, мүдде, идеал және де сенім, дүниетаным болатындығын мойындаған. Келесі біреулері тұтасымен алғанда қозғаушы күшті қажеттілік пен сезімнен, еріктен, қоғамдық күштеуден көрді. Олардың енді бірі ниетті қажеттілікпен байланыстырса, басқалары - сезіммен, үшіншілері - қалау мен мақсатпен, ал төртіншілері - психологиялық жағдаймен және т.б. байланыстырды.

Алайда, бұл ретте қандай психология жөнінде сөз болып жатқандығын анықтау маңызды: субъективті немесе объективті. Сонымен қатар олар басқа да объектілерді зерттеді.

В.М. Бехтеревтің пікірінше: «... субъективті психологияның зерттеу пәні ең алдыменен адамның жеке жан дүниесі; өзгенің невропсихикасы танылады», себебі, олар сыртқы ортада көрініс табады, тек объективті бақылау және бағалау арқылы зерттелінеді және де ол, объективті психология деп аталатын ерекше ғылымның зерттеу пәні болуы тиіс[1, б. 153].

Соңғысы үшін, еліктеушілікке немесе қандай да басқа әрекетке алып барған үрдіске қандай субъективті жағдайлар әсер етті, оған тіпті, субъективті жағдайлар әсер етті ма, деген сауал қоюдың қажеті де жоқ.

Мотивация ниет ұғымынан әлдеқайда кең ұғым. Оның мазмұнына тек адамзат белсенділігіне итермелейтін алғашқы күштер, белгілі бір іс-әрекеттерді жасауға тұлғаның дайындығымен психологиялық жинағы ғана емес, сонымен қатар осы әрекеттерге бағыт беретін, реттейтін және қолдайтын немесе жүріс-тұрысқа барлық салаларда елеулі әсер ете отыруға, олардың бағытын өзгертетін факторлар да кіреді.

Әр түрлі итермелеуші күштердің жиынтығын ескере отыруға, мотивация тұлғаның барлық негізгі құрылымдық қалыптасуларын қамтиды және де түбінде оның әлеуметтік маңызды әрекеттерінде көрініс табады. Осы тұрғыдан алғанда мотивацияны тұлғаның ішкі әлемінде іске асатын адамның жүріс-тұрысының субъективті детерминациясы ретінде танығаң дұрыс.

Ең кең таралған көзкарас, ол, ниет - жүріп-тұрамын деген саналы ой-пейіл. Бұл, субъект жүріп-тұрудың нақты вариантын таңдай отырып, өзі басшылыққа алатын импульсты біледі, дегенді білдіреді. Мұндай жүріс-тұрысты түсіндірудің қажеті жоқ. М. Гараев өз жұбайын жиені Хафизовпен керуетте көріп, жиенін өлтіріп, жұбайына дене жарақатын келтіреді. Гараев тергеу барысында, пәтерге кірген сәтте керуетте жатқан жұбайы мен Хафизовты көргенде «үстінен су құйғандай» болып, өз жасаған әрекеттері еміс-еміс қана есінде болғандығын алға тартты. Бұл жағдайда кінәлінің саналы ниеті, пиғылы болды деп айту қиын. Бәрінен де бұрын, тиісті жағдайда субъекті саналы түрде жол бермеген импульс жөнінде сөз қозғалынып отыр. Сәйкесінше, ниетті зерттеу барысында субъективті мәліметтерге баға беру қажет [2].

Психология ғылымындағы тұжырымдарға негізделген бұл анықтама мынадай маңызды ережелерден тұрады:

а) ниет - іс-әрекеттің субъективті қайнар көзі;

б) ниет - адамның ой-тілегін сезіну процесінің нәтижесі

Іс-әрекеттің қайнар көзі ретінде ниеттің мәні ой-пиғыл, мүдде, сенім, әдеттерде көрініс табады, оның негізінде қандай да бір қажеттілік жатады (матсоналдық, физиологиялық, рухани). Әрбір адамға қоршаған ортамен, тәрбиемен, іс-тәжірбиемен анықталатын қажеттіліктер жүйесі тән және де белгілі бір дәрежеде жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық қасиеттерімен сипатталады.

Іс-әрекеттің кайнар көзі ретінде ниет оның қалыптасуы процесінің нәтижесінде туындайды, ал «ол адамның болған мән-жайларды таразылауына және алдына қойған мақсаттарды сезінуіне байланысты қалыптасады: соған орай нақты мазмұндағы ниет туындайды».

Нәтижесінде, мотивация - бұл «жүріс-тұрыс актісін саналы түрде тандау». Сондықтан да, белгілі бір жағдайларда аталған типтегі мотивацияның туындау себебін түсіну үшін бүкіл мотивациялық үрдістің ізін бағып, ниеттің туындауына әсер ететін барлық факторларды анықтау қажет.

Қажеттілікті қанағаттандыру мүмкіндігі шектелгендіктен мұндай әдет, іс-әрекет мотивациясы үрдісі нақты қысқарып, заңға қайшы жай жүріс-тұрысқа айналып кетуі әбден мүмкін.

Екінші топтағы ниеттерге қылмыстық іс-әрекетті айналасындағыларға өзін көрсету, мойындаттыру қажеттігінен, жалған достық сезім, өзгелерге еліктеу, қызығушылық таныту, көздегеніне жету; өзгелерді қылмыстық құқық бұзушылық жасауға мәжбірлеуді жатқызуға болады. Олар жалпы ниеттердің 12-13%-ын құрайды. Бұл – кәмелетке толмағандарға тән

ниеттер. Ересектер үшін ниет болып-зат болып табылады. Ересектерге зат- ең алдыменен белгілі бір құны бар материалдық әлемі болып танылса, ал кәмелетке толмағандар үшін, зат - абыройдың пәні, көр соқыр ұрпақтың, фетишизмнің заты. Оларға әсем киім мен техникалар, видеомагнитафондар, электрогитаралар, стереоқұрылымдар, мопедтер және мотоциклдер жатады.

Кәмелетке толмағандардың құқықбұзушылықтың бір түрі болып жымқыру әрекеттерін айтсақ болады. Жымқыру әрекетерінің бір ерекшелігі, олардың алдын ала қасақаналық сипат алуында болып отыр. Жасөспірімнің пайдакүнемдік ниеті кездейсоқ, ситуативті пайда болады. Азаматтардың жеке мүліктерін ұрлағаны үшін кәмелетке толмағандардың жауапкершілігі проблемасын зерттеген М. Саттарова былай деп жазады: «пайдакүнемдік 14-15 жасар жасөспірімнің ұрлықшы әрекетінің ниеті танылмайды, олар ұрлықты ойсыздықпен, келесі ниеттерге сүйеніп жасайды: еріккеннен, кез келген істе өз қажеттігін қанағаттандыру үшін, қажетті затқа басқа жолмен қол жеткізу мүмкін болмағандықтан немесе басқалардың қолдауымен және т.б. ниеттің негізінде жатқан қажеттілік өзінің тез арада қанағаттандырылуын қалайды. Кәмелетке толмағандардың сол уақытта қажеттіктерін кейінге қалдыра тұру қабілетінен, әрине ада, алайда аталған жағдайда қажеттіктерді қанағаттандыру тек қана жекеленген адамдардың ғана емес, тұтас қоғамның мүдделеріне қайшы екендігін түсіне алады. Кәмелетке толмағандардың жымқыруының алдын ала қасақаналық сипаты жымқырудың түрлеріне тән. Мүліктерді алудың әдістерінің арасында жеке затты ашық жымқыру кәмелетке толмағандарда кеңінен таралған (барлық жымқырудың 50-60%-ы), ол қарақшылықтан екі есе көп кездеседі. Мұның барлығы да кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылық жасау жөніндегі ойларының заңсыз жолмен қажеттікті қанағаттандыруға толық мүмкіндіктер орын алған жағдайда іске асатындығының дәлелі болмақ, бұл құрдастарының болуы, жәбірленушінің жай-күйі (мас күйде, әлсіз, қария жаста және т.б.), уақыт (әдетте, кешкісін) байланысты.

Кәмелетке толмағандар арасында қылмыс жасау себептерінің бірі пайдакүнемдік мақсаттар болып табылады. Мазмұны жағынан пайдакүнемдікке спирт ішімдіктерін, есірткі және есеңкіретететін заттарды иемдену үшін қаражат табуға ұмтылыс сынды ниет жақын. Бұл ниет пайдакүнемдік ниет сияқты әрекетте іске асырылып, материалдық игіліктердібөлуге қатысты қоғамдық қатынастарды шиеленістіреді, алайда пайдакүнемдік ниеттегідей қор жинауға құлшынбайды немесе өзінің материалдық жағдайын жасап алуды көздемейді, тек тез арада иемдену және тұтынушылық сипатына ие болады.

Алайда, кәмелетке толмағандардың спирттік ішімдіктерге және есеңгіретететін заттарға қажеттіліктерін қанағаттандырудың күрделі нысанында іске асырылып отыратындығы көпшілікті толғандырады. Аталған ниеттен барлық қылмыстық, құқық бұзушылықтың 70% ашық жолмен жымқыру, тонаумен жасалынады. Ниеттің жалпы құрылымында аталған ниет 15,4%-ды құрайды. Мұның барлығы да кәмелетке толмағандардың спирт ішімдіктерін, есірткіні пайдалануымен тұрақты түрде күрес жүргізудің қажеттігін растайды.

Кәмелетке толмаған алаяқтардың жасанды қалыптан тыс және өрессіз қажеттіліктері рухани қажеттіліктермен сәйкес келмейді. Мысалы, жымқыруды жасағандарға түрлі түсініктердің арасынан өзгеше түсініктерді табатын және адам өзін ойлы, не танымы мол, яғни тұтас индивид ретінде көрсететін эстетикалық қажеттілік тән.

Кәмелетке толмаған құқық бұзушының эстетикалық кажеттіліктері біржақты дамыған болып келеді. Мысалы, қолдағы бар деректерге сүйенсек, жымқыру жасаған жасөспірімдердың төрттен бірі өз бос уақыттарын негізінен кинофильм, видеофильм көруге, музыка тыңдауға арнайды, ал 4%- көркем өнерпаздар үйірмесіне қатысады. Зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, кәмелетке толмаған алаяқтардың еңбекке ынталары төмен. Жымқырғаны үшін сотталған жасөспірімдердің әрбір тоғызыншысы қылмыстық құқық бұзушылық жасау үстінде қоғамға пайдалы еңбекпен айналыспаған.

Бұзақылық – бұл ең кең тараған кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары. Бұзақылық мотивациясы механизмінің күрделілігіне қатысты көзқарастар көп. Мысалы, А.А. Жижиленко, қылмыс «ешқандай мақсатсыз, ниетсіз», жинақталған энергияны босату үшін ғана жасалынады, деп жазады. Ниетсіз қылмыс бұзақының

психикасының кәдуілгі жағдайын көрсетеді, мысалы, кінәлі бұрын сонды көрмеген алғашқы кезіккен адамға пышақты лақтырып жіберді [3, б. 83].

Бұл пікір көпшіліктің қарсылығын тудырады. Ниетсіз қызмет болмайды, бұл ұғымдар өзара байланысты. «ниетсіз» кызмет - ниеттен арылмаған қызмет, ол ниетте субъективті және объективті түрде жасырын болады.

Кәмелетке толмағандар арасында жасалынатын қылмыстылықтың криминологиялық сипаттамалары бойынша келесідей өрбейді.

Кейбір зерттеушілер тентектік бұзақылықтың жалғыз ғана ниеті немесе басқа да ниеттер қатар қарастырылады, бірақ та тентектік ұғымы әркелкі түсіндіріледі. П.С. Матышевскийдің ойынша: «Бұзақылық іс-әрекеттер тентектік ниетінен туындайды, алайда тентектік түрлі сипатқа ие. Бұл өз пиғылын көрсету, қоғамдық тәртіпке, қоршаған ортасына бағынбау және т.б. болуы әбден мүмкін».

И.Н. Даньшин тентектікті бұзақылықтың бір ниеті ретінде қарастыра отырып, адамзат әрекетіндегі ниеттің бірі тентектіктің көп қырлы, деңгейлі екендігін алға тартады: куаныштан, зардапсыз және де ешкімге әсер етпейтін сотқарлық, коғамға, құқықпен қорғалатын мүддеге елеулі қауіп тудыратын әзіл күйінде. Кеңестік қылмыстық құқықтың авторы бұзақылық ниетін кең мағынада түсіндіре келе, оны кек алу, қызғаншақтық, жыныстық қажеттікті қанағаттандыру және т.б. қасиеттермен де байланыстырады [4, б. 27].

Топтардың өздері де саны жағынан көп. Саны үш-төрт адамнан көп топтардың саны бұзақылар мен алаяқтар арасында басым. Кәмелетке толмаған күш көрсетуші қылмыстық топтар сексуалдық қажеттілігі бар жеткіншектер арасында туындайды. Зерттеліп отырған жеткіншектердің 4/5-і топтасып зорлау әрекеттерін жасайды.

Зорлау кезіндегі қылмыстық әрекеттердің ниетін бағалау кезінде жеткіншектердің уақыттан тыс, кейде шектен шыққан жыныстық қызығушылықтарының себептерін ашудың маңызы зор. Зорлау әрекетін жасаған кәмелетке толмағандардың қылмыстарының ниетінің қалыптасу үрдісін осы тұрғыдан қарай отырып, мотивацияның мынадай түрлерін А.Дремова бөліп қараған:

1. Жеке тұлғаның қалыптасуына жағымсыз жағдайлардың әсер етуінің нәтижесі ретінде жалпы әлеуметке жат бағыт тән, мотивация 30% жағдайда көрініс тапқан, бұл топқа кәмелетке толмағандар өздерінің жыныстық қажеттіктерін құқыққа қайшы жолмен қанағаттандырған қылмыстық жағдайлар кірген;

2. Нақты ситуациялардың, себептердің криминогенді әсері бар мотивация. Бұл түрді екі топқа бөлуге болады:

а) жәбірленушінің өзінің әрекеті мотивациялық әсер еткен;

б) қатысушылар мотивациялық әсер еткен.

3. Жеке тұлғаның рухани қалыптасуына жағымсыз жағдайлар немесе нақты ситуацияның, себептердің интенсивті әсері нәтиже ретінде жеке тұлғаның жас ерекшеліктерін

бұрмалау тән мотивация, яғни «балалар мотивациясы» деп аталады. Сонымен, алынған нәтижелер бірнеше жалпы тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

а) зорлаудың ниетін зерттеу арқылы кәмелетке толмағандардың жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтарын жасауға әсер ететін мән-жайларды анықтауға мүмкіндік болады;

б) мұндай әдістердің көмегімен осындай қылмыстық құқықбұзушылықтарға әсер ететін арнайы факторларды

в) мұның барлығы қарастырылып отырған санаттағы әсерлі, нақты алдын алу-шараларын және белгілі бір құқық бұзушылықтардың жолын кесу әдістемесін жасауға ықпал етеді [5, б. 113].

Әрбір бесінші жәбірленушінің мас күйде болғаны ерекше назар аудартады. Өз құрдастары - жігіттермен бірге спирт ішімдіктерін қолданған немесе эротикалық және порнографиялық фильмдер көрген кәмелетке толмаған кыздар қылмыстық құқық бұзушылықтардың жәбірленушісі болған жағдайлар аз емес.

Жалпы әрбір төртінші жәбірленушіні қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға азғырушы ретінде мінездеуге болады. Ситуациялық жағдайларда азғырушылық

әлементтердің тек объективті көріністерін ғана емес, сондай-ақ кәмелетке толмағандардың субъективті әсерінің болғандығын ескеру кажет, олардың 3/5-і мас күйде қылмыс жасаған.

Жалпы жәбірленушілердің жартысы - жасөспірімдер. Қылмыстық әрекетті жеңілдететін элементтердің бірі – жәбірленушінің жасы.

Кәмелетке толмаған жәбірленушілер қылмыстық-құқықтық маңызға ие, саралаушы белгілерінде 18-ге толмаған қыз баламен күштеп жысыныстық катынасқа түскені үшін жауаптылық көзделген. Бұл жағдайда қылмыстық жауаптылық кәмелетке толмаған тұлға неке жасына толғандығына немесе жыныстық қатынасқа даярлығына қарамастан туындайды. Осыған орай заң әдебиеттерінде заң шығарушының мұндай сұрақты дұрыс шешкендігі жөнінде негізді тұжырымдар айтылған.

Балалардың денсаулығы мен психикасына зиянды ақпарат тұжырымдамалық категорияретінде ақпараттың жалпы қасиеттеріне ие. Ол қызығушылық таныта алады, белгілі біртілектер мен ұмтылыстарды тудыруға және белгілі бір әрекеттерді жасауға итермелей алады т.с.с.

Жалпы айтқанда, ол адамда әртүрлі эмоциялар тудыруы мүмкін. Заң шығарудың міндеті – ақпаратты кәмелетке толмағандар үшін зиянды деп анықтайтын критерийлердібекіту, оның айналымын шектеу немесе тіпті тыйым салу, мұндай деректерді заңсызтаратумен байланысты құқық бұзушылықтардың жолын кесу [7, 120 б.].

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтарындағы кектену ниетінің ерекшелігі, олар келтірілген зиян үшін өш алуға бағытталғанымен де, жеткіншек ренжіткен жанды сабасына келтірмек болған уайым, сезім, физикалық немесе жан ауруы ересектердегідей, соншалықты келтірілген ренішпен тікелей байланысты болмайды.

Кек алу сынды ниеттің туындау процесі мен соған тән кәмелетке толмағандардың мақсатты қызметтері көп жағдайда жас ерекшеліктеріне, шектеулі физикалық мүмкіндіктеріне, арнайы әлеуметтік тәжірбиесіне, жақсылық пен жамандық туралы түсініктеріне байланысты болады. Сондықтан да бар мүмкіндіктерді ескерсек, мысалы, ересектер үшін аталған мән-жайларға кек алу ниеті тән, кәмелетке толмағандарда тіптен нейтрализациялануы, не мақсатқа сай атқарылуы мүмкін.

Басқа жағынан алғанда сол себептер орын ала тұра ниет басқадай да ниетпенен жасалынатын қылмыстық құқық бұзушылықпен байланысты болуы мүмкін, мысалы, ренжіткен жанның жеке мүлкін ұрлау, немесе шектен тыс, ештеңемен ақталмайтын жауыздық актісінен көрінеді.

Кек алудың шектелуі мен бұзақылық ниетті сипаттау барысында елеулі қиындықтар туындап отырады. Бұл ұқсастықтар аталған ниеттердің сырттай ұқсастығына байланысты туындайды, сондай-ақ, олар қылмыстық құқық бұзушылықты жасау үрдісінде бірін-бірі толықтырып отырады.

В.С. Волковтың пайымдауынша: «кек алу реніштен, ал бұзақылық ниет белгілі бір себеппен пайда болады. Кектену қанағаттандыруды қажет етсе, бұзақылық ниет себептердің әсерінен туады. Кек алудың негізінде кінәлінің немесе оның туыстарының мүдделеріне елеулі қатысы бар басқа тұлғаның қандай да нақты әрекеттері жатады. Бұзақылық ниеттің залымдықты (күштеуді) түсіндіретіндей нақты себептері болмайды. Бұзақылық ниетінің негізін ауыздықсыз, тұрпайы эгоизм құрайды, ол өз кезегінде қажеттілік, құлшыныс пен сезім -қажеттігі канағаттандырылмаған сезімнің, өзін-өзі растау, көрсетуге ұмтылыстың, менсінбеушіліктің кейіпсіз қалыптасқан кешенімен анықталады [6, 93 б.].

Кек алу ниетімен жасалынған қылмыстық құқық бұзушылықтарға берілген баға көрсеткендей, кек алу шын мәнісінде, егер де олар екі жақты тараппен келісілген әрекеттер болмаса, кәмелетке толмағандардың ұрлық, тонау, бұзақылық әрекеттерді жасағанда орнын басатын қызмет түрінде көрінеді.

Осылайша, кәмелетке толмағандардың психологиялық сипаттамалары мәселесін зерттеу нәтижесінде келесі қорытынды жасауға болады:

Кәмелетке толмағандардың мінез-құлқының өзіндік ерекшеліктері болады, мысалы ретінде: өмірлік тәжірбиенің жеткіліксіздігі, қылмыс жасауға сезімтал болуы, еліктеу, жағымсыз ортаның әсері, әлеуметтік жағдайдың төмен болуы. Жоғарыда айтылғандардың

бәрі қолайсыз әлеуметтік жағдайларда кәмелетке толмаған адамды қылмыс жасауға итермелеуі мүмкін.

Қандай да бір қылмысты жасағанда итермелейтін ниеттің болуы. Жымқыру әрекетеріндегі ниет, пайдакүнемдік ниеті, зорлау кезіндегі қылмыстық әрекеттердің ниеті, кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтарындағы кектену ниеті және тағы басқа ниеттердің түрлері. Әр түрлі итермелеуші күштердің жиынтығын ескере отырып, мотивация, ниет кәмелетке толмаған тұлғаның барлық негізгі құрылымдық қалыптасуларын қамтиды және де түбінде оның әлеуметтік маңызды әрекеттерінде көрініс табады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Бехтерев В.М. Внушение и его роль в общественной жизни// Издательство: Ленинградское издательство. – 257 с
2. Бұғыбай Д. Кәмелетке толмаған қылмыскерге жаза тағайындау: Автореферат, заң ғылым. канд., 1999.
3. Жижиленко А.А. « Преступление против личности» 1927 год. – Ленинград: Государственное издательство. – 116 с
4. Дальшин И.Н. Преступность: понятие, общая характеристика, причины и условия. – Киев, 1988. – 88 с
5. Дремова Н.А. Влияние возрастных особенностей несовершеннолетних на мотивацию преступных действий / Н.А. Дремова. – М.: ООО "Издательство Астрель", 2013. – 194 с.
6. Волков С. Исследование элитных социальных слоев обществ различного типа, с применением, в числе прочих, количественных методов. – М., 1982. – 283 с.
7. Жұмабекова Қ.Т. Балаларды зиянды ақпараттан қорғау мәселелері// Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – №2(67). – 2021, 117-121 бб.

Авторлар туралы мәліметтер

Алимкулов Е.Т. – әл-Фараби атынағы ҚазҰУ заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты.

Акболатова М.Е. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасы доцентінің м.а., PhD докторы.

Кошенова Д.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы, з.ғ.м.

Алимкулов Е.Т. – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, кандидат юридических наук.

Акболатова М.Е. – и.о. доцента кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. Аль-Фараби, доктор PhD.

Кошенова Д.С. – преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, м.ю.н.

Alimkulov E.T. – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al–Farabi Kazakh National University,Candidate of Legal Sciences.

Akbolatova M.E. – Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al–Farabi Kazakh National University, PhD.

Koshenova D.S. – Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al–Farabi Kazakh National University, Master of Law.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, OPERATIONAL INVESTIGATIVE ACTIVITIES

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.47

A.M. Saitbekov[1], A.R. Nurmanova[1]

[1]Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makana Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

ABOUT SOME PROBLEMS OF CLEARING AND PREJUDICIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF DRUG TRAFFICLING, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND THEIR ANALOGS

Nowadays in criminal world the subjects of offence increasingly use technological innovations. Particularly rapid development of information and communication technologies allows the criminals, involved in trafficking of drugs, psychotropic substances and their analogs to carry out distant (contactless) sale of prohibited substances and to control the activity of conspirators from anywhere globally. The aim of presented work is to analyze the activities of investigative and operational units in disclosure and pre-trial investigation of offenses, related to narcotic drugs, psychotropic substances and their analogs' trafficking. Laws and regulations, opinions of practicing crime investigators and operations officers concerning certain ways of practice activities improvement of criminal offenses are under study. The analysis of certain proposals led to conclusions that they may me successfully used for improvement of organizational and legal principles in countering organized drug trafficking by way of targeted work on the methods and conditions for drug crimes in the Republic of Kazakhstan.

Key words: narcotic drugs, psychotropic substances, drug trafficking, scientific and technological progress, investigative and operational units, organized crime syndicate.

Есірткі құралдарының, психотропты заттардың және олардың аналогтарының заңсыз айналымы саласындағы қылмыстық құқық бұзуды әшекерлеудің және сотқа дейінгі тергеп тексерудің кейбір мәселелері туралы

Қазіргі уақытта қылмыскерлер өздерінің қылмыстық әрекеттерінде ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін белсенді пайдалануда. Атап айтқанда, ақпараттық-коммуникациялық желілердің қарқынды дамуы есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және олардың аналогтарының заңсыз айналымымен айналысатын тұлғаларға заңмен тыйым салынған заттарды контактісіз сатуды жүзеге асыруға, әлемнің кез келген нүктесінен қылмыстық қоғамдастық мүшелерін бақылауға мүмкіндік берді. . Ұсынылған жұмыстың мақсаты – есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және олардың аналогтарының заңсыз айналымына байланысты құқық бұзушылықтарды әшекерлеу және сотқа дейінгі тергеп-тексеру бойынша жедел-іздестіру бөлімшелерінің қызметін талдау. Осы қылмыстық құқық бұзушылықтар тәжірибесін жетілдірудің белгілі бір жолдарын ұсынатын құқықтық актілер, тәжірибеші тергеушілер мен жедел уәкілдердің пікірлері зерделенді. Жеке ұсыныстарды талдау арқылы Қазақстан Республикасында есірткі қылмысына қарсы іс-қимылдың ұйымдық-құқықтық негіздерін жетілдіру, құқық бұзушылықтың осы түрін жасаудың әдістері мен шарттары бойынша бағытталған жұмыстарды жүргізу мақсатында оларды пайдалану қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Түйінді сөздер: есірткі құралдары, психотроптық заттар, заңсыз айналым, ғылыми-техникалық прогресс, жедел-тергеу бөлімшелері, қылмыстық қоғамдастық.

О некоторых проблемах раскрытия и досудебного расследования уголовных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов

В настоящее время преступники активно используют достижения научно-технического прогресса в своей криминальной деятельности. В частности, стремительное развитие информационно-коммуникационных сетей связи позволило лицам, причастным к незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, осуществлять бесконтактную реализацию запрещенных законом веществ, вести контроль над участниками преступных сообществ из любой точки мира. Целью представленной работы является анализ деятельности следственно-оперативных подразделений в раскрытии и досудебном расследовании правонарушений связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, и их аналогов. Исследованы нормативно-правовые акты, мнения практикующих следователей и оперативных сотрудников, предлагающих те или иные способы улучшения практической деятельности по данным уголовных правонарушениям. Анализ отдельных предложений позволил сделать выводы о необходимости их использования в целях совершенствования организационно-правовых основ противодействия наркопреступности в Республике Казахстан, точечной работой над способами и условиями совершения данного вида правонарушения.

Ключевые слова: наркотические средства, психотропные вещества, незаконный оборот, научно-технический прогресс, следственно-оперативные подразделения, преступное сообщество.

Digital era and widespread use of information and telecommunication network significantly influenced the transition of socially dangerous acts into information environment, excluding body contact of the criminal with the victim.

Enforcement practices in law enforcement agencies clearly demonstrates that investigating mechanism and achievement of the result of criminal intelligence operations needs systematic improvement, particularly in criminal offenses of frequent occurrence in the field of digital drug trafficking.

Over the past decade in the Republic of Kazakhstan, the number of registered crimes in drug trafficking, psychotropic substances and their analogs, committed with the help of information and telecommunication network shows a high level of crime virtualization and also have an impact on the burden of the relevant bodies which combat this type of offense.

Drug trafficking has successfully undergone digital transformation of running its business due to convenient, accessible and legally unresolved Internet environment. Free advertising of narcotic drugs, psychotropic and synthetic substances without any body contact with customers (consumers) and crime partners, use of electronic payment systems, non-contact transfer of drugs, conspiracy, hidden communication, actively growing circle of customers, safe location and control by organizers of organized crime syndicates from anywhere in the world.

The following main reasons and conditions contributing to the commission of criminal offenses related to drug trafficking, psychotropic substances and their analogs through the use of electronic information resources may be identified:

–lack of necessary international and national legal institutions, as well as mechanisms for effective legal regulation of Internet environment;

–lack of sufficient technical capabilities to control the users of electronic information resources (such popular applications as Instagram, VKontakte, Facebook, Telegram, OLX.kz and others);

–availability of broad options for digital conspiracy, concealment of digital trail of illegal acts in the Internet, actively used by persons involved in digital narcotic business (for anonymous access to blocked sites criminal persons usually use special software, such as TOR browser or anonymous I2P network);

–wide possibilities of transnational schemes for the sale of narcotic drugs via confidential digital resources (such messaging programs as Telegram, Viber, WhatsApp, etc.);

–high conspiracy in the structure and organization of activities of criminal groups in digital drug trafficking (very often criminal participants are not familiar with each other);

–limited technical and personnel capabilities of law enforcement agencies in organizing effective control of Internet environment, timely detection, suppression and prevention of digital drug crimes;

–intensive development of chemical and phunitaceutical technologies in the field of litigation proceeding and operational modification of synthetic narcotic drugs, psychotropic substances and their analogs.

When monitoring practical activities of investigative and operational subdivisions, evaluation of pre-trial investigation reviews, as well analysis of the results of scientific research identified the number of problems arising out in the course of operational and pre-trial proceedings create hindrances to conduct of objective, legal and comprehensive criminal proceedings in the field of digital drug trafficking.

Law enforcement agencies faced the lack of special, technical knowledge among acting police officers to investigate the crimes analyzing new methods of selling narcotic drugs and psychotropic substances and classification (encrypting) of criminal data. Law enforcement officers should master special knowledge of legal and technical skills, continuous professional development and appropriate requalification. It is necessary to develop IT-technology programs for police officers and to attract professional specialists for exchanging the experience.

The evidentiary results of criminal intelligence operations come in direct contact with the use of technological tools in disclosure and investigation of offenses related to drug trafficking, psychotropic substances and their analogs, because, as a rule, they are committed in conditions of non-evidence. Definitely, when the crime investigator receives all the materials, he studies and verifies the legality of the occurrence of pretrial investigation.

When documenting criminal offenses related to drug trafficking through Internet resources there are covert investigative activities:

Article 242. Covert audio and/or video monitoring of a person or a place.

Covert audio and (or) video control of a person is a covert control of speech and other information, as well as actions of a person through a covert penetration and (or) examination, using video, audio equipment or other special scientific and technical means with simultaneous recording of their content on a material medium. Covert audio and (or) video control of a place is a secret control of conversations and other sounds and (or) events occurring in a strictly defined place, by the way of secret penetration and (or) examination of the place, using video, audio equipment or other special scientific and technical means with simultaneous recording of their content on physical media.

Article 243. Covert control, capturing and interception of information via electrical (telecommunication) system.

Covert control of electrical (telecommunication) networks - secret tapping and (or) recording of voice data by technological means and (or) computer programs transmitted by phone or other devices which transmit voice data through covert penetration and (or) examination.

Interception of information transmitted via electrical network - interception of signs, signals, voice data, written text, images, video images, sounds and other information transmitted via wired, radio, optical and electromagnetic systems.

Article 244. Surreptitious obtaining of information between subscribers and/or subscriber devices.

Surreptitious obtaining of information between users and (or) users' devices - receipt of information about date, time, duration of connections between users and (or) users devices (users facility).

Article 245. Surreptitious obtaining of information from computers, servers and other devices for collecting, processing, storage and retaining of information.

Covert withdrawal of information from computers, servers and other devices intended for collection, processing, accumulation and storage of information - covert withdrawal by special technological means (or) computer programs of information from computers, servers and other devices intended for collection, processing, retaining and storage of information by means of secret penetration and examination.

Article 246. Covert control of postal and other items.

If there are valid reasons to suspect that letters, telegrams, radiograms, parcels, dispatches and other postal items contain information, documents and items relevant to the case, they may be subject to covert control.

Article 247. Covert penetration and/or inspection of a place.

Covert penetration and (or) inspection of the place is carried out by the authorized body by entering the residential, service, litigation proceeding premises, building, structure, storage facility, vehicle or a terrain for their examination, and for preparing and conducting investigative actions.

Article 248. Covert surveillance over a person or place.

Covert monitoring of persons or places, specified in part 7 of Article 232 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, is carried through the use of technological means of video and photographic observation without audio recording of speech and other audio information.

Article 249. Covert controlled delivery. Controlled delivery is a way to obtain information on signs of criminal activity by establishing control over delivery, purchase, sale, relocation of units, substances and products, free sale or the circulation of which is prohibited or limited, as well as the objects or instruments of criminal offense. Controlled supply may also be used in relation to illegal transportation and transfer of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogs and precursors within the territory of the state.

Article 250. Covert evidentiary purchase.

Covert evidentiary purchase is carried out in order to obtain actual data on the committed or committed criminal offense through fictitious transaction. At the same time, objects or substances (objects or instruments of criminal encroachments) and the free sale or the circulation of which is prohibited or limited by the law are purchased in retaliation at the person who is believed to be involved in a criminal offense. A covert control purchase is carried out in order to obtain actual data on the committed criminal offense by way of fictitious transaction.

Article 251. Covert introduction and/or simulation of criminal activity.

The results of criminal intelligence operations for resolving the issue of starting a pre-trial investigation should contain prima facie evidence, namely: information about where, when, what evidence and what kind of crime were found; the circumstances they were discovered; information about the person (s) who committed the crime (if known) and eyewitnesses of the crime (if known); location of items and documents which may become physical evidence; any other facts and circumstances relevant to the criminal process.

Incomplete and poor-quality documentation at the stage of operational-search activities on the facts of the sale of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogs on the Internet, as well as preparation of procedural documents in violation of the requirements of the law have a negative impact on the investigation process. According to such materials, not efficient law enforcement intelligence in the view of evidence becomes impossible. Indicated circumstances have negative effect on the results of pre-trial investigation of such criminal offenses, consisting in the adoption of procedural decisions on the termination of criminal cases due to a lack of evidence or due suspension of a criminal case due to a failure to identify a defendant in a criminal proceeding.

The lack of proper organization of interaction between operational and investigative units in criminal cases, insufficient departmental and procedural control by the leadership of both operational and investigative units is reflected in the following:

– untimely provision of operational and technical materials (audio, video recordings) by operational units to the investigating authorities, resulting in the investigation delay;

– non-provision of the necessary materials of criminal intelligence operations materials to the fullest extent (for example, there is no order for criminal intelligence operations "observation," acts of observation, etc.);

– poor quality of audio and video recording of verification or control procurement by freelance employees, agents;

– performance of covert investigative activities without control by other covert investigative activities;

– making errors and corrections in the documents by the employees of operational units, when preparing materials for criminal intelligence operations, etc.

On absolute majority the subject of the crime together with the crime evidence are not enough to make appropriate procedural decision.

In the criminal intelligence operations system, the results of which contribute to the investigation of crimes in the field of drug trafficking, operational procurement takes a special place. Sting purchase is the creation of a situation of a fictitious transaction where with the knowledge of the body carrying out operational search activities not for the purpose of consumption or sale but for the purposes of obtaining information on probable criminal activity the items are purchased in return at the suspected person.

For obtaining the evidence of criminal activity related to drug trafficking, psychotropic substances, their analogs and precursors, the employees of bodies which carry out investigative activities have the right to conduct a controlled delivery, as a way of obtaining the evidence of criminal activity by establishing of the control over the supply, purchase, sale, relocations of objects, substances and products, free sale of which or the circulation of which is limited or prohibited;

The operational units shall make sure that sold substances are indeed a drug or psychotropic substance. In this regard, they carry out covert control evidentiary. After that they conduct an expert study to clarify the origin and nature of the purchased substances, as well as registration of operational action and arrest in possession of the drug seller.

For effective use of the results of operational search actions when investigating crimes, as well as criminal prosecution of a guilty person to criminal responsibility, the preliminary investigation authorities attach the results of the operational search actions and other information obtained promptly to the materials of the criminal case.

It should be noted that when submitting materials to crime investigator, investigative authority or to the court, operations officers should be aware of the nature of prohibited by the law information: data on persons embedded in organized crime syndicates; data on unofficial permanent law enforcers which carry out operational search actions; data on their confidential assistances; data on organization and tactical strategy of operational search actions.

Confidential assistants are legally capable to act individuals who reached the age of eighteen and who agreed to cooperate on a confidential basis (including under the contract) with the bodies, carrying out operational search actions, as well as who previously cooperated with police investigators.

Unofficial permanent employee - an employee of the body carrying out operational search actions, who is responsible for operational search activities and who covert investigative actions in a conspiratorial way.

For example, at familiarization with criminal case materials, the accused person also becomes familiarizes himself with declassified materials containing audio and video recordings containing his captured image and voice, voice of embedded secret person (confidential assistant, permanent unofficial employee) who conducted operational search activities. There is definitely a risk of possible identification of the person's identity by his voice, and as a result of his declassification, which leads to persecution of the accused person.

Article 97 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan on the safety of victims, witnesses, suspects and other persons participating in the criminal process states: "In order to ensure the safety of witnesses, suspects and other persons participating in criminal proceedings, members of their families and close relatives, the body conducting the criminal process limits the access to information about the protected person. In this case, in addition to identification information, we consider it correct to add the date on his appearance and voice to the personal information, therefore the Article 97 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan in relation to persons participating in operational activities enters into force.

The main conditions for conducting operational-search measures are the availability of objective information about the facts of the illegal sale of narcotic drugs and psychotropic substances or their analogs by specific persons or a group of persons and compliance with observance of lawfulness. Acts of provocation on the part of an operational employee aimed at involving the person to commit a crime are prohibited. Entrapment is inducing a person to commit a crime in order to simulate evidence or to blackmail a person. In order to exclude entrapment by police officers, the main role in the execution of the purchase is often played by a person who secretly contributes to the operational unit.

In order to exclude acts of provocation it is necessary that the initiative - intent in the sale of drugs - comes from a drug dealer, regardless of the activities of a person who secretly contributes to the operational unit. In order to collect incontrovertible evidence, getting operational search activities results, operational employees shall carry out two or more evidentiary purchases.

In addition to the indicated problems, at the stage of pretrial investigation there are investigations related to the facts of removal from trading circulation of the so-called "designer" drugs before they are included in the list of prohibited free circulation on the territory of the Republic of Kazakhstan. These problems occur due to the fact that annually about 200 new psychoactive substances are synthesized in the world, and it takes a certain time for their identification, classification and prohibition of free circulation. In addition, according to established judicial practice, an appropriate examination is required to recognize a substance as a "designer" drug or psychoactive substance.

At the same time, it should be noted that in recent years, along with traditional amphetamine-type stimulants (methamphetamine, MDMA, amphetamine), relatively new types of narcotic drugs (N-methylephedrone, mephedrone and their derivatives, synthetic analogs of tetrahydro-cannabinol (smoking blends), narcotic drugs of fentanyl group (for example, carfentanil) have become especially widespread.

In practical activities, during detention, the suspect is sent to a medical institution for examination in order to establish the fact of the use of a psychoactive substance and his state of intoxication. However, laboratory study or testing of biological environments of the suspect (who is actually a drug addict and, in who, by his own statement, takes up drugs on a daily basis) has not been found to consistently provide actual results. Diagnostic methods of drug intoxication (testers) do not correspond to modern drug innovations. For example, "mephedrone" in blood does not show drug intoxication. At the same time, the medical assessment plays a not insignificant role in the conduct of a forensic drug examination, which determines drug addiction of a person, and whether he needs compulsory treatment.

Let's take a short look at the problems that make a negative effect on the timing of pre-trial investigation, precisely at the timing of necessary forensic examinations. The sale of narcotic drugs belongs to the category of serious and very serious crimes, and in turn it is rather a complex and extensive investigation, especially if the crime has been committed by an organized criminal group/community. Forensic research and conclusion are considered important and integral parts of evidence base. In pre-trial investigations, the following types of forensic research are scheduled:

- forensic examination of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogs and precursors;
- forensic examination of computer technology tools;
- forensic and technical examination of documents;
- dactiloscopy examination;
- forensic and narcological examination, etc.;
- comprehensive, repeated, additional examinations, etc.

According to the Law of the Republic of Kazakhstan "On Forensic Examination Activities," the period of forensic examination should not exceed thirty days, except for the cases provided by the legislation of the Republic of Kazakhstan.

In consideration of the foregoing, it is necessary to consider the issue of alternative terms for conducting examinations of the category of cases: severe, very severe, for prejudicial inquiry. Mutual solving of deadlines for the litigation proceeding of forensic examinations plays an important role in assisting law enforcement agencies.

Thus, the above disadvantages allow us to draw the conclusions that during pre-trial investigation of criminal offenses in the field of drug trafficking, psychotropic substances and their analogs, there are some problems associated with the lack of legal regulation of a single algorithm of actions and a consolidated list of documents, subject to registration by operational personnel during sting purchase, lack of special knowledge in the field of tactical strategy and methods for detecting this type of crime, which is particularly difficult when documenting and fixing crimes in the field of drug trafficking, problems of procedural regulation in pre-trial proceedings, organizational support of pre-trial investigation proceedings, require scientific developments and their resolution.

Low detection rate of drug crimes requires intensifying and expanding the range of scientific research in this area in order to increase the effectiveness of the necessary means and forms in investigative and operational activities to solve and investigate these crimes. We need additional, detailed, comprehensive analysis of the tactics of litigation proceeding of operational activities, individual investigative actions, studying the peculiarities of the purpose and litigation proceeding of examinations, high-quality interaction of departments, as well as development of new methods of working with digital objects, taking into account modern achievements of technology and various sciences.

list of sources used

1. Rules of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan (Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V of the Law of the Republic of Kazakhstan).

2. Law of the Republic of Kazakhstan of September 15, 1994 No. 154-XIII "On criminal intelligence operations" (as amended as of 2020/12/19)

3. Law "On narcotic drugs, psychotropic substances, precursors and their countermeasures in the Republic of Kazakhstan dated July 10, 1998 No. 279

4. Law of the Republic of Kazakhstan "On Forensic Examination Activities" (as amended as of 2021/07/01)

5. "Strategy for combating drug addiction and drug trafficking in the Republic of Kazakhstan for 2006-2014." Decree of the President of the Republic of Kazakhstan as of November 29, 2005//SAPP. — 2005. — № 42. - Art. 571.

6. Use of special knowledge in the investigation of crimes in the field of electrnically stored information. E.V. Lantukh, V.S. Ishigeyev, O.P. Gribunov, All-Russian Criminological Journal. 2020. T. 14, NO. 6. C. 882–890 Russian Journal of Criminology, 2020, vol. 14, no. 6, pp. 882-890, ISSN 2500-4255 UDC 343.9 DOI 10.17150/2500-4255.2020.14 (6) .882-890

7. World Drug Report, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)
https://www.unodc.org/wdr2018/prelaunch/WDR18_ExSum_Russian.pdf

8. Problems of crimes investigation in the field of drug trafficking. V.V. Kondratyeva, UDC 343.98: 343.57
https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-organizatsii-rassledovaniya-prestupleniy-v-sfere-nezakonnogo-oborota-narkoticheskih-sredstv/viewer

9. K.Y. Tairova, Zh.R. Dilbarkhanova, V.A. Shapovalova, U.M. Datkhayev, K.S. Zhakipbekov.// «Pharmacy» drug addiction – an urgent problem of our time// Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan ISSN 2218-2098 №4(69) 2021 г. P. 187-189.

10. T.M. Bekturov// Factors of drug use among adolescents, consequences, symptoms and prevention problems// Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan ISSN 2218-2098 №4(69) 2021 г. P.166-171.

Список использованных источников:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (Кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК).

2. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-XIII «Об оперативно-розыскной деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.12.2020 г.)

3. Закон «О наркотических средствах, психотропных веществах, прекурсорах и мерах противодействия их в РК от 10 июля 1998 года N 279

4. Закон Республики Казахстан «О судебно-экспертной деятельности» (с изменениями по состоянию на 01.07.2021 г.)

5. «Стратегия борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006–2014 годы». Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2005 г. // САПП. – 2005. – № 42. – С. 571.

6. Использование специальных знаний при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации. Э.В. Лантух, В.С. Ишигеев, О.П. Грибунов, Всероссийский криминологический журнал. 2020. Т. 14, № 6. С. 882–890 Russian Journal of Criminology, 2020, vol. 14, no. 6, pp. 882–890, ISSN 2500-4255 УДК 343.9 DOI 10.17150/2500-4255.2020.14(6).882-890

7. Всемирный доклад о наркотиках (World Drug Report) Управление ООН по наркотикам и преступности (УНП ООН) https://www.unodc.org/ (дата обращения: 14.05.2022).

8. Кондратьева В.В. Проблемы организации расследования преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств https://cyberleninka.ru/article/ (дата обращения: 15.05.2022).

9. Tairova K.Y., Dilbarkhanova Zh.R., Shapovalova V.A., Datkhayev U.M., Zhakipbekov K.S. «Pharmacy» drug addiction – an urgent problem of our time// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан ISSN 2218-2098. – №4(69). –2021 г. С. 187-189.

10. Бектуров Т.М. Жасөспірімдер арасында есірткі қолдану факторлары, салдары, белгілері және алдын алу мәселелері// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан ISSN 2218-2098. – №4(69). – 2021. – С.166-171.

Information about the authors

Saitbekov Aidar Mutalikovich **–** Head of the Makan Esbulatov Almaty Academy of the Minis try of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Political Sciences, Candidate of Law, Associate Professor (Associate Professor), police Colonel.

Nurmanova Assel Razbekovna – Senior Researcher of the Science Center of Almaty academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Lieutenant Colonel of Police

Сайтбеков Айдар Муталикович – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының бастығы, саясат ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Нурманова Асель Разбековна **–** Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері полиция подполковнигі

Сайтбеков Айдар Муталикович – начальник Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор политических наук, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Нурманова Асель Разбековна – старший научный сотрудник научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова подполковник полиции.

УДК 343
МРНТИ 10.79.01

Т.Э. Воронова[1], Г.Т. Шамшудинова[1], Е.О. Тузельбаев[1]

[1] НАО «Торайгыров университет», Казахстан, Павлодар

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ФИНАНСОВЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ ВО ВЗАИМОДЕЙСТВИИ С ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫМИ ОРГАНАМИ

В данной научной статье рассматриваются особенности расследования экономических и финансовых правонарушений во взаимодействии с правоохранительными органами. Совместная управленческая деятельность руководителей правоохранительных органов направленная на обеспечение организации их согласованной деятельности по решению общих для них задач в предупреждении правонарушений экономической направленности на наш взгляд не должна быть стихийным процессом, а реализоваться в процессе специальной деятельности - организации взаимодействия. Сущностью организации взаимодействия должна являться согласованная, совместная, комплексная деятельность всех его субъектов, основанная на законных и подзаконных нормативно-правовых актах осуществляемая в пределах компетенции с использованием имеющихся сил, средств и методов с целью профилактики правонарушений экономической направленности, выполнения совместных общих задач, стоящих перед взаимодействующими сторонами. На данный момент проблема организации взаимодействия все больше сводится к «координации» и «согласованию», то есть выработке единого или сближающего мнения о целесообразности согласованных действий, при сохранении различия в целях. Анализ различных определений организации взаимодействия органов внутренних дел и других правоохранительных органов показывает, что в них имеются общие признаки, характеризующие сущность данного понятия: во-первых, это «согласованность» по цели, месту и времени; во-вторых, построение этой деятельности на законных и подзаконных актах.

Ключевые слова: экономические правонарушения, взаимодействие, правоохранительные органы, профилактика.

Құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылда экономикалық және қаржылық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексеру ерекшеліктері

Бұл ғылыми мақалада экономикалық және қаржылық құқық бұзушылықтарды құқық қорғау органдарымен бірлесе отырып тергеу ерекшеліктері қарастырылған. Құқық қорғау органдары басшыларының экономикалық бағыттағы құқық бұзушылықтардың алдын алуда олар үшін ортақ міндеттерді шешу бойынша олардың келісілген қызметін ұйымдастыруды қамтамасыз етуге бағытталған бірлескен басқарушылық қызметі, біздің ойымызша, стихиялық процесс болмауы керек, бірақ арнайы қызмет процесінде - өзара іс-қимылды ұйымдастыруда жүзеге асырылуы керек. Өзара іс-қимылды ұйымдастырудың мәні экономикалық бағыттағы құқық бұзушылықтардың алдын алу, өзара іс-қимыл жасайтын тараптардың алдында тұрған бірлескен ортақ міндеттерді орындау мақсатында қолда бар күштерді, құралдар мен әдістерді пайдалана отырып, құзыреті шегінде жүзеге асырылатын заңды және заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілерге негізделген оның барлық субъектілерінің келісілген, бірлескен, кешенді қызметі болуы тиіс. Қазіргі уақытта өзара әрекеттесуді ұйымдастыру мәселесі үйлестіру, яғни мақсаттардағы айырмашылықтарды сақтай отырып, келісілген іс-әрекеттің орындылығы туралы бірыңғай немесе жақындастыратын пікір қалыптастыруға байланысты. Ішкі істер органдары мен басқа да құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылын ұйымдастырудың әртүрлі анықтамаларын талдау оларда осы ұғымның мәнін сипаттайтын жалпы белгілердің бар екенін көрсетеді: біріншіден бұл мақсат, орын және уақыт бойынша келісімділік; екіншіден бұл қызметті заңды және заңға тәуелді актілерде құру.

Түйінді сөздер: экономикалық құқық бұзушылықтар, өзара іс-қимыл, құқық қорғау органдары, алдын алу.

Investigation features of economic and financial offenses in cooperation with law enforcement agencies

This scientific article discusses investigation features of economic and financial offenses in cooperation with law enforcement agencies. In our opinion, the joint management activities of the heads of law enforcement agencies aimed at ensuring the organization of their coordinated activities to solve common tasks for them in the prevention of economic offenses should not be a spontaneous process, but should be implemented in the process of special activities - the organization of interaction. The essence of interaction organization should be a coordinated, joint, complex activity of all its subjects, based on legal and subordinate regulatory legal acts, carried out within the competence using available forces, means and methods for the purpose of preventing economic offenses, performing joint common tasks facing the interacting parties. At the moment, the problem of organizing interaction is increasingly reduced to coordination that is the development of a unified or converging opinion on the expediency of coordinated actions, while maintaining differences in goals. An analysis of various definitions of interaction organization between internal affairs bodies and other law enforcement agencies shows that they have common features that characterize the essence of this concept: firstly is consistency in purpose, place and time; secondly, the construction of this activity should be ensured through law and legislation.

Keywords: economic offenses, interaction, law enforcement agencies, prevention.

С учетом развития и совершенствования социальной и экономической составляющей нашего общества, одной из основных приоритетных направлений является экономическая безопасность, которая предполагает защищенность экономики страны от целого ряда факторов, среди которых решающую роль играют недоработки реформ и основанные на них деформации формирующихся рыночных отношений. Помимо общих факторов, способствующих рассматриваемым правонарушениям в сфере экономики любая постановка перед уполномоченными органами задачи по прямому воздействию на причины, порождающие угрозы, немедленно выходит за пределы их компетенции, то есть осуществляется либо на грани закона, либо с его нарушением. Решение противоречий - это прерогатива, прежде всего, государственных органов, занятых в сфере управления экономикой и регулированием экономических отношений. Система государственных органов, обеспечивающих экономическую безопасность Казахстана, фактически сложилась, и каждый из них выполняет эту функцию в пределах полномочий, предусмотренных Законом РК «О правоохранительной службе».

Государственная власть в любом государстве осуществляется государственными органами, образующих единую систему. По мнению А.Т. Ащеулова, государственные органы – это управленческая единица уполномоченная на выполнение функции государственного управления и контроля, создаваемая в установленном законодательством Республики Казахстан порядке [1]. Развивая эту мысль, А.У. Тагаев выделяет присущие государственным органам определенные признаки [2]: обладают государственно-властными полномочиями, позволяющими им решать в пределах, имеющихся у них прав конкретные правовые вопросы, принимать и издавать акты, обязательные, в свою очередь, для исполнения другими органами, должностными лицами и гражданами и контролировать их исполнение; государственный орган образуется в установленном государством порядке; органы государственной власти уполномочиваются для решения задач и функций государства; государственный орган действует в установленном государственном порядке; каждый государственный орган является одним из элементов системы государственных органов Республики Казахстан [1, с. 334].

Хотелось бы нам подчеркнуть, что вышеуказанные органы, действуя в пределах своей компетенции, смогут бороться только с последствиями, не затрагивая причин, порождающих угрозы экономической безопасности. К.О. Алембаев, Г.А. Мензюк выделяют несколько уровней, образующих систему государственных органов и ведомств, занятых в пределах своей компетенции проблемами экономической безопасности.

Органы законодательной власти, определяющие на уровне законов основные направления и механизмы обеспечения экономической безопасности. Органы исполнительной власти, определяющие стратегию обеспечения экономической безопасности и ее реализацию на

уровне экономической политики на каждом политическом этапе развития страны (переходный период, период стабилизации и т.д.). Судебные органы, обеспечивающие неукоснительное соблюдение законов в этой сфере и правовой контроль над их выполнением.

Государственные институты, обеспечивающие экономическую безопасность на уровне системы мер, то есть органы, осуществляющие административно-правовые и финансовые режимы. Система органов внутренних дел, спецслужб и безопасности, имеющая право на осуществление оперативно-следственной деятельности, призванная осуществлять непосредственную борьбу с угрозами экономической безопасности.

Организация взаимодействия между правоохранительными органами представляет собой содержательную сторону правоохранительной политики государства. Она является важнейшим фактором и условием реализации ее социально значимых функций, основное назначение которых сводится к интеграции различных общественных сил по обеспечению правопорядка.

В современных условиях экономического развития решение задач противодействия и профилактики экономической направленности играет исключительно важную роль, и требует объединения усилий всех правоохранительных органов. Обеспечению общественной безопасности на долгосрочную перспективу будут также способствовать повышение эффективности деятельности правоохранительных органов и спецслужб, создание единой государственной системы профилактики правонарушений, включая мониторинг и оценку эффективности правоприменительной практики, разработка и использование специальных мер, направленных на снижение уровня коррумпированности и криминализации общественных отношений [3].

Общепризнанно положение о том, что взаимодействие государственных органов, в частности органов внутренних дел и других правоохранительных органов, является необходимым условием успешного выполнения возложенных на них задач. Субъекты (правоохранительные органы), участвующие в этом процессе, наряду с общностью целей, задач и функций имеют четко очерченные законом компетенцию и статус.

Когда речь идет о «деятельности всех правоохранительных органов», независимо от их функциональной направленности (специфики), возникает необходимость в такой управленческой категории, как организация их взаимодействия для достижения поставленной цели - решения задач профилактики и предупреждения экономических правонарушений. Сейчас для правоохранительных органов выработка теоретических подходов и практических мер по совершенствованию их деятельности приобретает приоритетный характер. Исходя из системных позиций, можно выделить организацию взаимодействия органов внутренних дел с другими правоохранительными органами в достижении единой цели - профилактики и предупреждения правонарушений, в том числе экономической направленности. Анализ практики показывает, что при организации профилактики, целесообразно использовать потенциал всех правоохранительных органов, вырабатывать новые и совершенствовать уже известные средства, приемы и методы, объединять усилия сотрудников этих органов, обеспечивать организацию их взаимодействия.

Обязательность организации взаимодействия обусловлена общностью объекта их воздействия, единством задач, стоящих перед системой право охранительных органов, по противодействию правонарушениям экономической направленности страны с использованием различных сил и средств, приемов и методов и в то же время объективной необходимостью согласованной системы действий.

Осмысление проблемы организации взаимодействия субъектов правоохранительной системы в сфере профилактики и предупреждения экономических правонарушений невозможно без выяснения понятий «взаимодействие», «организация взаимодействия» и «координация».

Взаимодействие - это согласованная деятельность различных субъектов, осуществляющих совместные действия. Так, реализуемые совместные действия согласовываются со всеми участниками этого взаимодействия. Наиболее распространенными являются позиции

авторов, определяющих взаимодействие различных субъектов как кооперацию труда, средство достижения согласованности, деловое сотрудничество.

Всякая система есть не только набор (множество) элементов, но и то единство, между элементами которого существуют определенные отношения [4]. В данном случае такими отношениями являются отношения взаимодействия. Главное состоит в том, что взаимодействие осознавалось бы субъектами как сотрудничество, преследующее взаимовыгодные позитивные результаты. Только в этом случае есть основание говорить о взаимодействии в управленческом значении. Поэтому в определениях такого взаимодействия, как правило, встречаются подобные сущностные признаки как согласованность, общность целей, задач, деловое сотрудничество.

Таким образом, анализ теоретических и практических проблемных аспектов самого взаимодействия и организации такого взаимодействия по своей сути является разновидностью управленческой деятельности и обладает специфическими чертами:

а) наличие субъектов, объектов и предмета совместной деятельности;

б) наличие целей;

в) информационное обеспечение и анализ;

г) выработка решений;

д) оценка совместной деятельности.

В широком смысле взаимодействие регламентируется законом Республики Казахстан «Об органах внутренних дел», где указано, что полиция при осуществлении своей деятельности взаимодействует с другими правоохранительными органами, государственными и муниципальными органами, общественными объединениями, организациями и гражданами [5]. В этом плане проблема взаимодействия все больше сводится к согласованию, т. е. выработке совместных мер правоохранительных органов, направленных на противодействие и выявление правонарушений.

Согласованность как основной, необходимый признак взаимодействия коренным образом влияет на совместные действия, объединяя их в единое целое. Выступая в значении некоторого качества или состояния, она предполагает ряд соответствующих действий, в результате которых достигается это качество. К таким действиям в первую очередь следует отнести согласование совместных действий различных субъектов по целям, месту и времени их осуществления.

Список использованных источников:

1. Ащеулов А.Т. Конституционное право Республики Казахстан. Учебник. – Алматы: КазГЮА, 2001. – 656 с.

2. Тагаев А.У. Конституционные принципы организации государственной власти в Республике Казахстан // Вестник Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева. 2010 г. - https://articlekz.com

3. Вицин С.Е. Системный подход и преступность: учеб. пособ. – М.: Изд-во Академии МВД СССР, 1980. – 89 с.

4. Водопьянов В.П. Правоохранительные органы: конспект лекций в схемах. – М.: Приор-издат, 2003. – 192 с.

5. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2021 г.) - https://online.zakon.kz

***References*:**

1. Ashcheulov A.T. Constitutional law of the Republic of Kazakhstan. Textbook. – Almaty: KazGUA, 2001. – 656 p.

2. Tagaev A.U. Constitutional principles of state power organization in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of Eurasian Law Academy named after D.A. Kunaev. 2010 - https://articlekz.com

3. Vitsin S.E. Systematic approach and crime: textbook. allowance – M.: Publishing House of Ministry of Internal Affairs of the USSR Academy, 1980. – 89 p.

4. Vodopyanov V.P. Law Enforcement: Lecture Notes in Diagrams. – Moscow: Prior-izdat, 2003. – 192 p.

5. Law of the Republic of Kazakhstan dated April 23, 2014 No. 199-V "On the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan" (with amendments and additions as of 04/01/2021) - https://online.zakon.kz

Сведения об авторах

Воронова Татьяна Эдуардовна – кандидат политических наук, ассоциированный профессор, доцент кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Шамшудинова Гульнара Тургановна - доктор PhD, ассоциированный профессор, доцент кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Тузельбаев Ергали Ошпанбаевич – академик МАИН, д.ю.н., профессор кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Воронова Татьяна Эдуардовна – саяси ғылымдарының кандидаты, «Құқықтану» кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доцент), «Торайғыров университеті» КЕАҚ.

Шамшудинова Гульнара Тургановна - PhD докторы, «Құқықтану» кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доцент), «Торайғыров университеті» КЕАҚ.

Тузельбаев Ергали Ошпанбаевич - МАИН академигі (Халықаралық ақпараттандыру академиясы), заң ғылымдарының докторы, «Құқықтану» кафедрасының профессоры, «Торайғыров университеті» КЕАҚ.

Voronova Tatyana Eduardovna - Candidate of Political Sciences, Associate Professor of Jurisprudence Department, NJSC Toraigyrov University. Kazakhstan, Pavlodar. Email: tatyana.v.2011@mail.ru

Shamshudinova Gulnara Turganovna - PhD Doctor, Associate Professor of Jurisprudence Department, NJSC Toraigyrov University. Kazakhstan, Pavlodar. Email: gulya-sgt@mail.ru

Tuzelbaev Yergali Oshpanbayevich - МАИН Academician (International Informatization Academy), Doctor of Law, Professor of Jurisprudence Department, NJSC Toraigyrov University. Kazakhstan, Pavlodar. Email: ereke_aktobe@mail.ru

УДК 343.12
МРНТИ 10.79.21

А.С. Сабитова[1], Е.Т. Алимкулов[1], Е.Т. Нұрмағанбет[2]

[1]Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
[2] Ш. Есенов атындағы Мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау, Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ САТЫСЫНДАҒЫ АДВОКАТ-ҚОРҒАУШЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Ұсылынып отырған мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасында қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы адвокат-қорғаушы іс әрекеті қарастырылады. Мақалада авторлар қазіргі таңда – Қылмыстық Процессуалдық кодексіне көптеген өзгерістер, атап айтқанда, адвокат-қорғаушының сотқа дейінгі іс әрекеттері туралы енгізулер, адвокат – қорғаушының міндеттері анық көрсетіледі. Зерттеу барысында құқықтық мемлекет құру міндеті, қоғамды демократияландыру процесі, азаматтардың заңды құқықтарын нығайту проблемалары адвокатура мен адвокат-қорғаушының қылмыстық процестегі қызметіне деген жаңа көзқарасты талап ететіндігімен анықталады.

Түйінді сөздер: тергеп-тексеру, қылмыстылық, қылмыстық процесс, адвокат-қорғаушы.

Действия адвоката-защитника на стадии досудебного расследования по уголовным делам

В предлагаемой статье рассматривается деятельность адвоката-защитника на стадии досудебного расследования по уголовным делам в уголовном и Уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан. В статье авторами четко обозначены многочисленные изменения в современном Уголовно-процессуальном кодексе, в частности, вносимые в досудебные действия адвоката-защитника, обязанности адвоката-защитника. В ходе исследования выявляется, что задача построения правового государства, процесс демократизации общества, проблемы укрепления законных прав граждан требуют нового подхода к деятельности адвокатуры и адвоката-защитника в уголовном процессе.

Ключевые слова: расследование, преступность, уголовный процесс, адвокат-защитник.

Actions of the defense lawyer at the stage of pre-trial investigation in criminal cases

The proposed article examines the activities of a defense lawyer at the stage of pre-trial investigation of criminal cases in the criminal and Criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. In the article, the authors clearly indicate numerous changes in the modern Criminal Procedure Code, in particular, the changes made to the pre-trial actions of the defense lawyer, the duties of the defense lawyer. The study reveals that the task of building a rule of law, the process of democratization of society, the problems of strengthening the legitimate rights of citizens require a new approach to the activities of the legal profession and the lawyer-defender in criminal proceedings.

Keywords: investigation, crime, criminal procedure, defense lawyer.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 14-бабының 3-бөлігіне сәйкес әркім өзіне тағылған кез келген қылмыстық айыптауды қарау кезінде өз қорғанысын дайындау үшін жеткілікті уақыт пен мүмкіндіктерге ие болуға және өзі таңдаған қорғаушымен қарым-қатынас жасауға, өзін жеке немесе өзі таңдаған қорғаушының көмегімен қорғауға, егер оның қорғаушысы болмаса, бұл құқық туралы хабардар болуға және сот төрелігінің мүдделері талап еткен кез келген жағдайда оған тағайындалған қорғаушыға ие болуға, егер ол осы қорғаушыны төлеуге жеткілікті қаражат болмаса, кез-келген жағдайда ол үшін ақысыз болуға құқылы.

Іс жүзінде жоғарыда аталған құқықтарды іске асыру қылмыстық қудалау органдарының білікті және биліктен босатылған заңгерлерге қол жеткізу мүмкін емес екені анық. Қылмыстық сот төрелігінің эволюциясы нәтижесінде қылмыстық және, әдетте, азаматтық істер бойынша кәсіби қорғауды жүзеге асыру функциясы корпорацияларға біріктірілген адвокат-құқықтанушы қолында шоғырландырылды, өз тәуелсіздігін мемлекеттен сақтау және мамандықтың негізіне алынған этикалық стандарттарды қорғау мақсатында ұйымдастырылған.

Қазақстан тәуелсіздік алған сәттен бастап бірте-бірте адвокаттардың құқықтық мәртебесі және адвокаттық қоғамдастықтың ұйымы заңнамада нақтыланды және дамыды. 1997 жылы бұрынғы қолданыста болған «Адвокаттық қызмет туралы» заң қабылданды, ол адвокатураға белгілі бір дәрежеде тәуелсіздікті сақтауға, ал адвокаттарға өз қызметін салыстырмалы түрде қолайлы жағдайларда жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Адвокаттар алқаларының құқықтық жағдайы, кәсіби қауым мүшелерінің өкілеттіктері, адвокат мәртебесін алу және жоғалту тәртібі, құқықтық көмекке жүгінетін адамдармен қарым-қатынас негіздері, адвокаттық қызмет кепілдіктері және басқа да көптеген іргелі мәселелер нақтыланды. Аталған заңға енгізілген соңғы өзгерістермен адвокаттар алқалары республикалық деңгейде қауымды білдіруге уәкілетті бірыңғай құрылым шеңберінде біріктірілді. Қазіргі таңда қолданыста Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңы (2018 жылғы 5 шілде) [1].

Қылмыстық сот ісін жүргізуде қорғаушының құқықтары, оның ішінде дәлелдемелерді жинау, процеске неғұрлым ертерек кіру, куәгерлік иммунитетке құқықты бекіту, іс материалдарының көшірмелерін алу, қылмыстық қудалау органдарының заңсыз іс-әрекеттеріне сот арқылы шағымдану, қылмыстық іске қатысты ақпаратты иеленуі мүмкін адамдардан сұрау, сараптамаларға бастамашылық жасау және басқалар бөлігінде кеңейтіліп, нақтыланды. Жалпы алғанда, осы саладағы өзгерістер жеткілікті динамикалық және дәйекті емес, бірақ өте жағымды сипатта болды деген қорытынды жасауға болады . Адвокаттар өздерінің кәсіби қызметін әртүрлі заң көмегін көрсетеді, оның ішінде анықтау, алдын ала тергеу органдарында, соттарда жеке және заңды тұлғаларға өкілдік ету және қорғауды жүзеге асырады. Адвокаттың қылмыстық процеске қатысуы негізінен айыпталушыларды (күдіктілерді) қорғау функциясын жүзеге асырумен байланысты адвокаттық қызметтің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Қорғау – бұл қылмыс жасады деп күдік келтірілген адамдардың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз ету, айыптауды теріске шығару немесе шатастыру, сондай-ақ қылмыстық қудалауға заңсыз ұшыраған адамдарды ақтау мақсатында қорғаушы тарап жүзеге асыратын іс жүргізу қызметі. Күдікті, айыпталушы, олардың заңды өкілдері, қорғаушы, азаматтық жауапкер және оның өкілі қорғау тарапы болып табылады [2].

Қылмыстық процестің әр кезеңінде айыпталушы қорғаушының көмегіне мұқтаж, онсыз ол өзінің кінәсіздігін дәлелдей алмайды, сондай-ақ айыптауды жоққа шығаратын немесе оның жауапкершілігін жеңілдететін жағдайларды анықтай алмайды.

Қорғаушы – күдіктілер мен айыпталушылардың құқықтары мен мүдделерін заңда белгіленген тәртіппен қорғауды жүзеге асыратын және оларға заң көмегін көрсететін тұлға .

Қылмыстық істер бойынша қорғаушылар ретінде мынадай қатыса алатын тұлғалар:

1. адвокаттар.

2. жұбайы (зайыбы) немесе жақын туысы.

3. қорғаншы, қамқоршы не қамқорлығында немесе асырауында күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған, ақталған бар ұйымның өкілі.

4. егер бұл Қазақстан Республикасының тиісті мемлекетпен жасасқан халықаралық шартында өзара негізде көзделсе, заңнамада айқындалған тәртіппен, шетелдік адвокаттар [3].

Бұл норма ҚПК-нің 66 бабы 2 бөлігімен реттеледі.

Қылмыстық іс бойынша қорғаушы болу құқығын иеленетін адамдардың тізбесі толық болып табылады және кеңінен түсіндіруге жатпайды. Қорғаушы міндеттерін орындауға келіскен кәмелетке толған, әрекетке қабілетті адам қылмыстық іс бойынша қорғаушылар бола алады.

Қорғаушылардың барлық санатының құқығы бірдей, ал айырмашылығы қорғаушының қатысуы ҚР ҚПК 70-бабына сәйкес адвокаттардың ғана міндеті болып табылатынында. Адвокат үшін қылмыстық іс бойынша қорғау – бұл кәсіби міндет. Егер күдіктілердің, айыпталушылардың біреуінің мүддесі екіншісінің мүддесіне қайшы келетін болса, сол бір адам екеуінің қорғаушысы бола алмайды. Барлық қорғаушылардың ішінен тек адвокаттың өзіне қабылдаған күдіктіні немесе айыпталушыны қорғаудан бас тартуға құқығы жоқ. Қорғаушыны күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған адам, ақталған адам, олардың заңды өкілдері, сондай-ақ күдіктінің, айыпталушының, сотталушының, сотталған адамның, ақталған адамның тапсырмасы немесе келісімі бойынша басқа да адамдар шақырады. Күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған, ақталған адам қорғау үшін бірнеше қорғаушыны шақыруға құқылы.

Қылмыстық процестің әр кезеңінде айыпталушы қорғаушының көмегіне мұқтаж, онсыз ол өзінің кінәсіздігін дәлелдей алмайды, сондай-ақ айыптауды жоққа шығаратын немесе оның жауапкершілігін жеңілдететін жағдайларды анықтай алмайды.

Қорғаушылар (адвокаттар) айып тағылған немесе адам күдікті деп танылған кезден бастап оны ұстау жүзеге асырылған не айып тағылғанға дейін бұлтартпау шарасы қолданылған кезден бастап іске қатысуға жіберіледі.

Білікті заң көмегін алу құқығын жариялай отырып, Қазақстан Республикасының Конституциясы қылмыстық қудалаудан қорғану құқығын қоса алғанда, барлық азаматтарды бостандықтар мен заңды мүдделерді кәсіби қорғау құқығымен қамтамасыз ету қағидасын бекітті .

Кудрявцев В.Л. қорғау нұсқасын «қорғаушының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында осы фактілердің болуын және шығу тегін, олардың өзара байланысын және жалпы мазмұнын түсіндіретін, іс үшін маңызы бар немесе болуы мүмкін белгілі бір фактіге немесе фактілер тобына қатысты қорғаушының негізделген жорамалы» деп анықтайды [4].

ҚР ҚПК 74-бабының 1-бөлігіне сәйкес қорғаушы (адвокат) күдіктінің, айыпталушының айыбын теріске шығаратын немесе жауапкершілігін жеңілдететін мән-жайларды анықтау мақсатында заңда көрсетілген барлық қорғау құралдары мен тәсілдерін пайдалануға және оларға қажетті заң көмегін көрсетуге міндетті.

Конституцияда бекітілген заң көмегін алу құқығы қылмыстық процестің барлық сатыларында қамтамасыз етіледі. Бұл құқықтардың көлемі мен сипаты тиісті кезең шеңберінде айқындалады және оларды айыпталушының назарына жеткізуді көздейді. Егер адвокат күдікті ұсталған сәттен бастап іске кіріссе, оның процестің дамуына әсер ету мүмкіндігі көп. Ол тергеу органының бастығына немесе прокурорға қабылданған шешімнің заңсыздығына шағымдана алады.

Алдын ала тергеу барысында, И.А. Либус пікірінше, «қорғалу құқығы айыпталушының келесі нақты іс жүргізу құқықтарында көрінеді:

-Айыптаудың мәнін білу жағдай және тағылған айып бойынша түсініктемелер беру.

- Дәлелдемелер ұсыну.

- Кейбір тергеу әрекеттерін жүргізуге қатысу

- Өтініштерді қозғау.

-Тергеушіге, прокурорға, сарапшыға, куәгерлерге, мамандарға қарсылықтарды мәлімдеу.

- Істің барлық материалдарымен танысу.

- Қорғаушыны иелену және онымен сөйлесу.

Істі тергеп-тексеруді жүргізген лауазымды адамдардың іс-әрекеттері мен шешімдеріне шағымдар келтіру» [5].

ҚР Жоғарғы соты өзінің 6.12.2020 жылғы «Қорғау құқығын реттейтін қылмыстық іс жүргізу заңнамасын қолдану тәжірибесі туралы» №26 нормативтік қаулысында адвокаттардан басқа тұлғалар, егер олар арнайы білімі бар және білікті заң көмегін көрсете алатын жағдайларда ғана қорғаушылар ретінде өз бетінше қатыса алатынын түсіндірді. Аталған проблема дереу шешуді талап етеді, бұл ретте айыпталушының жұбайы (зайыбы), жақын туыстары немесе заңды өкілдері, кәсіподақтардың және осы бірлестіктер мүшелерінің істері бойынша басқа да қоғамдық бірлестіктердің өкілдері адвокаттармен қатар қорғаушылар ретінде ғана жіберіледі немесе ҚР ҚПК-нің 71-бабының атауы мен мазмұнында «қорғаушы» деген сөзді «адвокат» деген сөзбен ауыстыру туралы ережені көздейтін норманы ҚР ҚПК-ге енгізу қажет болып көрінеді [6].

Қорғалушының құқықтарын қамтамасыз ету мақсатында заң шығарушы адвокатты, ҚР ҚПК 97-бабында көрсетілген жағдайларды қоспағанда (қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысудан қорғаушыны, жәбірленушінің өкілін, азаматтық талапкерді немесе азаматтық жауапкерді жою), күдіктіні, айыпталушыны немесе сотталушыны қорғауды өзіне қабылдауға міндеттеді.

Заңның барлық осы ережелері жауапқа тартылған адамдарға қылмыстың ауырлығына және өзге де мән-жайларға қарамастан, кәсіби заңгердің көмегін пайдалануға кепілдік береді, ал қорғаушының немесе адвокаттың өзінің көзқарасы бойынша заңсыз және әділетсіз үкім шығарылған жағдайда, олар оған белгіленген тәртіппен шағымдануға құқылы.

Қылмыстық іс бойынша заң көмегін көрсету туралы тапсырманы адвокатқа көмек сұрап өтініш жасаған адам (клиент) береді. Қылмыстық істі жүргізуге арналған тапсырманы адвокат кез келген адамның өтініші бойынша қабылдайды. Егер айыпталушы осы адвокаттың өз ісін жүргізуге қатысатынына келіспесе, мұндай келісім бұзылуы керек [7].

Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы күдіктінің немесе айыпталушының, сондай-ақ күдіктінің, айыпталушының тапсырмасы немесе келісімі бойынша оның жақын туыстарының және заңды өкілінің немесе басқа адамдардың қорғаушыны жеке шақыруы қағидасын бекітеді. Күдікті немесе айыпталушы қорғау үшін бірнеше қорғаушыны шақыруға құқылы.

Қорғаушыны таңдау құқығын беру, ең алдымен, айыпталушының осы қорғаушыға деген сенімін қамтамасыз ету қажеттілігімен түсіндіріледі (яғни айыпталушы өзінің адвокатына берген ақпарат тек іс бойынша және оның мүдделері үшін қолданылатынына сенімді болуы керек). Осылайша қорғаушыны таңдау адамның еркі мен қалауына байланысты болады. Бұл құқық процестің барлық кезеңдерінде қолданылады және күдіктінің, айыпталушының, сотталушының қорғалу құқығының құрамдас бөлігі болып табылады.

Күдіктінің, айыпталушының өтініші бойынша қорғаушының қатысуын процесті жүргізетін орган қамтамасыз етеді. [8].

ҚР Қылмыстық-процестік Кодексінің 72-бабының тұжырымдамасынан көріп отырғанымыздай, заң айыпталушының қорғаушыны шақыруға еріктілігі мен келісімі қағидасына негізделген. Қорғаушыны шақыру және ауыстыру, әдетте, заңгерлік кеңес не адвокаттық кеңсе айыпталушылармен келісім жасасу арқылы немесе алдын ала тергеу органдары мен соттың тағайындауы бойынша ресімделеді. Заң шығарушы азаматтардың қорғаушыны еркін таңдау құқығын қарастырады. Тергеуші мен сот заңда көзделмеген себептерге сілтеме жасау, мысалы, тағайындау бойынша қорғаушының іс бойынша қатысуына байланысты, айыпталушының қорғаушыны шақыруына кедергі жасауға құқылы емес.

Іс жүзінде адвокаттың қылмыстық істе қорғауды қабылдауы үшін ең көп таралған негіз шақыру болып табылады. Оны айыпталушының өзі жасай алады, ол адвокатты жеке өзі таңдайды және істің мән-жайын талқылағаннан кейін онымен келісім жасайды. Мұндай шақыруды күдіктінің, айыпталушының заңды өкілі, жақын туыстары, жұбайы (зайыбы) немесе мүдделі адамдар да жүзеге асыра алады. Бұл жағдайда аталған тұлғалармен келісім жасалады және соның негізінде ордер беріледі.

Анықтау жүргізетін адам, тергеуші, прокурор және сот қорғаушы міндетті түрде қатысқан жағдайда оның шақырылатынын анықтамай, оны тағайындауға шаралар қолдануға құқылы емес. Қорғаушы шақырылмаған немесе күдікті немесе айыпталушы сайлаған қорғаушының келуі мүмкін болмаған кезде ғана анықтау жүргізетін адам, тергеуші және прокурор күдіктіге (айыпталушыға) басқа қорғаушыны шақыруды ұсынуға не оған заңгерлік кеңес арқылы қорғаушыны қамтамасыз етуге құқылы [9].

Қорғаудың процестік функциясын көрсету үшін қорғаушының қылмыстық-процестік қызметін оған заңмен берілген құқықтар көлемінде қарастыру қажет. Қорғаушыға айыпталушылармен жеке кездесу құқығын беру клиентпен тек жалпы позицияны ғана емес, тактиканы да уақтылы келісу мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Бұған кепілдік мұндай кездесулердің саны мен ұзақтығын шектеусіз мүмкіндігін орнату болып табылады. Сотқа дейін қамауда отырған клиентпен кездесу үшін адвокаттың судьядан рұқсат алу тәртібі ұзақ уақыт бойы жойылғанына қарамастан, кейбір тергеу изоляторларында мұндай рұқсаттар әлі де талап етіледі.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» 2018 жылғы 5 шілдедегі № 176-VI ҚРЗ.

2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.)

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі (Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.)

4. Кудрявцев В.Л. Участие адвоката-защитника на судебном следствии (вопросы теории и практики) // Дела судебные. Адвокаты делятся опытом. – М., 2004. - 125 с.

5. Либус И. Охрана прав личности в уголовном процессе//учебное пособие. – Ташкент, 1975-354 с.

6. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының кейбір нормативтік қаулыларына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы (Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2020 жылғы 11 желтоқсандағы № 6 Нормативтік қаулысы).

7. Алауханов Е.О., Садыков А. Право подозреваемого (обвиняемого) и подсудимого на профессиональную защиту//Монография. – Алматы, 2009. – 347 с.

8. Жалыбин С.М. Правовое положение адвоката в уголовном судопро изводстве// Монография. – Алматы, 1998 – 128 с.

9. Фойницкий И.Я. Вход уголовного судопроизводства // Адвокат по уголовному делу. – М., 1997-1 том – 360 с.

Авторлар туралы мәліметтер

Алимкулов Е.Т – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты.

Нұрмағанбет Е.Т. – Ш. Есенов атындағы мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университетінің проректоры, заң ғылымдарының кандидаты, PhD, қауымдастырылған профессоры.

Сабитова А.С. – заң ғылымдарының магистрі, ҚазҰУ докторанты, Алматы қаласы мамандандырылған ауданаралық құқық бұзушылық сотының бас маманы.

Алимкулов Е.Т. – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, кандидат юридических наук.

Нұрмағанбет Е.Т. – проректор государственного университета имени Ш. Есенова. к.ю.н, PhD, ассоциированный профессор.

Сабитова А.С. – магистр юридических наук, доктарант КазНУ им. аль-Фараби, главный специалист Специализированного межрайонного суда по административным правонарушениям г. Алматы.

Alimkulov E.T- Associate Professor of the Departament of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law Al-Farabi Kazakh National University. Candidate of Legal Sciences.

Nurmaganbet E.T. – s.j.d., PhD, associate professor, Vice-rector of the Sh.Yesenov State University.

Sabitova A.S. – Master of Legal Sciences, Doctor student Al-Farabi Kazakh National University, Chief Specialist of the Specialized Interdistrict Court for Administrative Offenses of Almaty.

УДК 343.85
МРНТИ 10.79.51

Т.М. Коржумбаева[1], С.Х. Абдуллина[1]

[1]Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ОТДЕЛЬНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ О МОШЕННИЧЕСТВАХ, СОВЕРШЕННЫХ ПО ПРИНЦИПУ «ФИНАНСОВЫХ ПИРАМИД»

В данной статье авторами рассматриваются понятие, признаки финансовой пирамиды. Особое внимание уделяется возникновению и развитию финансовых пирамид с приведением исторических примеров. Проанализированы действующие финансовые пирамиды, рассмотрена статистика Республики Казахстан и Российской Федерации. Проведен глубокий анализ причин и условий, способствующий вложению денежных средств потерпевшими. В ходе исследования авторами предлагается проведение следственных действий с четким разграничением действий следователя. Анализ уголовных правонарушений в сфере финансовых пирамид выявил механизмы воздействия на лиц, вовлеченных в орбиту досудебного расследования. Методика расследования финансовых пирамид представляет собой комплекс следственный и процессуальных действий, сочетающих в себе как традиционные, так и новые способы.

Ключевые слова: финансовая пирамида, мошенничество, финансовая грамотность, следователь, незаконная деятельность, высокие гарантии доходности, досудебное расследование.

«Қаржы пирамидалары» қағидаты бойынша жасалған алаяқтық туралы қылмыстық істер бойынша жеке тергеу әрекеттерін жасаудың ерекшеліктері

Бұл мақалада автор қаржылық пирамида ұғымын, белгілерін қарастырады. Қаржы пирамидаларының пайда болуы мен дамуына тарихи мысалдармен ерекше назар аударылады. Қолданыстағы қаржылық пирамидаларға талдау жасалып, Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының статистикалық мәліметтері қарастырылды. Зардап шеккендердің қаражатты инвестициялауына ықпал ететін себептер мен жағдайларға терең талдау жүргізілді. Зерттеу барысында автор тергеушінің әрекетін нақты ажырата отырып, тергеу әрекеттерін жүргізуді ұсынады. Қаржы пирамидалары саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды талдау сотқа дейінгі тергеу орбитасына тартылған тұлғаларға ықпал ету тетіктерін анықтады. Қаржы пирамидаларын тергеу әдістемесі – бұл дәстүрлі және жаңа әдістерді біріктіретін тергеу және іс жүргізу әрекеттерінің кешені.

Түйінді сөздер: пирамида схемасы, алаяқтық, қаржылық сауаттылық, тергеуші, заңсыз қызмет, табыстылықтың жоғары кепілдігі, сотқа дейінгі тергеу.

Features of the production of individual investigative actions in criminal cases of fraud committed on the principle of "financial pyramids"

In this article, the author discusses the concept, signs of a financial pyramid. Particular attention is paid to the emergence and development of financial pyramids with historical examples. The existing financial pyramids are analyzed, the statistics of the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation are considered. An in-depth analysis of the causes and conditions conducive to the investment of funds by the victims was carried out. In the course of the study, the author proposes to conduct investigative actions with a clear distinction between the actions of the investigator. The analysis of criminal offenses in the sphere of financial pyramids revealed the mechanisms of influence on persons involved in the orbit of pre-trial investigation. The methodology for investigating financial pyramids is a complex of investigative and procedural actions that combine both traditional and new methods.

Keywords: pyramid scheme, fraud, financial literacy, investigator, illegal activity, high guarantees of profitability, pre-trial investigation

Финансовая пирамида – это мошеннический проект, который имитирует выгодные инвестиции. Средства поступают за счет постоянного привлечения новых участников. Они вносят деньги, затем привлекают новых людей – пирамида растет [1].

В.Ю. Белицкий считает, что под мошенничеством, совершенным по принципу «финансовой пирамиды», необходимо понимать способ преступления, основанный на принципе привлечения финансовых средств от физических и юридических лиц (вкладчиков, кредиторов и пр.) с созданием иллюзии продуманности и обоснованности инвестиционной деятельности и обещанием быстрого обогащения с осуществлением последующих выплат денег, а равно предоставления имущества, не в результате собственной экономической деятельности, а за счет новых финансовых поступлений от вкладчиков, так как собственного имущества заемщика недостаточно для удовлетворения всех имущественных требований вкладчиков, что влечет причинение им материального ущерба [2, с. 11].

Таким образом, любая финансовая пирамида основывается на вкладах граждан при условии вознаграждении в 50% от суммы вклада в течении 3, 6, 9 месяцев или года, при этом источник прибыли не установлен, так как его не существует.

В Казахстане в настоящее время расследуются уголовные дела в отношении таких финансовых пирамид как «Гарант 24 ломбард», «Mudarabah Capital», «Денежный дождь», «Бриллиант Лайф» [3].

Наиболее известная и вызывающая по сей день дискуссии является «Mudarabah Capital». Огромное количество потерпевших лиц, которые вкладывали последние денежные накопления для получения быстрого обогащения и остались без денег. Успех данной финансовой пирамиды заключался в привлечении в качестве рекламы известных казахстанских вайнеров. На постоянной основе вайнеры в социальных сетях говорили о быстром заработке, о возможности получения «быстрых денег». В ходе расследования уголовного дела было установлено, что два вайнера являлись организаторами данной финансовой пирамиды.

По данным Центробанка России в 2021 году финансовых пирамид насчитывалось 871, при этом 80% пирамид действовали в интернете. Их организаторы нередко привлекали для распространения рекламы популярных блогеров, в том числе региональных, использовали в качестве приманки названия и бренды крупнейших российских и зарубежных фирм [4].

В Казахстане за 2021 год в семь раз выросло количество преступлений, зарегистрированных по статье 217 УК РК «Создание и руководство финансовой (инвестиционной) пирамидой». За неполный 2020 год их число превысило 176, из них 136 уголовных дел передано в суд [5].

Следует отметить, что сейчас большое распространение получили финансовые пирамиды, действующие в интернете. Для лиц, желающих вступить в пирамиду упрощается процедура. Не нужно никуда ходить, достаточно просто перевести деньги на счет мошенников. Перед потерпевшими постоянно выходит реклама известных вайнеров, блогеров, которым по их же мнению можно доверять. Они вкладывают деньги с продаж автомашин, квартир или просто накопленные деньги и ждут, что в течении полугода или года получать удвоение своих сбережений. Особенность финансовых пирамид заключается в том, что действительно первые вложившиеся лица получают гарантированное вознаграждение. Именно таким образом о пирамиде узнает население, начинают доверять им. Зачастую лица, получившие вознаграждение повторно вкладывают деньги с целью обогатится еще больше и во второй раз теряют все свои деньги.

Как ранее отмечали известные авторы, исследующие проблему мошенничеств, главным и важным фактором потерпевших является их желание обогатится быстрее и при этом ничего не делать.

Финансовые пирамиды известны человечеству уже очень давно, более 200 лет назад впервые возник такой вид финансового преступления и основателем был Чарльз Понци.

Чарльз Понци основал компанию по обмену ценных бумаг, где на каждые 1000 долларов через 90 дней обещал 1500 долларов прибыли, через год компания рухнула, налоговой

проверкой была выявлена задолженность в 7 млн. Сейчас именем Понци называют финансовые пирамиды [6].

В русском языке это название «Финансовая пирамида» появилось только в 1994 году, в статье газеты «Коммерсантъ-Daily» Игоря Никитина про МММ [7].

Анализируя вышесказанное можно сказать, что любая финансовая пирамида строится на чувстве жадности человека. Казалось бы, финансовая пирамида не заявляет себя таковой, и на первый взгляд может показаться компанией инвестицией. Но каждый кладчик должен понимать, что невозможно вложив 1000 долларов США через 3 месяца получить 2000 долларов США.

Информации предупреждающей лиц, желающих вложится в быстрый заработок огромен, и почти каждый эту информацию читает и знает, но когда он попадает в эту пирамиду, его желание обогащения затмевают все его знания о мошенничествах.

К.М. Аймухамбетова считает характерными признаками финансовых пирамид:

- обещание высокой гарантированной доходности вложений (выше среднерыночной доходности);
- обещание быстрого обогащения, получения высокой прибыли;
- отсутствие специальных лицензий;
- использование финансовых инструментов, не описанных действующим законодательством;
- агрессивная реклама, нацеленная на целевую аудиторию;
- спекуляция терминами и чужим авторитетом;
- создание иллюзии продуманности и научной обоснованности инвестиционной политики; сомнительная, непрозрачная структура активов, в

которые вложены деньги инвесторов;

- использование принципов самокотировки, сетевого маркетинга;
- выплаты агентских в зависимости от объемов привлеченного инвестирования; исполнение обязательств перед частью вкладчиков за счет поступления финансовых средств от новых вкладчиков, что является

основным источником для исполнения обязательств;

- создание некоего подобия сообщества единомышленников [8, с. 126].

Одним из способов борьбы с финансовыми пирамидами является

При получении информации о финансовой пирамиде, сотрудникам правоохранительных органов необходимо выехать по адресу нахождения компании и произвести осмотр и обыск, с последующим изъятием документов касающихся вкладчиков, учредителей, финансовых операций.

Оперативное проведение вышеуказанных следственных действий приведут к получению всей информации о незаконной деятельности пирамиды. Возможно привлечение специалистов в области финансов и экономики.

Допросы потерпевших следует проводить незамедлительно и детально устанавливать каким образом узнали о существовании данной компании, какие обещания получали и какие условия вознаграждения были. Каким образом потерпевшие узнавали о компании, это необходимо для установления круга подозреваемых лиц и лиц причастных к преступлению.

Как показывает практика, директора финансовых пирамид не успевают скрыться, а вот учредители и организаторы очень часто проживают за пределами Республики Казахстан. Выемка документации организации и подробный допрос директора, а также других сотрудником пирамиды позволит также установить всех участников мошенничества. Важной задачей является привлечь к ответственности не только рядовых сотрудников, а именно организаторов. Оставаясь безнаказанными организаторы продолжат свою преступную деятельность и будут создавать новые финансовые пирамиды и вовлекать других жертв. Такой круг может быть бесконечен.

В ходе допроса директора финансовой пирамиды следует выяснить следующие вопросы:

- когда была создана компания и какова была деятельность

- с какого времени работаете директором в компании
- кто предложил должность директора
- кто является учредителем компании
- как, каким образом рекламировалась компания

В ходе допроса потерпевших, следует установить следующие обстоятельства

- от кого или как узнали о существовании финансовой пирамиды
- каким образом вложили деньги
- были ли получены дивиденды от вкладываемой суммы
- изучались ли документы компании
- знали ли какой деятельностью занималась компания, во что вкладывались деньги
- были ли сомнения в законной деятельности компании, если да, то, когда появились
- привлекали ли кого-то из своих знакомых или родственников
- каким образом отслеживались накопления
- каким образом получали вознаграждения

После допросов, следует провести очные ставки как между подозреваемыми лицами, так и потерпевшими с целью устранения существенных противоречий которые могут возникнуть из-за желания потерпевших преувеличить роль участников финансовой пирамиды или увеличить суммы своих вкладов, тем самым попытаться воздействовать на подозреваемых.

Производство обыска не ограничивать обыском помещений компании, следует провести обыски по месту жительствам всех подозреваемых, провести выемки их счетов, а при наличии счетов или имущества принять меры к наложению на них арестов.

При получении информации о действии финансовой пирамиды, необходимо незамедлительно провести обыск в помещении компании, так как откладывание данного следственного действия может привести к утрачиванию доказательств по уголовному делу. Незамедлительный выезд на обыск по месту нахождения офиса позволит обнаружить и изъять документы по незаконной деятельности финансовой пирамиды. Обнаруженные при обыске документы следует изучить и установить всех лиц причастных к незаконному получению денег вкладчиков, установить банки через которые проходили деньги. Оперативно следует наложить арест на счета для обеспечения сохранности денег. Если финансовая пирамида имеет несколько филиалов, то необходимо проводить обыски одновременно, следует создать несколько групп во главе со следователем в каждой группе.

После изучения документации финансовой пирамиды необходимо назначить судебно-бухгалтерскую, экономическую, почерковедческую и техническую экспертизы.

Список использованных источников:

1. Финансовая пирамида: как ее распознать // Интернет-ресурс: https://fincult.info/article/ (дата обращения напр.: 09.06.2022.).
2. Белицкий В.Ю. Криминалистические аспекты предварительного расследования и судебного разбирательства мошенничеств, совершенных по принципу «финансовые пирамиды: дис…канд. юрид. наук. - Барнаул 2008. – 239 с.
3. Более 31 тысячи казахстанцев стали жертвами финансовых пирамид – МВД // https://www.inform.kz/ru/ (дата обращения напр.: 09.06.2022.).
4. Финансовые пирамиды // https://www.tadviser.ru (дата обращения напр.: 15.06.2022.).
5. Опубликован список финансовых пирамид и лжеброкеров, действующих в Казахстане // https://forbes.kz/(дата обращения напр.: 15.06.2022.).
6. Чарльз Понци // https://dic.academic.ru (дата обращения напр.: 16.06.2022.).
7. Финансовые пирамиды // https://story.ru/istorii-znamenitostej/istoriya-tsivilizatsii/finansovye-piramidy/ (дата обращения напр.: 12.06.2022).
8. Аймухамбетова К.М. Противодействие финансовым пирамидам роль Агентства по регулированию и развитию финансового рынка Республики Казахстан// Ученые труды Алматинской академии. – 2021. – №4(69). – С.123-129.

List of sources used:

1. Financial pyramid: how to recognize it // Internet resource: https://fincult.info/article/finansovaya-piramida-kak-ee-raspoznat/ accessed for example: 06/09/2022.

2. Belitsky V.Yu. Forensic aspects of the preliminary investigation and trial of fraud committed according to the principle of "financial pyramids: thesis ... cand. legal Sciences. - Barnaul 2008. - 239 p.

3. More than 31 thousand Kazakhstanis became victims of financial pyramids - Ministry of Internal Affairs // https://www.inform.kz/ru/bolee-31-tysyachi-kazahstancev-stali-zhertvami-finansovyh-piramid-mvd_a3896030 access date eg: 09.06. 2022.

4. Financial pyramids // https://www.tadviser.ru date of access, for example: 06/15/2022.

5. A list of financial pyramids and pseudo-brokers operating in Kazakhstan has been published // https://forbes.kz//process/economy/v_kazahstane_deystvuet_56_finansovyih_piramid/? date of access e.g.: 06/15/2022.

6. Charles Ponzi // https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1190242 accessed for example: 06/16/2022.

7. Financial pyramids // https://story.ru/istorii-znamenitostej/istoriya-tsivilizatsii/finansovye-piramidy/ accessed for example: 06/12/2022.

8. Aimukhambetova K.M. Opposition to financial pyramids - the role of the Agency for the regulation and development of the financial market of the Republic of Kazakhstan // Scientific works of the Almaty Academy. - 2021.- No. 4 (69).- P. 123-129

Сведения об авторах

Коржумбаева Тамара Муслимовна – заместитель начальника кафедры оперативно-розыскной деятельности Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, к.ю.н., ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Абдуллина Сабина Халилевна – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есболатова, доктор PhD, майор полиции.

Коржумбаева Тамара Муслимовна – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы жедел-іздестіру қызметі кафедрасы бастығының орынбасары, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі.

Абдуллина Сабина Халилқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, PhD докторы, полиция майоры.

Korzhumbayeva Tamara – Deputy head of the Department of operational and investigative activities of the Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, c.l.s., associate Professor, police Colonel.

Abdullina Sabina - Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbolatov.

УДК 343.97;004
МРНТИ 10.71.01

И.П. Корякин[1], В.П. Шульгин[2]

[1]Костанайская Академия МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева,
Костанай, Казахстан
[2]Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова,
Караганда, Казахстан

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО АНАЛИЗА КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ВЫСОКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Настоящая статья посвящена вопросам понятийно-категориального аппарата категории «Высокие технологии при расследовании преступлений». Рассмотрены вопросы разграничения отдельных составляющих и логики формирования классификационных критериев внутри самой категории. Обоснованно, что понимание сути высоких технологий является начальной предпосылкой их роли и как инструмента в борьбе с преступностью, при расследовании преступлений. Проведенный анализ научной и учебной литературы показал, что к сожалению, множество трудов посвященных изучению вопросов входящих в категорию «высокие технологии при расследовании преступлений» не содержит четкого и однозначного указания на то, что же такое высокие технологии в ходе расследования преступлений и какие элементы можно считать причисленными к ней. Не стоит забывать, что преступления в сфере высоких технологий являются следствием общей цифровизации общества. Принимая во внимание, то обстоятельство, что ранее нами уже осуществлена попытка описать и критерии отнесения технологий к числу высоких и позитивный аспект их использования при расследовании преступлений, то в данной статье будут раскрыты отдельные вопросы уголовно-правового анализа криминалистической характеристики преступлений в сфере высоких технологий. Изложенный в данной научной статье материал позволяет определить, что высокие технологии представляют собой совокупность информации, знаний, опыта, материальных средств, используемых при разработке, создании и производстве технически сложной продукции.

Ключевые слова: высокие технологии, уголовный процесс, правоохранительные органы, информатизация, досудебное производство, преступления в сфере высоких технологий, правоохранительная деятельность.

Жоғары технологиялар саласындағы қылмыстардың криминалистикалық сипаттамасын қылмыстық-құқықтық талдаудың жекелеген мәселелері

Осы мақала «қылмыстарды тергеу кезіндегі жоғары технологиялар» санатындағы ұғымдық-категориялық аппарат мәселелеріне арналған. Жеке компоненттерді ажырату және категорияның өзінде жіктеу критерийлерін қалыптастыру логикасы қарастырылады. Жоғары технологиялардың мәнін түсіну қылмыспен күресте, қылмыстарды тергеуде олардың рөлінің бастапқы шарты болып табылады. Ғылыми және оқу әдебиеттеріне жүргізілген талдау, өкінішке орай, «қылмыстарды тергеудегі жоғары технологиялар» санатына кіретін мәселелерді зерттеуге арналған көптеген еңбектерде қылмыстарды тергеу кезінде жоғары технологиялардың не екенін және қандай элементтерді қарастыруға болатындығын нақты және біржақты көрсетпейтінін көрсетті. Жоғары технологиялар саласындағы қылмыстар қоғамды жалпы цифрландырудың салдары екенін ұмытпаған жөн. Біз бұрын технологияларды жоғары деңгейге жатқызу критерийлерін және қылмыстарды тергеу кезінде оларды қолданудың жағымды жақтарын сипаттауға тырысқанымызды ескере отырып, осы мақалада жоғары технологиялар саласындағы қылмыстардың криминалистикалық сипаттамаларын қылмыстық-құқықтық талдаудың жекелеген мәселелері ашылады. Осы ғылыми мақалада келтірілген материал

жоғары технологиялар техникалық күрделі өнімді жасау, жасау және өндіру кезінде қолданылатын ақпарат, білім, тәжірибе, материалдық құралдардың жиынтығы екенін анықтауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: жоғары технологиялар, қылмыстық процесс, құқық қорғау органдары, ақпаратандыру, сотқа дейінгі іс жүргізу, жоғары технологиялар саласындағы қылмыстар, құқық қорғау қызметі.

Selected issues of criminal law analysis of criminalistic characteristics of crimes in the field of high technology

This article is devoted to the issues of the conceptual and categorical apparatus of the category «high technologies in the investigation of crimes». The issues of differentiation of individual components and the logic of the formation of classification criteria within the category itself are considered. It is reasonable that understanding the essence of high technologies is an initial prerequisite for their role as a tool in the fight against crime, in the investigation of crimes. The analysis of scientific and educational literature has shown that, unfortunately, a lot of works devoted to the study of issues included in the category of «high technology in the investigation of crimes» does not contain a clear and unambiguous indication of what high technology is during the investigation of crimes and what elements can be considered to belong to it. Do not forget that crimes in the field of high technology are a consequence of the general digitalization of society. Taking into account the fact that we have already made an attempt to describe both the criteria for classifying technologies as high and the positive aspect of their use in the investigation of crimes, this article will disclose certain issues of criminal law analysis of the criminalistic characteristics of crimes in the field of high technology. The material presented in this scientific article allows us to determine that high technologies are a set of information, knowledge, experience, and material resources used in the development, creation and production of technically complex products.

Keywords: high technologies, criminal procedure, law enforcement agencies, informatization, pretrial proceedings, crimes in the field of high technologies, law enforcement.

Исследование сути высоких технологий при расследовании преступлений, а также вопросов совершения преступлений в сфере высоких технологий и их расследования весьма близко уже потому, что содержание этих вопросов целиком связанном с самим термином «высокие технологии». При этом, в череде множества вопросов возникающих при описании тех или иных вопросов относящихся данной тематике нельзя забывать, что их соотношение между собой требует четкого осознания на основе чего в дальнейшем и возможно комплексное, непротиворечивое исследование всех элементов входящих в данную категорию. Об обилии же трудов в данной области свидетельствуют труды Ю.М. Батурина, А.М. Жодзишского [1], Б.Х. Толеубековой [2], А.А. Аубакировой [3], Е.Р. Россинской [4], А.И. Усова [5], А.Т. Нугмановой [6], А.В. Сырбу [7].

Анализ указанных трудов, ряда других работ, а также материалов уголовных дел позволяет утверждать, что в основе уголовно-правового анализа может находиться ряд критерии отнесения тех или иных деликтов к правонарушениям совершаемым в сфере высоких технологий. Однако, прежде чем перейти непосредственно к писанию самих критериев хотелось бы обратиться к самой формулировке «расследование преступлений в сфере высоких технологий», заметим, что данное словосочетание достаточно часто используется в литературе посвященной тем или иным вопросам уголовного судопроизводства, которые так или иначе можно отнести к числу обсуждаемого комплекса элементов.

Важность этого обращения связанно с возможной двойственной трактовкой словосочетания «расследование преступлений в сфере высоких технологий», которое предполагает как расследование преступлений (уголовных правонарушении) совершенных в сфере высоких технологий, так и сам расследование в сфере высоких технологий. Здесь упущение слова «совершенных» (в сфере высоких технологий), либо слова «с использованием» (в сфере высоких технологий) не позволяет точно определить ракурс самого словосочетания в целом. Поскольку предполагает и ретроспективный и длящийся, продолжаемый аспект действия явления.

При этом, и тот и другой момент являются весьма актуальными ввиду того, что использование новейших средств, (алгоритмов, предметов и познаний) при расследовании преступлений обладает и может обладать существенным познавательным потенциалом, что несомненно повышает эффективность расследования. В этой связи назревает вопрос соотношения понятий «высокие технологии в расследовании преступлений» с категориями «расследование преступлений в сфере высоких технологий» на предмет их составляющих между собой.

Также в рамках данной статьи мы рассмотрим лишь отдельные вопросы связанные с понятием и содержанием термина высоких технологий. Такая частичность обусловлена объемами статьи, вопросы использования высокий технологий при совершении преступлений в форме алгоритмов, знаний и навыков, а также такой критерий как высокотехнологичная среда, в рамках данной статьи не рассматриваются нами.

В этой связи следует отметить, что сама идея использования технологически продвинутых алгоритмов, предметов и знаний предполагает и эффективность в расследовании и необходимость осознания таких «технологически продвинутых процедур» с точки зрения доказывания, их анализ на предмет соответствия презумпциям и фикциям в доказывании.

Ярким примером такого осознания, на наш взгляд, не прошедшего достаточного научного осмысления, является вопрос использования детектора лжи в ходе производства по делу. Достаточность же здесь связанна с разработкой криминалистических механизмов в тактике и методике расследования, выработке на основе возможностей приемов, стратегий, различного рода инверсий. Важность такого процесса сложность переоценить уже потому, что высоким технологиям используемым при совершении уголовных правонарушений просто необходимо противопоставить высокие же технологии могущие помочь в раскрытии и расследовании этих правонарушений. Иначе, мы будем иметь дело не просто с неэффективностью правоохранительной деятельности в государстве и обществе, но и с нарастающим ростом теневого сектора экономики общества, который не подлежит регулированию и постоянно меняет само общество.

Здесь невозможность борьбы с рядом уголовных правонарушений предполагает и отсутствие должной государственной и общественной реакции на их совершение, а значит постепенно заставляет свыкаться с нормальностью такого положения, что влияет на декриминализацию деликта и постепенное же изменение морали в обществе. Безусловно, этому немало способствуют различного рода фикции доказывания, которые делают само доказывание невозможным. Как то – негласную доминанту прямых доказательств над косвенными, запрет на использование доказательств «полученных с нарушением» законодательства. Как следствие и возникает тупиковость в криминалистическом познании ограничиваемого процессуальными фикциями. Все это порождает дискуссию вокруг вопросов «вор должен сидеть в тюрьме» и «не пойман не вор». Поэтому оперативное включение в процесс использования в доказывании и следственном познании новейших технологических предметов и является единственным способом уровнять и без того неравные позиции правоохранительных органов общества и преступности, для которой использование этих же средств не ограничивается никакими фикциями и презумпциями.

Вторым элементом в категории «высокие технологии в расследовании преступлений» является вопрос применения высокотехнологичных методик, приемов, тактик, стратегий и инверсий имеющих как криминалистический ракурс так и около криминалистический (организационный, методологический и т.п.). Примером применения таких высоких технологий является введение цифрового уголовного процесса (с позиции организации), им являются и случаи использования гипноза в ходе расследования, различного рода паранормальных способностей и осознание всех этих методик в контексте феноменологической практики познания.

Безусловно, в данном случае возникает дискуссия по поводу отнесения таких способностей и методик к числу технологических, и, соответственно, числу вопросов имеющих отношение к данному вопросу. Однако, сия дискуссия не может считаться завершенной. Потому как с одной стороны, если понимать технологию как производную от техники, то таковая (от др.-греч. τεχνικός, от τέχνη – искусство, мастерство, умение) – обобщающее наименова-

ние сложных устройств, механизмов, систем (включая «средства труда [8, с.7]. Если же углубиться в ее понимание, то технология – от др.-греч. Τέχνη «искусство, мастерство, умение» + λόγος «слово; мысль, смысл, понятие») – совокупность методов и инструментов для достижения желаемого результата [9, с. 26], а в широком смысле – применение научного знания для решения практических задач [10], [11, с. 32]. В таком контексте, технология является уже двуединым понятием состоящим из технологического процесса в первой трактовке и мастерства и умения как свойства во второй. При этом, сам технологический процесс и технологический же уровень лица суть разные вещи, что и заставляет нас разделить эти термины на уровне самостоятельных критериев технологичности. Тем самым подтверждая нашу триаду – предмет, алгоритм, знание. Здесь, вопрос технологического алгоритма познания становится не менее важным для следственного познания поскольку позволяет достичь результата с наименьшими затратами и наибольшей эффективностью.

В этом контексте важнейшим источником этих технологий является теоретический пласт криминалистики и уголовного процесса обеспечивающей это познание в том числе с использованием знаний смежных наук и дисциплин (психологии, теории аргументации, нейролингвистического программирования и тп). Эта трактовка высоких технологий в расследовании является весьма перспективным полем для осуществления различного рода исследований находящихся на уровне синтеза отельных отраслей знаний, их смешения, эклектики. Данное направление непременно будет учтено нами в будущем. При этом, сфере высоких технологий не стоит оставлять без внимания национальные интересы в обеспечении информационной безопасности [12].

Вместе с тем, третьей составляющей использования высоких технологий в ходе расследования является элемент знаний и навыка, который по сути является самым сложным даже для поверхностного описания уже потому, что оценить уровень лица применяющего данные знания очень непросто. Более того, возникает вопрос – есть ли в этом смысл, поскольку ракурс общепринятого понимания высоких технологий лежит вне личных качеств. Между тем, нельзя забывать, что помимо сугубо этимологических причин, указанных нами выше, любой алгоритм и навык пользования предметом или методикой в значительной степени зависит от знаний и навыка лица его использующего. Такая зависимость позволяет утверждать о существовании категории высокого профессионализма как категории соответствующей категории высоких технологий с точки зрения условий их применения, что настолько сильно связывает их, что делает бессмысленным их раздельное рассмотрение. Особенно ярко эта зависимость проявляется в уголовном процессе на уровне существования фигур эксперта (ст. 79 УПК Республики Казахстан) и специалиста (ст. 80 УПК Республики Казахстан), чьи функциональные характеристики целиком связанны со «специальными познаниями» носящими характеристику высокотехнологичных по отношению к общей процедуре познания в уголовном процессе. Конечно же такой вывод определяется относительным характером понятия «высокие технологии» при котором эта «высота» сравнивается с «обычностью» прочих технологий. Именно эта разница сама по себе является отдельным критерием высоких технологий вообще.

Заметим, что данный критерий важен как критерий отличающий изучаемое нами понятие с позиции оценки знаний лежащих в основе функционирования предмета или алгоритма, в том числе алгоритма применения предмета. Тем самым усиливая значимость третьего критерия только что описанного нами. Именно этот критерий позволяет обнажить и ряд проблемных моментов в современном понимании высоких технологий при расследовании уголовных дел, поскольку заставляет подходить к изучению этих технологий с точки зрения сравнительной результативности. И именно в контексте обсуждения данного критерия хотелось бы перейти к другой стороне понимания высоких технологий в ходе расследования преступлений. Эта другая сторона предполагает, что высокие технологии являлись характеристикой самого преступного деяния расследуемого правоохранительными органами, в связи с чем и возникает формулировка «преступления в сфере высоких технологий». Описание критерий оценки таких преступлений имеет в своей основе ту же самую триаду элементов –

предмет, способ (алгоритм), знания (навык), которая явилась стержневой структурой при описании высоких технологий как позитивной части расследования. Однако, в отличии от позитивной части, негативная оценивается нами иначе.

Первым среди элементов подлежащих анализу с негативной точки зрения существования высоких технологий при расследовании является предмет. Использование высокотехнологического предмета в ходе совершения преступления может находится в двух плоскостях. В первой из них высокотехнологичный предмет является предметом совершения уголовного правонарушения, что и заставляет нас задуматься над тем, что преступление, в той или иной мере, относится к преступлениям в сфере высоких технологий. Приверженцами данной точки зрения являются некоторые авторы [2] связывающие компьютер и его кражу с компьютерной преступностью.

Данная позиция широко и реализовала себя в термине «компьютерная преступность», который является частью преступлений в сфере высоких технологий уже потому, что сам компьютер является ее продуктом. Заметим, что с ней трудно согласиться уже потому, что аналогия оценки прочих высокотехнологичных предметов с точки зрения возможности быть предметом преступных посягательств позволяет указать на то, что помимо компьютерной преступности должна иметь место микроволновая преступность, блендеровая, пластиковокарточная и прочие виды в которых предметом преступления являются просто предметы посягательств с признаками высокой технологичности. Думается, что такая точка зрения ошибочна потому как в случае с предметом посягательства, уровень его технологичности мало влияет на вероятность успешного раскрытия и расследования деяния, что собственно и исключает его из числа криминалистически значимых критерий.

Во второй из данных плоскостей высокотехнологичный предмет являющийся орудием совершения преступления выступает основообразующей причиной позволяющей считать, что само преступление носит высокотехнологичный характер и относится к преступлениям в сфере высоких технологий. В данном случае термин «компьютерная преступность» приобретает совершенно другой смысл, поскольку предполагается, что сам компьютер здесь является специфическим инструментом совершения преступления. Однако, при ближайшем рассмотрении, становится понятно, что и в данном случае этот термин неудачен, уже потому, что сам компьютер, как орудие совершения преступления, со временем все более и более начинает конкурировать с такими предметами как мобильный телефон, во всех его проявлениях, ноутбук и другие средства позволяющие осуществить выход в виртуальную среду совершения преступления. Безусловно, можно обозначить тождественность всех данных предметов в контексте формулировки «компьютерная преступность». Вместе с тем мы не думаем, что такой подход был бы верен по сути.

Между тем, именно сравнение уровня технологичности предметов, на примере указанных выше размышлений ставит перед нами вопрос о самих условиях такого сравнения позволяющего сделать вывод об отнесении или не отнесении той или иной технологии к числу высокотехнологичных. Конечно, данное сравнение можно вполне распространить и на такие элементы как знания и навыки, алгоритмы, но сам сей сравнительный момент считаем правильным затронуть имен сейчас.

Рассуждая о данном сравнении нельзя не заметить, что таковое основано на условных категориях – «обычный», «средний», «высокий». Здесь, степень сравнительного превосходства не имеет своего числового исчисления. В этом же сравнительном аспекте книга является предметом относящимся к высокой технологии в сравнении с петроглифом, а цифровое письмо носит более высший характер по отношению к книге.

Однако, гипотетически само относительное сравнение предполагает выделение следующих обязательных и факультативных признаков:

– используемый предмет не является обычным для широкого применения и использует в своей работе новый принцип;

– предмет более эффективен по своим показателям, нежели чем его предыдущие аналоги, хотя бы и с точки зрения основного целевого назначения;

– его применение может требовать особых познаний и навыка;

– его использование может быть более эргономично.

Заметим, что последнее условие факультативно и зависит от характеристик управления, использования предмета, которые в своем следующем поколении могут быть значительно упрощены. Заметим, что здесь, пример с логической цепочкой – петроглиф- книга-электронная книга показывает регресс относительно простоты эксплуатации, но прогресс в части объемов информации. А вот сравнение дульнозарядных и казеннозярядных орудий показывает обратный эффект.

При этом, признак эффективности или эргономичности являются постоянными, среди которых хотя бы один обязателен, все прочие признаки факультативны.

Те же показатели сравнения по отношению к высокотехнологичному алгоритму могут иметь следующее выражение:

– в основе сравниваемого алгоритма лежит более точный расчет вероятности достижения результата;

– новая технология (алгоритм) может предполагать использование большего количества предметов или большего количества участников, а также большего количества времени;

– новая технология (алгоритм) может предполагать изменение ролевых функций среди участников его реализующих;

– новая технология (алгоритм) может предполагать изменение ролевых функций среди участников его реализующих;

– новая технология (алгоритм) может предполагать необычную последовательность действий ее составляющих;

– ее применение может требовать особых познаний и навыка;

– ее использование может быть более эргономично.

Как и в предыдущем случае, соотношение обязательных и факультативных признаков аналогично.

Наконец, по отношению к критерию высокотехнологичности знаний и навыка:

– знания, являющиеся источником принятия решений, предполагают меньшую энтропию;

– знания, являющиеся источником принятия решений, предполагают большее количество вариантов развития событий с описанием условий их наступления;

– знания, являющиеся источником принятия решений, предполагают особый алгоритм их реализации.

Первый из указанных признаков является обязательным, прочие факультативны.

Список использованных источников

1. Батурин Ю.М., Жодзишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: Юридическая литература, 1991. – 160 с.

2. Толеубекова Б.Х. Компьютерная преступность: вчера, сегодня, завтра. – Караганда, 1995. – 197 с.

3. Аубакирова А.А. Методика расследования компьютерных преступлений. – Алматы, 2005. – 96 с.

4. Россинская Е.Р. Теория информационно-компьютерного обеспечения криминалистической деятельности: монография. – М.: Проспект, 2022. – 256 с.

5. Усов А.И. Концептуальные основы судебной компьютерно-технической экспертизы: дис. ... докт. юрид. наук. – М., 2002. 402 с.

6. Нугманова А.Т. Преступления в сфере высоких информационных технологий: теория и практика их расследования на первоначальном этапе: дис. ... канд, юрид. наук. – Караганда, 2007. – 155 с.

7. Сырбу А.В. Процессуальный порядок получения и использования информации с технических каналов связи в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Караганда, 2005. – 172 с.

8. Зворыкин А.А., Осьмова Н.И., Чернышев В.И., Шухардин С.В. История техники. – М: Наука, 1962. – 772 с.

9. Некрасов С.И., Некрасова Н.А. Философия науки и техники: тематический словарь-справочник: учебное пособие. – Орёл: ОГУ, 2010. – 289 с.

10. Technology // Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica Inc., 2016. Web.

11. Griffin, M. Total Information Integration - the Nevada Experience // Proceedings of the National Court Technology Conference. – Kansas City. – 2003. – P. 29–37.

12. Ажибеков М.К. Национальные интересы в обеспечении информационной безопасности / М.К. Ажибеков // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2022. – № 1 (70). – С. 307–313.

Сведения об авторах

Корякин Илья Петрович – доцент кафедры криминалистики Костанайской Академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, д.ю.н.

Шульгин Евгений Петрович – доцент кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, к.ю.н., майор полиции.

Корякин Илья Петрович – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы криминалистика кафедрасының доценті, з.ғ.д.

Шульгин Евгений Петрович – Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық процесс кафедрасының доценті, з.ғ.к., полиция майоры.

Koryakin Ilya Petrovich – associate professor of criminology department of Kostanay academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Doctor of Law.

Shulgin Evgeny Petrovich – Associate professor of the Department of Criminal Procedure of the Karaganda Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, candidate of law, police major.

УДК 347.963
МРНТИ 10.71.43

А.Қ. Шалғынбаев[1], О.Б. Хусаинов[2]

[1]Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы
Алматы академиясы, Алматы, Қазақстан
[2]Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті Сорбонна-Қазақстан институты,
Алматы, Қазақстан

ҰРЛАНҒАН ҚАРУ ЖАРАҚТАРДЫ ІЗДЕУДЕ ТЕРГЕУ ЖӘНЕ АНЫҚТАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ӨЗАРА БІРЛЕСКЕН ІС-ӘРЕКЕТ АЛГОРИТМІ

Ұрланған атыс қаруы мен оқ-дәрілерді іздеу заңнамада көзделген тергеуші мен анықтау органының іздестіру қызметінің бір бөлігі ретінде, ұрланған атыс қаруы мен жарақтарын қылмыстық айналымнан алып табуға бағытталған.

Мақалада ұрланған қарудың іздеудің объектілері мен субъектілері, жеке тергеу әрекеттерінің тактикасы және тергеушінің анықтау органымен іздеу процесінде өзара әрекеті туралы түсінік берілген. Ұрланған қаруды іздестірудің қылмыстық-құқықтық және жедел-іздестіру сипаттамасы, іздестіру субъектілерінің функцияларын нақтылау, олардың іздестіру және тергеу әрекеттерінің тиімділігін қамтамасыз етудегі рөлі берілген. Ұрланған қару мен оқ-дәрілерді іздестіруді жүргізуде анықтау және табу жолдарының бағыттары көрсетілген.

Ұрланған қару мен оқ-дәрілерді іздестіруде ішкі істер органдары қызметін жақсарту мақсатында оларды іске асыруда және қылмыстарды тергеу кезінде іздестіру қызметінің нәтижелігін арттыруға ықпал ететін ұйымдастырушылық сипаттағы тиісті ұсынымдар беріледі.

Түйінді сөздер: қару-жарақ, оқ-дәрілер, іздеу объектілері мен субъектілері, жымқыру, тергеуші, анықтау органы, қылмыстық-құқықтық және жедел-іздестіру сипаттамасы.

Алгоритм взаимодействия органов дознания и следствия по розыску похищенного оружия и боеприпасов

Розыск похищенного огнестрельного оружия как часть предусмотренной законодательством розыскной деятельности следователя и органа дознания, направленной на отыскание, изъятие из преступного оборота похищенного огнестрельного оружия и боеприпасов.

В статье даны понятие объектов и субъектов розыска похищенного оружия, тактики отдельных следственных действий и взаимодействия следователя с органом дознания в процессе розыска. Даны уголовно-правовая и оперативно-розыскная характеристика розыска похищенного оружия, в конкретизации функции субъектов розыска, их роли в обеспечении эффективности розыскных и следственных действий. Приведены направления выявления и определения путей ведения розыска похищенного оружия и боеприпасов.

В целях улучшения деятельности органов внутренних дел по розыску похищенного оружия и боеприпасов в статье даются соответствующие рекомендации организационного характера, что их реализация будет способствовать повышению результативности розыскной деятельности при расследовании преступлений.

Ключевые слова: оружие, боеприпасы, объекты и субъекты розыска, похищение, следователь, орган дознания, уголовно-правовая и оперативно-розыскная характеристика.

Algorithm of actions of bodies of inquiry and investigation in interaction to search for stolen weapons and ammunition

The search for stolen firearms as part of the investigative activity of the investigator and the body of inquiry provided for by the legislation, aimed at finding and removing stolen goods from criminal circulation firearms and amminition.

The article gives the concept of objects and subjects of the search for stolen weapons, tactics of individual investigative actions and interaction of the investigator with the body of inquiry in the search process. Criminal-legal and operational-investigative characteristics of the search for stolen weapons are given, in specifying the function of the subjects of the search, their role in ensuring the effectiveness of investigative and investigative actions. Directions for identifying and determining ways to conduct a search for stolen weapons and ammunition are given.

In order to improve the activities of the internal affairs bodies in the search for stolen weapons and ammunition, the article provides relevant organizational recommendations that their implementations will contribute to improving the effectiveness of investigative activities in the investigation of crimes.

Keywords: weapons, ammunition, objects and subjects of search, abduction, investigator, body of enquiry, criminal-legal and operational-search characteristics.

Қазақстан Республикасының 1998 жылғы желтоқсанның 30-ында қабылданған «Жекелеген қару түрлерінің айналымына мемлекеттік бақылау жасау туралы» Заңында көрсетілген заттарға анықтамалар берілген. Осыған байланысты қаруға конструкциялық жағынан алдында тірі немесе өзгеде нысананы зақымдауға, сондай-ақ белгі беруге арналған құрылғылар мен заттар жатады. Өзінің бағытталған мақсаты мен негізгі өлшемдері, сипаттамалары бойынша қару: *жауынгерлік қол атыс қаруы мен суық қару; азаматтық қару; қызметтік қару* болып бөлінеді.

Жауынгерлік қол атыс қаруына – оқ дәрі немесе өзге де снаряд куатының әсері нәтижесінде ұңғы оқпанынан оқты, снарядты, гранатаны ұшырып шығаратын қарулар(автоматтар, карабиндер, винтовкалар, пистолеттер, пулеметтер т.б.) жатады.

Суық қаруға – нысананы тікелей зақымдайтын, құралы адамның бұлшық еті күшінің көмегімен қозғалысқа келтірілетін қарулар жатады.

Азаматтық қаруға Қазақстан Республикасының азаматтары өзін-өзі қорғауға қажетті: *спортпен шұғылдану және аң аулау* мақсатында пайдаланатын қарулар жатады. Азаматтық қару былайша бөлінеді:

- өзін-өзі қорғау қаруы; тегіс, ұзын ұңғылы, оның ішінде Қазақстан Республикасы азаматтарының денсаулығын сақтау саласында басшылықты жүзеге асырған уәкілетті орталық атқарушы органның нормаларына сәйкес келетін, жарақат салатын, әсер ететін патрондары бар атыс қаруы;

- Қазақстан Республикасы азаматтарының денсаулығын сақтау саласында басшылықты жүзеге асырған уәкілетті орталық атқарушы органның нормаларына сәйкес келетін, жарақат салатын, газбен немесе сәулелі дыбыспен әсер ететін патрондары бар ұңғысыз атыс қаруы;

- газды қару - Қазақстан Республикасы азаматтарының денсаулығын сақтау саласында басшылықты жүзеге асырғануәкілетті орталық атқарушы органы қолдануға рұқсат еткен көз жасын ағызатын және тітіркендіретін заттармен оқталған газды, оның ішінде патрондармен қоса пистолеттер мен револьверлер, механикалық тоңазытқыштар, аэрозольды және басқа да құрылғылар жатады. *Спорттық қаруларға:* 1) ойық ұңғылы атыс қаруы; 2) тегіс ұңғылы атыс қаруы; 3) сұқпа суық қару; 4) үрлемелі куаты 25 Дж-дан жоғары пневматикалық қару жатады.

Аңшылық қаруларға: 1) ойық ұңғылы атыс қаруы; 2) тегіс ұңғылы, оның ішінде ойық бөлігінің ұзындығы 140 милиметрден аспайтын атыс қаруы; 3) аралас (ойық және тегіс ұңғылы) оның ішінде алмалы салмалы және жиналмалы ойық ұңғылы атыс қаруы; 4) үрлемелі куаты 25 Дж-дан аспайтын пневматикалық қару; 5) сұқпа суық қару; 6) белгі беретін қарулардан тұрады.

Қызметтік қаруға мемлекеттік органдардың мемлекеттік қызмет туралы заңға сәйкес қызметі мемлекеттік қызметшілердің жоғары немесе бірінші санаттарына жатқызылған лауазымды адамдардың, Қазақстан Республикасы Парламенті депутаттарының, судьялардың, прокурорлардың жеке басының, сондай-ақ ұйымдардың оларға заңмен жүктелген немесе өз жарғыларында көзделген, азаматтардың өмірі мен денсаулығын, меншікті қорғау, қоршаған орта объектілерін және табиғи ресурстарды, бағалы және қауіпті жүктердің, арнаулы корреспонденциялардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында пайдалануға арналған қару жатады. Қызметтік қаруға қысқа ұңғылы тегіс және ойық ұңғылы қаруы, сондай-ақ ұзын ұңғылы тегіс және ойық ұңғылы қару жатады.

Осы қару түрлеріне біз сипаттама бере отырып біз қаруды, оқ-дәрілерді, жарылғыш заттар мен жарылыс құрылғыларын жымқыру не қорқытып алуға қатысты қылмыстық құқықтық және іздестіру сипатамасынтолық ашып қарастырамыз. Сонымен қаруды, оқ-дәріні, жарылғыш заттар мен жару құрылғыларын жымқыру не қорқытып алу жолымен иелену көп жағдайларда кісі өлтіру үшін жүзеге асырылады. Осыған қарай*қылмыстардың объектісі* ретінде ол қоғамдық қауіпсіздік, ал *қосымша тікелей объектісі* адамдардың өмірі мен денсаулығы болып табылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың *заты*–қару, оқ-дәрі, жарылғыш заттар және жарылғыш құрылғылар, суық қару болып табылады. *Объективтік жағынан* қылмыстық құқық бұзушылық атыс қаруын, оның жинақтаушы бөлшектерін, оқ-дәріні, жарылғыш заттар мен жару құрылғыларын жымқыру не қорқытып алу арқылы сипатталады. Қаруды, оқ - дәріні, жарылғыш заттар мен жару құрылғыларын жымқыру деп кінәлінің кез келген тәсілмен заңсыз қолға түсірген осы заттарды өзінің иеленуі немесе оларды басқа адамға беруі, сондай-ақ оларға өз білгені бойынша билік жүргізуі болып табылады. Жымқырудың тәсілі әр түрлі жасырын, ашық, күш қолданып, алдау немесе сенімге қиянат жасау болуы мүмкін. Жымқыруға байланысты пайда болған құрам – материалдық болады, қылмыс талан -тараж арқылы иелік еткен уақыттан бастап аяқталған деп саналады. Ал қорқытып алу–яғни бөтеннің қаруын, оқ - дәріні, жарылғыш заттар мен жару құрылғыларын күш қолданумен не бөтен мүлікті жоюмен немесе бүлдірумен қорқыту арқылы, сол сияқты жәбірленуші немесе оның жақындарының мүдделеріне елеулі зиян келтіруі мүмкін өзге де мәліметтерді жариялау арқылы талап етуі болып табылады. Қорқытып алу формальдық құрамға жатады. Қорқытып талап ету уақытынан бастап ол қылмыс аяқталған деп танылады. Қылмыстық құқық бұзушылық материалдық – формальдық құрамға жатады. Қаруды, оқ - дәріні, жарылғыш заттар мен жару құрылғыларын жымқыруға салу материалдық, ал осы көрсетілген заттарды қорқытып талап ету формалдық құрамға жатады және қылмыс кінәлінің көрсетілген заттарды алған немесе оларға иелік еткен немесе қорқытып талап еткен уақытынан бастап аяқталған деп танылады. Қылмыс құқық бұзушылық *субъективтік жағынан* тікелей қасақаналықпен жүзеге асырылады. Кінәлі адам қаруды, оқ-дәріні жарылғыш заттар мен жару құрылғыларын жымқыруды немесе қорқытып алатынын сезеді және осы әрекеттерді жүзеге асыруды тілейді. Қылмыстық құқық бұзушылықтың *субъектісі* – 14-ке толған, есі дұрыс адам.

Жоғарыда айтылғандары ескере отырып, біз қылмыстық заңда нормалардың тұтас жүйесі көрсетілгені, олар нақты қолданылған жағдайда, біздің елімізде қару-жарақтың заңсыз айналымы мен жымқыруына, қорқытып алуына қарсы тиімді күрес жүргізуге мүмкіндік береді. Тәжірибеде қару-жарақты жымқыру не қорқытып алуға қарсы күресті реттейтін нормалардың болуына қарамастан күрделі қиындықтарға әкеп соқтырып отыр. Мысал ретінде, 2022 жылдың қаңтарында орын алған жаппай тәртіпсіздік кезіндеАлматы мен Жамбыл облысы Полиция департаментінен 800 қару ұрланғанолар: 262 – автомат, 501 – тапанша, 12 – гранатомёт, 1 пулемёт және 60 мың оқ-дәрілер. Барлығы ұрланған қарудың саны – 3000, ал табылған қарудың саны – 771 құрайды, ұрланған қаруды өз еркімен тапсырған адамдар қылмыстық және әкімшілік жауаптылыққа тартылмайды делінген Парламент отырысында [1].

Осы қылмыс түрімен құқық қорғау органдарының ішінде полиция қызметкерлерінің (тергеуші мен анықтау органы) әрекет ету алгоритміне тоқтайық.Тергеушінің өзі тергеп-

тексеретін істер бойынша анықтау органдарының тергеп-тексеріліп жатқан іске қатысты жедел есепке алу істерімен және жасырын тергеу әрекеттерінің материалдарымен танысуға, оларды белгіленген тәртіппен осы іске қосып тігу үшін талап етіп алдыруға, анықтау органдарына орындау үшін міндетті, іздестіру, тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар мен нұсқаулар беруге және олардан тергеу әрекеттерін жүргізуге жәрдемдесуді талап етуге құқығы бар [2]. Бұл ретте ол іздестіру сипатындағы іс-шараларды жүргізуден өзін-өзі ажыратпай, жымқырылған қарудың тұрған жерін өзі анықтап және оны алып қою үшін барлық мүмкін шараларды қабылдауы тиіс.Тергеушінің ұрланған қаруды іздеу жұмысы қылмыстық процестік заңы аясында жүзеге асырылады. Заң шығарушы анықтау органдарына жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізуді, ал тергеушінің іздестіру әрекеттерін қолдануын қылмыстық процестік заңында көзделген деп ажыратады. Біз осы жерде тергеуші мен анықтау органының өзара қару-жарақты іздестіру кезінде жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізудің әдістері мен тәсілдерінің ерекшелігіне байланысты екенін білдіреді. Сонымен іздестіру шаралары (іс-шаралары) – анықтау органының қылмыстық процесті жүргізетін органнан жасырынып жүрген және (немесе) қылмыстық жауаптылықтан жалтарып жүрген адамдардың, хабарсыз кеткен адамдардың, іс үшін маңызы бар нәрселер мен құжаттардың тұрған жерін анықтауға, сондай ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдарды анықтауға бағытталған, қылмыстық процесті жүргізетін органның тапсырмасы бойынша орындалатын әрекеттерінен тұрады.Қазақстан Республикасының ҚПК-нің 188-бабының 4-бөлігінде біз тергеушінің, прокурордың тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмаларын орындаған кезде анықтау органының қызметкері тергеушінің өкілеттіктерін пайдаланады және сотқа дейінгі тергеп-тексеру және жедел-іздестіру әрекеттерін жүргізе алатынын білеміз. Егер жедел-іздестіру іс-шаралары мен тергеу әрекеттері Р.С.Белкин атап өткендей, сотқа дейінгі тергеп-терсеру барысында тергеуші жүргізген іздеу мақсатында жүзеге асырылса, осы мағынада ол іздеу қызметін тергеудің элементі деп санауға болады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 291-бабында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеуді сотқа дейінгі тергеп – тексеруді бастаған ішкі істер немесе ұлттық қауіпсіздік органдары жүргізеді- деп айтылған [3].

Тергеушінің тінту іс үшін маңызы бар нәрселерді немесе құжаттарды табу және алып қою, оның ішінде тыйым салынуға жататын мүлікті табу мақсатында іздестіруді жүзеге асыру құқығы мен міндеті Қазақстан Республикасының ҚПК 252-баптың 1-бөлігінің мазмұнынан туындайды. Тергеуші және анықтау орган қызметкері жымқырылған қаруды іздеуде және барлық қажетті шараларын қабылдауда Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық актілерін: бұйрықтарды, нұсқауларды және өкімдерді басшылыққа алумен жүктеледі.Қаруды іздестіру жөнінде тергеушіжәне анықтау органының іздеу объектілері мен субъектілері туралы ұғымды ашып көрейік. Жымқырылған қаруды іздеуге қатысты мәселелерді ең алдымен, жедел-іздестіру сипаттамасы ашу барысында криминалистік ілім тұрғысынан қарау қажет. Іздеу мәселелерін арнайы зерттеген алғашқы ғалым В.И. Попов болды [4].

Оның ұстанымының негізгі ережелері:

1) Іздестіруге және тергеулікіздестіруге бөлуі, белсенді және жазбаша іздестірудің аражігін ажырату;

2) Қылмысты тергеумен қатар күдіктіні іздестіруімен жүргізуі;

3) Іздестіру болжамының ұғымын енгізу;

4) Іздестіру талаптарының маңызды рөлі;

5) Іздестіру іс-әрекеттерінің толық тізбесін келтіру.Осы көрсетілген деректер мен басқа ережелерді ұсыну арқылы В.И. Попов тергеушінің іздеу қызметі мәселесінекөп назар аударды.

Е.Ф.Коноваловтың «тергеушінің іздестіру қызметі» еңбегінде келесі нақты анықтама берілген, «*Тергеушінің іздестіру қызметі – бұл тергеу әрекеттері мен басқа да іс-шараларды жүргізу арқылы жүзеге асырылатын, қылмыстарды ашу және тергеу, тоқтатылған істер үшін маңызы бар анықталған адамдарды және басқа да белгілі объектілерді табуға бағытталған іс бойынша жұмысының бір бөлігі*» - деген [5]. Е.Ф.

Конваловтың пікірінше, іздеу объектілеріне «тек анықталған адамға, сондай-ақ іс үшін маңызы бар заттарға тергеушінің оларды дараландыруға мүмкіндік беретін мәліметтерінің болуы» деп түсіндіреді. Объектілер шеңберін тек күдіктілер ғана жаппауы керек. Е.Ф. Коновалов өзінің іздеу тізіміне келесілерді жатқызады:

- тергеушінің пікірі бойынша қылмыс жасаған белгілі адам;
- хабар-ошарсыз кеткен адам, егер ол қылмыстың құрбаны болды деп пайымдауға негіз болса;
- куәгерлер мен жәбірленушілер;
- мәйіттер мен олардың бөліктері (қаза тапқандардың жеке басы белгісіз болғанда);
- мүліктер және өзге де құндылықтар (қылмыстық жолмен жиналған ұрланғантәркіленуге жататын немесе келтірілген залалды өтеу үшін өзге де заттар);
- тергеу барысында анықталған, тұрған жері белгісіз әртүрлі заттай дәлелдемелер (оның ішінде қылмыс құралдары, өзге де заттар мен құжаттар);
- көлік құралдары (ұрланған, жымқырылған, қылмыс жасау құралы болып табылатын);
-заттай дәлелдемелер болып табылмайтын құжаттар (мысалы, қылмыскердің жеке куәлігі);
- ұрланған үй жануарлары (жылқылар, ірі қара мал және т.б.).

Алайда, Е.Ф.Коновалов бұл тізімді толық таусылған деп санамайды оның пікірінше, іс үшін белгіленген маңызы бар басқа да іздеуобъектілері бола алады.

А.С.Косенко іздестіру қызметін «әлі белгілі болмаған жағдайлар туралы ақпарат алуға» бағытталуы мүмкін деп санайды. Іздеу әрекеттерін анықтауда ол былай деп көрсетеді: «Іздеу әрекеттері – бұл тергеуші мен анықтау органы жүргізген, қылмыс жасаған адамдарды, жәбірленушілерді және куәларды, қылмыс құралдарын, өзге де дәлелді ақпарат тасығыштарды және қылмыстарды ашу және тергеу үшін қажетті объектілерді, сондай-ақ жасырынған айыпталушыларды, күдіктілерді және қылмыс жасады деп күдіктенген белгісіз адамдардыанықтауға бағытталған,бірақ заңмен реттелмеген жария әрекеттер» [6].

Біздің ойымызша, А.С. Косенко берген іздеу әрекеттерінің анықтамасында бірқатар дәлсіздіктер бар:

1) жоғарыда айтылғандай, іздеу әрекеттері қылмыстық процестік заңнамасында нақты бекітілген;

2) автор өзінің мағынасында іздестіру және жедел – іздестіру әрекеттерін теңестірді;

3) оның кейбір тергеу іс-әрекеттерін реттеуде (қарау, жауап алу, тінту, алу және т.б.) іздестіру сипатына бағыттауы;

4) іздестіру іс-шаралары тергеушінің іс бойынша жұмысының бір бөлігі болып табылатындығы.

Рас, кейіннен А.С. Косенко «...іздеу әрекеттерін жедел-іздестіру іс-шараларынан ерекшеленеді, өйткені оларды тек анықтау органы емес, сонымен қатар тергеуші де жүзеге асыра алады, жария сипатқа ие, нәтижелерді алу әдістері мен шифрлауды қажет етпейді. Іздестіру іс-әрекеттерінің нәтижелерін көрсететін материалдардың маңызы қылмыстық іске қоса тікелей тіркелуі мүмкін» - деген. А.С. Косенкода, Е.Ф. Коноваловта көрсетілгендерден басқа, іздеу объектілеріне мыналарды ұсынады: қылмыс орны; жасырынған қылмыскердің қозғалыс бағытын көрсететін іздері, жымқырылған мүлікті сату немесе сақтау орындары, тізімдемеге жататын мүліктер және т.б. Іс жүзінде мұнда екі ұғым араласады: «іздеу қызметі» және «іздеу» біздің ойымызша, мазмұны жағынан әртүрлі болып келеді.

Р.С. Белкин тергеушінің іздестіру қызметіне өзінің анықтамасын береді. Ол былай деп жазады: «Іздестіру (іздестіру қызметі) - алдын ала тергеу және анықтау органдарының міндеттері ретінде дайындалған, ойластырылған және жасалған қылмыстарды табуға, күдіктілер мен дәлелдемелік ақпараттар тасығыштарын, объектілерін (адамдар мен заттарды) іс үшін маңызы бар өзге де объектілерге қылмыстық қол сұғушылық жасаушыларды анықтау мен табуға бағытталған іс-әрекеттер.

Іздестіру объектілеріне жататындардың қатарына ол да Е.Ф. Коновалов сияқты «іздестіру субъектісінде іздеудегілерді тапқанда сәйкестендіруге мүмкіндік беретін

мәліметтері бар объектілерді жатқызады. Бұл тек адамдарға ғана емес, басқа да іздеу объектілеріне де қатысты» - деп түсіндіреді [7].

Р.С. Белкиннің іздестіру объектілерінің тізбесіне мыналар кіреді:

- адамдар: күдіктілер, айыпталушылар; бас бостандығынан айыру орындарынан немесе белгіленген тұрғылықты жерінен қашқан сотталғандар; жәбірленушілер; куәгерлер;
- мәйіттер және олардың бөлшектері;
- жануарлар (қылмыстық қол сұғу заты немесе қылмыс қаруы ретінде) және олардың бөлшектері;
- заттай дәлелдемелер (оның ішінде қылмыс жасау қаруы);
- көлік құралдары (қылмыстық қол сұғу заты немесе қылмыс құралдары ретінде);
- мүлік және өзге де құндылықтар;
- заттай дәлелдемелер болып табылмайтын жеке және өзге де құжаттар.

Р.С. Белкиннің іздеу объектілеріне тек олардың топтық тиістілігіне қатысты заттарды (мысалы, белгілі бір түрдегі құжаттар, ескерілмеген шикізаттан жасалған өнімдер және т.б.) кейде біз оларды жатқызатын топтың көлемі іздестіру объектілеріне жатқызылуы мүмкін деген ұсынысы даулы болып табылады бірақ, оларды іздеуге кедергі болмайтыны белгілі. Қалай болғанда да, ішкі істер органдарының есепке алу бөлімшелері мұндай объектілерді іздестіруді тіркеуге қабылдамайды. Қазақстан Республикасының ҚПК (180-бабы бойынша) «қылмыстық қудалау органы лауазымды адамының дайындалып жатқан, жасалып жатқан немесе жасалған қылмыстық құқық бұзушылық туралы баянаты сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастауға себептер болып табылады»-деп көрсетілген, бұл жерде іздеу объектісіне анықталған тұлғаларды алып отырмыз. Өкінішке орай, Е.Ф. Коноваловта, Р.С. Белкин де, басқа авторлар іздестіру туралы жазғанда ұрланған және жымқырылған қаруды іздеу объектілерінің тізіміне жатқызбайды. Іздеуге жататын объектілердің шеңбері біздің ойымызша, жоғарыда көрсетілгендермен ғана шектей алмайды, алайда оның орны кеңейтілуі керек. Мұндай кеңейту шекараларының шегі объектінің қоғамға қауіптілігіне, заттай дәлел ретінде оның тергеу үшін маңыздылығына, оны заңсыз айналымнан алып және кейіннен жою қажеттілігіне жүгінуден тұрады. Сондықтан іздеу объектілеріне жымқырылған қару жарақтарды жатқызуға болады.

Жымқырылған қарудың нақты түрін іздестіру әрекетінің объектісі деп тану қажетті шарт, себебі жеке айқындылығымен көрініс табады: осы қару туралы белгілі бір деректердің болуы (маркасы, түрі, шығарылған жылы, атауы, зауыттық нөмірі және басқа да жеке белгілері). Осы іздеу объектісін табу мен сәйкестендірудің тиімділігін қамтамасыз етудің маңызды шарттары ретінде ұрланған жерлер, жымқырылған қаруды қолдану орнындары (қылмыс жасау) оқтар, гильзаларжәне атыс іздерінің болуы немесе тіркелген қарудың нөмірі, тіркеу мақсатымен оны ату кезінде қару-жарақтың оқтары мен гильзалардың үлгілері жатады.

Іздестіруге жататын объектілердің шеңбері толық жинақталған қарумен және штаттық қарумен ғана шектелмейді. Біздің ойымызша, іздеу объектілеріне ішіне қосымша мыналар жатады:

-артынан қару жиналатын ұрланған жеке нөмірлік бөлшектер;

-қару-жарақтар-алмастырғыштар;

-жекелеген құрамдас қару-жарақтарды жатқызуға болады.

Бірқатар жағдайларға байланысты дайындалған қылмыстық әрекеттердің жолын кесу тактикасына тәуелді болып келеді (ақпараттарды алу тәсілі, шабуыл жасаудың жағдайы) [8, 130 б.].

Америка Құрама Штаттарының 12 штаты мен Колумбия округі атыс қаруының иелерінің қару жарақтың жоғалуы немесе ұрлануы туралы құқық қорғау органдарына хабарлауды талап етеді [9]. Мұндай заңдары бар көптеген юрисдикциялар адамдардан барлық атыс қаруларының жоғалғаны немесе ұрланғаны туралы хабарлауды талап етеді, дегенмен мемлекеттік заңдар анықтау мен хабарлама арасындағы уақыт ұзақтығымен ерекшеленеді.

Қару-жарақтың заңсыз айналымына жол бермеу арқылы жоғалған немесе ұрланған қару туралы міндетті хабарлама зорлық-зомбылықты төмендететінін бағалау үшін қылмыстық қаруды бақылау деректерін [10], сондай-ақ кісі өлтіру немесе зорлық-зомбылық деңгейінің өзгеруі арқылы себеп-салдарлық байланыс туралы қорытынды жасауға болады.

Енді ұрланған қаруды іздестіру субъектілері ретінде анықтау органдарына (ішкі істер органдары, ұлттық қауіпсіздік органдары, Қазақстан Республикасы қарулы күштерінің әскери полиция органдары,ұлттық қауіпсіздік комитетініңәскери полиция органдары,ұлттық қауіпсіздік комитетінің шекара қызметі, Қазақстан Республикасы дипломатиялық өкілдіктері, Қазақстан Республикасы мемлекеттік күзет қызметі) кіреді. Қылмыстық процестік заңында анықтау органы ретінде криминалды полиция және әкімшілік полициясына бөлетін тарау жоқ. Сондықтан анықтау органы ретінде криминалдық полиция құрамына кіретін: жеке тұлғаға қатысты, меншікке қатысты, «К» және іздеу бөлімі, экстремизмге және есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі бөлімшелерден, жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыратын өзге де бөлімшелер, олардың міндетіне алдын ала тергеу жүргізу үшін міндетті істер бойынша ұрланған қаруды іздестіру, қылмыстардың алдын алу, жолын кесу және ашу кіреді. Жымқырылған қаруды іздестіруде анықтау органы ретінде әкімшілік полициясының құрамына кіретін: жергілікті полиция қызметіне, азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау бөлімшелеріне, көші-қон полициясына, айдауылдау қызметіне, арнаулы мекемелерде және қоғамдық тәртіпті сақтауды жүзеге асыратын өзге де бөлімшелерден көмек алдыра алады. Егер криминалдық полиция қызметі қару ұрлығы фактісі бойынша негізгі жұмысты жүзеге асырса, ал жергілікті полиция қызметі қосымша жұмысты ақпарат жинауға және т.б. көмек көрсетеді. Құқық қорғау органдарының басқа да жедел аппараттарымен өзара іс-қимыл жасай отырып, жедел ақпараттың тұрақты алмасуын қамтамасыз ететін криминалдық полиция бөлімдері олар жедел жағдайға байланысты бірлескен талдау жасай отырып, ұрланған қарудың таралуына қарсы іс-шараларды жүргізуде дұрыс бағыт беретіні сөзсіз.

Осы қылмыс түріне сәйкес ішкі істер органдары қызметкерлеріне мынандай нұсқаулықтар беруге болады:

1) қаруланған қылмыстық топтардың қызметінің жолын кесу және алдын алу, оларда заңсыз сақталған қаруды алып қою;

2) мемлекетаралық деңгейде қарудың таралу арналарын анықтау және жолын кесу;

3) атыс қаруын, оның оқ-дәрілерін сақтау және пайдалану орындарын тексеру, сондай-ақ қару қолданылатын объектілердің үстінен бақылау жасау.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, жымқырылған қаруды іздеудің анықтамасын тұжырымдаймыз. Жымқырылған қаруды іздестіру деп тергеуші мен анықтау органының ұрланған қаруды (*жауынгерлік қол атыс қаруы; азаматтық қару; қызметтік қару)* және қарудың (оның дайындамаларын, бөлшектерін) және оқ-дәрілерін (олардың бөліктерін) заңсыз қылмыстық айналымынан алуға бағытталған өзара бірлескен іс-әрекет алгоритмі деп түсінеміз.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/new (дата обращения: 14.05.2022).

2. Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.

3. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.

4. Попов В.И. Розыскная работа следователя. – М.: Метод. Совет Прокуратуры СССР, 1950.

5. Коновалов Е.Ф. Розыскная деятельность следователя. – М.: Высшая школа МВД СССР, 1973. С. 5.

6. Косенко А.С. Розыскные действия в советском уголовном процессе: Учебное пособие. – Хабаровск: Хабаровская ВШ МВД СССР, 1989. – С. 11.

7. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. – М.: Юридическая литература, 1987. – С. 181.

8. Сайтбеков А.М. Организация оперативно-розыскной деятельности по противодействию преступлений террористической и экстремистской направленности // Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – №2 (67) 2021. – С. 128-137

9. Braga, Anthony A., Garen J. Wintemute, Glenn L. Pierce, Philip J. Cook, and Greg Ridgeway, “Interpreting the Empirical Evidence on Illegal Gun Market Dynamics,” Journal of Urban Health, Vol. 89, No. 5, 2012, pp. 779–793.

10. Krouse, W. J., Gun Control: Statutory Disclosure Limitations on ATF Firearms Trace Data and Multiple Handgun Sales Reports, Washington, D.C.: Congressional Research Service, 7–5700, 2009.

List of sources used

1. https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/new-details/id49337/1/1

2. Qazaqstan Respublikasynynң qylmystyq procestik kodeksi 2014 zhylgy 4 shildedegi № 231-V QRZ.

3. Qazaqstan Respublikasynyn qylmystyq kodeksi 2014 zhylgy 3 shildedegi № 226-V ҚRZ.

4. Popov V.I. Rozysknaya rabota sledovatelya. M.: Metod. Sovet Prokuratury SSSR, 1950.

5. Konovalov E.F. Rozysknaya deyatel'nost' sledovatelya. M.: Vysshaya shkola MVD SSSR, 1973. S. 5.

6. Kosenko A.S. Rozysknye dejstviya v sovetskom ugolovnom processe: Uchebnoe posobie. Habarovsk: Habarovskaya VSH MVD SSSR, 1989. S. 11.

7. Belkin R.S. Kriminalistika: problemy, tendencii, perspektivy. Obshchaya i chastnye teorii. M.: YUridicheskaya literatura, 1987. S. 181.

8. Sajtbekov A.M. Organizaciya operativno-rozysknoj deyatel'nosti po protivodejstviyu prestuplenij terroristicheskoj i ekstremistskoj napravlennosti // Qazaqstan Respublikasy IIM Almaty akademiyasynyn gylymi enbekteri., №2 (67) 2021. – S. 128-137

9. Braga, Anthony A., Garen J. Wintemute, Glenn L. Pierce, Philip J. Cook, and Greg Ridgeway, “Interpreting the Empirical Evidence on Illegal Gun Market Dynamics,” Journal of Urban Health, Vol. 89, No. 5, 2012, pp. 779–793.

10. Krouse, W. J., Gun Control: Statutory Disclosure Limitations on ATF Firearms Trace Data and Multiple Handgun Sales Reports, Washington, D.C.: Congressional Research Service, 7–5700, 2009.

Авторлар туралы мәліметтер

Шалғынбаев Алмаз Құлбекұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы жедел-іздестіру тактикасы және арнайы техника кафедрасының доценті, полиция полковнигі.

Хусаинов Олег Баяхметович – Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Сорбонна-Қазақстан институтының халықаралық құқық кафедрасының доценті., заң ғылымдарының кандидаты.

Шалгынбаев Алмаз Кулбекович – доцент кафедры оперативно-розыскной тактики и специальной техники Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, полковник полиции.

Хусаинов Олег Баяхметович – доцент кафедры международное право института Сорбонна-Казахстан КазНПУ им. Абая, кандидат юридических наук.

Almaz K. Shalgynbayev – Associate Professor of the Department of Operational-Investigative Tactics and Special Equipment of the Makan Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Police Colonel

Khussainov O.B. – Associate Professor of the Department of International Law of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan KazNPU named after. Abay.

УДК 343
МРНТИ 10.79. 51

A.G. Kan[1], A.N. Tsoi[2], A.B. Izbasova[3]

[1]Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Almaty, Kazakhstan
[2]Caspian Public University, Almaty, Kazakhstan
[3]Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

FEATURES OF INTERROGATION IN THE INVESTIGATION OF CYBERCRIMES

Cybercrime is a broad area of criminalization, including acts against the confidentiality, integrity, and availability of computer data or systems; acts involving the use of a computer for personal or financial gain, or causing personal or financial harm; and acts involving the content of computer data. The article analyzes the ratio of criminal cases in which the guilty persons are brought to criminal responsibility, and recorded incidents of information security. The authors consider the features of the interrogation of various categories of persons in the investigation of cybercrime.

Key words: cybercrime, interrogation, obtaining testimony, information security, Internet technologies, computer data.

Особенности проведения допроса при расследовании киберпреступлений

Киберпреступность представляет собой широкую область криминализации, включая деяния, направленные против конфиденциальности, целостности и доступности компьютерных данных или систем; деяния, предполагающие использование компьютера в целях извлечения личной или финансовой прибыли, или причинения личного или финансового вреда; и деяния, связанные с содержанием компьютерных данных. В статье проведен анализ соотношения уголовных дел, по которым виновные лица привлечены к уголовной ответственности, и зафиксированных инцидентов информационной безопасности. Авторами рассмотрены особенности проведения допроса различных категорий лиц при расследовании киберпреступлений.

Ключевые слова: киберпреступление, допрос, получение показаний, информационная безопасность, интернет-технологии, компьютерные данные.

Киберқылмыстарды тергеу кезінде жауап алу ерекшеліктері

Киберқылмыс – криминализацияның кең саласы, оның ішінде құпиялылыққа, тұтастыққа, сондай-ақ компьютерлік деректердің немесе жүйелердің болуына қарсы әрекеттер; компьютерді жеке немесе қаржылық пайда алу үшін пайдалануды көздейтін немесе жеке немесе қаржылық зиян келтіретін әрекеттер; компьютерлік деректердің мазмұнымен байланысты әрекеттер. Мақалада кінәлі адамдар қылмыстық жауапкершілікке тартылған қылмыстық істердің арақатынасы талданады, сондай-ақ ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету оқиғалары тіркеледі. Авторлар киберқылмыстарды тергеу кезінде әртүрлі санаттағы адамдардан жауап алу ерекшеліктерін қарастырады.

Түйінді сөздер: киберқылмыс, жауап алу, айғақтар алу, ақпараттық қауіпсіздік, Интернет технологиялары, компьютерлік деректер.

Cybercrime is a broad area of criminalization, including acts against the confidentiality, integrity and availability of computer data or systems; acts involving the use of a computer for personal or financial gain, or causing personal or financial harm; and acts related to the content of computer data [1].

According to legal statistics for the period from 2015 to 2019, 18,063 criminal offenses in the field of informatization and communications, including other crimes using information technologies, were registered in Kazakhstan. By year, the situation is as follows: in 2015, 663 crimes were registered, in 2016 - 1705, in 2017 - 2818, in 2018 - 5101, in 2019 - 9164 [2]. Analysis of these data indicates a steady increase in criminal offenses in this area.

The analysis of the ratio of criminal cases in which the guilty persons are brought to criminal responsibility and recorded information security incidents. In 2015, for 152 crimes, the guilty persons were brought to criminal responsibility, of which 132 were sent to court, 20 were terminated on non-rehabilitative grounds, which is equivalent to 0.8% of all registered information security incidents for the specified period. Accordingly, by year the picture is as follows, namely in 2016 - 78 cases (to court - 38; terminated - 40) (0.4%), in 2017 - 207 (to court - 113; terminated - 94) (1%), in 2018 – 979 (to court – 379; terminated – 600) (5%), in 2019 – 1488 (to court – 567; terminated – 921) (7.3%).

One of the main reasons for such low rates in the disclosure and investigation of cybercrime is the low level of training of law enforcement officers in the investigation of criminal offenses in the field of informatization and communications.

The above problem concerns not only our country, it exists all over the world. At present, it is impossible to control cybercrime, but it is necessary to increase the practice in the investigation of these crimes. In this regard, the prosecution authorities need to take all measures aimed at thoroughly studying and increasing the practice of investigating cybercrime.

The above indicates the existing problems associated with the disclosure and investigation of cybercrime.

Given that an important tool in the disclosure and investigation of crimes, including in the field of cybercrime, is interrogation. The article discusses the features of interrogation in the investigation of cybercrime.

Practice shows that in the process of investigating criminal offenses, interrogation is the most common investigative action. Dozens and sometimes hundreds of citizens are interrogated in each criminal case: victims and witnesses, suspects and accused. Despite the successes in the study of material evidence using special scientific knowledge, the testimonies of citizens obtained during interrogation still remain the main sources of evidence about the event under investigation, its participants and the circumstances that contributed to the commission of a criminal offense.

Along with this, interrogation is not only the most common investigative action, but also one of the most complex investigative actions. Its effectiveness consists of a number of objective and subjective factors that can be reduced to two components of a single whole: strict observance of the law and professional skill of the investigator, including his tactical and forensic knowledge and skills [3, p.5].

The procedural procedure for conducting interrogation is regulated by Chapter 26 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan [4].

When conducting interrogations in the investigation of cybercrime, it is necessary to:

- identify all persons present at the scene of the search (witnesses, suspects, etc.), fix their whereabouts at the time of the appearance of the investigative and operational group;

- Use predefined lists of issues to obtain the necessary information (while respecting departmental instructions and existing legislation, for example, reading out to the suspect his rights or warning him of the right not to testify against himself). The necessary information includes:

- information about the purpose of using the device / system (for example, for the purpose of accounting);

- information about the owner and / or user of the device / system, as well as passwords, logins and data about the Internet service provider;

- passwords for access to the system, programs and data. A single person can have multiple passwords (for example, BIOS password, logon or network password, Internet connection password, application password, passphrases for programs, passwords for e-mail, organizer or contact list);

- information about unique algorithms for ensuring security or data destruction;

- information about accounts in "VKontakte", "Facebook", "Instagram" and other social networks;

- information about external data storage devices;

- instructions for the hardware or software installed on the computer;

During the questioning of witnesses (employees of the organization, service personnel), the following questions must be answered:

- whether there has previously been theft of information contained on an electronic medium;

- any of the employees of the organization or service personnel showed interest in the contents of garbage containers (baskets, bags, etc.);

- whether any of the workers committed unreasonable manipulations with information;

- whether there were violations of the specified mode of operation of computer systems or other means of computer equipment, unjustified loss of data arrays;

- the means of protection of computer equipment did not work;

- Whether in the room where the computer equipment is located, unauthorized persons (electrician, plumber, radio telemaster, signalman, inspector of the state supervision, energy supervision, non-departmental security, sanitary and epidemiological station, etc.) appeared;

- whether the rules for keeping logs of the operating time of computer systems were violated (if there were any, who allowed them);

- whether there were unreasonable manipulations with information (change, erasure without serious reasons);

- Whether there were persons who, for no apparent reason, worked overtime;

- whether anyone has shown interest in information that is not related to their direct activities;

- Whether the persons who have visited, without good reason, other units and services of the organization in which the computer networks are located are known;

- Whether the complainants had been monitored by their activities;

- Whether there were persons expressing dissatisfaction with the routine of work;

- Whether there were persons who allowed negligence when working with computer equipment;

- where else are the computers located (in cases where the computers are connected to the network, some of the computers may be located in another room, in another city);

- whether management and technical procedures meet the requirements of computer security;

- Whether there have been any cases of wiretapping [5, p. 61].

These questions, with some reservations, may also be asked of victims.

In the process of interrogating system administrators, you should find out:

- rules for keeping logs of operators, the procedure for receiving and delivering shifts, the mode of operation of operators;

- the procedure for identifying operators;

- rules for the operation, storage, destruction of computer printouts (listings), the category of persons who have access to them;

- the procedure for access to the premises where computer equipment is located, the category of workers allowed to work with it.

- the list of software used and its classification (licensed, proprietary);

- Protection of programs, individual computer devices, the frequency of their changes;

- technical characteristics of the computer network (if any), who is the network administrator;

- the procedure for purchasing and maintaining software;

- the existence of identification programs, the presence in working programs of special protocol files that record the entry into the computer of users, what is their content.

- availability of special technical means of information protection;

- the procedure for user access to a computer network;

- the procedure for identifying computer users;

- the working day of users of the computer network;

- the procedure for access of employees to computer equipment outside working hours;

- the procedure for assigning and changing user passwords;

- characteristics of data protection measures.

- what operating systems are installed on each computer;

- the software used on them;

- names and types of computer security and encryption programs used;

- places of storage of computer data and their backup copies;

- codes and passwords of system administrators and users, access to shared files, etc.

- a list and technical characteristics of computer equipment installed in the organization, as well as a list of protective technical means;

- periodicity of maintenance, preventive and repair work;

- information on recent cases of equipment failure; - cases of illegal connection to telephone lines, installation of any additional electrical equipment.

The managers of the computer center or the heads of the enterprise (organization) should find out:

- Whether the institution has special services for the operation of networks and security services, their composition and responsibilities;

- whether system protection programs are certified;

- organizational structure of the computer center;

- whether technical devices of computer technology are certified;

- whether there are internal rules for the operation of computers and networks, what is the procedure for familiarizing with them and monitoring their implementation;

- which employees of the institution (organization) were dismissed within the period of interest and for what reasons;

- whether there were previous cases of illegal entry into the premises where computer equipment is installed, unauthorized access to computer information, etc. [6, p. 121].

The search for suspects is better to start with the personnel who maintained the hacked computer systems or networks. First of all, these are their developers, in the second - managers, programmers, information security specialists and other persons who had access to computers. The practice of investigations shows that the more complex the method of hacking a computer system or network, the easier it is to identify the circle of suspects due to the limited number of specialists with an appropriate level of specialized knowledge in the field of high technologies.

When questioning a suspect, the following circumstances are specified:

- how there was penetration into the room where computer equipment is installed (in the case of direct access) or a connection to a computer network;

- from whom and how information about the information stored on the computer is obtained;

- from whom information was obtained on the measures used to protect computer information and ways to overcome it; - how the physical, technical and software protection of computer information was overcome;

- how unlawful access to computer information was carried out; What hardware and software tools were used;

- Whether computer information has been illegally copied; What media were used;

- to whom the information obtained as a result of unlawful access to computer information was transferred; For what purpose;

- how traces of unauthorized access to computer information were destroyed;

- How often there was unauthorized access to computer information;

- Whether the suspect is aware of the persons engaged in such activities; What relationship the accused has with them and what he knows about them;

- Whether the suspect's functional duties include working with computer information; what kind of information he has the right to work with;

- Does the suspect, by virtue of his official position, have the right of access to the information called?

- Whether the suspect is aware of the fact that the information he has generated is protected by law (its use has been restricted to a certain number of persons);

- whether the suspect knew about the content of the information that he caused and destroyed, blocked, modified, copied;

- What is the pursuit of the purpose in the commission of such an act;

- who knew (guessed) about the committed act; who saw the suspect at the time of the unlawful access to computer information; - whether the suspect knew who is the legal owner (possessor) of the information to which the unauthorized access was carried out;

- how the information received was used; - Who assisted the suspect in the commission of this act;

- How other persons were assisted in providing unauthorized access to computer information; - Who initiated the commission of the act;

- how the roles were distributed, who exactly performed these roles.

list of sources used

1 Nomokonov V.A. Cybercrime as a new criminal threat // Criminology: yesterday, today, tomorrow. - 2012. - № 1 (24). - S. 45-55.

2 Data of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan // https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru

3 Kan A.G. Interrogation in the pre-trial investigation of a criminal case: ucheb.posobie. – Almaty, 2015. – 142 p.

4 Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan of July 4, 2014 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231

5 Belevsky R.A. Methods of investigation of crimes related to non-legal access to computer information in computer networks // Dis. ... k.yu.n. Spb., 2006. – 165 p.

6 Mazurov I.E. Methods of investigation of embezzlement, committed with the use of Internet technologies // Dis. ... k.yu.n. - Kazan., 2017. – 189 p.

Список использованных источников:

1 Номоконов В.А. Киберпреступность как новая криминальная угроза // Криминология: вчера, сегодня, завтра. - 2012. - № 1 (24). - С. 45-55.

2 Данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // https://www.gov.kz/ (дата обращения: 14.05.2022).

3 Кан А.Г. Допрос в досудебном расследовании уголовного дела: учебное пособие. – Алматы, 2015. – 142 с.

4 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года // https://adilet.zan.kz/rus/(дата оращения: 18.05.2022).

5 Белевский Р.А. Методика расследования преступлений, связанных с неправовым доступом к компьютерной информации в сетях ЭВМ // дис. … к.ю.н. – Спб., 2006. – 165 с.

6 Мазуров И.Е. Методика расследования хищений, совершенных с использованием итернет-технологий // Дис. … к.ю.н. – Казань., 2017. – 189 с.

Сведения об авторах

Kan Alexander – head of the center for training specialists in ideological and image work of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, candidate of law sciences, police colonel.

Tsoy Anzhelika Nikiforovna – Associate Professor of the Caspian Public University, Candidate of Law, Associate Professor.

Izbasova Asel Boranovna – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Forensic Science of Al-Farabi Kazakh National University, PhD.

Кан Александр Герасимович – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М. Есболатов атындағы Алматы академиясы идеологиялық имидждік жұмыс мамандарын даярлау орталығының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі.

Цой Анжелика Никифоровна - Каспий қоғамдық университетінің доценті, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Избасова Асель Борановна – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және сот сараптамасы кафедрасының доценті, PhD.

Кан Александр Герасимович – начальник Центра по подготовке специалистов по идеологической и имиджевой работе Алматинской академии МВД РК имени М. Есбулатова, кандидат юридических наук, полковник полиции.

Цой Анжелика Никифоровна – доцент Каспийского общественного университета, кандидат юридических наук, доцент.

Избасова Асель Борановна – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Казахского национального университета имени аль-Фараби, доктор PhD.

УДК 343.12
МРНТИ 10.79.21

А.К. Турсынбеков[1], Р.К. Туманшиев[2]

[1]Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОТ-ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕСІН РЕФОРМАЛАУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ӨНДІРІС САТЫСЫНЫҢ ПРОЦЕСТІК НЫСАНЫ

Ұсынылып отырған мақалада дәлелдеуге жататын мән-жайларды анықтау түріндегі нәтижеге барынша қол жеткізу үшін әдіс ретінде болатын, сотқа дейінгі өндірістің нәтижесінің объективтілігіне және анықтылығына көбірек маңыз беретін, процессуалдық нысан болатын сотқа дейінгі сатыдағы қылмыстық сот өндірісінің негізгі элементтерінің бірі болатындығы негізделеді. Авторлар қылмыстық процесте азаматтардың заңды мүдделеріне және құқына елеулі зиян келтіретін іс бойынша қорытындының дұрыстығын, заңдылықты қамтамасыз ету кепілдігіне, бұл жаңашылыдықтың әсер етпеуіне және үш буынды тұжырымдаманы ендіруге сәйкес тергеп-тексеру нысандарын алдағы біріздендіру шеңберінде тергеп-тексеру нысанында тергеп-тексеру регламентінің қалай өзгеретіндігіне алаңдатушылық білдіреді. Заң шығарушы біріздендіру мәселесін қарастыра отырып, процесуалдық нысанның күрделілігі азаматтардың құқықтарын қамтамасыз етудің кепілі болып табылатындығына негізделген теориялық ұстанымды ескерусіз қалдыруы мүмкін емес. Себебі, Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан қазіргі заманғы реформалардың мақсаттарының бірі - азаматтардың құқықтарын кеңейту және қамтамасыз ету

Түйінді сөздер: қылмыстық процесс, қылмыстық сот өндірісі реформасы, іс жүргізу нысаны, тергеу, алдын ала тергеу, сотқа дейінгі іс жүргізу.

Процессуальная форма стадии досудебного производства в условиях реформирования судебно-правовой системы Республики Казахстан

В представляемой статье обосновывается, что одним из ключевых элементов в уголовном судопроизводстве на досудебной стадии является процессуальная форма, которая придает большее значение достоверности и объективности результатов досудебного производства, при этом выступает как метод для наилучшего достижения результата в виде установления обстоятельств, подлежащих доказыванию. Авторы задаются вопросом, как видоизменится регламент расследования в форме следствия, в рамках предстоящей унификации форм расследования согласно внедряемой трехзвенной концепции, и не повлияет данное нововведение на гарантию обеспечения законности, правильности выводов по делу которое нанесет серьезный вред прав и законным интересам граждан в уголовном процессе. Законодатель, рассматривая вопрос унификации, не мог не учитывать теоретической позиции, основанной на том, что сложность процессуальной формы выступает гарантией обеспечения прав граждан. Так как, расширение и обеспечение прав граждан - одна из целей современных реформ проводимых в Республике Казахстан.

Ключевые слова: уголовный процесс, реформа уголовного судопроизводства, процессуальная форма, следствие, предварительное расследование, досудебное производство.

The procedural form of the stage of pre-trial proceedings in the context of reforming the judicial and legal system of the Republic of Kazakhstan

The presented article substantiates that one of the key elements in criminal proceedings at the pre-trial stage is the procedural form, which attaches great importance to the reliability and objectivity of the results of pre-trial proceedings, while acting as a method for the best achievement of the result in the form of establishing circumstances to be proved. The authors wonder how the rules of investigation in the form of an investigation will change, as part of the upcoming unification of the forms of investigation in accordance with the introduced three-tier concept, and this innovation will not affect the guarantee of ensuring the rule of law, the correctness of the conclusions in the case, which will cause serious harm to the rights and legitimate interests of citizens in the criminal process. The legislator, considering the issue of unification, could not but take into account the theoretical position based on the fact that the complexity of the procedural form acts as a guarantee of ensuring the rights of citizens. Since, expanding and ensuring the rights of citizens is one of the goals of modern reforms carried out in the Republic of Kazakhstan.

Key words: criminal process, criminal justice reform, procedural form, investigation, preliminary investigation, pretrial proceedings.

Ұлттық құқықтық жүйені қалыптастыру процесі, оның ішінде қылмыстық сот өндірісін реформалау бастамасы Қазақстан Республикасының егемен мемлекет мәртебесін алуына байланысты. Алайда, тәжірибе көрсетіп отырғандай, жүргізіліп жатқан реформалар күтілетін нәтижелер бермеді және ұйымдық-құқықтық құрылыстағы елеулі кемшіліктердің болуы, сондай-ақ қолданыстағы заңнаманың айқын жетілмегендігі ұлттық қылмыстық сот өндірісінің тиімділігі және оған қатысушылардың іс жүргізу кепілдіктерін қамтамасыз ету қажеттілігі сияқты талаптардың бәсекелестік проблемасын туғызды.

Осыған байланысты, Мемлекет басшысы 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Қазақстан Жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты» атты Қазақстан халқына жолдауында қылмыстық қудалау органдары, прокуратура және сот арасында сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында өкілеттіктерін нақты бөле отырып, үш буынды модельді енгізе отырып, ЭЫДҰ (ОЭСР) дамыған елдерінің үлгісі бойынша қылмыстық саланы жаңғырту қажеттігі туралы көрсетті. 2020 жылғы 7 қазанда ҚК және ҚПК қолдану практикасын мониторингілеу және қорыту жөніндегі ведомствоаралық жұмыс тобының отырысында Бас прокуратура қылмыстық іс бойынша негізгі шешімдерді прокурормен келісу мәселесін қарау барысында ұсынылып отырған үш буынды қылмыстық модель бойынша негізгі жолдарды атап өтті.

Заң шығарушы қылмыстық сот өндірісіне негізгі функцияларды бөлу, құқық қорғау органдары, прокуратура мен сот арасында өкілеттіктер мен жауапкершілік аумақтарының аражігін ажырату мақсатында құрылған үш буынды модельді енгізеді. Бірақ, бұдан басқа, осы тұжырымдамада сотқа дейінгі тергеп-тексерудің қолданыстағы нысандары (тергеу, анықтау және хаттамалық нысан) жалпы (анықтау) не оңайлатылған тәртіппен (келісу, жеделдетілген немесе бұйрықтық) аяқталатын сотқа дейінгі тергеп-тексеруге біріздендірілетіні көрсетілген. Сондықтан, құқық қорғау органдарының алдында бірінші кезекте қылмыстарды сапалы тергеу міндеті тұр, оны жүзеге асыру келесі бағыттар бойынша ұсынылған тергеуді оңтайландырусыз мүмкін емес:

- анықтаудың негізгі рөлі жағдайында сотқа дейінгі сот өндірісін жүзеге асыратын бір органда оны шоғырландыру арқылы сотқа дейінгі өндіріс түрлерін қысқарту;

- тергеу органдарының жұмысын бағалау жүйесін және қадағалау органының анықтау органдарына, атап айтқанда прокурорға процесуалдық басшылықты және арнайы (тергеу) судьясының тарапынан сот бақылауын қоса алғанда, оны бақылау нысандарын әзірлеу.

Бұл жаңашылдықтар қылмыстық процеске ішінара енгізілді, яғни сот-тергеу практикасында прокурордың шешім қабылдауы, тергеу судьясы тарапынан сот бақылауы орын алды, бірақ сотқа дейінгі сатыда тергеудің процестік нысанын біріздендіруге қатысты өзгерістер қазіргі уақытқа дейін іске асырылмады. Мұндай ұсыныстарды алдын ала тергеу мен сотқа дейінгі өндірісті реформалауды көптеген жылдар бойы қалыптасқан және

сыналған тәжірибеден бас тарту арқылы, дамудың осы кезеңінде алдын ала тергеудің ұлттық жүйесін өзгерту әрекеті орынсыз деп санаймыз. С.П. Сереброваның әділ айтқанын қолдай отырып, ол қылмыстық сот өндірісінің ұлттық жүйесі геральдикалық атрибутика емес екенін және оны жою немесе тапсырыс бойынша құру, көпжылдық тәжірибе мен отандық дәстүрлерді ескерусіз мүмкін емес екенін, сонымен қатар жоғары қылмыс аясында өте қауіпті екенін атап өтті[1, 86 б.].

Біздің ойымызша, туындаған жағдай ерекше, тұрақты емес және тергеу іс-әрекетінің жай-күйіне байланысты келесідей проблемалар туғызады: тергеушілердің іс жүргізу тәуелсіздігі іс жүзінде жоқ (өтініштер бойынша шешім қабылдауда тәуелсіздік қалды); басқа құқық қорғау органдары мен лауазымды тұлғаларға (прокуратура, сот, анықтау органының бастығы) тәуелділік артты, олардың қызметіндегі жағымсыздық пен айыптау өсті (тергеу аппараты күдіктіні бұрынғы жедел уәкілдер сияқты УҰИ (ИВС), қамауға мүдделі, яғни егер тергеуші айыптаушы жағына жатқызылса, оған іс бойынша қандай да бір адамды "бірінші ұсталған адамды" күдікті ретінде анықтау міндеттері жүктеледі, сонымен бірге тергеушінің маңызды процедуралық шешімдері туралы заңның талаптары ескерілмейді, оның ішінде күдікті деп тану және істі сотқа жіберу туралы шынайы нақты деректердің жеткілікті жиынтығына ғана негізделуі мүмкін талаптары бұзылады. Дәлелдердің жеткіліктілігі мен дұрыстығын қамтамасыз ете отырып, тергеуші айыпталушыны ақтайтын немесе оның жауапкершілігін жеңілдететін дәлелдемелерді қарауға, іс материалдарынан туындайтын барлық қорғаныс нұсқаларын тексеруге мәжбүр болады).

Осыған байланысты, қылмыстық сот өндірісінде тергеуді тергеу нысаны және құрылымдық бөлімше ретінде тергеу аппаратын ұстау қажеттілігі бар ма деген заңды сұрақ туындайды? Біз сотқа дейінгі іс жүргізу нысанын біріздендіру қажеттілігін талдағымыз келеді, өйткені Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 8-бабында көрсетілген қылмыстық сот ісін жүргізу міндеттеріне қол жеткізу көбінесе қылмыстық іс жүргізу нысанының проблемаларымен байланысты және қылмыстық істі дұрыс шешудің кепілдіктерінің бірі болып табылады деп санаймыз. Процесуалдық нысаннан кез келген ауытқу, әдетте, қылмыстық іс жүргізу қызметінің негізіндегі ең маңызды қағида-заңдылық қағидатын бұзуды білдіреді, өйткені қылмыстық процесте заңдылық қылмыстық істер бойынша іс жүргізу тәртібін белгілеуде нақтыланады [2, 188 б]. Яғни, іс жүргізу нысанының мәні, оның әлеуметтік құндылығы, іске қатысатын адамдардың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз етудің кепілі ретінде болатындығында, бұл олардың өз құқықтарын нақты жүзеге асыруға және заңды мүдделерін қорғауға мүмкіндік береді.

Көптеген ғалымдар іс жүргізу нысанын іс жүргізу процедурасымен анықтайды, оны «заңмен реттелетін қылмыстық іс жүргізу тәртібі, қағидалары және жүйесі» деп сипаттайды [3, 73 б.]. Басқа авторлар іс жүргізу нысанының мазмұндық жағын атап көрсетеді және оны іс жүргізу субъектілерінің қызметі барысында туындайтын құқықтық қатынастар жүйесі ретінде анықтайды [4, 13 б.], ал басқалары іс жүргізу нысанының сыртқы жағына қылмыстық іс жүргізу әрекеттерін орындау шарттарының жиынтығы ретінде, олардың рәсімдеріне назар аударады [5, 87 б.].

Біздің ойымызша, алдын-ала тергеу нысаны қылмыстық іс жүргізу заңында қарастырылған, қылмыстық іс аясында жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың мән-жайларын алдын-ала (сотқа дейінгі) зерттеу бойынша уәкілетті тұлғалардың қызметін ұйымдастыру тәртібі, қылмыс оқиғасын дәлелдеуге, оны жасаған адамдарды анықтауға бағытталған бірқатар дәйекті іс жүргізу және ұйымдастырушылық-құқықтық әрекеттерден тұрады, қылмыстық істің сотқа одан әрі қозғалуы немесе оны тоқтату туралы қорытынды шешім қабылдау мақсатында жүргізіледі. Бұл ретте тергеу сотқа дейінгі өндірістің негізгі нысаны болып табылады, өйткені ол қылмыстық теріс қылықтар бойынша анықтау және хаттамалық нысанда тергеп-тексеруге жол берілетіндерді қоспағанда, барлық қылмыстық істер бойынша міндетті және оның базасында басқа нысандарын саралау жүзеге асырылатын сотқа дейінгі іс жүргізудің бастапқы нысаны болып табылады. Алдын ала тергеумен салыстырғанда сотқа дейінгі өндірістің жеңілдетілген нысандары ерекшеленеді. Яғни, алдын

ала тергеу процедурасы ғалымдар да, заң шығарушы да сотқа дейінгі қызметтің негізгі кезеңінің жеңілдетілген нысандарын-сотқа дейінгі іс жүргізу сатысын құратын бірыңғай біріздендірілген реттеуді құрайды. Бұдан басқа, алдын ала тергеу нысанындағы сотқа дейінгі іс жүргізу ауыр және аса ауыр қылмыстар туралы барлық істер бойынша жүзеге асырылады, онша ауыр емес және орташа ауырлықтағы қылмыстар туралы істер бойынша анықтау органдарының тергеулігі кеңейгенімен, заң шығарушы маңызды ескерту жасады: анықтау түрінде бұл қылмыстар туралы істер белгілі бір адамға қатысты болғанда ғана тергелгеледі. Егер қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам белгісіз болса, онда тергеу тергеу нысанында жүргізілуі керек. Есі дұрыс емес адамдар не қылмыс жасағаннан кейін психикасы бұзылған адамдар жасаған, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты барлық қоғамға қауіпті әрекеттер туралы істер бойынша тергеу жүргізу міндетті. Бұл ретте тергеу әрекеттерін жүзеге асыру рәсімі бірыңғай болады және тергеп-тексерілетін қылмыстың түріне байланысты болмайды.

Бұл ерекшеліктер алдын ала тергеуді жүзеге асыру нысанына қарамастан қолданылады. Олар тергеу анықтау түрінде жүргізілген кезде де бірдей сақталады. Мысалы, шұғыл тергеу әрекеттерін жүргізу тергеудің факультативтік бастапқы кезеңін білдіреді, онда тергеуші немесе анықтау органы тергеушінің орнына сотқа дейінгі тергеуді бастайды және қылмыс іздерін тез арада бекіту және қылмыс жасаған адамдарды анықтау мақсатында іс жүргізу және жедел-іздестіру қызметін орындайды [6, 68 б.].

Қылмыстық сот өндірісінің ажырамас белгісі бола отырып, іс жүргізу нысаны барлық қылмыстық іс жүргізу қызметін басынан аяғына дейін, оның барлық кезеңдерінде және барлық көріністерінде қамтиды. Бұл тұтастай алғанда қылмыстық сот өндірісінің дәйектілігіне және жекелеген іс жүргізу әрекеттерін жасау тәртібіне де қатысты. Қылмыстық іс жүргізу нысаны көп сатылы құрылым түрінде болады; оның негізі, іргетасы отандық қылмыстық процестің жалпы қағидаларымен айқындалатын іс жүргізу қызметін жүзеге асырудың заңда көзделген бірыңғай тәртібін құрайды. Қылмыстық сот ісін жүргізу қағидаттары іс жүргізудің кезеңдеріне, қылмыстық істің ерекшеліктеріне, іс жүргізу әрекетінің нақты мазмұнына қарамастан әрекет ететін қылмыстық іс жүргізу қызметін жүзеге асырудың жалпы ережелерін анықтайды [7, 84 б.].

Қылмыстық сот өндірісінің құрылымын сипаттау үшін тергеу нысаны сияқты түсінікпен қатар, процессуалдық қызмет деңгейіндегі тағы бір элементті - қылмыстық іс жүргізу өндірісін ажырату қажет.

«Өндіріс» ұғымы заң мәтінінде де, арнайы әдебиеттерде де кеңінен қолданылады, бірақ біржақты түсіндірілмейді. ҚР ҚПК мәтінінде «өндіріс» термині «қылмыстық іс жүргізу қызметі» ұғымының синонимі ретінде қолданылған.

Арнайы әдебиеттерде «қылмыстық іс жүргізу өндірісі» ұғымы, әдетте, ҚР ҚПК қабылдағанға дейінгі кезеңде «қылмыстық іс жүргізу қызметі» ұғымының синонимі ретінде қолданылды: іс жүргізудің жекелеген сатыларында, істердің жекелеген санаттары бойынша өндіріс туралы жазылды және т.б. Сонымен қатар, жеңілдетілген нысандағы өндірістерді және күшейтілген процессуалдық кепілдіктері бар күрделі өндірістерді бөліп көрсете отырып, процессуалдық нысанды саралау бағыттары туралы мәселеге қатысты қылмыстық іс жүргізу өндірістері туралы айту әдетке айналды [8, 247 б.].

И.Я. Фойницкий қылмыстық сот өндірісінің құрылымын, іс жүргізу қызметінің даму реттілігін сипаттай отырып, әр қылмыстық істің пайда болу және тоқтату сәттері бар, олардың арасында оның бірқатар аралық процедуралық күйлері жатыр: алдын-ала өндіріс және сотта түпкілікті өндіріс. Біріншісі алдын-ала зерттеуді қамтиды, ол өз кезегінде анықтау мен алдын-ала тергеуден тұрады, оның міндеті қылмыстың мән-жайын анықтау және адамның кінәсі туралы дәлелдемелер жинау болып табылады. Іс жүргізу өндірісін бөлу үшін негіз болатын іс жүргізу сатыларымен қатар құқыққолдану қызметінің сатылары туралы жалпы құқық теориясы ережелері береді, олар белгілі бір нәтижеге жеткізуге бағытталған және уақыт аралығында өтетін, белгілі әрекетердің дәйектілігінің жалпы логикалық көрінісін білдіреді [9, 341б.].

Алдын ала өндірісті жүзеге асыратын лауазымды адамдар мен органдардың алдында тұрған міндеттер туралы мәселені шешу қазіргі сотқа дейінгі өндірістің сипатын анықтауға және оны жүзеге асыратын органдар мен лауазымды адамдар қандай функцияларды атқаратындығына байланысты, өйткені соңғы жылдары арнайы әдебиеттерде қылмыстық іс жүргізу заңында алдын ала тергеу процедурасы бірқатар нақты ескірген нормалардың енгізілуіне байланысты жасанды түрде күрделендірілген, қылмыстың құрылымы мен динамикасындағы қазіргі заманғы шындықтарды ескерілмейді деген пікірлер жиі айтылады[10, 135 б.].

Сондай-ақ, біз заң шығарушының айыптауды тергеуден бөлу туралы жаңалығы және тергеушінің қылмыстық істі айыптау саласына кірместен тергеуі керек екендігі біздің ойымызша толық емес екенін атап өтеміз, дегенмен осы сәтті бұрын да ғалымдар мен практиктер кеңінен талқыланған. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес сотқа дейінгі өндірістің (алдын ала тергеудің) негізгі мақсаты істі СДТБТ-ға (ЕРДР) тіркеу арқылы бірінші сатыдағы соттың істі мәні бойынша қарау, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамды анықтау және күдікті мәртебесі жоқ адамға қатысты дәлелдемелер базасын жинау арқылы шындықты анықтау мүмкіндігін қамтамасыз ету, одан басқа тергеу әрекеттерін жүргізу, ұстау – бұлар да іс жүргізудің мәжбүрлеу шарасы болып табылады. Яғни, тергеу қылмыстық қудалау органы бола отырып, айыптау функциясынан бөлініп қана қоймайды, сонымен бірге тергеу барысында негізгі маңызы бар іс жүргізу шешімдерін қабылдауға құқылы емес. Сонда сұрақ туындайды: қылмыстық қудалау органы айыптау жағына қалай жатқызылған?

Бұл жағдай Францияда қолданылатын қылмыстық сот өндірісінің құқықтық жүйесіне өте ұқсас, ол жерде тергеу сот органы болып табылады. Яғни, тергеуші қылмыстық қудалау функциясын орындамайды, тек жасалған қылмыстың мән-жайларын жан-жақты және толық зерттейді, сотты дәлелдермен қамтамасыз етеді және іске қатысатын адамдарды анықтау органдарының билікті теріс пайдалануынан қорғайды, «оның зерттеу бөлігі шегінде істі шешуде сотпен берілген функцияларды орындайды». Осы көзқарасты жақтаушылардың пікірінше, бұл қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын анықтау органдары мен қылмысқа күдікті адам мен оның қорғаушысы арасындағы құқықтық дау түрінде тергеу қызметін жүзеге асыруда бәсекелестік қағидасын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Тергеуші, осы дауда процессуалдық мүдделілігі жоқ орган ретінде, өзінің сот тағайымдылығын орындай отырып, қылмыстық істің мән-жайларын объективті түрде зерттей алады [11, 91 б.]. Тергеушінің сот органы ретінде жұмыс істеуі үшін оны қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдарды іздеу және қудалау міндеттерінен босатып, алдын-ала тергеуді тек белгілі бір адамға қатысты бастау керек. Тергеу белгілі бір іс жүргізу нысанында жүргізілуі керек, бірақ тергеу басталғанға дейін бірқатар іс жүргізу әрекеттерін жүзеге асыруға рұқсат етіледі.

Тергеуші қаралып отырған тұжырымдаманы жақтаушылардың көзқарастарына сәйкес сот жүйесіне кіретіндіктен, оның қызметін сот тарапынан қадағалауды жүзеге асыру табиғи болып табылады.

Алайда, біздің құқықтық жүйеміз, тергеуді алдын-ала тергеу нысаны ретінде сот сатысынан бөлектеген, сондықтан біздің ойымызша, тергеу нысан ретінде толық емес.

Бұдан басқа, егер сотқа дейінгі өндірістің іс жүргізу нысанын бірізділендіруді қарастырса, үш буынды үлгі тұжырымын ендіру шегінде, тергеу тергеп-тексеру нысаны ретінде өмір сүруден қалады, анықтау іске қатысушы адамдардың заңды мүдделерін қорғау және өздерінің құқықтарын нақты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарын ескеріп тиісті деңгейде іске қатысушылардың мүдделері мен құқықтарын қорғауға кепілдік және жүзеге асыруды қамтамасыз ете алатын нысан ретінде бола алатындығына күмән туындайды.

Осылайша, қылмыстық іс жүргізу қызметін тиісті нысандар мен өндірістерге бөлу қылмыстық іс жүргізуге қатысатын әртүрлі субъектілердің күшті басқару өкілеттіктерінің тасымалдаушысы ретінде мамандануын көрсетеді және тергеу қызметін жетілдіру, оның кемшіліктерін түзету бәсекелестік қағидаттарын күшейту арқылы мүмкін және қажет, ҚПК

талаптарын бұзу жолымен алынған нақты деректерді пайдалануға жол бермеу және дәлелдемелерді алуда процессуалдық нысандарды қатаң сақтау туралы заңның талаптарын дәйекті түрде жүзеге асыру және тергеушінің іс жүргізу тәуелсіздігі мен дербестігін күшейтуді пайымдаймыз.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1 Сереброва С.П. Совершенствование уголовно-процессуальных норм – основной способ рационализации уголовно-процессуальной деятельности в сфере обеспечения безопасности // Экономическая безопасность России: политические ориентиры, законодательные приоритеты, практика обеспечения. – Н. Новгород. – 2001. – № 1. – С. 86.

2 Демократические ценности и непререкаемый авторитет закона //Казахстанская правда. – № 261 от 11сентября 2003 года.

3 Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М., 2001.

4 Викторский С.И**.** Русский уголовный процесс: Учебное пособие. – М.: Юрбюро «Городок», 1997.

5 Гончаров И.Д. Возникновение и развитие института предварительного следствия в советском уголовном процессе. – Киев, 1980.

6 Абдихаликов А.А. К вопросу о производстве органом дознания неотложных следственных действий по обновленному уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан (понятие, значение, задачи и признаки)// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2020. – Вып № 3 (64). – 124 с., – С -72.

7 Ефремов А.Ф. Принципы законности и проблемы их реализации. – Тольятти, 2000.

8 Из истории аппарата предварительного следствия органов Внутренних дел Казахстана. – Алма-Ата, 1988.

9 Фоницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т.1, Т.2. / Под ред. А.В. Смирнова – СПб.: Альфа, 1996. – 607 с.

10 Современные проблемы уголовного права, уголовного процесса, криминалистики, прокурорского надзора. Сборник научных трудов / Науч. ред.: Волженкин Б.В., Соловьев А.Б., Халиулин А.Г. - М., СПб., Кемерово, 1998. - 267 с.

11 Шадрин В.С. Обеспечение прав личности и предварительное расследование в уголовном процессе // Государство и право. – 1994. – № 4. – С. 102; Пути совершенствования системы уголовной юстиции. – С. 91-92.

Авторлар туралы мәлімет

Турсынбеков Асылмурат Калдыбаевич – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты полиция капитаны.

Туманшиев Руслан Келаманович – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессоры, з.ғ.к., полиция полковнигі.

Турсынбеков Асылмурат Калдыбаевич – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова капитан полиции.

Туманшиев Руслан Келаманович – профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, к.ю.н., полковник полиции.

Tursynbekov Asylmurat Kaldybaevich – doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, police captain

Tumanshiev Ruslan Kelamanovich – Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Candidate of Law, Police Colonel

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.01

Г.Н. Мухамадиева[1], А.К. Жанибеков[1], А.А. Арын[1]

[1]Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, СВЯЗАННОГО С РЕГУЛИРОВАНИЕМ СТАТУСА ЧАСТНОГО ДЕТЕКТИВА

В статье рассматриваются направления развития уголовно-процессуального законодательства, связанного с регулированием статуса частного детектива, зарубежный опыт частной детективной деятельности в уголовном процессе, а также раскрыты вопросы внедрения детективной деятельности в Республике Казахстан. В данной связи авторы актуализируют суть, важность и роль частной детективной деятельности, выступающей гарантией реализации прав и свобод личности в уголовном процессе.

При исследовании поставленных вопросов используются логический, формально – правовой, аналитический, а также функциональный метод, выявляющий качественные характеристики предмета исследования, позволяющий определить суть исследуемого института, возможность регулятивного воздействия конституционного и отраслевого законодательства на состояние законности и правопорядка в Республике Казахстан. В предпринятом авторами научном анализе, последовательно осуществляется, и продуктивно сочетаются принципы комплексности, и системности, что позволило более полно, научно актуализировать вопросы совершенствования уголовно – процессуальных возможностей для реализации прав и свобод личности.

В результате исследования даны рекомендации по дальнейшему совершенствованию частной детективной деятельности в Республике Казахстан. Определено, что участие частного детектива в предварительном расследовании послужит гарантией соблюдения и охраны прав и законных интересов личности, повысит объективность предварительного расследования, позволит более всесторонне оценить вмененные в вину эпизоды, а иногда и в целом прийти к выводу о невиновности подозреваемого. Так, правовой статус лица должен быть гарантирован действующим законодательством, обеспечивающим прочный механизм защиты его прав, свобод и законных интересов.

Ключевые слова: права человека, уголовный процесс, детективная деятельность, детектив.

Жеке детективтік қызмет қылмыстық процесте жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын іске асырудың кепілі ретінде

Мақалада жеке детективтің мәртебесін реттеуге байланысты қылмыстық іс жүргізу заңнамасын дамытудың бағыттары, қылмыстық процестегі жеке детективтік қызметтің шетелдік тәжірибесі, сондай-ақ Қазақстан Республикасында детективтік қызметті енгізу мәселелері қарастырылады. Осыған байланысты автор қылмыстық процесте жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың кепілі болып табылатын жеке детективтік қызметтің мәні, маңыздылығы мен рөлін нақтылайды. Қойылған мәселелерді зерттеу кезінде зерттеу нысанасының сапалық сипаттамаларын анықтайтын, зерттелетін институттың мәнін айқындауға мүмкіндік беретін логикалық, формальды – құқықтық, талдамалық, сондай-ақ функционалдық әдіс, Қазақстан Республикасындағы заңдылық пен құқық тәртібінің жай-күйіне конституциялық және салалық заңнаманың реттеушілік әсер ету мүмкіндігі пайдаланылады. Автор қабылдаған ғылыми талдауда күрделілік пен жүйелілік принциптері дәйекті түрде жүзеге асырылады және нәтижелі біріктіріледі, бұл жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын іске асыру үшін қылмыстық іс жүргізу мүмкіндіктерін жетілдіру

мәселелерін неғұрлым толық, ғылыми тұрғыдан жандандыруға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижесінде жеке детективтің алдын-ала тергеуге қатысуы адамның құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау мен қорғаудың кепілі болады, алдын-ала тергеудің объективтілігін арттырады, кінәлі эпизодтарды жан-жақты бағалауға, кейде күдіктінің кінәсіздігі туралы қорытындыға келуге мүмкіндік береді деп анықталған. Сонымен, адамның құқықтық мәртебесіне оның құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың берік тетігін қамтамасыз ететін қолданыстағы заңнама кепілдік беруі керек.

Түйінді сөздер: адам құқығы, қылмыстық процесс, детективтік қызмет, детектив.

Issues of the development of criminal procedure legislation related to the regulation of the status of a private detective

The article examines the directions of development of criminal procedure legislation related to the regulation of the status of a private detective, foreign experience of private detective work in criminal proceedings, and also reveals the issues of the introduction of detective work in the Republic of Kazakhstan. In this regard, the authors actualize the essence, importance and role of private detective activity, which acts as a guarantee of the realization of individual rights and freedoms in criminal proceedings. In the study of the issues raised, a logical, formal – legal, analytical, as well as functional method is used to identify the qualitative characteristics of the subject of research, which allows to determine the essence of the institution under study, the possibility of regulatory impact of constitutional and sectoral legislation on the state of law and order in the Republic of Kazakhstan. In the scientific analysis undertaken by the authors, the principles of complexity and consistency are consistently implemented and productively combined, which made it possible to more fully, scientifically actualize the issues of improving criminal procedural capabilities for the realization of individual rights and freedoms.

As a result of the study, recommendations are given for further improvement of private detective activity in the Republic of Kazakhstan. It is determined that the participation of a private detective in the preliminary investigation will serve as a guarantee of respect and protection of the rights and legitimate interests of the individual, will increase the objectivity of the preliminary investigation, will allow a more comprehensive assessment of the episodes imputed to guilt, and sometimes, in general, to come to a conclusion about the innocence of the suspect. Thus, the legal status of a person should be guaranteed by the current legislation, which provides a solid mechanism for protecting his rights, freedoms and legitimate interests.

Keywords: human rights, criminal procedure, detective work, detective.

Содержание неприкосновенности личности как права раскрывается через систему конституционных норм, устанавливающих: право на личную свободу (ст.16); право на жизнь (ст.15); право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства (ст.18); равенство перед законом и судом (ч.1ст.14); запрет дискриминации по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждении, места жительства или по любым иным обстоятельствам (ч.2 ст. 14);. неприкосновенность достоинства (ч.1 ст.17); запрет пыток, насилия, другого жестокого или унижающего человеческого достоинства обращения или наказания (ч.2 ст. 17) и др. [1].

Неприкосновенность личности, являясь, прежде всего, конституционным правом человека, поставлен законодателем во главу угла уголовного процесса. И это объясняется повышенным вниманием государства к личности несмотря на то, что она вовлечена в сферу уголовного судопроизводства, куда попадают за совершение (либо подозрение за совершение) наиболее опасных для общества правонарушений. Здесь главным (конституционным) постулатом выступает выдвижение личности в приоритетные позиции по отношению ко всем иным государственным институтам, включая и институты власти (в частности и уголовно – исполнительной системы).

Современные тенденции уголовно–процессуального законодательства Республики Казахстан направлены на то, что гарантирование прав и свобод граждан, а также реализация конституционных принципов правосудия и уголовного процесса все больше опирается на направление защиты прав лиц, вовлеченных в орбиту процесса, на досудебной стадии. Мак-

симально высокая степень защиты прав и законных интересов личности, тем более личности, вовлеченной в орбиту уголовного судопроизводства является отличительной чертой демократического и правового государства.

Статистические данные свидетельствуют о том, что в ходе применения мер уголовно-процессуального принуждения имели место нарушения закона, многие граждане незаконно задержаны и помещены в места задержания, со стороны органов, ведущих предварительное следствие, применены насильственные действия и психическое насилие. Так, Коалицией НПО Казахстана против пыток было зарегистрировано жестококих, бесчеловечных, унижающих достоинство обращений и фактов пыток [2].

Согласно данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК в 2019 г. по ст. 146 УК РК за преступления о пытках в ЕРДР зарегистрировано 86 уголовных правонарушений. За 5 месяцев 2020 г. по указанной статье в Казахстане зарегистрировано 131 уголовное правонарушение. За 3 месяца 2020 года за пытки осуждено 16 лиц. За 3 месяца 2020 года за пытки осуждено сотрудников полиции – 1, сотрудников КУИС – 10, ранее осужденных лиц – 5 [3].

Возможно, нужно согласиться с позицией тех законодателей, которые создают дополнительный рычаг для баланса названных противоборствующих интересов, который создает специальные гарантии для избежания насилия в уголовном процессе. Так, например, в Кодексе поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка от 17 декабря 1979 г. статьей 3 определен принцип применения силы: «Должностные лица по поддержанию правопорядка могут применять силу только в случае крайней необходимости и в той мере, в какой это требуется для выполнения их обязанностей». Условиями применения силы согласно данной статье являются:

1) исключительность;

2) полномочия должностного лица;

3) разумная необходимость;

4) применение силы, не превышающей необходимые для этих целей пределы;

5) законная цель [4].

При этом очень важным является тот вопрос, что как ограничения, так и ответственность как мера реагирования за нарушение устанавливаются с позиции равноправия. Данный критерий определяет сущность правового государства, в котором право является общим и равным «мерилом» для жизнедеятельности общества. Примером служит норма Конституции, устанавливающая: «Все равны перед законом и судом» (ч.1 ст. 14). Если личность обладает конституционным правом на неприкосновенность, то государство обязано гарантировать реализацию его по отношению к каждому индивиду. Данное положение особенно актуально в условиях, когда человек попадает в сферу уголовно – правового воздействия.

Таким образом, наличие в уголовном процессе предъявленного обвинения требует противопоставления ему защиты. Принципиальный подход к обеспечению права на защиту вытекает из нормы ч.2 ст. 13 Конституции Республики Казахстан, согласно которой «Каждый имеет право на получение квалифицированной юридической помощи …». Право на защиту закреплено в ст.ст. 12, 15, 26 и 27 УПК РК [5].

На наш взгляд, в использовании предоставленных законом возможностей защищаться самому, так и с помощью частного детектива (сыска), у индивида в уголовном процессе появляется гарантия соблюдения и охраны его прав и законных интересов.

Согласно ст.1 Проекта Закона Республики Казахстан «О частной детективной деятельности» частная детективная деятельность – лицензируемый вид деятельности по оказанию на возмездной договорной основе детективных услуг, связанных с защитой законных прав и интересов заказчика [6]. Основной целью частной сыскной деятельности является оказание правовой помощи в интересах защиты прав личности и обеспечения безопасности собственности и имущества граждан и юридических лиц, в том числе оказание содействия правоохранительным органам в борьбе с уголовными правонарушениями их профилактике. Основной задачей частной детективной деятельности является защита прав и законных интересов личности.

Детектив (англ. *detective*, от лат. *detectio* «раскрытие»), сыщик – специалист по расследованию уголовных преступлений; агент сыскной полиции. В его обязанности входит сбор улик и предоставление их судебным органам.

Частный детектив – лицо, осуществляющее детективную (сыскную) деятельность и оказывающее детективные услуги частным (индивидуальным) образом. Известные частные детективы:

- Хорхе Коломар – частный детектив из Барселоны, которого пресса называет «испанским Шерлоком Холмсом».
- Клайд Уилсон – североамериканский частный детектив, славился своим умением решать сложные дела, считался «самым публичным частным детективом Хьюстона».
- Kroll – американская детективная компания, специализирующаяся на бизнес-разведке, кибербезопасности и управлении рисками для корпораций и частных лиц. Расследовала дело о «золоте партии» по заказу российского правительства в 1992 году [7].

Несмотря на то, что детективная деятельность не является новой в мире, деятельность частных сыщиков в Казахстане до сих пор не регламентирована. Первый законопроект был разработан 15 лет назад, но так и не был принят. Как мы видим, разработан только проект от 30 мая 2013 года № 548 хотя еще в 2010 году в Указе «О мерах по повышению эффективности правоохранительной деятельности и судебной системы в Республике Казахстан»: «…совместно с заинтересованными государственными органами внести предложения о введении в Республике Казахстан института частной сыскной деятельности» (п.5 подпункт 10) [8] и 2012 году в ежегодном Послании народу Казахстан «Социально-экономическая модернизация - главный вектор развития Казахстана» первый Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев указал на «…необходимость введения в Республике Казахстан института частной детективной деятельности» [9].

Несмотря на отсутствие законодательства, регулирующего деятельность детективов, в Казахстане частным сыском занимаются почти две тысячи человек. Директор «Центра детекции лжи «Правдалаб» Андрей Крикнин легитимность этой деятельности подтверждает так: «Существует статья 20 Конституции РК, пункт 2, где говорится о том, что каждый имеет право свободно получать и распространять информацию любым не запрещенным законом способом. Кроме того, согласно национальному классификатору занятий в разделе 54-19 «Работники служб, осуществляющих охрану граждан и собственности» предусмотрена профессия «частные детективы». То есть, мы существуем» [10]. Также, Председатель ОО «Объединение профессионалов корпоративной безопасности и детективной деятельности «Калкан» Рустам Мирзабаев считает, что действия сыскных агентств на территории Казахстана законны, если они в своей работе не используют запрещенную технику и нелегальные способы сбора информации. По словам Мирзабаева, в Казахстане детективы в основном занимаются услугами проверки контрагентов, персонала, помогают в поиске утраченного имущества и розыском пропавших лиц. «Детективы работают в рамках общих законов, соблюдая нормы Уголовного кодекса, Конституции, Налогового кодекса, следуя Закону «О персональных данных и их защите», – заявил специалист. По мнению эксперта, принятие закона в отношении детективов внесет ясность в права и обязанности представителей частного сыска [11].

Как известно, частная детективная деятельность возникла не в США, а во Франции. Её основателем следует считать Жана Франсуа Видока, культового французского сыщика, основателя современного уголовного розыска, который после ухода в отставку учредил в 1834 году первое детективное агентство: «Бюро расследований в интересах торговли». Успешность детективной деятельности в Европе имела следствием её распространение и в Новом Свете. При этом в США деятельность детективов развивалась активней, нежели в Старом Свете. Это происходило потому, что европейские страны имели уже к XIX веку относительно развитую систему правоохранительных органов, а деятельность частных детективов вступала с ней в некоторые противоречия. Первое детективное агентство в США было учреждено в Чикаго в 1850 году [12]. В 1850 году Аллан Пинкертон основал Национальное детективное агентство Пинкертона, которое превратилось в одно из самых известных детективных

агентств в Соединенных Штатах. Термин «частный сыщик» произошел от оригинального логотипа Пинкертона [13].

В США права и возможности частного детектива связаны с его классом. Частным сыщикам присваиваются классы А или С (класс В присваивается охранникам). Обладатели класса А могут заниматься только сбором информации. Класс С дает возможность носить оружие, проводить расследования и оказывать охранно-сторожевые услуги. Детективам обоих классов разрешено задерживать лиц, заподозренных в совершении преступления, и передавать их в полицию. Но запрещено проводить обыски и аресты [14].

Работа частного сыщика часто требует следующих навыков:

- Осуществить наблюдение
- Подготовить отчеты
- Проведите проверку биографических данных
- Интервью с людьми
- Собирать разведданные
- Оказывать охранные услуги
- Помощь в поиске пропавших без вести
- Дать свидетельские показания в суде.

Хотя они не являются государственными агентами, информация, которую собирают частные детективы, может быть позже использована для уголовных расследований. По этой причине важно, чтобы частные сыщики, как и полицейские детективы, придерживались установленных правил доказывания [15].

В Австралии частные детективы предоставляют правительственным учреждениям, юридическим лицам и общественности услуги по расследованию и юридической поддержке в таких областях, как предотвращение, выявление, оценка и разрешение мошенничества; услуги по корпоративному мошенничеству и управлению рисками; расследование, мониторинг и оценка страхового мошенничества и претензий; расследование авиационных происшествий и потерь; расследования морских потерь; расследование происшествий, связанных с охраной труда и техникой безопасности; засвидетельствовать местонахождение свидетеля и осуществить поиск; уголовные расследования [16].

В Российской Федерации частная детективная деятельность регламентирована Законом РФ «О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации» от 11 марта 1992 г [17].

Согласно действующему законодательству России, частный детектив предоставляет следующие виды услуг:

- сбор сведений по гражданским делам на договорной основе с участниками процесса;
- изучение рынка, сбор информации для деловых переговоров, выявление некредитоспособных или ненадежных деловых партнеров;
- установление обстоятельств неправомерного использования в предпринимательской деятельности фирменных знаков и наименований, недобросовестной конкуренции, а также разглашения сведений, составляющих коммерческую тайну;
- выяснение биографических и других характеризующих личность данных об отдельных гражданах (с их письменного согласия) при заключении ими трудовых и иных контрактов;
- поиск без вести пропавших граждан;
- поиск утраченного гражданами или предприятиями, учреждениями, организациями имущества;
- сбор сведений по уголовным делам на договорной основе с участниками процесса. В течение суток с момента заключения контракта с клиентом на сбор таких сведений частный детектив обязан письменно уведомить об этом лицо, производящее дознание, следователя или суд, в чьем производстве находится уголовное дело.

Определение данному виду деятельности дал Колчеманов М.В., согласно которому частная детективная деятельность – оказание на возмездной договорной основе услуг физическим и юридическим лицам, имеющими специальное разрешение (лицензию) органов внутренних дел организациями и индивидуальными предпринимателями в целях защиты

законных прав и интересов своих клиентов [18, с. 102]. Характеризуя сущность частной детективной деятельности в Российской Федерации, В. В. Горовенко уточняет: «Частная детективная деятельность – это правоохранительная, самостоятельная, рисковая деятельность, направленная на получение прибыли от удовлетворения потребностей физических и юридических лиц по обеспечению реализации и защите имущественных и неимущественных прав и законных интересов, осуществляемая посредством оказания особой совокупности сыскных и охранных услуг при помощи специфических способов и средств, коммерческими организациями, получившими в специальном порядке лицензию, работники которых должны иметь российское гражданство» [19].

Милованова считает, что в России частным детективам фактически не нашлось места в сфере уголовного судопроизводства, за исключением возможности сбора сведений по уголовным делам. Более того, закрепив права, законодатель ограничил частных детективов в свободе выбора и методах деятельности, а также не предусмотрел, каким образом должны быть оценены и процессуально закреплены полученные при этом сведения и собранные доказательства [20].

Одной из причин неправомерных действий работников частных детективных и охранных структур Ишмаева Т.П. и Ткаченко А.В. называют слабый контроль их деятельности. В связи с этим предлагают в целях совершенствования работы органов внутренних дел и эффективности контроля в крупных городах с большим количеством объектов разрешительной системы, создать в подразделениях лицензионно-разрешительной системы ОВД района, города оперативные подразделения для выявления нарушений и раскрытия преступлений в данной сфере деятельности, а также выявления безлицензионных охранно-сыскных предприятий, служб безопасности, которые незаконно осуществляют охранно-сыскные функции [21].

Так же и в Канаде целью скрытого наблюдения является наблюдение за людьми, местами или вещами без обнаружения, а также наблюдение за объектом в их естественном и истинном состоянии. Обычно слежка приводит к документированию действий субъекта, фиксируя их на видео или фотографиях, которые считаются иллюстративным доказательством. При этом частный следователь не должен пытаться получить доступ к информации с ограниченным доступом, такой как банковские записи, налоговая информация или кредитная информация, без подписанного разрешения и без законных полномочий. Вообще говоря, частные сыщики должны соблюдать все федеральные, провинциальные и муниципальные законы при проведении слежки [22].

Как уже было упомянуто выше, участие частного детектива в предварительном следствии послужило бы гарантией соблюдения и охраны прав и законных интересов личности. Как распространение принципа состязательности, существующего в уголовном судопроизводстве, на стадию досудебного расследования делает весь уголовный процесс более эффективным, обеспечивающим защиту прав его участников на ранних его стадиях, так, участие частного детектива в предварительном расследовании повысило бы его объективность, позволило бы более всесторонне оценить вмененные в вину эпизоды, а иногда и в целом прийти к выводу о невиновности подозреваемого. Однако, несмотря на то, что казахстанская система права, закрепляет принцип состязательности в уголовном судопроизводстве через уголовно-процессуальное законодательство, принцип состязательности не распространяется на досудебное производство уголовного процесса. Так на стадии предварительного расследования уголовные дела расследуются и прекращаются по инициативе прокуратуры и следствия. Таким образом, часть функций суда сосредотачивается в руках прокуратуры, органов предварительного следствия и дознания. То есть, права и свободы граждан могут быть ограничены без ведома судебной власти, это закреплено в части 2 статьи 16 Конституции РК: «Арест и содержание под стражей допускается только в предусмотренных законом случаях и лишь с санкции суда, с предоставлением арестованному права судебного обжалования…». Данная норма прямо указывает на следственно-розыскной (инквизиционный) принцип уголовного процесса на стадии досудебного производства, так как органы дознания, предварительного следствия и прокуратуры не ограничены в своих действиях и составляют одно це-

лое в системе уголовного преследования и обвинения. На этой стадии уголовного процесса возможны издержки.

Если провести собственный анализ, то видно, что ряд норм УПК РК противоречит положениям ст.23. Так, положения ст. 23 УПК РК находятся в противоречии со ст. 24 и ч.1 ст. 34 УПК РК устанавливающими, что органы уголовного преследования (прокурор, следователь, орган дознания, дознаватель) обязаны выявлять обстоятельства, не только уличающие, но и оправдывающие подозреваемого не только отягчающие, но и смягчающие его ответственность и наказание. Таким образом, уголовное преследование не отделено от защиты, и орган расследования осуществляет две функции защиты и обвинения. А при наличии оснований, предусмотренных ст. ст. 35, 36 УПК, - и разрешения дела. Следовательно, должностные лица и органы, осуществляющее предварительное расследование, осуществляют все три функции, что в корне противоречит принципу состязательности.

Далее, не может быть и речи о равноправии сторон на стадии предварительного расследования. Например, даже поверхностный анализ прав потерпевшего и подозреваемого не позволяет сделать вывод о том, что они равны. Тем более что п. 45 ст. 7 УПК в отличие от ч. 1 ст. 23 УПК относит принцип состязательности к судебному разбирательству.

Посему частная детективная деятельность послужила бы одной из гарантий реализации прав и свобод личности в уголовном процессе. Выявление свидетелей, проверка биографических данных подозреваемых, поиск активов для определения жизнеспособности судебного разбирательства - все эти действия частного детектива помогли бы достичь цели уголовного процесса.

Мы находим, что предоставления такого рода услуг, отсутствия законодательного регулирования данной серьезной, нужной деятельности и ссылка на закон, не существующий в настоящее время, могут привести к нарушению прав и свобод личности в целом, в частности в уголовном процессе. Данное «упущение» законодательной регламентации противоречит ч.1 ст. 39 Конституции РК, из которой следует, что все ограничения прав лиц в ходе уголовного судопроизводства должны предусматриваться законами.

Итак, подводя итоги, можно утверждать, что в Республике назрела необходимость легализации и правового регулирования частной детективной (сыскной) деятельности. Так как поистине демократическая сущность неприкосновенности личности требует постоянной научной, практической и диалектической разработки с учетом все развивающихся общественных отношений, повышения роли и значения статуса личности.

Статья выполнена в рамках программы программно-целевого финансирования проекта «AP09260964 Название проекта: Частная детективная деятельность как особый элемент механизма правоохранительных органов современного государства».

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // https://prg.kz (дата обращения: 14.05.2022)

2. Отчет коалиции НПО Казахстана против пыток 2017-2019 https://www.notorture.kz/ (дата обращения: 17.05.2022).

3. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры // https://www.gov.kz/ (дата обращения: 17.05.2022).

4. Международная защита прав и свобод человека. Сборник документов ООН. – М.: Юр. лит., 1990. – 672 с.

5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК // https://prg.kz (дата обращения: 07.05.2022).

6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 548О проекте Закона Республики Казахстан «О частной детективной деятельности» // http://adilet.zan.kz. (дата обращения: 15.05.2022).

7. Материал из Википедии — свободной энциклопедии //https://ru.wikipedia.org (дата обращения: 15.05.2022).

8. Указ Президента Республики Казахстан от 17 августа 2010 года № 1039 «О мерах по повышению эффективности правоохранительной деятельности и судебной системы в Республике Казахстан» // http://adilet.zan.kz/ (дата обращения: 17.05.2022).

9. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 27 января 2012 года //http://adilet.zan.kz (дата обращения: 17.05.2022).

10.Почему детективную деятельность в Казахстане не могут регламентировать уже 15 лет? //Курсив, 23.05.2018 //(дата обращения: 17.05.2022).

11.Австралийский институт частных детективов, Свод правил для частных детективов в Австралии (2005 г.) // https://www.alrc.gov.au / (дата обращения: 17.05.2022).

12.Закон РФ «О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации» от 11.03.1992 N 2487-1 //http://www.consultant.ru (дата обращения: 17.05.2022).

13.Kolchemanov, M. V. Interaction of police bodies with non-state (private) security and detective structures: on example of the USA // Law and right. - 2007. - No. 10. - 102-107 p.

14.Балуев Е.Н. Частная детективная деятельность как структурно-функциональный элемент механизма реализации правоохранительной функции современного государства (сравнительно-правовой аспект). Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2011 //https://cyberleninka.ru / (дата обращения: 17.05.2022).

15.Милованова М. Некоторые проблемы собирания доказательств лицом, осуществляющим частную детективную деятельность Вестник Университета имени О. Е. Кутафина, 2017 //https://cyberleninka.ru) / (дата обращения: 17.05.2022).

16.Ишмаева Т.П., Ткаченко А.В. О некоторых проблемах контроля частной детективной и охранной деятельности органами внутренних дел Правопорядок: история, теория, практика, 2017 // https://cyberleninka.ru/ (дата обращения: 17.05.2022).

17.Private Security & Investigative Services, https://www.mcscs.jus.gov.on.ca

Сведения об авторах

Мухамадиева Гульжан Нусупжановна – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, кандидат юридических наук.

Жанибеков Акынкожа Каленович – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им.аль-Фараби, доктор PhD.

Арын Айжан Арыновна – и.о. доцента кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им.аль-Фараби, доктор PhD.

Мухамадиева Гүлжан Нүсіпжанқызы – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, з.ғ.к.

Жәнібеков Ақынқожа Каленұлы – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, PhD докторы.

Арын Айжан Арынқызы – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ заң факультеті, қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцентінің м.а., PhD докторы.

Mukhamadieva Gulzhan Nusupzhanovna – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, Candidate of Law.

Zhanibekov Akynkozha Kalenovich – Republic of Kazakhstan, Almaty, Associate Professor of the Department of C riminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, PhD.

Aryn Aizhan Arynovna – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, PhD.

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.01

B.A. Serbaev[1]

[1]Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

ENSURING THE PRINCIPLE OF COMPREHENSIVE, COMPLETE AND OBJECTIVE INVESTIGATION OF THE CIRCUMSTANCES OF THE CASE IN THE INVESTIGATION OF CASES OF TAKING BRIBES

The article is devoted to consideration of issues of ensuring the principle of comprehensive, complete and objective investigation of the circumstances of the case when investigating cases of taking bribes. The article, through the analysis of the criminal procedural legislation, draws conclusions on the activities of the body conducting the criminal process to collect, investigate, evaluate and use evidence in order to establish the fact of receiving a bribe.

Key words: criminal trial, criminal case, bribe taking, evidence

---

Обеспечение принципа всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела при расследовании дел о получении взятки

Статья посвящена рассмотрению вопросов обеспечения принципа всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела при расследовании дел о получении взятки. В статье посредством анализа уголовно-процессуального законодательства сформулированы выводы относительно деятельности органа, ведущего уголовный процесс, по собиранию, исследованию, оценке и использованию доказательств в целях установления факта получения взятки.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное дело, получение взятки, доказательство.

Пара алу жағдайларын тергеу барысында істің мән-жайларын жан-жақты, толық және объективті тергеу қағидатын қамтамасыз ету

Мақала пара алу жағдайларын тергеу кезінде істің мән-жайларын жан-жақты, толық және әділ тергеу принципін қамтамасыз ету мәселелерін қарастыруға арналған. Мақалада қылмыстық сот іс жүргізу заңнамасын талдау арқылы пара алу фактісін анықтау мақсатында дәлелдемелерді жинау, тергеу, бағалау және пайдалану үшін қылмыстық процесті жүргізетін органның қызметіне қатысты қорытынды шығарылады.

Түйінді сөздер: қылмыстық іс жүргізу, қылмыстық іс, пара алу, дәлелдеме.

In accordance with the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan until 2030, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2021 No.674, the issues of protecting the constitutional rights and freedoms of citizens, the quality of criminal prosecution and the administration of justice by the court [1] are still relevant.

The principles of criminal procedure are of a decisive nature in relation to the legal status of the participants, the procedural form of individual stages and institutions of the criminal process.

The principles of criminal procedure reflect not only the fundamental features and properties of criminal proceedings, but also the features and properties of the social and state system, as well as the appearance of justice represented by the state power.

Thus, the principles of the criminal process are fundamental ideas that determine the structure and essence of the criminal process, expressed in the rule of law or in their totality, formulated by legal consciousness and implemented in the practical activities of the bodies conducting the criminal process [2, p.8].

Noting the fundamental importance and importance of compliance with the principles of criminal procedure, we emphasize that, in accordance with part 4 of article 10 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, in cases of conflict between the norms of criminal procedural legislation , those that comply with the principles of criminal procedure are subject to application, and in the absence of appropriate regulation in the norms, judicial issues are resolved directly on the basis of the principles of criminal procedure.

One of the fundamental principles of criminal proceedings is the principle of a complete, complete and objective study of the circumstances of the case, regulated by Art. 24 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan [3].

In accordance with this principle, the body conducting criminal proceedings is obliged to take all measures provided for by law for a comprehensive, complete and objective investigation of the circumstances necessary and sufficient for the correct resolution of a criminal case.

The principle under consideration follows from the essence of the national criminal process, the tasks of which are to bring to criminal responsibility the persons who have committed a criminal offense, and in the case of illegal accusation and conviction of an innocent person, his immediate and complete rehabilitation.

An analysis of the rules of criminal procedure governing this principle has shown that its content consists of the obligation to:

-the prosecuting authorities to identify the factual data on the basis of which circumstances relevant to the case are established;

-the court considering the criminal case shall maintain objectivity and impartiality, creating the necessary conditions for the parties to the prosecution and the defence to exercise their rights to a full and complete investigation of the circumstances of the case;

-of the body conducting criminal proceedings, to clarify in the case the circumstances both incriminating and exonerating the accused, as well as mitigating and aggravating his responsibility and punishment;

-the body conducting criminal proceedings to verify all statements of innocence or a lesser degree of guilt, as well as the availability of evidence exonerating the suspect, accused, defendant or mitigating their responsibility;

-The court and the prosecutor carefully check each statement on the use of unlawful methods of pre-trial investigation when collecting and securing the case materials as evidence.

Comprehensiveness, completeness and objectivity of the study of the circumstances of the case together form a single whole, but each has its own independent meaning.

The comprehensiveness of the study involves the construction and verification of all possible leads, including the explanations of the accused, the receipt and verification of all necessary evidence that establishes circumstances that both incriminates and exonerates the accused, aggravating and mitigating his responsibility.

Completeness of the study means the establishment of all the circumstances to be proved in a criminal case (Article 113 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan). The evidence collected, after thorough verification, must confirm each circumstance. Failure to confirm at least one of the circumstances means the incompleteness of the pre-trial or judicial investigation.

A complete study is recognized both if the absence of an event of an act prohibited by criminal law or the absence of elements of a criminal offense is proved, and if their presence is not proved, if all possibilities for collecting additional evidence have been exhausted.

An objective study is recognized in conditions of lack of interest, bias, prejudice in the collection, verification and evaluation of evidence necessary to establish the circumstances to be proved by the criminal prosecution authorities and the court.

An example of the implementation of this principle is the ground for quashing or amending the sentence of the court of first instance in view of the one-sidedness and incompleteness of the judicial investigation.

A judicial investigation that left unexplained circumstances, the establishment of which could be essential for the correct resolution of the case, is recognized as unilateral and incomplete.

In order to ensure the principle of a complete, complete and objective investigation of the circumstances of the case by the body conducting the criminal process, it is necessary to ensure the sufficiency of evidence.

There main in gevidence necessary for the correct resolution of the case is ensured by the provisions referred to in art. 113 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan of circumstances to be proved in a criminal case (paragraph 4 of the decision of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated April 20, 2006 No. 4 "On certain issues of assessing evidence in criminal cases") [4].

The Supreme Court of the Republic of Kazakhstan obliges the courts to take all measures to verify the parties' statements about the use of illegal methods of investigation (inquiry) when collecting and securing evidence.

The requested materials of the verification during the pre-trial proceedings in the case and the data obtained in the trial on this application, the court must examine and evaluate in their entirety.

If the case file does not contain information on the results of the verification of statements by the defendant or other persons participating in the case about the violation of their rights during the initial inquiry or preliminary investigation (failure to provide a lawyer, coercion to testify, misleading, use of torture, failure to provide medical assistance, etc.) and if it is impossible to check them in full at the court hearing, the court has the right to issue a decision to the prosecutor to submit an appropriate conclusion with materials for verifying the arguments of statements.

When confirming the use of illegal methods of investigation (inquiry), the courts must recognize the evidence obtained in this case as inadmissible. Information about the facts of violation of the law is reported to the prosecutor in a private court decision for taking measures against the guilty persons [4].

The determination in the act of a person of the elements of the crime provided for in Article 366 (receiving a bribe) of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is established by the presence of objective and subjective signs of this element of the crime.

The object of this crime is the interests of the public service. An additional object may be the rights and legitimate interests of individuals and legal entities.

The subject of the bribe is money, securities, material values, the right to property, as well as the illegal provision of services of a property nature, including exemption from property obligations (clause 8 of the normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2015 No.8 "On the practice of considering certain corruption crimes") [5].

The objective aspect of receiving a bribe is the receipt personally or through an intermediary of money, securities, other property, the right to property or property benefits for oneself or other persons for actions (inaction) in favor of the bribe-giver or persons represented by him, if such actions (inaction) are within the official powers of this person, or he, by virtue of his official position, can contribute to such actions (inaction), as well as for general patronage or connivance.

Thus, the objective aspect of receiving a bribe is due to the commission or non-commission by the guilty person in favor of the bribe-giver or the persons represented by him certain actions (as well as inaction), which can be of the following types:

1) they can enter into the official powers of the recipient of the bribe;

2) they may not be included in the official powers of the recipient of the bribe, but by virtue of his official position (authority, influence), he may contribute to the commission of actions (or their imperfection) in favor of the bribe-giver or the persons represented by him;

(3) the guilty person may provide general patronage in the service;

4) the guilty person may exert connivance, that is, hide errors, shortcomings of the omission of the bribe-giver, etc.

However, it should be noted that the receipt of a bribe will take place only if the perpetrator receives the subject of a bribe for actions or omissions in favor of the bribe-giver or persons represented by him [6, pp.841-842].

Under the receipt of property benefits and advantages, according to paragraph 5 of the normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2015 No.8

"On the practice of considering certain corruption crimes" , it should be understood as the acceptance by a person related to the subject of the crime, not only for himself, but also for other persons or organizations provided free of charge, subject to payment for all kinds of services, or illegal use benefits, the implementation of construction, repair work, the provision of sanatorium or tourist vouchers, travel tickets, loans or credits on preferential terms, etc.

The subjective side is characterized by direct intent, according to which a person is aware of the socially dangerous nature of his actions, foresees the possibility or inevitability of the occurrence of socially dangerous consequences and desires their occurrence.

An analysis of the disposition of Part 1 of Article 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan showed that the subject of the crime is: authorized to perform state functions, equated to him person, a person holding its responsible state post, an official, a person of a foreign state or an international organization.

The criminal process, carrying out activities for the collection, research, evaluation and use of evidence in order to establish the fact of receiving a bribe (Article 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) must establish the following circumstances:

- the fact of receiving a bribe,
- the subject of the bribe, its signs, sources of receiving funds for giving a bribe,
- specific actions (inaction) of a person, for the performance of which the person received a bribe,
- about the duration of giving a bribe - the situation (the time and place at which the bribe was handed over), the method of delivery of the bribe,
- with the object of the crime, his official position,
- the indivisibility of the person in the commission of the crime of receiving a bribe,
- on the existence characterizing the identity of the recipient of the bribe,
- circumstances characterizing the identity of the bribe-giver,
- circumstances characterizing the identity of the intermediary (if the bribe was received through an intermediary),
- the nature and amount of harm caused by the crime, the total amount of illegal enrichment as a result of receiving a bribe,
- A number of circumstances precluding the crime and punishability of the act,
- The circumstances that aggravate and aggravate the penalty for receiving a bribe,
- No circumstances that may give rise to exemption from criminal liability for receiving a bribe,
- The qualifying circumstances of the bribe,
- The circumstances that contributed to the receipt of the bribe,
- provocation of bribery.

When considering cases of bribery, the body conducting criminal proceedings must clarify the range of actions for the fulfillment or non-fulfillment of which, in the interests of the bribe-giver, the person received a bribe.

In addition, according to paragraph 26 of the normative decision of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2015 No.8 "On the practice of considering certain corruption crimes", the courts need to carefully check the compliance of the pre-trial investigation bodies with the norms of the criminal procedure law on the detection, consolidation and seizure of evidence and decide on their admissibility.

Parts 2, 3 and 4 of Article 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan determine the qualified compositions for receiving a bribe committed: in a significant amount; for illegal actions (inaction);" by extortion; by a group of persons by prior conspiracy; on a large scale; repeatedly; by a criminal group; in a particularly large size.

The presence in the actions of such a qualifying feature of receiving a bribe as extortion is evidenced by the presentation by an official of a demand for the subject of a bribe under the threat of committing actions that may cause damage to the legitimate interests of the bribe-giver or the persons represented by him, or the deliberate creation of such conditions under which he is forced to

give a bribe in order to prevent harmful consequences for law-protected interests. (clause 11 of the normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2015 No. 8 "On the practice of considering certain corruption crimes").

The receipt of a bribe by a group of persons by prior conspiracy takes place if two or more subjects who have agreed in advance on the joint commission of this crime participated in its receipt. At the same time, the crime is considered completed from the moment of acceptance of the bribe or part of it by at least one of the subjects of receiving a bribe, regardless of whether the bribe-giver realized that several subjects of receiving a bribe are involved in the crime, and whether the person(s) had a real opportunity to use or dispose of the subject matter of the bribe at his or her discretion.

The actions of the instigators must be qualified as the commission of a crime by a group of persons by prior conspiracy under paragraph 2) of the third part of Article 366 of the Criminal Code, if they incite two or more persons to receive or give a bribe, since the objective side of these crimes provides for liability for giving or receiving a bribe by a group of persons by prior conspiracy (paragraph 12 of the normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2015 No.8 " On the practice of considering certain corruption crimes").

Repeated receipt of a bribe presupposes the commission of the same crime at least two or more times, unless the statute of limitations for criminal prosecution has expired. At the same time, when qualifying this feature, it is necessary to clarify the absence of a single intent and purpose in the repeated actions of an official, since, in accordance with Part 3 of Article 12 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, a continuing criminal offense consisting of a number of identical unlawful acts that are covered by a single intent and purpose and form one criminal offense as a whole will be recognized as repeated.

A continuing crime will also be the receipt of a bribe in several ways for actions (inaction) that ensure the occurrence of the desired result for the bribe-giver.

Another of the necessary circumstances to be established during the investigation of the receipt of a bribe is the mandatory establishment of the subject of the bribe, its signs, the sources of receiving funds for giving a bribe.

In addition, through the subject of the bribe, its amount is also determined, which must be determined in accordance with paragraph 15of the Decision I of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2015 No. 8 "On the practice of considering certain corruption crimes".

In accordance with paragraph 3 of Art. 3 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, a particularly largem sizein Art. 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan recognizes the amount of money, the value of securities, other property or benefits of a property nature in excess of ten thousand monthly calculation indicators.

The presence of a particularly large amount of bribes affects the qualification of the crime provided for in Art. 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. However, the establishment of a large or especially large amount of bribe is impossible without establishing the very subject of the bribe.

Another important circumstance, which should also be established during the investigation of the fact of receiving a bribe, is what the bribe recipient spent the subject of the bribe on (whether the bribe recipient acquired movable or immovable property, put on deposit in the bank, transferred to third parties, etc.).

Given that the subject of the bribe is a constructive feature of the crime provided for in Art. 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which is directly indicated by the legislator in the disposition of this article, the body conducting the criminal process, in its activities to collect, research, evaluate and use evidence when bringing a person to criminal responsibility under Art. 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, is obliged to establish the subject of the bribe.

Based on the foregoing, the following conclusions can be concluded.

1. The determination in the act of a person of the elements of the crime provided for in Art. 366 (receiving a bribe) of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan shall be established by the presence of objective and subjective signs of this element of the crime.

2. Leading the criminal process, carrying out activities for the collection, research, evaluation and use of evidence in order to establish the fact of receiving a bribe (Article 366 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan), must establish the following circumstances: the fact of receiving a bribe; the subject of the bribe, its signs, sources of receiving funds for giving a bribe; specific actions (inaction) of a person , for the performance of which a person received a bribe; on the nature of giving a bribe - the situation (the time and place at which the bribe was handed over), the method of serving the bribe; with the object of the crime, his official position; in the otherness of the person in committing the crime in the form of receiving a bribe; about the presence that characterizes the person the recipient of the bribe; circumstances characterizing the identity of the bribe-giver; circumstances characterizing the identity of the intermediary (if the bribe was received through an intermediary); the nature and amount of harm caused by the crime, the total amount of illegal enrichment as a result of receiving a bribe; the number of circumstances precluding the criminality and punishability of the act; the other circumstances that aggravate and aggravate the punishment for receiving a bribe; the other circumstances that may entail exemption from criminal liability for receiving a bribe; n the qualifying circumstances of receiving a bribe; the circumstances that contributed to the receipt of the bribe; and the provocation of the bribe.

The ability of the body conducting criminal proceedings to collect, research, evaluate and use evidence in order to establish the fact of receiving a bribe without establishing the above circumstances entails a violation of the principle of a comprehensive, complete and objective study of the circumstances of the case, regulated by Article 24 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan.

List of sources used:

1. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of October 15, 20 21 years No.674 "On the Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan until 2030" // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674.

2. Khan V.V. Principles of criminal process of the Republic of Kazakhstan. Textbook. – Almaty, 2015. – 168 p.

3. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231

4. Normative decision of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated April 20, 2006 No.4 "On some issues of evaluation of evidence in criminal cases".

5. Not the decision of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2015 No.8 "On the practice of considering certain corruption crimes".

6. Borchashvili I.Sh. Commentary on the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Special Part (Volume 2). – Almaty: Zhety Jargy, 2015. – 1120 p.

Список использованных источников:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года №674 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/ (дата обращения: 12.05.2022).

2. Хан В.В. Принципы уголовного процесса Республики Казахстан. Учебное пособие. – Алматы, 2015. – 168 с.

3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года // https://adilet.zan.kz/rus/(дата обращения: 04.05.2022).

4. Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 20 апреля 2006 года N4 «О некоторых вопросах оценки доказательств по уголовным делам».

5. Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года №8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений».

6. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). – Алматы: Жеты жаргы, 2015. – 1120 с.

Information about the author

Serbaev Bolatbek Algozhayevich – Head of the faculty for training middle commanding staff (Faculty No. 2) of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, candidate of law sciences, police colonel.

Сербаев Болатбек Алгожаевич – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы орта басшы құрамды даярлау факультетінің (№2 Факультет) бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі.

Сербаев Болатбек Алгожаевич – начальник факультета подготовки среднего начальствующего состава (Факультет №2) Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, кандидат юридических наук, полковник полиции.

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.41

А.Б. Шарипова[1], С.Н.Ахмадиева[1]

[1]Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ОРГАНОВ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ

В настоящей статье анализируются понятие прокурорского надзора, его предмет и пределы надзора. Учитывая, что тема настоящей статьи обхватывает аспекты деятельности органов прокуратуры, уделяется особое внимание обусловленному приведению в соответствие полномочии прокурорской деятельности международным стандартам и договорам, ратифицированным РК в сфере надзора за деятельностью органов досудебного расследования, в том числе при вынесении ими ходатайств о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей.

Ключевые слова: прокуратура, надзор, органы досудебного расследования, пределы надзора, предмет надзора, согласование мер пресечения.

Сотқа дейінгі тергеу органдарының қызметін прокурорлық қадағалаудың теориялық аспектілері

Бұл мақалада прокурорлық қадағалау түсінігі, оның пәні мен қадағалау шектері талданады. Осы мақаланың тақырыбы прокуратура қызметінің барлық аспектілерін қамтитынын ескере отырып, прокурорлық қызметтің өкілеттіктерін халықаралық стандарттарға және Қазақстан Республикасы ратификациялаған Қазақстан Республикасы заңнамасының сақталуын қадағалау саласындағы шарттарға шартты түрде сәйкестендіруге және сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы өтінішхаттар жасаған кездегі қызметін қадағалау мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: прокуратура, қадағалау, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары, қадағалау шегі, қадағалау субъектісі, бұлтартпау шаралары туралы келісім.

Theoretical aspects of prosecutorial supervision over the activities of pretrial investigation bodies

This article analyzes the concept of prosecutorial supervision, its subject and limits of supervision. Considering that the topic of this article covers all aspects of the activities of the prosecutor's office, special attention is paid to the conditional alignment of the powers of prosecutorial activities with international standards and treaties ratified by the Republic of Kazakhstan in the field of supervision over the activities of pre-trial investigation bodies when they make petitions for authorizing a measure of restraint in the form of detention under guards.

Key words: prosecutor's office, supervision, pre-trial investigation bodies, limits of supervision, subject of supervision, agreed of preventive measures.

Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы[1]. Исходя из указанного, защита прав, свободы и обеспечения неприкосновенности жизни граждан является приоритетным направлением нашего государства.

Концепция **«правового государства»** озвученное в Послании Президента РК от 01 сентября 2021 года должно выступить опорным пунктом для внесения изменений либо соответствия современным стандартам охраны прав граждан.

В своём Послании Президент РК, также отметил, что с внедрением трехзвенной модели усилилась защита участников уголовного процесса. С начала текущего года предотвращено необоснованное вовлечение в уголовную орбиту более двух тысяч граждан.

Повысилась оперативность прокурорского надзора – 98% безосновательных решений отменены в течение трёх суток. Необходимо поэтапно расширять компетенции прокуроров по подготовке обвинительных актов. Отмечается, что указанные обстоятельства повысит их ответственность и усилит механизмы правовой оценки результатов расследования [2].

Однако, в работе правоохранительной системы, возможно, в силу инерции прошлого имеют место допущения нарушения закона и прав граждан, вовлечённых в сферу уголовного преследования, надзор за законностью которого, возлагается на органы прокуратуры.

Действующее законодательство возлагает на прокуратуру обязанность осуществлять надзор за исполнением законов органами, осуществляющими досудебное расследование. Эта деятельность осуществляется в целях обеспечения верховенства закона, единства и укрепления законности, соблюдения прав и свобод человека и гражданина.

Прокурорский надзор в отношении органов, осуществляющих досудебное расследование, исполним на основании Закона Республики Казахстан от 30 июня 2017 года №81-VI «О прокуратуре» и Уголовно-процессуальным кодексом РК *(далее – УПК)*, в том числе отдельными приказами Генерального Прокурора РК.

Исходя из положений закона, можно выделить основные виды *(отрасли)* надзора прокуратуры, перечисленные в шести пунктах ст.5 Закона РК «О прокуратуре» *(далее – Закон)*. В п.4 ст.5 Закона предусмотрен надзор прокуратуры за деятельности правоохранительных и специальных государственных органов в сферах досудебного расследования, оперативно-розыскной и контрразведывательной деятельности, исполнения уголовных наказаний и применения иных мер государственного принуждения, а также, основное из вытекающих *соблюдения международных договоров Республики Казахстан.*

Вместе с тем, несмотря на единое урегулирование предварительного следствия УПК, прокурорский надзор в отношении досудебного расследования и других форм надзора *(дознания, анализ состояния законности и т.д.)* обладает существенными отличиями в определении пределов и круга применения средств надзора прокурором, что потребовало их регулирование на уровне отдельных приказов Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан. Например, отмечая Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 2 мая 2018 года №60, зарегистрированный в Министерстве юстиции Республики Казахстан 17 мая 2018 года за №16894, справедливое разграничение установлено согласно приказа касательно деятельности прокуратуры не только органов, осуществляющих досудебное расследование, но всего мониторинга и надзора законности деятельности организации/органов отраженные в гл.1 указанного Приказа [3].

Стоит также отметить в большей степени приближенность но в то же время разграниченным определением формулировки полномочии прокурора в приказе к обозначению функции прокурора в уголовном судопроизводстве, представленных в ст.58 УПК, согласно которой прокурор в уголовном судопроизводстве – должностное лицо, осуществляющее в пределах своей компетенции надзор за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания, следствия и судебных решений, а также от имени государства осуществляющее *уголовное преследование на всех стадиях уголовного процесса* и иные полномочия в соответствии со ст. 83 Конституции РК [4].

Неполное совпадение формулировок рассматриваемого вида надзора, имеющихся в законе «О прокуратуре» и в УПК, а также тяготение подзаконных актов Генеральной прокуратуры РК в определении их названий к тексту УПК, Приказов Генпрокуратуры РК «Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 30 декабря 2020 года №165 «Об утверждении Инструкции по организации надзора за законностью уголовного преследования» свидетельствует о приоритетности положений УПК, но только в отношении данного вида надзора, который прокурор осуществляет все-таки в рамках уголовного процесса[5]. Прокурорский надзор за процессуальной деятельностью органов досудебного расследования со-

стоит в реализации полномочий, предоставленных прокурору в рамках УПК, но в тоже время общие параметры его полномочий определены в законе «О прокуратуре».

Как известно, в науке прокурорского надзора устоялось деление полномочий прокурора по осуществлению надзора, независимо от его вида или принадлежности к определенной отрасли, на три группы, это надзор по выявлению нарушений закона, а также причин и условий им способствовавших, по устранению нарушений закона, по предупреждению нарушений закона.

Однако отметим, что перечень перечисленных полномочий прокурора касается осуществления им не только надзорной функции за процессуальной деятельностью органов досудебного расследования, *но также уголовного преследования.* В этой связи необходимо коснуться соотношения двух основных уголовно-процессуальных функций прокурора. Прокурор является участником уголовного судопроизводства со стороны обвинения, действующим в соответствии уголовного судопроизводства, в защите потерпевших от преступлений, а также любой личности, вовлечённой в уголовную сферу.

Теоретические аспекты прокурорского надзора по вышеуказанным нормам обусловлен рядом четко регламентированных норм УПК, однако, реализация и исполнение возложенных обязанностей и полномочии по надзору за законностью и государственного обвинения *(уголовного преследования)* стирает грань между защитой прав граждан как потерпевших в уголовном производстве, так и граждан вовлечённых в сферу уголовного преследования, отдавая приоритет потерпевшим *(ст.71 УПК)* и поддержанием обвинения в последующем в отношении подозреваемых, обвиняемых, где в последующем может приобретать и превалировать обвинительный уклон со стороны органов прокуратуры, в виду направления материалов дела в суд.

Указанное вытекает из практически существующих проблем «Де-факто». Например, в ходе досудебного расследования устанавливаются законность, обоснованность принятых мер и проведенных процессуальных действий органами досудебного расследования. Именно в указанный период, прокурор выступая государственным обвинителем, поддерживая в дальнейшем обвинение в суде, в полной мере реализовывает установленные ст.193 УПК полномочия, а именно, согласовывает, утверждает действия и (или) решения лица, осуществляющего досудебное расследование, дает письменные указания о приобщении к материалам досудебного расследования результатов негласных следственных действий, проверяет обоснованность и законность протоколов следственных действий и т.д. *(в том числе в порядке ст.105 УПК)*.

Как видно, указанные действия носят доказательственную базу, нарушение законности которого, в последующем могут привести к недопущению полученных результатов в качестве доказательств, решение органа досудебного расследования и следственные действия – признать незаконными и подлежащими к отмене!

Указанное, в свою очередь, создает череду препятствии при согласовании избрания меры пресечения, составлении обвинительного акта, направления дела в суд, где в свою очередь, судом при установлении существенных нарушений уголовно-процессуального законодательства, препятствующих назначению главного судебного разбирательства, а также их установление в главном судебном разбирательстве по делам ускоренного досудебного производства или с заключенным процессуальным соглашением суд возвращает дело прокурору для их устранения (ст.323 УПК РК).

Данные обстоятельства прямо противоречат реализации полномочии прокурора по объективному введению надзора за законностью досудебного расследования, и соприкосновение полномочии прокурора по осуществлению надзора за законностью и поддержание обвинения в суде, порождает косвенную заинтересованность прокурора, не допустить огласки нарушений закона органом досудебного расследования имевшее место при досудебном расследовании, тем самым теряется объективность надзора за законностью досудебного расследования по осуществлению последними следственных действии. По указанным обстоятель-

ствам, необходимо разграничить тесно взаимосвязанные полномочия прокурора в части надзора за досудебным расследованием и поддержание обвинения в суде в последующем.

Интересным и заслуживающим внимания выступает положения Нормативного постановления Верховного Суда РК «О рассмотрении судами жалоб на действия (бездействие) и решения прокурора, органов уголовного преследования (статья 106 Уголовно-процессуального кодекса РК) от 27 июня 2012 г. №3.

Так, в ходе установления фактов нарушения закона в досудебном расследовании, согласно ст. 106 УПК участники имеют право на обжалование действии (бездействия) решение органов досудебного расследования в судебном порядке, также, как и обжалования органам прокуратуры незаконных действий органа досудебного расследования в порядке ст.105 УПК [6].

Однако, в порядке 105 УПК обжалование незаконных действий органа досудебного расследования, по вышеуказанным мотивам, может привести к отказу. Вместе с тем, последующее установление и устранение прокурором наличия нарушения, не влечет для органа досудебного расследования признания их действий незаконными ввиду положения п. 12 вышеуказанного Нормативного Постановления Верховного Суда. Согласно указанного пункта, Судья после принятия жалобы к своему производству, за исключением жалоб на действия прокурора, также вправе предоставить время не более трех суток прокурору для принятия мер реагирования на нарушения законности, допущенные при производстве досудебного расследования или дознания. Устранение прокурором нарушений прав, свобод, законных интересов заявителя является основанием для оставления следственным судьей жалобы без рассмотрения.

Теоретическое упущения и пробелы в указанных обстоятельствах, возникает ввиду оставления судьями жалоб без рассмотрения, со ссылкой на устранение нарушения прокурором. Однако, сам факт допущения остается без должного реагирования, и без внесения соответствующего акта прокурорского реагирования в отношении ответственных лиц. Отсутствие ответственности и акта реагирования со стороны прокуратуры, несомненно влечет последующего рецидива допущения нарушения закона органам досудебного расследования, ввиду безнаказанности последних.

Целесообразно по указанным обстоятельствам, внести обязанность прокурора в случае установления наличия нарушения закона и устранения, внести акт реагирования в отношении лиц виновных, в целях недопущения нарушения закона в последующем, ведь именно прокурор должен выступать рычагом, для недопущения нарушения закона органами досудебного расследования!

Особо важным наравне с надзором с вышеуказанными следственными действиями, согласно ч.1 п.15 ст.193 УПК, проверяет соблюдение установленного законодательством порядка и условий находящихся под стражей лиц, а именно, осуществляет надзор за законностью и обоснованность возбуждения ходатайства органом досубедного расследования о применении меры пресечения в виде содержания под стражей в отношении подозреваемых вовлеченных в орбиту уголовного преследования.

Так, в теории уголовно-процессуального права четко регламентирован содержание, порядок санкционирования и последующего продления меры пресечения.

Наравне с указанным, в ст. 136 УПК, также определен четкий перечень оснований для санкционирования меры пресечения. Согласно норме ст. 136 УПК, при наличии достаточных оснований полагать, что подозреваемый, обвиняемый скроются от органов уголовного преследования или суда либо воспрепятствуют объективному расследованию дела или его разбирательству в суде, либо будут продолжать заниматься преступной деятельностью, а также для обеспечения исполнения приговора орган, ведущий уголовный процесс, в пределах своих полномочий вправе применить к этим лицам одну из мер пресечения, предусмотренных статьей 137 УПК *(подписка о невыезде и надлежащем поведении, 2) личное поручительство, 3) передача военнослужащего под наблюдение командования воинской части, 4) отдача несовершеннолетнего под присмотр, 5) залог, 6) домашний арест, 7) содержание под стражей)*.

Хотелось бы уделить особое внимание, прокурорскому надзору за органом досудебного расследования при вынесении решений о вынесении ходатайства об применении меры пресечения в виде содержания под стражей, так как именно указанная мера пресечения является самой строгой, и несомненно требует особого контроля, надзора за законностью прокуратурой (при согласовании) так как ограничиваются Конституционные права на свободу человека и гражданина не признанного по решению суда виновным в совершений инкриминируемых деянии, а именно «лицо считается невиновным в совершении преступления, пока его виновность не будет признана вступившим в законную силу приговором суда» (п.1 ч.3 ст. 77 Конституции). нормы, регламентировано ст. 136, 137, 138, 153, 151 УПК, Нормативным Постановлением Верховного суда РК «О некоторых вопросах санкционирования мер пресечения» от 24 января 2020 г. №1 (далее – НПВС).

В пункте 5 указанного НПВС указывается, что основаниями для применения меры пресечения являются такие фактические обстоятельства, которые свидетельствуют о реальной возможности совершения по

Теоретические аспекты рассматриваемой дозреваемым, обвиняемым действий, перечисленных в части первой статьи 136 УПК. При отсутствии таких оснований мера пресечения не может быть избрана».

Наличие или отсутствие основании предусмотренные ст. 136, о том, что лицо может скрыться от органа уголовного преследования или суда могут свидетельствовать, например, подтвержденные факты продажи принадлежащего ему на праве собственности имущества, приобретения проездных билетов с целью выезда за пределы места жительства и страны и т.п.

Данными, свидетельствующими о продолжении подозреваемым, обвиняемым преступной деятельности, являются сведения, полученные в ходе оперативно-розыскных и следственных мероприятий, указывающие на то, что лицо продолжает заниматься преступной деятельностью, угрожает участникам уголовного судопроизводства, соучастникам преступления, а также особенности личности, свидетельствующие о склонности к совершению новых уголовных правонарушении.

Теоретически, по указанным обстоятельствам на первый взгляд не имеется коллизии либо упущений законодательного характера. Однако фактически, по вышеуказанным обстоятельствам, проверка доводов следствия и санкционирование содержания под стражей, проверка обоснованности подозрения совершения преступления именно конкретным лицом, проверка фактических данных указанных в п.5 НПВС свидетельствующих о том, что лицо может скрыться или воспрепятствовать объективному расследованию (основания ст. 136 УПК) возлагается на следственных судей, тогда как отсутствие проверки законности и обоснованности и проверка доводов досудебного расследования без предоставления фактических основании, остается без должного внимания и надзора со стороны прокуратуры РК.

Указанное вытекает из сведений, что согласование прокуратурой ходатайства органа следствия о продлении меры пресечения, может означать для суда достоверность и обоснованность подозрения прокуратурой *(ввиду органа, осуществляющего надзор за законностью),* с учетом этого, судьями в большинстве случаев не проверяются указанные доводы следствия, так как последними после согласования прокуратуры, отпадает действия по проверке решения надзирающего органа.

Несомненно, в части согласования, надзора за законностью принятия решения органами досудебного расследования о вынесении ходатайства о применении меры пресечения в виде содержания под стражей и ее последующего продления, требует внесение в законодательство, НПВС РК, в отдельные приказы Генерального Прокурора некоторых изменений, затрагивающие и направленные на обвязывание органов прокуратуры проверять достоверность доводов (*временами и голословных)* органа следствия, о том что подозреваемый, обвиняемый действительно могут скрыться от органа следствии, например дополнение п.5 НПВС РК, с предоставлением прокурору обязательств по проверке сведений и фактических данных отраженные в п.5. НПВС.

Не столь маловажным, в то же время приоритетным является соответствие внутригосударственных норм закона международным, ратифицированным Республикой Казахстан и обеспечение надзора за законностью деятельности досудебного расслдеования в части согласования и поддержания в суде санкционирования и избрания меры пресечения с учетом требовании международных норм.

Из положения п. 9 Международного Пакта о гражданских и политических правах следует, что каждый человек имеет право на свободу и личную неприкосновенность. Никто не может быть подвергнут произвольному аресту или содержанию под стражей. Никто не должен быть лишен свободы иначе, как на таких основаниях и в соответствии с такой процедурой, которые установлены законом [7].

В статье 26 Венской Конвенции о праве международных договоров 1969 г. Pacta sunt servanda определено, что каждый действующий договор обязателен для его участников и должен ими добросовестно выполняться, далее в статье 27 особо закреплена норма о недопустимости ссылаться на нормы внутреннего права в качестве оправдания для невыполнения им договора [8].

Таким образом, можно заключить, что Республика Казахстан, выражая свое согласие на обязательность международного договора путем присоединения или одобрения, как и в случае его ратификации, принимает на себя также определенные международные обязательства. Поэтому действующим правом в Республике Казахстан следует считать также не только международные обязательства Казахстана, принятые путем ратификации международных договоров, но и выраженные другими способами на обязательность международных договоров, которые перечислены в Законе Республики Казахстан от 30 мая 2005г. «О международных договорах Республики Казахстан» [9].

В этой связи можно привести пример, связанный с судебным санкционированием ареста которое остро обсуждались в правоприминительной и теоритической практике. Такой интерес был вызван присоединением Республики Казахстан к Международному пакту о гражданских и политических правах, заключенному в Нью-Йорке 16 декабря 1966 года. Как известно, 28 ноября 2005 года первым Президентом Республики Казахстан был подписан Закон о ратификации Международного Пакта о гражданских и политических правах.

Между тем, согласно положениям вышеуказанного пакта, право на санкционирование ареста принадлежит только судебным органам. Так, в п.4 ст.9 Пакта о гражданских и политических правах отмечено: «каждому, кто лишен свободы вследствие ареста или содержания под стражей, принадлежит право на разбирательство в суде, чтобы суд мог безотлагательно вынести постановление относительно законности его задержания и распорядится о его освобождении, если задержание незаконно».

Между тем, п. 2 статьи 16 Конституции РК ранее гласил: «Арест и содержание под стражей допускаются только в предусмотренных законом случаях и лишь с санкции суда или прокурора». Это означало, что согласно Конституции Республики Казахстан санкцию на арест и содержание под стражей могли давать суды и прокуратура, что противоречило Международному пакту о гражданских и политических правах.

Причем этот вопрос неоднократно был предметом толкования Конституционного Совета РК.

Так, в Постановлении Конституционного Совета от 26 декабря 2000 г. разъясняется пункт 1 статьи 83 Конституции: прокуратура в случаях, порядке и в пределах, установленных законом, осуществляет уголовное преследование, что означает, что правовое установление конкретного механизма осуществления функции уголовного преследования регулируется законом.

Вторично этот вопрос был рассмотрен Конституционным Советом 5 августа 2002 г., где было отмечено, что «в рамках функции уголовного преследования и функции высшего надзора находится санкционирование прокурором действий должностных лиц, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, дознание и следствие, в том числе ареста и содержания под стражей, что корреспондируется с нормами пункта 1 статьи 83 и пункта 2 ста-

тьи 16 Конституции Республики». Постановление от 5 августа 2002г. признало указанное полномочие прокуратуры конституционным. На это постановление ссылается Конституционный Совет в своем постановлении от 31 декабря 2003г.

Третий раз статью 16 Конституции Республики Казахстан Конституционный Совет рассмотрел 31 декабря 2003г. и принял постановление «Об официальном толковании статей 16 и 83 Конституции Республики Казахстан». О разъяснении статей 16 и 83 Конституции Республики Казахстан в Конституционный Совет обратились депутаты Мажилиса Парламента Республики Казахстан.

В постановлении говорится, Конституционный Совет считает, что предусмотренное законом санкционирование следственных действий, оперативно-розыскных мероприятий, задержания, ареста и содержания под стражей лица является одной из форм, предусмотренных Конституцией, высшего надзора прокуратуры за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания и следствия, а также осуществления прокуратурой уголовного преследования.

Оснований для установления полномочий суда по санкционированию им оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий в Конституции -нет, говорится в постановлении Конституционного Совета. Их установление противоречило бы конституционному предназначению судебной власти и нормативным постановлениям Конституционного Совета от 5 мая 1999 г. № 8/2 и от 10 июля 2000г. № 14/2, от 20 декабря 2000г. №21/2 [10].

Что касается полномочий судебных органов, то этот вопрос рассматривался Конституционным Советом 29 марта 1999 г. Подтверждается, что согласно пункта 2 статьи 76 Конституции «суду на основании закона предоставлено право выносить решения, приговоры и иные постановления, допускающие ограничение некоторых конституционных прав человека и гражданина, рассматривать жалобы на неправомерные действия должностных лиц, отменять незаконные акты государственных органов в случаях, установленных Конституцией и законами Республики».

Таким образом, постановление Конституционного Совета вступило в законную силу, обретя силу официального толкования конституционной нормы.

Однако этот вопрос оставался весьма актуальным, о чем свидетельствовало его активное обсуждение на страницах республиканской печати. В последующем на основании Закона Республики Казахстан 21 мая 2007 г. «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» пункт 2 статьи 16 был изложен в новой редакции: «Арест и содержание под стражей допускаются только в предусмотренных законом случаях и лишь с санкции суда с предоставлением арестованному права обжалования. Без санкции суда лицо может быть подвергнуто задержанию на срок не более семидесяти двух часов» [11]. Этим шагом Республика Казахстан привела в соответствие свой Основной закон в соответствии с международными обязательствами.

Таким образом, приведение в соответствие норм внутригосударственного права в соответствии с международными договорами ратифицированные Республикой Казахстан, несомненно является первостепенной задачей нашего государства в нормотворческой деятельности. С учетом указанного, необходимо в соответствии с требованием норм п.9 Международного пакта о гражданских и политических правах, которая гласит *«каждый человек имеет право на свободу и личную неприкосновенность. Никто не может быть подвергнут произвольному аресту или содержанию под стражей. Никто не должен быть лишен свободы иначе, как на таких основаниях и в соответствии с такой процедурой, которые установлены законом»* необходимо приведение в соответствие норм УПК РК, в части основания для применения меры пресечения, обеспечив обязательность проверки, обоснованности наличия или отсутствия основания, предусмотренные ст.136 УПК, п.7 НПВС не только следственными судьями при санкционировании, продлении меры пресечения, но и внесение изменений в законодательство и отдельные Приказы Генеральной прокуратуры РК обязанность органов прокуратуры проверять наличие отсутствие фактических данных свидетельствующие что лицо может скрыться от органа уголовного преследования или суда с проверкой наличия

предоставленных сведений с органов досудебного расследования подтвержденные факты продажи принадлежащего ему на праве собственности имущества, приобретения проездных билетов с целью выезда за пределы места жительства и страны и т.п. на стадии согласования, с одновременным обвязыванием предоставлять такие материалы органами прокуратуры РК.

Таким образом, обосновано можно отметить, что теоретическая составляющая организационно-правовой модели надзора за законностью предварительного следствия заключается в его определении как конституционного, внесистемного, институционально и функционально обособленного института. При этом конституционность надзора обусловлена приведением в соответствие полномочии прокурорской деятельности международным стандартам и договорам, ратифицированным РК, и заключается в проецировании установленных нормами Конституции РК ценностей в его основные элементы: цели, задачи, предмет и др. внесистемность надзора – самостоятельностью и независимостью прокуратуры от судебной и других ветвей власти.

Практическая составляющая данной модели состоит в повышении эффективности надзора за исполнением законов при производстве предварительного следствия обеспечением гарантии соблюдения прав граждан, что связано с обеспечением таких его качественных характеристик как объективность и независимость, инициативность, непрерывность, своевременность и оперативность.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 2005 года.
2. Послание Президента Республики Казахстан от 01 сентября 2021 года.
3. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 2 мая 2018 года №60, зарегистрированный в Министерстве юстиции Республики Казахстан 17 мая 2018 года за №16894.
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2022 г.).*
5. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 30 декабря 2020 года №165 «Об утверждении Инструкции по организации надзора за законностью уголовного преследования.
6. Нормативное постановление Верховного Суда РК «О рассмотрении судами жалоб на действия *(бездействие*) и решения прокурора, органов уголовного преследования *(статья 106 Уголовно-процессуального кодекса РК)* от 27 июня 2012 г. №3.
7. Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят резолюцией 2200 А(XXI) Генеральной Ассамблеи от 05 декабря 1966 г.
8. Венская конвенция о праве международных договоров. Принята 23 мая 1969 г.
9. Закон Республики Казахстан «О международных договорах Республики Казахстан» от 30 мая 2005 г. №54.
10. Постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 18 мая 2006 г. № 2 «Об официальном толковании подпункта 7) статьи 54 Конституции Республики Казахстан» //ЗРК Информационно-справочная система «Параграф» за 2019 год.
11. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» от 21 мая 2007 г. //Казахстанская правда. - 2007. - 22 мая.
12. Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 81-VI «О прокуратуре» *(с изменениями по состоянию на 02.07.2021 г.).*

***References*:**

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 2005.
2. Message of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 01, 2021.
3. Order of the Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan dated May 2, 2018 No. 60, registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on May 17, 2018 for No. 16894.
4. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V (with amendments and additions as of 10.01.2022).
5. Order of the Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2020 No. 165 "On approval of the Instructions on the organization of supervision over the legality of criminal prosecution.

6. Regulatory Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan "On consideration by courts of complaints against actions (inaction) and decisions of the Prosecutor, criminal prosecution bodies (Article 106 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan) dated June 27, 2012 No.3

7. International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of ", December 1966.

8. Vienna Convention on the Law of Treaties. Adopted on May 23, 1969.

9. Law of the Republic of Kazakhstan "On International Treaties of the Republic of Kazakhstan" dated May 30, 2005 No. 54.

10. Resolution of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan dated May 18, 2006 No. 2 "On the official interpretation of subparagraph 7) of Article 54 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan" // ZRK Information and reference System "Paragraph" for 2019.

11. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Amendments and Additions to the Constitution of the Republic of Kazakhstan" dated May 21, 2007. //Kazakhstanskaya pravda. - 2007. - May 22.

12. Law of the Republic of Kazakhstan dated June 30, 2017 No. 81-VI "On the Prosecutor's Office" (as amended as of 02.07.2021).

Сведения об авторах

Шарипова Асель Бостановна – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им.аль-Фараби.

Ахмадиева Сания Нурлановна – магистрант 1 курса Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Шарипова Әсел Бостанқызы – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің Заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты.

Ахмадиева Сания Нурланқызы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 1 курс магистранты.

Sharipova Assel Bostanovna – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, Candidate of Legal Sciences.

Ahmadieva Sania Nurlanovna –1st year master's student, Al-Farabi Kazakh National University.

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ СЕРВИСТІК МОДЕЛЬ

СЕРВИСНАЯ МОДЕЛЬ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОВД

SERVICE MODEL IN THE ACTIVITIES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

УДК 347.962
МРНТИ 10.71.63

Б.С. Сабирдинов[1], А.М. Сайтбеков[1]

[1]Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

О СОБЛЮДЕНИИ ПРАВ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В РАМКАХ СЕРВИСНОЙ МОДЕЛИ ПОЛИЦИИ

В основе критериев оценки деятельности органов внутренних дел, доверия к ним лежат такие принципы сервисной модели полиции, как открытость, подотчетность, доступность, доброжелательность.

Авторы подчеркивают, что реализация принципа законности, обеспечение правопорядка в стране являются обоюдным процессом. Одной стороной выступает государство с государственными институтами, а другой – гражданское общество и его институты. Формирование для всех субъектов общественных отношений стандартов поведения обеспечит выстраивание конструктивных отношений с соблюдением ценностей правового государства. Такие стандарты отражают как морально-нравственные ценности, так и правовые установки.

Проблема многочисленных фактов спровоцированных конфликтов и демонстрации гражданами неподчинения законным требованиям сотрудников полиции требует своего решения. Авторы обосновывают необходимость ограничить возможности граждан на фотосъемку и видеозапись сотрудников полиции при исполнении ими служебных полномочий.

Ключевые слова: законность, органы внутренних дел, открытость полиции, нарушение прав, сервисная модель полиции, служебные полномочия, средства массовой информации.

Полицияның сервистік моделі шеңберінде ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтарын сақтау туралы

Ішкі істер органдарының қызметін бағалау, оларға сенім критерийлерінің негізінде ашықтық, есептілік, қолжетімділік, тілектестік сияқты полицияның сервистік моделінің қағидаттары жатыр.

Авторлар елде заңдылық қағидатын іске асыру, құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету екі жақтыпроцесс екенін баса айтады. Біртараптан мемлекеттік институттары бар мемлекет, ал екінші тараптан азаматтық қоғам және оның институттары көрінеді. Қоғамдық қатынастардың барлық субъектілері үшін мінез-құлық стандарттарын қалыптастыру құқықтық мемлекет құндылықтарын сақтай отырып, сындарлы қатынастар құруды қамтамасыз етеді.

Мұндай стандарттар моральдық құндылықтарды да, құқықтық көзқарастарды да қамтып көрсетеді.

Туындаған қақтығыстардың көптеген фактілері және азаматтардың полиция қызметкерлерінің заңды талаптарына бағынбай қыр көрсету мәселесі шешуді талап етеді.

Авторлар полиция қызметкерлерінің өз қызметтік өкілеттігін атқару кезінде азаматтардың оларды суреткежәне бейнежазбаға түсіру мүмкіндігін шектеу қажеттілігін негіздейді.

Түйінді сөздер: заңдылық, ішкі істер органдары, полицияның ашықтығы, құқықты бұзу, полицияның сервистік моделі, қызметтік өкілеттіктер, бұқаралық ақпарат құралдары.

On the observance of the rights of law enforcement officers within the service model of the police

The criteria for evaluating the activities of internal affairs agencies and trust in them are based on such principles of the police service model as openness, accountability, accessibility, and benevolence.

The author emphasizes that the implementation of the principle of legality, ensuring law and order in the country are a reciprocal process. On the one side, involving State parties, and the other is civil society and its institutions. The formation of standards of behavior for all subjects of public relations will ensure the

building of constructive relations with respect for the values of the rule of law. Such standards reflect both moral values and legal attitudes.

The problem of numerous facts of provoked conflicts and demonstrations by citizens of disobedience to the legitimate demands of police officers requires a solution. The author substantiates the need to limit the possibilities of citizens to photograph and videotape police officers in the performance of their official duties.

Keywords: legality, internal affairs agencies, openness of the police, violation of the rights, police service model, functional authority, mass media.

Происходящие организационно-правовые изменения в системе органов внутренних дел направлены на совершенствование форм и методов их работы, повышение эффективности деятельности и уровня доверия со стороны населения, формирование компетентного, профессионального, конкурентоспособного кадрового корпуса. При этом, как подчеркнул Президент страны К.-Ж.К. Токаев, эффективность работы полицейских зависит от престижа самой полицейской службы: «Образ полиции, как силового инструмента государства, будет постепенно уходить в прошлое, она станет органом по оказанию услуг гражданам для обеспечения их безопасности» [1].

Принципы сервисной модели полиции, переход к которой стартовал в 2018 году, раскрывают основное требование к деятельности самого крупного правоохранительного органа – органов внутренних дел. Открытость, подотчетность, доступность, доброжелательность – в основе критериев оценки деятельности органов внутренних дел, доверия к ним лежат именно эти принципы. Идея сервисной модели заключается в том, что деятельность полиции по принципам демократии в определенный момент предполагает переход от «подхода контроля» к «подходу обслуживания» [2]. Сервисная полиция базируется на двух ключевых компонентах. Первый – изменить методы и практики самой полиции. Второй – о наладить конструктивные взаимоотношения между полицией и обществом [3].

Отметим, что впервые о сервисной модели обеспечения безопасности заявила Великобритания. Представляют интерес девять принципов, раскрывающих философию полицейской деятельности [4]. Указанные принципы в качестве инструкций раздавались всем полицейским. Они положили начало такому понятию, как «Definition of policing by consent» (Согласие на охрану правопорядка) [5].

Восприятие деятельности органов внутренних дел обусловлено как профессиональными, так и морально-нравственными характеристиками их сотрудников. Как отмечено Л.Т. Культемировой, уровень профессионализма сотрудников органов внутренних дел, нравственных аспектов их деятельности является составным элементом системы критериев, посредством которых характеризуется вся правоохранительная система [6, с.83]. «Полицейскому всегда следует помнить, что каждый человек и гражданин Республики Казахстан должен чувствовать себя в безопасности, видеть в полицейском своего защитника, готового оказать помощь в любую трудную минуту и способного надежно оградить его жизнь, здоровье, права и свободы, честь и достоинство от преступных и иных противоправных посягательств», - говорится в Стандарте полицейского, утвержденном приказом Министра внутренних дел Республики Казахстан [7].

Дисциплинированность; решительность и смелость; исполнительность; выносливость и стрессоустойчивость; интеллектуальность; развитое чувство долга и справедливости; честность и принципиальность; ответственность и добросовестность; самообладание; человечность; вежливость; коммуникабельность; стремление к самосовершенствованию – такими личными качествами, лежащими в основе стандарта деятельности, должен обладать полицейский, как представитель государства, как лицо, наделенное государственно-властными полномочиями. Основы сервисной модели полиции обеспечены соответствующей правовой базой.

Одновременно с этим, важно подчеркнуть, что реализация принципа законности, обеспечение правопорядка в стране является обоюдным процессом, одной стороной в котором выступает государство с государственными институтами, а другой – гражданское общество,

граждане как индивидуумы и институты гражданского общество. Поэтому, формирование для всех субъектов общественных отношений стандартов поведения, основанных как на морально-нравственных ценностях, так и правовых установках, направлено на выстраивание конструктивных отношений с соблюдением ценностей правового государства.

Прозрачность деятельности органов внутренних дел, доступность оказываемых ими государственных услуг, открытость выполняемых функций, корректность в обращении с гражданами не должны восприниматься гражданами как инструмент управления органами внутренних дел, манипулирования сотрудниками полиции. Широкие права и возможности контроля со стороны гражданского общества нередко искажаются в толковании, транслируя в сознание граждан вседозволенность в обращении с сотрудниками органов внутренних дел и безнаказанность за нарушения, как этических, так и правовых норм. Вызывают озабоченность многочисленные факты: спровоцированных конфликтных ситуаций с сотрудниками полиции; демонстрации открытого неуважения и нарушения прав сотрудника как гражданина; неподчинения законным требованиям сотрудника как должностного лица, находящегося при исполнении служебных обязанностей; вмешательства в работу полиции и воспрепятствования выполнению сотрудниками полиции своих функций. Усугубляет ситуацию сопровождение перечисленных фактов фотосъемкой и видеозаписью с последующим распространением в средствах массовой информации, в том числе, в сети Интернет. Мотивом подобных действий могут выступать как искренняя убежденность граждан в своей правоте, так и желание публично продемонстрировать свою безнаказанность и заработать общественную поддержку в социальных сетях.

К сожалению, в силу различных причин, конституционная гарантия свободы слова, запрета цензуры и права на свободное распространение информации многими гражданами интерпретируется в формате вседозволенности. Постулат о том, что осуществление прав и свобод человека и гражданина не должно нарушать прав и свобод других лиц, посягать на общественную нравственность (*статья 12 Конституции Республики Казахстан*), все чаще подвергается откровенному нарушению.

Провозглашая право на свободу получения и распространения информации, Конституция Республики Казахстан одновременно устанавливает и конкретные ограничения на реализацию данного права. Так, не допускаются пропаганда или агитация насильственного изменения конституционного строя, нарушения целостности Республики, подрыва безопасности государства, войны, социального, расового, национального, религиозного, сословного и родового превосходства, а также культа жестокости и насилия [8].

Доступность информации для неограниченного круга лиц относит ее к категории массовой информации. Инструментом распространения массовой информации являются различные средства, предназначенные для оповещения определенного или неопределенного круга лиц: печатные издания, фотоизображения, аудио-, видеозапись, текстовые сообщения, интернет-ресурсы. Публичное распространение информации, в том числе, путем размещения на интернет-ресурсах является распространением продукции средств массовой информации. В Республике Казахстан отношения в области средств массовой информации регламентируются Законом Республики Казахстан от 23 июля 1999 года № 451-I «О средствах массовой информации» [9].

В соответствии с законодательством о средствах массовой информации распространение средств массовой информации должно соответствовать принципам объективности, законности, уважения чести, достоинства человека и гражданина (*статья 2-1 Закона Республики Казахстан «О средствах массовой информации»*). Однако, регулярный мониторинг социальных сетей и иных интернет-ресурсов на предмет деятельности органов внутренних дел, соблюдения законности сотрудниками, в том числе, объективности и достоверности освещения конкретных фактов, выявляет многочисленные нарушения прав самих сотрудников полиции. Наиболее распространенной формой таких нарушений являются провокационные действия со стороны граждан в отношении сотрудников органов внутренних дел, исполняющих служебные обязанности по охране общественного порядка и обеспечению обществен-

ной безопасности, воспрепятствование их работе, а также оказание сопротивления. Содержание распространяемой в Интернет-ресурсах информации демонстрирует откровенное неуважение к сотрудникам полиции, сопровождаемое оскорблениями с применением нецензурной брани и физического насилия. Это приводит к нарушению норм, в соответствии с которыми:

- в Республике Казахстан достоинство человека неприкосновенно. Никто не должен подвергаться унижающему человеческое достоинство обращению (*статья 17 Конституции Республики Казахстан*);

- каждый обязан соблюдать Конституцию и законодательство Республики Казахстан, уважать права, свободы, честь и достоинство других лиц (*статья 34 Конституции Республики Казахстан*);

- запрещается пропаганда насилия (*п.3 статьи 2 Закона Республики Казахстан «О средствах массовой информации»*).

Примечание: распространение в средствах массовой информации событий, фактов и иной информации для побуждения к совершению противоправного действия или бездействия неограниченным кругом лиц, является пропагандой (*статья 2 Закона Республики Казахстан «О средствах массовой информации»*);

- запрещается использование СМИ в целях совершения уголовных и административных правонарушений (*п.4 статьи 2 Закона Республики Казахстан «О средствах массовой информации»*);

- запрещается вмешательство в деятельность органов внутренних дел при осуществлении ими своих полномочий *(п. 2 статьи 1 Закона Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан»*);

- каждое лицо в случае требования, сопровождаемого словами «Именем закона», обязано прекратить активные действия, беспрекословно подчиниться требованиям сотрудника ОВД и выполнить его указания, связанные с исполнением служебных обязанностей *(п.3 статьи 19 Закона Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан»)*

Примечание: неповиновение законному распоряжению или требованию сотрудника органов внутренних дел в связи с исполнением им служебных обязанностей, а равно, воспрепятствование законной деятельности сотрудника органов внутренних дел является административным правонарушением и влечет взыскание в виде предупреждения или штрафа в размере 20 МРП либо административный арест на срок до 5 суток. Указанные действия, совершенные повторно в течение года после наложения административного взыскания, влекут административный арест сроком на 10 суток, либо штраф в размере 40 МРП (если к лицам, совершившим правонарушение, административный арест в соответствии с частью второй статьи 50 КоАП не применяется) (*статья 667 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях «Неповиновение законному распоряжению или требованию сотрудника (военнослужащего) правоохранительного или специального государственного органа, органа военной полиции, государственной фельдъегерской службы, судебного пристава, судебного исполнителя*»).

Вызывают много вопросов факты размещения изображений сотрудников органов внутренних дел, находящихся при исполнении служебных полномочий, в средствах массовой информации. Следует отметить, что в части распространения в средствах массовой информации изображения гражданина предусмотрена правовая защита в виде запрета использовать изображение какого-либо лица без его согласия, а в случае его смерти - без согласия наследников. Опубликование, воспроизведение и распространение изобразительного произведения (картина, фотография, кинофильм и другие), в котором изображено другое лицо, допускается лишь с согласия изображенного, а после его смерти с согласия его детей и пережившего супруга (*статья 145 Гражданского кодекса Республики Казахстан*) [10]. Одновременно с этим, указанной нормой Кодекса допускается отсутствие согласия, если это установлено законодательными актами, либо изображенное лицо позировало за плату. Так, в соответствии

со статьей 14 Закона Республики Казахстан «О средствах массовой информации» для распространения информации не требуется согласие изображаемого лица:

- если данное лицо присутствует или участвует в зрелищных культурно-массовых, социально значимых в области культуры, спортивно-массовых мероприятиях, мирных собраниях и иных публичных мероприятиях;

- если распространяемая информация содержит изображение лица и сведения, связанные со служебной и (или) публичной деятельностью данного лица, а также опубликована самим лицом, его законным представителем или уполномоченным лицом в источниках, доступ к которым не ограничен;

- если использование изображаемого лица осуществляется в целях защиты конституционного строя, охраны общественного порядка, прав и свобод человека, здоровья и нравственности населения.

Частично предусмотрены ограничения на фото- и видеосъемку сотрудников органов внутренних дел. Так, в соответствии со статьей 6 Закона Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», сотрудники органов внутренних дел имеют право запрещать физическим лицам фотосъемку и видеозапись сотрудников при исполнении ими своих служебных обязанностей во время проведения следственных мероприятий в местности, где объявлено чрезвычайное положение, или в зоне проведения антитеррористической операции. В случае невыполнения этих требований органы внутренних дел вправе применять соответствующие меры принуждения [11].

Надо подчеркнуть, что служба в органах внутренних дел является специальным видом государственной службы, сопряженной определенными полномочиями и ограничениями. Их содержание обусловлено миссией органов внутренних дел – защита жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от противоправных посягательств; охрана общественного порядка и обеспечение общественной безопасности. Сотрудники органов внутренних дел правомочны применять меры государственно-правового принуждения, проводить оперативно-розыскные мероприятия, в том числе, специальные. Возможность публиковать изображения сотрудников органов внутренних дел, находящихся при исполнении служебных полномочий, без их согласия способно в дальнейшем создать препятствия для выполнения ими служебных функций, а также угрозу безопасности, как самого сотрудника, так и членов его семьи. На основании изложенного, считаем обоснованной необходимость регулирования вопросов свободного распространения информации, касающейся служебной деятельности сотрудников органов внутренних дел, пресечения фактов провоцирования и искусственного создания гражданами конфликтных ситуаций, сопровождаемых фотосъемкой и видеозаписью.

С соблюдением конституционных норм и отраслевого законодательства о свободе слова и распространения информации предлагаем ввести ограничения на распространение аудиовизуальной информации и изображений сотрудников органов внутренних дел. Это позволит уменьшить количество провокаций и искусственно создаваемых гражданами конфликтных ситуаций, подогреваемых возможностью фотосъемки и видеозаписи с последующим распространением в средствах массовой информации. Кроме того, ограничивая право граждан на распространение информации, считаем необходимым зафиксировать возможность использования гражданами аудиовизуальной информации и изображений сотрудников органов внутренних дел, находящихся при исполнении служебных полномочий, только в суде в качестве доказательственной базы при оспаривании правомерности их действий. Предлагаемые изменения в законодательство Республики Казахстан о средствах массовой информации и об органах внутренних дел направлены на обеспечение принципов законности, эффективности и результативности деятельности органов внутренних дел (Таблица 1).

Таблица 1. Изменения и дополнения в законодательство в части распространения информации

Действующая редакция	Предлагаемая редакция
Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года № 451-I «О средствах массовой информации»	
Статья 14. Распространение продукции средства массовой информации 2) если распространяемая информация содержит изображение лица и сведения, связанные со служебной и (или) публичной деятельностью данного лица, а также опубликована самим лицом, его законным представителем или уполномоченным лицом в источниках, доступ к которым не ограничен;	**Статья 14. Распространение продукции средства массовой информации** 2) если распространяемая информация содержит изображение лица и сведения, связанные со служебной и (или) публичной деятельностью данного лица, а также опубликована самим лицом, его законным представителем или уполномоченным лицом в источниках, доступ к которым не ограничен. **Действие данного пункта не распространяется на изображения сотрудников органов внутренних дел во время исполнения ими служебных обязанностей;**
Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан	
Статья 6. Полномочия органов внутренних дел 2. Органы внутренних дел в пределах своей компетенции имеют право: **1-1) отсутствует**	**Статья 6. Полномочия органов внутренних дел** **2. Органы внутренних дел в пределах своей компетенции имеют право:** **1-1) требовать от физических лиц, осуществляющих фотосъемку и видеозапись сотрудников органов внутренних дел при исполнении ими служебных полномочий, предусмотренных законодательством об органах внутренних дел, не создавать препятствия и помехи в работе. В случае невыполнения этих требований вправе применять соответствующие меры принуждения**
Статья 19. Полномочия сотрудников органов внутренних дел 5. Сотрудники при реализации полномочий органов внутренних дел обязаны: **5) отсутствует**.	**Статья 19. Полномочия сотрудников органов внутренних дел** 5. Сотрудники при реализации полномочий органов внутренних дел обязаны: **5) предупреждать граждан, осуществляющих фотосъемку и видеозапись сотрудников органов внутренних дел при исполнении ими служебных полномочий, предусмотренных законодательством об органах внутренних дел, о возможности использования аудиовизуальной информации и изображения сотрудников только в суде в качестве доказательственной базы при оспаривании правомерности действий сотрудников**

В заключении отметим, что сотрудники органов внутренних дел, реализуя свои полномочия по защите жизни, здоровья, прав и законных интересов граждан, нередко сами становятся объектом противоправных действий со стороны граждан. Такие правонарушения непосредственно связаны со служебной деятельностью сотрудников органов внутренних дел. Граждане, используя современные возможности распространения информации, не ограничиваются законными методами их сбора и формирования, нарушая не только права сотрудников органов внутренних дел, но и общественный порядок и нравственность.

***Список использованных источников*:**

1. Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 года «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» //Интернет ресурс: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019. (Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.).

2. О новой модели казахстанской полиции рассказали в МВД //Интернет ресурс: https://www.nur.kz/incident/crime/ (Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.).

3. Служи, полиция //Интернет ресурс: https://time.kz/articles/ (Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.).

4. Principles of Good Policing //Интернет-ресурс: https://www.civitas.org.uk/research/crime/facts-comments/principles-of-good-policing// Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.

5. Definition of policing by consent //Интернет-ресурс: https://www.gov.uk/government/publications/policing-by-consent. Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.

6. Культемирова Л.Т. Организационно-правовые основы формирования служебной карьеры сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан //Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – №3 (64). – 2020. – С.81-90.

7. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 24 апреля 2020 года № 358 «Об утверждении Стандарта полицейского» //Интернет ресурс: http://adilet.zan.kz/rus/docs/ (Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.).

8. Конституция Республики Казахстан от 1995 г.

9. Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года № 451-I «О средствах массовой информации» //Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/ (Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.).

10. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 268-XIII //Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/ (Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.).

11. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан //Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/ (Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.).

***References*:**

1. Poslaniye Glavy gosudarstva narodu Kazakhstana ot 2 sentyabrya 2019 goda «Konstruktivnyy obshchestvennyy dialog – osnova stabilnosti i protsvetaniya Kazakhstana» //Internet resurs: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019. Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

2. O novoy modeli kazakhstanskoy politsii rasskazali v MVD //Internet resurs: https://www.nur.kz/incident/crime/1875818-policia-kazahstana-perehodit-na-novuu-model-raboty/. Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

3. Sluzhi. politsiya // Internet resurs: https://time.kz/articles/zloba/2020/09/22/sluzhi-politsiya. Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

4. Principles of Good Policing //Internet-resurs: https://www.civitas.org.uk/research/crime/facts-comments/principles-of-good-policing// Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

5. Definition of policing by consent //Internet-resurs: https://www.gov.uk/government/publications/policing-by-consent. Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

6. Kultemirova L.T. Organizatsionno-pravovyye osnovy formirovaniya sluzhebnoy karyery sotrudnikov organov vnutrennikh del Respubliki Kazakhstan //Uchenyye trudy Almatinskoy akademii MVD Respubliki Kazakhstan. - №3 (64). – 2020. – S.81-90

7. Prikaz Ministra vnutrennikh del Respubliki Kazakhstan ot 24 aprelya 2020 goda № 358 «Ob utverzhdenii Standarta politseyskogo» //Internet resurs: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020500. Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

8. Konstitutsiya Respubliki Kazakhstan

9. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 23 iyulya 1999 goda № 451-I «O sredstvakh massovoy informatsii» //Internet resurs: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000451_. Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

10. Grazhdanskiy kodeks Respubliki Kazakhstan ot 27 dekabrya 1994 goda № 268-XIII //Internet resurs: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_. Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

11. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 23 aprelya 2014 goda № 199-V ZRK «Ob organakh vnutrennikh del Respubliki Kazakhstan //Internet resurs: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199. Data obrashcheniya napr.: 22.02.2022 g.

Сведения об авторах

Сабирдинов Бектас Сарсенбекович – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции.

Сайтбеков Айдар Муталикович – начальник Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, доктор политических наук, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Сабирдинов Бектас Сарсенбекович – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты полиция майоры.

Сайтбеков Айдар Муталикович – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының бастығы, саясат ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Sabirdinov B.S. – doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, police major.

Saitbekov A.M. – Head of the Makan Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Political Sciences, Candidate of Law, Associate Professor (Associate Professor), police Colonel.

УДК 343
МРНТИ 10.79.01

А.К. Ибраева[1], Р.Н. Джигитова[1], АК. Бекишев[2]

[1]Қазақстан Республикасы ІІМ Малкеджар Бөкенбаев атындағы Ақтөбе Заң институты, Ақтөбе, Қазақстан
[2]Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы, Алматы, Қазақстан

ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫ МЕН ЖОҒАРЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІ – СЕРВИСТІК ПОЛИЦИЯ МОДЕЛІНІҢ ТИІМДІ ҚЫЗМЕТІНЕ ЫҚПАЛ ЕТЕТІН НЕГІЗГІ ФАКТОР РЕТІНДЕ

Бұл мақалада авторлар пилоттық жобаның мақсатын, мазмұнын, негізгі ұғымдарын-полиция қызметінің жаңа моделі ретінде сервистік полицияның халықаралық моделін бейімдеуді ашады.

Авторлар полицейлердің сервистік-бағдарланған қызметі, сондай-ақ полиция қызметкерлерінің құқықтық санасы мен жоғары құқықтық мәдениеті полицияға және қоғамға қылмыс мәселелерін шешу, құқық тәртібі мен қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін ынтымақтастықтың жаңа әдістерін қолдануға мүмкіндік беретін модель екендігіне баса назар аударады, өйткені полиция қызметінің жаңа моделі ішкі істер органдарының қоғаммен, қоғамдық бірлестіктермен және тұтастай мемлекетпен өзара іс-қимылында шешуші рөл атқарады.

Түйінді сөздер: сервистік модель, қоғамдық бақылау, қадамдық қолжетімділік, танымалдылық, ынтымақтастық, диалог, фактор, әдістер, тәсілдер, полиция, ішкі істер органдары, полиция қызметі, сервистік-бағдарланған, құқықтық сана, құқықтық мәдениет, қылмыс, қамтамасыз ету, құқықтық тәртіп, қауіпсіздік, қоғам, қоғамдық бірлестіктер.

Правосознание и высокая правовая культура сотрудников полиции – как основные факторы, влияющие на эффективную деятельность модели сервисной полиции

В данной статье авторами расскрываются цель, содержание, основные понятия пилотного проекта-адаптация международной модели сервисной полиции как новой модели полицейской службы.

Авторы в данной статье делают упор на тот фактор что, сервисно-ориентированная полицейская деятельность, а так же правосознание и высокая правовая культура сотрудников полиции – это модель, позволяющая полиции и обществу применять новые методы сотрудничества для решения проблем преступности, обеспечения правопорядка и безопасности, так как новая модель полицейской службы играет ключевую роль во взаимодействии органов внутренних дел с обществом, общественными объединениями и государством в целом.

Ключевые слова: Сервисная модель, общественный контроль, шаговая доступность, узноваемость, сотрудничество, диалог, фактор, методы, приемы, полиция, органы внутренних дел, полицейская деятельность, сервисно-ориентированная, правосознание, правовая культура, преступность, обеспечение, правопорядок, безопасность, общество, общественные объединения.

Legal awareness and high legal culture of police officers as the main factors influencing the effective operation of the service police model

In this article, the authors reveal the purpose, content, and basic concepts of the pilot project-the adaptation of the international model of service police as a new model of police service.

The authors in this article emphasize the fact that service-oriented policing, as well as the legal awareness and high legal culture of police officers is a model that allows the police and society to apply new methods of cooperation to solve crime problems, ensure law and order and security, since the new model of the police service plays a key role in the interaction of internal affairs bodies with society, public associations and the state as a whole.

Keywords: Service model, public control, walking distance, recognition, cooperation, dialogue, factor, methods, techniques, police, internal affairs bodies, policing, service-oriented, legal awareness, legal culture, crime, provision, law and order, security, society, public associations.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н. Назарбаев 2018 жылғы 5 қазандағы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына Жолдауында «полиция жұмысын сервистік модельге көшіру қажет. Азаматтардың санасында полицейдің жазаламайтыны емес, қиын жағдайда көмектесетіні күшеюі керек» [1], - деп атап өткен болатын.

Қазақстан Республикасының қазіргі Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстанның Тұңғыш Президенті бастаған құқық қорғау жүйесін реформалау жалғасатынын айтып, «Полиция жұмысы қоғамның жіті назарында. Сіздің қызметіңіз ел азаматтарының мүдделерімен және оның қауіпсіздігімен тікелей байланысты. Сондықтан ІІМ жұмысы нақты, жүйелі түрде ұйымдастырылуы тиіс. Полиция ашық болуы керек. Ол үшін қоғаммен диалог қажет» [2], -деп айтып өтті. Мемлекет басшысы халықпен жұмыс істеудің жаңа заманауи форматтарын енгізуді, полицияны бағалау өлшемдерін түбегейлі өзгертуді талап етіп отыр.

Мемлекет басшысының тапсырмасы аясында елімізде «Қазақстан Республикасының сервистік моделі» пилоттық жобасы іске асырылуда. Пилоттық жобаның негізгі мақсаты – сервистік полиция халықаралық моделін қазақстан полициясының қызметіне барлық аймақтарда енгізуге бейімдеу.

Сервиске бағдарланған полиция қызметі – полиция мен қоғамға қылмыстылық, құқықтық тәртіпті және қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемаларын шешу үшін ынтымақтастықтың жаңа әдістерін қолдануға мүмкіндік беретін модель. Ол екі түйінді компенентке негізделген: полицияның әдістері мен тәжірибесін өзгерту және полиция мен қоғам арасында сындарлы қарым-қатынас орнату үшін шаралар қабылдау.

Полиция қызметінің жаңа моделі ішкі істер органдарының қоғамдық бірлестіктермен өзара іс-қимыл жасауда басты роль атқарады. Полиция қызметінің сервистік моделін үш негізгі қағидатқа бөліп қарастыруға болады [3]:

1. Танымдылық пен қолжетімділік полиция мен азаматтардың жеке байланысы – азаматтардың полицияға жүгінуінің қолайлылығы;
2. Ашық болу - қоғамдық бақылау-айқын бекітілген процестер мен нұсқаулықтар;
3. Жақсы қарым-қатынас пен құрметтеу - теңқұқылы диалог-адам құқықтарын сақтау.

Бұл жаңа модельдің мақсаты – құқық бұзушылықтың алдын-алу арқылы азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету, халыққа дер кезінде көмек көрсету үшін қоғаммен өзара әрекеттесу негізінде сервистік полицияның үлгісін құру.

Сервистік полиция - полиция қызметіндегі қоғамдық бағдарланған тәсіл - басқару стилі, қоғаммен серіктестікке бағытталған ұйымдастырушылық стратегия. Осы стратегия шеңберінде полиция қоғаммен тығыз өзара іс-қимыл жасауға, полиция қызметінің тиімділігі және халықтың пікірін ескере отырып, қауіпсіздік мәселелерін бірлесіп шешуге бағытталған белсенді жұмыс моделіне бағдарланады.

Ішкі істер министрлігінің кеңейтілген алқа отырысында Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Мемлекеттің тұрақтылығы мен қоғамның бірлігін сақтау басты міндет болып табылады. Мұндай сәттерде көп нәрсе полиция қызметкерлерінің кәсіби деңгейіне, патриотизм мен жанқиярлық рухына байланысты. Мұны ішкі істер органдарының барлық қызметкерлері түсінеді деп ойлаймын», – деп мәлімдеген болатын [4].

Осы орайда, Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби деңгейі, құқықтық санасы мен жоғары құқықтық мәдениеті - жаңа полиция моделінің басты элементі болып танылатыны сөзсіз. Себебі, жаңа модельге өту үшін қызметкерлердің жаңа үлгіні дұрыс қабылдау арқылы санасын өзгертіп, жоғары құқықтық мәдениетті жетілдіріп отыру маңызды.

Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекеттің қалыптасуының аса маңызды шарты халықтың құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыру болып табылса, оның аса маңызды құрамдас бөлігі әсіресе ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтық санасының деңгейі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдарының қызметкерлері оларды реформалау жағдайында шешетін міндеттердің жаңалығы қызметкерлерге және олардың кәсіби шеберлігіне қойылатын талаптарды арттырады. ІІО қызметкерлерінің қоғамның ішкі қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, құқықтық тәртіпті қорғауға, заңдылықты сақтауға байланысты қызметтік міндеттерін орындау нәтижелеріне жоғары құқықтық мәдениеттің болуы айтарлықтай әсер етеді.

Рухани өмірдің құбылысы ретінде заң әлеуметтік және жеке сана саласына жатады. Құқық нормалары, ережелер, құқық қолдану шешімдері және басқа да құқықтық құбылыстар мәдениеттің өзіндік теориялық және практикалық проекциясы ретінде қарастырылуы мүмкін, оны белгілеу үшін ғылым осы сапада арнайы тұжырымдаманы қажет етеді. Құқықтық шындықтың ерекше өлшемін көрсететін мұндай тұжырымдама құқықтық ғылым категориясы болып табылады. Ал, құқықтық ғылым категориясының бірі құқықтық сана екендігі белгілі.

Құқықтық сана – бұл адамдардың, әлеуметтік қауымдастықтардың қазіргі немесе қалаған заңға қатынасын білдіретін идеялар мен сезімдер жиынтығы. Құқықтық сана-қоғамдық сананың бір түрі. Қоғамдық сананың басқа формалары сияқты: мораль, дін, өнер, ғылым, философия - құқықтық сана шындықты рухани танудың нақты тәсілі ретінде әрекет етеді. Рухани мәдениеттегі құқықтық сана салыстырмалы тәуелсіздікпен сипатталады. Құқықтық көзқарастар, идеялар, теориялар, сезімдер экономикадан, саясаттан, мемлекеттен және тіпті оң заңнамадан тәуелсіз бөлек өмір сүреді. Соңғысының өзгерістері, әрине, құқықтық сананы дамытудың белгілі бір параметрлерін анықтайды, бірақ ешқашан құқықтық сананың бастапқы мәдени-тарихи мағынасын түбегейлі «қалпына келтіре» және жоя алмайды. Заң әдебиетіндегі құқықтық нигилизм мен құқықтық идеализм мәселесі әлі күнге дейін толық қарастырылмай келеді. Қазіргі қазақ қоғамы көптеген қарама-қайшылықтармен сипатталады, олардың арасында бір жағынан жалпы құқықтық нигилизм, екінші жағынан, аңғалдық құқықтық идеализм сияқты таңқаларлық араласу бар. Бір қызығы, бұл екі құбылыс да әр түрлі векторлық және үйлеспейтін болып көрінеді, бейбіт қатар өмір сүріп, құқықтық мәдениеттің жалпы жағымсыз бейнесін қалыптастырады.Заңдар ашық түрде еленбейді, бұзылады, орындалмайды, олар бағаланбайды, құрметтелмейді; екіншісінде, керісінше, оларға барлық ауыр мәселелерді бір сәтте шеше алатын керемет күшке мән беріледі.

ІІО қызметкерінің кәсіби құқықтық санасы кәсіби қызметтің тиісті салаларындағы құқықтық құбылыстарды білу мен түсінудің жоғары деңгейімен сипатталады. Кәсіби мәдениеттің деңгейі де әртүрлі. Айырмашылықтар қарапайым және басқарушы құрамның, полицияның әртүрлі бөлімшелеріндегі офицерлердің құқықтық мәдениетінен байқалады. ІІО қызметкерінің кәсіби құқықтық санасындағы ең бастысы-құқықтың жоғары орны, оның үстемдігі және мемлекеттің құқықтық саласындағы тиісті жағдай: қоғамдық және мемлекеттік өмірдің барлық салаларындағы заң қызметтерінің рөлі, сот, адвокатура, прокуратура, нотариат, полиция жағдайы; ғылыми заң институттарының дамуы, заңды кәсіби қоғамдық ұйымдардың жұмысының тиімділігі және т.б.

Құқықтық сана-бұл өте тәуелсіз, тұтас және тіпті «заңға бағытталған» құбылыс, ол құқықтық теорияның ерекше объектісі ретінде зерттеуді қажет етеді, ол арқылы құқық теориясы заңның мәні, оның генезисі, белгілі бір өркениет шеңберіндегі құқықтық реттеудің

мәдени ерекшелігі, құқықтық мінез-құлықтың деформациясы, қылмыстың көздері мен себептері және т.б. басқа әлеуметтік патология және т.б. айқындалады.

Құқықтық сана құқықтық мәдениеттің элементі, белгілі бір халықтың өмір салтының бір түрі ретінде құқықтың идеалды, рухани мәнін толық және жан-жақты көрсетеді. Өркениеттің әртүрлі кезеңдерінде, әртүрлі мәдени және тарихи қауымдастықтарда мінез-құлық нормалары, тиісті жағдайлар, белгілі бір жағдайларды реттеу тәсілдері және т.б. туралы өте түсініксіз идеялар бар екендігі атап өтілді. Жалпы ғылымда құқықтық сана құрылымының тұжырымдамасы қалыптасты. Құрылымдық тұрғыдан құқықтық сана екі негізгі элементтен тұрады: құқықтық психология және құқықтық идеология. Құқықтық психология жеке адамдардың да, әлеуметтік топтардың да күнделікті адами тәжірибесінің нәтижесінде пайда болатын қоғамдық сананың эмпирикалық, күнделікті деңгейіне сәйкес келеді. Құқықтық психологияның мазмұны-адамдарда қолданыстағы құқықтық нормаларға және оларды жүзеге асыру практикасына байланысты пайда болатын сезімдер, эмоциялар, тәжірибелер, көңіл-күйлер, әдеттер, стереотиптер. Құқықтық психология – кез келген адамның немесе белгілі бір әлеуметтік топтың мемлекетке, заңға, заңнамаға және басқа да құқықтық құбылыстарға жеке психологиялық реакцияларында көрінетін құқықтық сананың стихиялыққабаты. Заңның бұл сипаттамалары адамның сезімдері мен бағаларын білдіреді: қолданыстағы актілердің тиімділігі көбінесе олардың заңнамаға, адамдардың психологиялық көңіл-күйіне, барлық құқықтық тәжірибеге байланысты. Құқықтық психологиядан басқа, құқықтық идеология құқықтық сананың құрылымына кіреді, ол қоршаған әлемнің психологиялық қабылдауынан айырмашылығы, ғылыми-теориялық рефлексия мен шындықты игеру деңгейіне сәйкес келеді. Құқықтық идеология-бұл құқықтық шындықты концептуалды, жүйеленген түрде көрсететін және бағалайтын құқықтық идеялардың, теориялардың, көзқарастардың жиынтығы. Адамдардың психологиялық тәжірибесі болып табылатын бастапқы «субстанция» құқықтық психологиямен салыстырғанда идеология жеке көріністерінде емес (мысалы, белгілі бір нормалар, сот шешімдері және т.б. түрінде) тұтас әлеуметтік институт ретінде мақсатты, әдетте, ғылыми немесе философиялық түсінумен сипатталады. Идеология саласында және идеология арқылы ең алдымен әлеуметтік топтардың, таптардың, халықтардың, мемлекеттің, тұтас алғанда әлемдік қоғамдастықтың қажеттіліктері мен мүдделері көрініс табады. Әрине, жеке тұлғаның элементі құқықтық шындықтың идеологиялық көрінісінде де кездеседі: осы немесе басқа идеологиялық доктринаны, әдетте, жеке адамдар, ғалымдар, философтар, қоғамдық-саяси қайраткерлер жасайды және тұжырымдайды, содан кейін олардың санасында мемлекет пен құқықтың жүйелі тұтас көрінісіне қол жеткізетін көптеген адамдардың меншігіне айналады. Алайда, құқықтық идеология құқықтық танымның дәрежесі мен сипаты бойынша құқықтық психологиядан едәуір асып түседі. Егер құқықтық психология көп жағдайда сыртқы, көбінесе үстірт-сезімтал аспектіні, адамның күнделікті тәжірибесіне толығымен сәйкес келетін құқықтық құбылыстардың бір бөлігін тіркесе, онда құқықтық идеология заңның мәнін, әлеуметтік мағынасын, табиғатын анықтауға, оны ұсынуға тырысады.

Құқықтық идеологиясыз қазіргі өркениетті қоғам мүмкін емес. Жоғары идеологиялық құжаттардың мысалдары Батыс елдерінің демократиялары мен құқықтық жүйелерінің идеологиялық негізі болып табылатын АҚШ Конституциясы, Германия Конституциясы, 1789 жылғы Адам және азамат құқықтарының Француз декларациясы болып табылады. Құқықтық идеология-бұл құқықтық білімнің, тұтастай алғанда құқықтық мәдениеттің синтезі, ол тұжырымдамалық түрде тек мамандарға ғана емес, сонымен бірге халықтың кең тобына, әр адамға өмірдің, қызметінің мағынасын насихаттап, оларды күрделі және қарама-қайшылықты әлемге бағыттай отырып қол жетімді болады. Сайып келгенде, ұлттық құқықтық доктрина қоғамның құқықтық санасының биіктігінің көрсеткіші болып табылады.

Құқықтық идеология Қазақстан мемлекетін нығайту және қорғау принципіне негізделуі керек, ол демократиялық, қоғамға қызмет ететін, күшті және тиімді болуы керек. Осылайша, құқықтық психология және құқықтық идеология қоғамның құқықтық санасының құрылымдық компоненттері ретінде әрқайсысы құқықтық реттеуде және тұтастай алғанда

қоғамның құқықтық мәдениетінде құқықтық сана функцияларын жүзеге асыруға қызмет етеді.

Құқықтық сана арқылы қоғамдағы субъектілердің белгілі бір құндылық бағдарлары, атап айтқанда, белгілі бір жеке тұлға, әлеуметтік доктрина адамның өмірдегі тұрақты моральдық ұстанымының негізі, заңды мінез-құлыққа ерекше ынталандыру болған кезде игеріледі. Бұл тұрғыда құқықтық сана, әлеуметтік реттеуші ретінде, мінез-құлықты әлеуметтік-құқықтық бақылаудың қуатты құралы ретінде әрекет етеді.

Құқықтық сананың реттеуші функциясын жүзеге асыруда құқықтық көзқарас ерекше мәнге ие - субъектінің бірқатар әлеуметтік және психофизиологиялық факторлардың әсерінен қалыптасқан заңды немесе заңсыз мінез-құлыққа дайындығы, бейімділігі. Құқықтық көзқарас өзгермелі әлеуметтік ортада тұрақтандырғыш ретінде әрекет ете отырып, белгілі бір қызметтің тұрақты, мақсатты сипатын хабарлайды. Оң құқықтық көзқарас субъектіні стандартты, бұрын болған жағдайларда әрдайым қайта шешім қабылдау қажеттілігінен босатып, құқықтық ықпал ету процесін реттеуге мүмкіндік береді.

ІІО қызметкерінің құқықтық санасы қоғамның құқықтық мәдениетінен бөлінбейді. Қоғамның құқықтық мәдениетінің деңгейі ІІО қызметкерінің кәсіби мәдениетіне байланысты. Екінші жағынан, қоғамның және азаматтың құқықтық мәдениетінің жағдайы ІІО қызметкерінің кәсіби деңгейіне байланысты. «Полицияда дөрекілік болмауы керек»: деп Мемлекет басшысы құқық қорғау органдары қызметкерлеріне кеңес берген болатын [4]. Сол дөрекіліктің өзі құқықтық сауатсыздықтан шығады. ІІО қызметкері қызмет барысында үнемі құқықтық мәдениетін жетілдіріп және тиісінше өзінің беделін нығайтып отыруы тиіс.

ІІО қызметкері-өз әдеттерінен, қалауларынан жоғары болуға шақырылған тұлға: ол өз жұмысын қоғамның жоғары мүдделері талап ететіндей жасауы тиіс. Полиция қызметкерінің құқықтық білімі қызметкерге қажетті сөйлеу мен шеберлікті, оның ішінде елдің заңнамасында және халықаралық құқықта танылған құқықтық және этикалық міндеттерді, адамның құқықтары мен негізгі бостандықтарын түсінуді қамтамасыз етуі керек.Қалыпты жұмыс істеуінде құқықтық сананың рөлі маңызды. Бұл саладағы құқықтық сананың мәртебесі екі бағытпен анықталады:

1. Құқықтық сана субъектілердің құқықтық нормаларды ерікті түрде сақтауы үшін қажетті психологиялық және идеологиялық контекстті құрайды. Құқық пен заңдылықтың, қолданыстағы құқықтық тәртіп пен құқықтық мәдениетке интеграцияның дамыған сезімі құқықтық талаптардың жаппай сақталуының жетекші кепілі болып табылады.

2. Құқықтық сана ІІО қызметкерлерінің құқықтық нормаларды қолдану процесінде маңызды функцияларды орындайды. Ішкі істер органдарының қызметкерлері заңның, оның талаптары мен рұқсаттарының мағынасын түсінуге міндетті. Дамымаған құқықтық санасыз мұны істеу мүмкін емес.

Осылайша, құқықтық сана құқықтық реттеудің және қоғамдық қатынастарға құқықтық ықпал етудің бүкіл механизмін қамтиды: заңның күші, бүкіл құқықтық реттеудің тиімділігі көбінесе қоғамның құқықтық санасының ерекшелігіне, оның жетілу деңгейіне байланысты болады.

ІІО қызметкерінің кәсіби құқықтық санасына мыналар кіреді:

- заңнаманы және заң ғылымының мүмкіндіктерін білу;
- заңды білмейтін адам оның қамқоршысы бола алмайды, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғай алмайды;
- заңдар мен заң актілерінің қажеттілігі мен әлеуметтік пайдалылығына, бостандық пен әділеттіліктің өлшемі ретінде құқықтың құндылығына сенімділік;
- қоғам мен мемлекет құқықтық тәртіпті, заңдылықты нығайту, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселелерімен байланысты лауазымдардағы надандықтарға, тәкаппарлықтарға, дилетанттарға шыдай алмайды;
- құқықтық құралдарды-заңдарды және басқа да құқықтық актілерді күнделікті қызметте, заң техникасын, заң ғылымы мен практикасының жетістіктерін пайдалана білу.

ІІО қызметкерінің құқықтық қабілетсіздігін, кәсіпқойлығының төмендігін, нақты өмірлік жағдайларды түсіне алмайтындығын, оларға дұрыс құқықтық баға бере алмайтындығын жеңу мәселесі өте маңызды, нәтижесінде заңсыз және негізсіз шешімдер пайда болады. Орта деңгейдегі қызметкерлерді дайындаудан, өз кәсібінде тиісті деңгейі жоқ диплом алған мамандарды даярлаудан бас тарту қажет. Болашақ мамандарға қоғамда туындайтын құқықтық мәселелерді шығармашылық түсінуді дамытуға назар аударған дұрыс, оларға қажетті практикалық дағдыларды берген жөн: көпшілік алдында сөйлеу, адамдармен қарым-қатынас жасаужәне т.б. Әрине, ІІО қызметкерінің кәсіби құқықтық мәдениеті басқа азаматтардың құқықтық мәдениетімен салыстырғанда жоғары болуы керек. Бұл жерде ІІО қызметкерінің кәсіби ойлауы өте маңызды. Ойлау – шындықтың маңызды табиғи байланыстарының жанама және жалпыланған көрінісі. Құбылыстардың заңдылықтарын білу, анықтау үшін ақыл-ой белсенділігі қажет, өйткені қоршаған әлемдегі байланыстарды адамның сезім мүшелері біле алмайды. Ойлау тікелей сенсорлық рефлексия арқылы шешілмейтін сұрақтарға жауап береді. Ойлаудың арқасында қызметкер қоршаған әлемге бағдарланады, өйткені ол бұрын алынған жалпылауды өзгеретін жағдайда қолданады.Қызметкердің кәсіби ойлауы-бұл шындықтың нақты кәсіби және құқықтық жағдайларының жалпыланған бағыты немесе басқаша - кәсіби мақсаттардың арқасында қалыптасқан ақпараттық-құқықтық қанықтыру жүйесі [5]. Қызметкердің кәсіби ойлауында оның қызмет ету жағдайларының мақсатқа қатынасы белгіленеді, құқықтық білімді бір жағдайдан екінші жағдайға ауыстыру, осы жағдайды тиісті жалпыланған схемаға айналдыру жүзеге асырылады. ІІО қызметкерінің кәсіби ойлауының мәнін кәсіби-құқықтық салада жалпыға ортақ қатынастарды орнату-құқықтық құбылыстардың біртекті тобының қасиеттерін жалпылау - белгілі бір құқықтық құбылыстың мәнін осындай құбылыстардың белгілі бір тобының түрі ретінде түсінуге болады. ІІО қызметкерінің кәсіби ойлау формаларын мыналардан көре аламыз:

- пайымдау-объектілер мен олардың белгілерінің байланысын немесе объектілер арасындағы қатынасты көрсететін ойлау нысаны.

- тұжырымдама-объектілер мен құбылыстардың біртекті тобының маңызды қасиеттерін көрсететін ойлау нысаны. Тұжырымдаманы қолдана отырып, біз сұраққа жауап береміз. Белгілі бір құбылысқа ІІО қызметкері заңда бекітілген ұғымға назар аудара отырып, шығармашылық ойлау қызметін қорытындылайды.

Сонымен, ІІО қызметкерінің ойлауында құқықтық құбылыстардың объективті қасиеттері мен өзара байланысы, олардың пайымдаулар, тұжырымдар мен ұғымдар түрінде көрінетін маңызды жалпы белгілері модельденеді. Ойлаудың бүкіл процесі адамның жадында сақталған жалпыланған ақпаратпен ситуациялық ақпараттың (нақты оқиға, факт туралы) арақатынасына негізделген.Қызметкердің кәсіби ойлауының мазмұны:тәртіп пен заңға бағынуға бейімділікті қамтамасыз ететін жоғары нормативтік құқықтық мәдениеттен;айналадағы адамдардың мінез-құлқын сыни бағалау қабілетінде және өз іс-әрекеттеріне өзін-өзі сыни тұрғыдан қарайтын әділеттілік сезімінен;жалпы және арнайы-кәсіби интеллект, эрудициядан көрінеді.

Осы орайда, Ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасын қалыптастырудың маңыздылығын атап өтеміз. А.Т. Алдаберганов ішкі істер органдарының кадрларын даярлау ерекшеліктерін аша отырып: «Ішкі істер органдарының қызметі олардың қызметкерлерінің билік өкілеттіктерін іске асыруымен, белгілі бір жағдайларда мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану қажеттілігімен байланысты. Ішкі істер органдарының қызметкерлеріне берілген билік олардың қабылдаған шешімдері мен іс-әрекеттерінің салдары үшін жауапкершілікті арттырады. Сондай-ақ, ішкі істер органдарының қызметкерлері жеке адамдардан да, мекемелерден де, ұйымдардан да олардың қызметіне қарсы тұрудың әртүрлі формаларына үнемі түсіп отыруы керек екендігі белгілі. Мұндай қарсылықты сәтті жеңу үшін экстремалды жағдайларда әрекет етудің дамыған қабілеті, әртүрлі жағымсыз әсерлерге қарсы тұру қабілеті, таңдалған мамандықтың әлеуметтік маңыздылығына берік сенімділік қажет. Бұл олардан жалпы дамудың жоғары

деңгейін, кең дүниетанымды, жан-жақты білімді, қарым-қатынасты талап етеді. Ішкі істер органдарының қызметкерлері құқық бұзушылықпен алдыңғы қатарда тұрып, адамгершілік мінсіздігімен және жеке қарапайымдылығымен ерекшеленуі тиіс» [6].

Осы пікірді дамыта отырып, ішкі істер органдарының қызметкерлері өздерінің барлық қызметін заңдылық қағидаты негізінде жүзеге асыруы керек, сонымен бірге азаматтармен қарым-қатынаста жоғары азаматтық, этикалық мәдениет пен сыпайылық танытып, ІІО қызметкерлерінің жоғары атағына нұқсан келтіретін теріс қылықтарға жол бермеуі керек [7].

Ішкі істер органдарының қызметі Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет қағидаттарына және құқық қорғау қызметінің арнайы қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылады. Мемлекеттік қызмет туралы заңда, құқық қорғау қызметі туралы заңда және ішкі істер органдары туралы заңда бекітілген қағидаларды зерделеу негізінде мынадай қағидаттарды бекітуді ұсынуға болады деп ойлаймыз:

- мемлекеттік қызметшілер кадрларының мемлекеттік органдардағы тұрақтылығы қағидаты;
- мемлекеттік қызметшілердің қызметі туралы қоғамды объективті ақпараттандыру қағидаты;
- мемлекеттік қызметшілерді олардың кәсіби қызметтік қызметіне заңсыз араласудан қорғау қағидаты;
- мемлекеттік қызметшілердің құқықтық мәдениетін жетілдіру қағидаты.

Бұл қағидаттар ІІО-ның азаматтық қоғаммен өзара байланысын қолдауға бағытталған.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде ұсынамыз:

- БАҚ-да, теледидар мен интернет-сайттарда ІІО қызметкерлерінің қызметі туралы жағымды ақпараттарды көптеп беру қажет;
- қоғамда ІІО-на деген сенім қалыптасуы үшін үнемі ашық есік күндерін өткізу қажет;
- құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қылмыс жасағаны үшін жазаны қатайту;
- қоғам тарапынан ІІО-н қолдауды жүзеге асыру, қоғамдық санада ІІО қызметкерлеріне сенім қалыптастыру;
- ІІО қызметкерлерін материалдық ынталандыруға, әсіресе жеңілдіктер беруге көп көңіл бөлу;
- ІІО-на қызметке жаңа қабылданған қызметкерлерді Конституцияны және өзге де нормативтік-құқықтық актілерді, ішкі бұйрықтарды білуге тестілеу нысанында ай сайын тұрақты емтихандар өткізу;
- барлық құқық қорғау органдарының қатысуымен психологиялық тренингтерді жиі өткізу, проблемалық семинарлар, сондай-ақ құқықтық мәдениетті арттыру бойынша семинарлар өткізу;
- айына кемінде бір рет құқық қорғау ұйымдарының өкілдерін, көрнекті заңгерлерді шақыра отырып, семинарлар, дәрістер түрінде ҚР ІІО бөлімшелерінің жеке құрамымен түсіндіру жұмыстарын тұрақты жүргізу;
- ІІО-ның әрбір қызметкеріне жеке құқықтық көзқарас қалыптастыру қажет.

Жоғарыда айтылғандарды талдау негізінде келесі қорытынды жасау қажет деп санаймыз:

1. Полиция қызметінің нәтижелілігі қылмыстарды ашу пайызымен және полиция практикасының басқа да көрсеткіштерімен ғана емес, полицияға деген сенім индексі, сондай-ақ құқық қорғау органдарының қызметкерлері белгіленген жалақыға, әр түрлі ынталандыру түрлеріне, еңбек жағдайларына және т.б. қаншалықты қанағаттанғандығына байланысты. ІІО-ның адам құқықтарын қорғау саласындағы қызметін бағалау әртүрлі әдістер негізінде жасалуы керек деп санаймыз: статистикалық, әлеуметтанулық, салыстырмалы құқықтық, құрылымдық және функционалдық.

2. ІІО жеке құрамының кәсіби деңгейін арттыру үшін халыққа тұрақты әлеуметтік сауалнама жүргізуді ұсынамыз. Сондай-ақ, имидждік, ойын және деректі фильмдер, бейнероликтер, телебағдарламалар, билбордтар, ақпараттық-түсіндіру акцияларын және т.б.

шығару арқылы ІІО қызметкерінің оң бейнесін қалыптастыруға бағытталған тұрақты іс-шаралар өткізуді ұсынамыз.

3. ІІО қызметінің адамгершілік және этикалық қағидаттары мен принциптеріне ерекше назар аудару қажет. Полиция қызметкері ұстамдылық пен жоғары мәдениетті көрсете отырып, өз өкілеттіктерін шебер және парасатты пайдалануы керек. Ол құқық бұзушылықтардың жолын кесу кезінде батыл болуға міндетті, сонымен бірге оның әрекеттері құқықтық жағынан мінсіз, әділ және айналасындағыларға түсінікті, заңдылықты бұзуды болғызбауға тиіс.

4. ІІО қызметкерлері беделі мен имиджін бағалай білуі, біліктілігі мен білім деңгейін үнемі арттырып отыруы қажет. Бұл талаптарды «Ішкі істер органдары туралы» ҚР Заңына енгізу қажет деп ойлаймыз.

Демократиялық, құқықтық мемлекет дамуының қазіргі жағдайында полицияның азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі қызметіне қойылатын талаптар өсіп келеді. Халықтың, қоғамның, мемлекеттің ішкі істер органдарының өздеріне жүктелген міндеттерді орындау тиімділігін бағалауында қызметкерлердің кәсіби даярлығы, заңдылықты және қызметтік тәртіпті сақтауы, мінез-құлық мәдениеті ерекше маңызға ие болады. Бұл ІІО қызметінің тиімділігінің басты критерийі болып табылатын қоғамның сенімі [8].

Қорытындылай келе, қазіргі заманғы полиция қызметкерінің жаңа моделінің іргетасы жоғары құқықтық мәдениет, потриотизм сезімі және әрбір қызметкердегі Отанға және халыққа деген сүйіспеншілік екенін және құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті арттыру ІІО қызметкерінің өзін-өзі тәрбиелеуінің ажырамас бөлігі болып табылатынын айтқымыз келеді.

Қазір әр полиция қызметкерінің жұмысқа деген көзқарасын, қолданылатын әдістері мен құқықтық мәдениетін қайта қарастыратын, өзгеретін уақыт келді және бұл жай ғана үлкен сөздер емес - бұл заман талабы.

Қолданылған дерекккөздер тізімі:

1. Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» (2018 жылғы 5 қазан) http: //akorda. kz http: //akorda. Kz
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» (Нұр-Сұлтан 1 қыркүйек 2020ж.) http: //akorda. kz http: //akorda. Kz
3. https://holanews.kz/news/50854/
4. newtimes.kz›vlast/119489-v-politsi...
5. Розин В.М. Юридическое мышление. // Вопросы методологии. 1999. №1-2.
6. Алдабергенов А.Т. Проблема нравственного воспитания и обучения этике в системе подготовки кадров органов внутренних дел // Проблемы и перспективы развития послевузовского образования в системе подготовки кадров для органов внутренних дел: сборник научно-практической конференции. – Алматы, 2015, май – 10. – С. 83-91.
7. Утегенов Ч.К. Принцип законности в деятельности ОВД РК как основа для защиты прав и свобод граждан: некоторые теоретические положения // Сб. материалов Международной научно-практической конференции, посвященной 85-летию академика Сартаева С.С. – Алматы: КазНУ, 2012. 19 декабря. – С. 227-229.
8. Участковые инспекторы в Алматы будут назначаться с учетом мнения населения // http: // tengrinews.kz / kazakhstan_news / (дата обращения: 14.05.2022).

Авторлар туралы мәліметтер

Ибраева Айгул Касымбековна – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Малкеджар Бөкенбаев атындағы Актөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, з.ғ.к., полиция подполковнигі.

Джигитова Раушан Нурбулатовна – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Малкеджар Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, полиция майоры.

Бекишев Асхат Кенжебекұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының бастығы, философия докторы (PhD), полиция майоры.

Ибраева Айгул Касымбековна – начальник кафедры обшеюридических дисциплин Актюбинского юридического института имени Малкеджара Букенбаева Министерства внутренних дел Республики Казахстан, к.ю.н., подполковник полиции.

Джигитова Раушан Нурбулатовна – преподаватель кафедры обшеюридических дисциплин Актюбинского юридического института имени Малкеджара Букенбаева Министерства внутренних дел Республики Казахстан майор полиции.

Бекишев Асхат Кенжебекович – начальник кафедры кибербезопасности и информационных технологий Алматинской академиии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, доктор философии (PhD), майор полиции

Ibraeva Aigul Kasymbekovna – Head of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, Ph.D., Lieutenant Colonel of Police.

Dzhigitova Raushan Nurbulatovna – Teacher of the Department of General Legal Disciplines of the Malkejar Bukenbayev Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairsof the Republic of Kazakhstan Police Major.

Bekishev Askhat Kenzhebekovich – Head of the Department of Cybersecurity and Information Technologies of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Philosophy (PhD), Police Major.

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.01

Г.Н. Мухамадиева[1], Н.С. Чамеш [1]

[1]әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ БАҚ-ПЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ

Ұсынылып отырған мақалада Қазақстан Республикасының құқық қорғау жүйесі мен БАҚ арасындағы өзара іс-қимылды дамыту мен оңтайландыру жөніндегі мәселелер қарастырылады. Мақалада автор қазіргі құқық қорғау жүйесіндегі өзекті мәселе – қоғаммен ашық байланыс орнатудың маңыздылығы мен ерекшеліктеріне тоқталады. БАҚ-тың көмегі арқылы қылмыстылықтың алдын алу, құқықтық білім беру, құқық қорғау органдарының имиджін қалыптастыра отырып, жүйелі нәтижелерге жету жолдары анық көрсетілген. Бірлескен жұмыс нәтижесінде құқық қорғау органдары жоғарыда көрсетілген міндеттерді жүзеге асыруда БАҚ тарапынан қолдау тапса, БАҚ өз кезегінде жедел және сенімді ақапарат алуға мүмкіндік алады. Осы ретте ақпаратты ұсынудың әдістері әдеп пен мораль талаптарына сәйкес келуі тиіс және осы талаптарды бекітуде баса назар аударатын жағдайлар көрсетілген. Құқық қорғау органдарының бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимыл тетіктерінің негізгі нысандарына баса назар аударылып, ынтымақтастықты дамытудың екі тарапқа да тиімділігі қарастырылған.

Түйінді сөздер: құқық қорғау органдары, бұқаралық ақпарат құралдары. қылмыстылық, мораль, іс-қимыл, алдын-алу шаралары, ынтымақтастық.

Взаимодействие правоохранительной системы Казахстана со СМИ

В предлагаемой статье рассматриваются вопросы по развитию и оптимизации взаимодействия между правоохранительной системой Республики Казахстан и СМИ. В статье авторы останавливаются на актуальной проблеме в современной правоохранительной системе – важности и особенностях установления открытых связей с общественностью. С помощью СМИ четко обозначены пути достижения системных результатов в предупреждении преступности, передаче правовых знаний, формировании имиджа правоохранительных органов. В результате совместной работы правоохранительные органы получат поддержку со стороны СМИ в реализации вышеуказанных задач, а СМИ, в свою очередь, получат возможность получить оперативную и надежную информацию. При этом методы представления информации должны соответствовать требованиям этики и морали и указаны случаи, на которые следует обратить особое внимание при утверждении этих требований. Акцентировано внимание на основных формах механизмов взаимодействия правоохранительных органов со средствами массовой информации, предусмотрена эффективность развития сотрудничества между обеими сторонами.

Ключевые слова: правоохранительные органы, средства массовой информации, преступность, мораль, действия, превентивные меры, сотрудничество.

Interaction of the law enforcement system of Kazakhstan with the media

The proposed article discusses the issues of development and optimization of interaction between the law enforcement system of the Republic of Kazakhstan and the media. In the article, the author dwells on an urgent problem in the modern law enforcement system – the importance and features of establishing open public relations. With the help of the media, the ways to achieve systemic results in crime prevention, the transfer of legal knowledge, and the formation of the image of law enforcement agencies are clearly outlined. As a result of joint work, law enforcement agencies will receive support from the media in the implementation of the above tasks, and the media, in turn, will have the opportunity to receive prompt and reliable in-

formation. At the same time, the methods of presenting information must comply with the requirements of ethics and morality and the cases that should be paid special attention to when approving these requirements are indicated. Attention is focused on the main forms of mechanisms of interaction between law enforcement agencies and the media, the effectiveness of the development of cooperation between both sides is provided.

Keywords: law enforcement agencies, mass media, crime, morality, actions, preventive measures, co-operation.

Бұқаралық ақпарат құралдарын (БАҚ) көбінесе «төртінші билік» деп атаймыз, бұл өте орынды бағалау. БАҚ арқылы белгілі бір ақпаратты кеңінен тарату мүмкіндігі ғана емес, сонымен бірге саясат, құқық, мемлекет пен азаматтардың қарым-қатынасы және т.б. салаларда белсенді үгіт-насихат жүргізу арқылы қоғамдық санаға әсер етуге болады.

Осыған орай, құқық қорғау қызметі саласында БАҚ-пен тиімді өзара іс-қимыл маңызды міндетке айналып отыр. Себебі, бұл міндеттерді жүзеге асырмай құқық бұзушылықтардың алдын алу, құқықтық білім беру және тәрбиелеу саласында жетістікке жету қиын. Құқық қорғау жүйесінің БАҚ-пен өзара тиімді ынтымақтастығының нәтижесінде, қазіргі қоғамдағы құқықтық мәселелерді шешуде ұтымды нәтижелерге жетуге толық мүмкіндік бар. Себебі, әлемдік практикада құқық қорғау саласындағы өзекті мәселелерді шешуде қоғамдық санаға ықпал етудің маңыздылығы өте жоғары. Ал қоғамдық санаға әсер етуші бірден-бір фактор – бұқаралық ақпарт құралдары болып табылады.

Ішкі істер органдарының бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылы мәселелеріне арналған ғылыми-зерттеу әдебиеттерінде, практикалық әзірлемелерде, арнайы (ведомстволық) материалдарда құқық қорғау органының жұмысында БАҚ-тың қосымша салаларының рөлі, маңызы туралы, қылмыстардың алдын алу мен профилактикасында БАҚ-тың өзара іс-қимылын ұйымдастыру және пайдалану, қоғамдық пікірде ішкі істер органдары қызметкерінің оң бейнесін қалыптастыру проблемалары кеңінен қаралады. Құқық қорғау органдарының билік органдары ретіндегі қызметін жариялаудың бір проблемасы, құқықтық тәртіп органдары мен бұқаралық ақпарат құралдарының тиімді өзара іс-қимылының басқа да проблемалары бұқаралық ақпарат құралдарының қызметін заңнамалық реттеуді жетілдірудің өзектілігін көрсетеді.

Халықты ақпараттандыру – құқық қорғау органдарының бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылының маңызды, бірақ жалғыз бағыты емес. Одан бөлек, БАҚ мүмкіндіктерін қылмыстарды ашу және тергеу мақсатында пайдалану қажеттілігін жүзеге асыра білу керек. Ақпараттық кеңістіктегі маңызды әлеуметтік рөлді мойындай отырып, назардан тыс қалмау керек мәселелерді қамтыған жөн [1, б. 122].

Н. Лозовскийдің пікірінше, құқық қорғау органдары да, бұқаралық ақпарат құралдары да өзара әрекеттесуге бейім екенін ескерген жөн. Алғашқылар БАҚ-ты өздерінің беделін көтеру үшін, сондай-ақ жедел-профилактикалық іс-шараларды іске асыру кезінде халықтың қолдауын алу, қылмыскерлерді іздеу, азаматтардың құқықтық сауаттылық деңгейін арттыру үшін пайдалануға тырысады. Бұқаралық ақпарат құралдары болса, құқық қорғау органдары тарапынан сенімді және адам құқықтары туралы негізгі ақпарат көзін көреді [2, с. 193].

Қазақстан Республикасында БАҚ қызметіне қатысты мәселелері «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» 1999 жылғы 23 шілдедегі арнайы заңмен белгіленген. Осы заң БАҚ-қа тек газеттерді, журналдарды және басқа да мерзімді баспасөз басылымдарын ғана емес, сондай-ақ теле-радио арналарды, киноқұжаттаманы, дыбыс-бейне жазбаларды және интернет-ресурстарды қоса алғанда, бұқаралық ақпаратты мерзімді немесе үздіксіз бұқараға таратудың өзге де нысандарын жатқызады.

Құқық қорғау органдары БАҚ-тың олардың қызметін объективті және дұрыс көрсетуіне, сондай-ақ олардың жекелеген қызметкерлерінің қызметі туралы жалған ақпараттың таратылуына жол бермеуге мүдделі. Дұрыс ұйымдастырылған өзара іс-қимыл қоғамда құқықтық қатынастардың қалыптасуына ықпал ететіні сөзсіз. Екі тарап ынтымақтастықта жұмыс жасай білсе, қоғамдағы қылмыстылықтың алдын алу, жариялылық, қарапайым халық пен құқық қорғау органдарының арасында сенімді байланыс орнатуға

толық мүмкіндік бар. Құқық қорғау органдарына қоғам мен БАҚ-тың көмегі қылмыстың мән-жайын анықтау, кінәлілерді іздеу және әшкерелеу үшін, сондай-ақ қылмыстың себептерін және оны жасауға ықпал еткен жағдайларды анықтау үшін пайдаланылуы мүмкін. БАҚ-пен өзара әрекеттесудің бұл бағыты дәстүрлі түрде құқық қорғау органдарының қылмысқа қарсы іс-қимыл саласындағы тиімділігін арттыратын фактор ретінде қарастырылады. Ол қылмыс туралы мәлімдеме мен хабарламаны тексерген сәттен бастап, яғни қылмыстық іс қозғалғанға дейін басталуы мүмкін және іс бойынша үкім шығарылғаннан кейін аяқталуы керек.

Құқық қорғау органдарының БАҚ-пен жүйелі түрде өзара әрекеттесуі көбінесе бір реттік сипатқа ие (баспасөз қызметі арқылы, тергеушінің жеке өтініші бойынша және т.б.). Жекелеген жағдайларда тергеудің белгілі бір кезеңінде немесе бүкіл қылмыстық қудалау барысында жүзеге асырылатын тұрақты өзара іс-қимыл жүзеге асады. Егер тергеуші қылмыстарды тергеу кезінде БАҚ мүмкіндіктерін пайдаланса, онда тергеу аяқталғаннан кейін ол редакторға тергеу нәтижелері туралы хатпен немесе осы БАҚ-та сөйлеген сөзімен алғыс білдіруі керек [3, б. 123].

Жарияланған ақпараттар бұрмаланбауы үшін және көпшілікке дұрыс жетіуі үшін БАҚ өкілдері мен құқық қорғау органдарының қызметкерлері арасында өзара тығыз байланыс орнатылуы керек. Бұл үшін БАҚ-пен өзара қарым-қатынаста белгілі бір этикалық нормаларды сақтау маңызды, бұл құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен баспасөз өкілдері арасында құрмет пен сенім орнатуға ықпал етеді. Құқық қорғау органдары мен бұқаралық ақпарат құралдарының өзара іс-қимылын арттыруда бірнеше міндеттерді орындау қажет. Олардың қатарында серіктестік қатынастарды модельдеуге және оның жұмыс бағытын айқындау мәселесі маңызды орынға ие. Себебі,мұндай өзара іс-қимыл қағидаттары осы әлеуметтік маңызы бар институттардың екіжақты ынтымақтастығын құқықтық реттеу мәселелерін көтереді. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселелері бойынша құқық қорғау органдары мен бұқаралық ақпарат құралдары арасындағы өзара байланыстың стратегиясын (моделін) айқындайтын ережелерді белгілі бір жүйеге келтіріп, бақылауда ұстаған жөн.

Зерттеулер көрсеткендей, төтенше және өрескел жағдайларда, бұқаралық ақпарат құралдарына негізделген ақпараттарға адамдар сенуге дағдыланған. Сонымен қатар, респонденттердің көпшілігі интернетті жаңалықтардың негізгі көзі ретінде көрсетеді. Интернеттегі жаңалықтар аудитория үшін ең жедел ақпарат көзі болып табылады, өйткені жеке редакциялау арқылы өз пікірін білдіру, сонымен қатар жаңа оқиғалармен бөлісу мүмкіндігі бар. Резонанстық жағдайлар құқық қорғау органдарының қызметін ұйымдастырудағы белгілі бір проблемаларды анықтауға мүмкіндік беретіні сөзсіз. Бірақ БАҚ өкілдері жекелеген жағдайлар бойынша жалпы көріністі жасауға болмайтынын түсінуі тиіс. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері тіпті қызметтен тыс уақытта да, қиындыққа тап болған адамдарға көмектеспей, байқалған құқық бұзушылыққа бей-жай қарап өте алмайды. Жанқиярлық әрекеттердің көптеген мысалдары бар, бірақ құқық қорғау саласының қызметкерлерінің қызметтен тыс жасаған ерліктерін қалыпты құбылыс деп қараудан сақтану қажет. Дәл осы тұста БАҚ-тың құқық қорғау органдарының қызметкелерінің имиджін қалыптастыруда маңызы зор [4].

БАҚ өкілдері көбінесе халықтың назарын өз басылымдарына аудару үшін құқық қорғау органдарының қызметіндегі кемшіліктерге байланысты фактілерді қамтитын мақалаларды жариялауға жиі жариялауға ұмтылады. Сонымен қатар, әлеуметтік сауалнама көрсеткіштерінің нәтежиесінде құқық қорғау органдарына азаматтардың сенімсіздігі турасындағы ақпараттарды да жиі жариялайды. Бұл тұста жүргізілген сауалнама әдісі, қойылған сұрақтарды тұжырымдау маңызды рөл атқарады деп ойлаймын. Бұқаралық ақпарат құралдары құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимыл жасай отырып, көпшіліктің санасында құқық қорғау органдарының оң имиджін қалыптастыру үшін қажетті «пиар» қызметін жүзеге асыруы тиіс.

PR – қоғамдық қатынастар («қоғаммен байланыс») термині АҚШ-та XIX ғасырдың басында пайда болды, ал оның пайда болуы саяси салаға қатысты болды. Қоғаммен байланысты жүзеге асыру саяси институттардың ұлттық масштабта сенім климатын құруға бағытталған күш-жігерді жүзеге асыруы деп түсінілді. Басқаша айтқанда, бұл саяси қызмет болып табылады. Өйткені қалың бұқараны өз жағына тарту негізінен саясаткерлерге қажет болды**.**

Әрине, бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылды ұйымдастыру кезінде құқық қорғау органдарының мамандандырылған бөлімшелері баспасөз қызметі түрінде үлкен жұмыс атқарады. Оларға басшылықпен баспасөз конференцияларын, брифингтер, журналистік сұхбаттар ұйымдастыру функциялары жүктеледі. Баспасөз қызметкерлері (баспасөз хатшылары) құқық қорғау органдарының және қызметкерлерінің имиджін жақсартуға бағытталған құқық қорғау органдарының қызметі туралы материалдарды дайындау және БАҚ-та жариялау үшін жауапты болады.

БАҚ туралы заңда БАҚ-тың құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылын ұйымдастырудың негіздері белгіленген. Атап айтқанда, «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңда олардың терроризмге қарсы іс-қимыл кезінде мемлекеттік органдарға жәрдем көрсету міндеті бекітілген [5].

Еуропа Кеңесі және бірқатар мемлекеттер (АҚШ, Канада, Австрия, Бельгия және т. б.) БАҚ туралы Қазақстандық заңның нормаларына ұқсас қоғамдық моральдық нормаларды сақтаудың жалпы қағидаттарын ұстанады. Бұл ретте көптеген медиа-ұйымдар осы басшылыққа қатысты қағидаттарды барынша қолдауда [6, б. 108].

Олардың ішінде мыналарды атауға болады:

- жаңалықтарды нақты фактілермен, қауесеттер мен ақпараттық алыпсатарлықсыз жариялауды шектеу;

- қылмыскерлерге қылмыс жасауға көмектесетін ақпаратты жарияламау (мысалы, полицияның позициясын ашу);

- террористер мен басқа да қылмыскерлердің хабарламаларын жариялау кезінде ақпарат пен насихат арасындағы қажетті теңгерімді сақтау;

- БАҚ-тың қылмысқа қарсы тұру туралы жарияланымдардағы нақты ұстанымы айқын болу керек.

Көріп отырғанымыздай, кез-келген мемлекеттегі БАҚ туралы қазіргі заманғы заңнама сөз бен ой еркіндігіне кепілдік бере отырып, ұлттық және қоғамдық қауіпсіздік мүдделерін берік қорғайды [7, б. 3].

Құқық қорғау органдары мен БАҚ өкілдерінің арасындағы ынтымақтастықтың негізгі принциптердің бірі, құқық қорғау жүйесінің қоғам үшін ашықтығы болып табылады. БАҚ пен құқық қорғау органдары Қазақстан Республикасының заңнамасының талаптарына қайшы келмейтін және азаматтардың, қоғамдық ұйымдардың құқықтарын бұзбайтын дәрежеде әрекет етуі қажет. Қазіргі таңда БАҚ-пен құқық қорғау органдарының өзара байланысын арттыруда бірнеше бағытта жұмыс атқарылуы тиіс.Олардың қатарында:

- құқық қорғау органдарының басшылары мен қызметкерлерінің мерзімді басылымдардың, электрондық бұқаралық ақпарат құралдарының, ақпараттық агенттіктердің редакторларымен және журналистерімен жеке кездесулерін өткізу;

- қылмысқа қарсы іс-қимылдың неғұрлым өзекті мәселелері бойынша тікелей эфирлер, баспасөз конференциялары мен брифингтер, кездесулер мен «дөңгелек үстелдер» өткізу;

- баспасөз басылымдарында, теле - және радиобағдарламаларда бірлескен айдарлар шығару; тергеу органдарына келіп түскен хат-хабарларды,; радио және теледидар арқылы хабарларда тергеушілердің сөз сөйлеуі;

- тәуелсіз журналистік зерттеулер жүргізу кезінде БАҚ өкілдерін ақпараттық қолдау және т. б. бар.

Сондай-ақ екі тараптың ынтымақтастығының дамуына тікелей әсер етуші фактор – жариялылық болып табылады. Жалпы алғанда, құқық қорғау қызметінің ашықтығы жоғарыда аталған мәселелердің оң шешімін табуға тікелей әсер етеді [8, б.195].

Өзара ынтымақтастық турасындағы тағы бір үлкен мәселе, бізде БАҚ объективті емес немесе тексерілмеген фактілерді қамтитын материалдар мен хабарламаларды жариялайтын жағдайларды жиі кездестіріп жатамыз. Қатаң бәсекелестік пен нарықтық экономика жағдайында журналистер кейде өз оқырмандарын тарту үшін пайдаланатын бұл әдістің заңдық тұрғыдан жауапкершілік жүктейтін әрекет екенін қоғамдық дәрежеде айқындау қажет.

Құқық қорғау органдарының бұқаралық ақпарат құралдарымен әріптестік және сенімгерлік өзара қарым-қатынастарды құру қажеттілігі ең алдымен құқықтық мемлекеттің қалыптасуы мен дамуы тұрғысынан ұтымды қадам болып табылады. Сонымен бірге, құқық қорғау органының БАҚ-пен, қоғамдық бірлестіктермен бірлесе жұмыс жасауы құқықтық мемлекттің қоғаммен жариялылығының көрсеткіші [9].

БАҚ пен ІІО-ның қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы өзара іс-қимылы қазіргі таңда БАҚ өкілдері тарапынан жүргізіліп жатқан журналистік зерттеулердің құқық қорғау органдарына көптеген қылмыстарды ашуға және қылмыстық жауапқа тартуға мүмкіндік беретіндігін атап өткен жөн. Сонымен қатар, БАҚ-тың мемлекеттік органдармен ынтымақтастығын нығайту мақсатында жүзеге асып жатқан реформалардың мазмұнын ашуға және түсіндіруге, оларды құқықтық қамтамасыз етуге және реформалау барысында жағымсыз құбылыстарды көрсетуге ықпал ету тұрғысынан тиімді болуы мүмкін.

Құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне коммуникативтік сауаттылықсыз бүгінде қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоғамдық тәртіпті сақтау жөніндегі міндеттерді тиімді орындау мүмкін емес. Бұл әсіресе бұқаралық іс-шараларды өткізу, митингілер немесе жаппай тәртіпсіздіктер кезінде жедел жағдайдың шиеленісуі кезінде құқықтық тәртіпті сақтау кезінде байқалады. Құқық қорғау саласының қызметкері адамдармен өзара түсіністік орната білуі, олардың алдында сөз сөйлеуге дайын болуы, өз ұстанымын сабырлы, анық және дұрыс түсіндіруі керек. Осындай тәсілмен құқық қорғау саласының қызметкерінің коммуникативтік сауаттылығы оның жалпы кәсіби құзыреттілігінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Құқық қорғау органдарының бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылы – ортақ мақсаттарға негізделген және сол мақсаттарға қол жеткізу үшін аталған жүйелердің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, өзара әсер ету және олардың арасындағы тұрақты, объективті қолданыстағы өзара байланыстарды дамыту нысаны болмақ [10, 10 б.].

Екі тараптың өзара іс-қимылын оңтайландыру және олардың арасындағы байланысты күшейту арқылы құқық қорғау қызметінің құрылымын немесе олардың қызметінің сипатын жаңғырту процестеріне қатынасы, қоғам мен оның демократиялық институттары тарапынан құқық қорғау органының процесіне және қызметтік жұмысының нәтижелеріне ақпараттық ықпал етудің ерекшеліктерін байқауға болады. БАҚ-та құқықтық тақырыптардағы ақпараттар мен жаңалықтардың жиі жариялануы азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттырып қана қоймай, қоғамдық бірлестіктер мен ұйымдар Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен құқық қорғау органдарының қызметі туралы сенімді ақпарат алуға, олардың құқықтарына тікелей әсер ететін ақпарат алуға мүмкіндік алады. Осы бағытты дұрыс жүйеге қойып, дамыта білсек, құқық қорғау органдары мен халық арасындағы ашық коммуникативті байланыс орнатуға мүмкіндік аламыз. Одан бөлек, бұқаралық ақпарат құралдарының қызметіндегі теріс үрдістердің де санын азайтып, сапалы жұмыс деңгейін қалыптастыруға толық мүмкіндік бар.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Чабукиани О.А. Взаимодействие правоохранительных органов со средствами массовой информации в ходе расследования преступления // Развитие современной науки: теоретические и прикладные аспекты. - Пермь: Изд-во ИП Сигитов Т.М., 2016. - С. 122-124.

2. Лозовский Д.Н. Актуальные вопросы взаимодействия средств массовой информации с правоохранительными органами в процессе расследования преступлений // Научный журнал «Общество и право». – № 2(52). – 2015. – С. 194-196.

3. Люблинский П.И. УПК: Комментарий. М., 1928. С. 123-124. – Цит. по: Крылов А.В. Взаимодействие следователя прокуратуры со средствами массовой информации при расследовании тяжких и особо тяжких преступлений // Российский следователь. 2005. № 5. URL: http://www.lawmix.ru/comm/1297 (дата обращения: 06.04.2022 г.).

4. Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан, https://online.zakon.kz/(Дата обращения: 14.05.2022).

5. О средствах массовой информации: Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года № 451-I. Режим доступа (http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000451). (Дата обращения: 25.57.2022 г.).

6. Кокорев В.Ю., Васильев Д.В. Связи с общественностью в органах внутренних дел: курс лекций. - М.: Академия управления МВД России, 2018. - с. 108.

7. Михайлов А. Тесное взаимодействие со СМИ – главный залог удачи // Профессионал. 2003. № 6. С. 3-5.

8. Шашков В. П. Актуальные аспекты деятельности СМИ и правоохранительных органов в России // Вестник Калининградского юридического института МВД России: научно-теоретический журнал. – 2007. – № 2 (14). – С. 195-200.

9. Пауков В.К. Общественное мнение в формировании позитивного имиджа правоохранительных органов: Автореф. дис. канд. психолог. наук. 2012 г. [Электронный ресурс] URL: http://www.dissercat.com/content/ (дата обращения 01.15.2022 г.)

10.Горовенко В.В. Методология правовой активности. К постановке проблемы // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2012. – №1 (19). – с.10-16

Авторлар туралы мәліметтер

Мухамадиева Г.Н. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, з.ғ.к.

Чамеш Н.С. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының 1 курс магистранты.

Мухамадиева Гульжан Нусупжановна – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, к.ю.н.

Чамеш Н.С. – магистрант 1 курса кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби.

Mukhamadieva G.N. – Republic of Kazakhstan, Almaty, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, Candidate of Law.

Chamesh N.S. – 1st year master's student of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al–Farabi Kazakh National University.

ШЕТЕЛДЕР ТӘЖІРИБЕСІНЕН

ИЗ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

FROM THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES

УДК 342
МРНТИ 10.21.01

Ж. Есембаева[1], А.Э. Алимова[2], А. Базилова[3]

[1]Специализированный межрайонный экономический суд г. Алматы, Казахстан
[2]Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, Алматы, Казахстан
[3]Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ОНЛАЙН-ПРАВОСУДИЕ: ОСНОВНЫЕ ТРЕНДЫ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В данной статье раскрываются основные направления развития онлайн правосудия за рубежом. Автором исследуется зарубежный опыт диджитализации судов. В качестве примеров освещаются особенности функционирования отдельных онлайн судов Великобритании, Китая, США и Канады.Проведен сравнительный анализ зарубежных онлайн-судов. Статья освещает правовую базу, регламентирующую регулирование онлайн правосудия в Казахстане. Автор анализирует проблемы онлайн правосудия в Казахстане. По результатам анализа зарубежного опыта предложены меры по совершенствованию онлайн правосудия в Казахстане.

Ключевые слова: суд, онлайн правосудие, иск, судебный процесс, судебная система, зарубежный опыт

Онлайн-соттөрелігі: негізгі үрдістер, проблемалар мен перспективалар

Бұл мақалада шетелде онлайн сот төрелегін дамытудың негізгі бағыттары ашылуда. Авторлар соттарды цифрландырудың шетелдік тәжірибесін зерделейді. Мысал ретінде Ұлыбританияда, Қытайда, АҚШ-та және Канадада жекелеген онлайн-соттардың жұмыс істеу ерекшеліктері ерекшеленеді. Шетелдік онлайн-соттардың салыстырмалы талдауы жүргізіледі. Мақалада Қазақстандағы онлайн-сот төрелігін реттеуді реттейтін құқықтық база ерекше атап өтілген. Автор Қазақстандағы онлайн әділеттілік проблемаларын талдайды. Шетелдік соттарды талдау нәтижелері бойынша Қазақстанда онлайн-сот төрелігін жетілдіру бойынша шаралар ұсынылды.

Түйінді сөздер: сот, онлайн сот төрелігі, талапарыз, сот, сот жүйесі, шетелдіктәжірибе

Online justice: maintrends, problemsandprospects

Thisarticlerevealsthemaindirections of development of onlinejusticeabroad. The authorexaminestheforeignexperience of digitalization of courts. As examples, thefeatures of thefunctioning of individualonlinecourtsinthe UK, China, the USA and Canada arehighlighted. A comparativeanalysis of foreignonlinecourtsiscarriedout. The articlehighlightsthelegalframeworkgoverningtheregulation of onlinejusticein Kazakhstan. The authoranalyzestheproblems of onlinejusticein Kazakhstan. Based ontheresults of theanalysis of foreigncourts, measureshavebeenproposedtoimproveonlinejusticein Kazakhstan.

Key words: court, onlinejustice, lawsuit, trial, judicialsystem, foreign experience,

Правосудие по всему миру сталкивается с общими проблемами в виде большой судебной нагрузки, обеспечения доступности правосудия и сокращения судебных бюджетов [1, с. 684]. В целях преодоления кризиса судебные системы отдельных стран вводят онлайн правосудие, направленное на обеспечение эффективного и менее затратного судебного процесса [2].

Международный опыт свидетельствует об определенных преимуществах онлайн правосудия. В первую очередь, такое правосудие предоставляет возможность избежания услуг

дорогих адвокатов. Онлайн платформы предоставляют возможность истцам самостоятельно подавать иски в суд и участвовать в процессе без помощи профессиональных юристов [3].

Онлайн правосудие активно развивается в таких странах как Канада, Великобритания, США и Китай.

В Канаде онлайн правосудие начало свою деятельность с 2016 года, с созданием CivilResolutionTribunal (суд по гражданским делам), рассматривающего незначительные споры, с максимальной ценой иска до $25.000. В компетенцию данного суда входит также рассмотрение исков, связанных с возмещением ущерба в результате дорожно-транспортных происшествий с суммой иска до $50.000и ряд других мелких споров [4, с. 65]. Отличительной особенностью CivilResolutionTribunal является то, что в большинстве случаевв этом суде исключается участие адвокатов [5].

Процедура рассмотрения споров в CivilResolutionTribunal предусматривает несколько этапов. Первый этап включает процедуру самостоятельного разрешения спора, предусматривающуюпредоставление сторонам необходимой информации для решения конфликта. Так, перед подачей иска в CivilResolutionTribunal, стороны должны использовать специальное программное обеспечение суда, предоставляющее истцам необходимую информацию относительно подобных исков и возможности урегулирования споров самостоятельно без обращения в суд [4].

Второй этап предусматривает подачу иска, путем заполнения сведений онлайн с отражением предмета иска; информации о том, когда истцу стало известно о нарушении его прав; принятых истцом мерах для разрешения спора в досудебном порядке; требований истца. На этом этапе истец оплачивает пошлину за рассмотрение иска, подает иск, обеспечивается пакетом форм, необходимых для заполнения и передачи ответчику [4].

Третий этап дает возможность сторонам мирно урегулировать спор. CivilResolutionTribunal обеспечивает им посредника, если стороны не справляются сами. Взаимодействие со сторонами осуществляется любыми удобными способами: онлайн, телефонной связью, персонально либо любыми способами, которые посредник признает эффективными. Если стороны не пришли к разрешению спора, посредник помогает им подготовить иск в суд [4].

На четвертом этапе, судья трибунала рассматривает иск по предоставленным в суд электронным документам и доказательствам. При необходимости, судья может заслушать стороны посредством телефонной либо видео-конференц связи [4].

Британская судебная система также предусматривает онлайн суд, в компетенцию которого входит рассмотрение гражданских исков до £25.000 [6]. Судопроизводство в таком суде осуществляется трех стадиях: подача иска, рассмотрение и вынесение решения [4]. На первой стадии приема истец подает иск путем заполнения определенных полей онлайн. Данный суд также нацелен на то, чтобы истцысмогли не прибегать к помощи профессиональных юристов и сами предъявляли иск. Между тем, помощь юристов не исключается. Истец представляет доказательствапутем их загрузки онлайн через программу. Ответчик уведомляется о предъявлении иска, а свои возражения он также загружает онлайн.

На второй стадии, дело рассматривается специальным сотрудником, который рекомендует альтернативные способы урегулирования спора посредством телефонной связи или персонально [4]. Третья стадия предусматривает рассмотрение дела назначенным судьей, который рассматривает его по документам, предоставленным онлайн. При необходимости, судья может проводить слушания дела посредством телефонной связи, видеосвязи либо, в исключительных случаях, персонально [4].

Особый интерес представляет практика онлайн суда в Ханчжоу (Hangzhou) в Китае. Спецификой данного суда является рассмотрение споров, связанных с онлайн сделками, онлайн торговлей и интернет-услугами [7]. Этот суд рассматривает споры с ценой иска до $7 200 000.Судопроизводство начинается с подачи иска путем заполнения онлайн формы. В течение пятнадцати дней со сторонами связывается медиатор, предлагающий мирно решить спор посредством обмена письмами, телефонной либо видео-конференц связи. В случае не достижения мира, дело переходит на рассмотрение судье, который проводит судебное засе-

дание онлайн в режиме реального времени, предоставляя открытый доступ к процессу для общественности [8]. Программное обеспечение онлайнсудов позволяет оплатить пошлину за рассмотрение дела в суде. Доказательства и ходатайства подаются в суд онлайн. Суд предоставляет руководство по судебному процессу для сторон [9]. В интернет суде участие людей сокращено в целях сокращения судебных расходов и повышения эффективности [10]. Во время судебных слушаний отсутствуют судебные клерки и стенографисты, вместо них используется программное обеспечение, которое трансформирует устную речь в письменную форму в конце процесса [10, с. 32]. По состоянию на 30 апреля 2018 года, в Интернет суд Ханчжоу (HangzhouInternetCourt) поступило 7 771 исков, связанных с интернетом, и рассмотрено 4 798 исков. Среднее время рассмотрения дела в суде составляет 46 дней, один процесс занимает примерно 25 минут, что существенно экономит время в размере от 1/4 до 3/5 времени, затрачиваемого на обычную судебную процедуру. В целом, 98,5% споров разрешаются в первой инстанции без апелляции. При этом, правосудие осуществляется в данном суде всего шестью судьями [10, с. 32]. Опираясь на опыт Интернет суда в Ханчжоу Китай открывает дополнительные онлайн-суды.

Опыт США также показывает развитие онлайн-правосудия. В частности, 35 штатов уже имеют операционные программы для онлайн рассмотрения споров либо планируют их внедрение в ближайшее время [4].

К середине 2019 года 50 судов в США имели операционные программы для онлайн правосудия. Одним из примеров онлайн судов является муниципальный суд в Колумбусе, столице штата Огайо (Franklin Country MunicipalCourtin Columbus, Ohio). Одно из подразделений суда рассматривает незначительные иски онлайн (включая налоговые споры) [11]. В случаях, когда истец выбирает вариант онлайн рассмотрения спора, с ответчиком связывается медиатор. Сторонам предоставляется доступ к переговорочному центру, система предлагает автоматические онлайн переговоры, наряду с бумажной версией, посредством которых обеспечивается коммуникация между сторонами в целях разрешения спора. В случае невозможности урегулирования спора самостоятельно, они обращаются к медиатору, который может присоединиться к ним на платформе, связаться с ними посредством телефонной связи или Skype. В случае провала на стадии мирного разрешения спора, дело переходит на рассмотрение к судье [12].

Анализ зарубежной практики свидетельствует о том, что в ближайшей перспективе суды полностью либо частично будут переходить в режим онлайн рассмотрения споров [4]. Более того, со временемонлайн правосудие будет доступно без помощи профессиональных юристов, адвокатов, поскольку судебные онлайн платформы предусматривают необходимое руководство для подачи иска. Участие профессиональных юристов будет осуществляться только по сложным искам. Система сама будет обеспечивать предоставление сторонам существенной информации об иске и процессуальном порядке рассмотрения иска в суде. Онлайн правосудие существенно экономит финансовые ресурсы и время суда в сравнении с традиционной формой правосудия [4]. Более того, по мнению зарубежных ученых, с помощью онлайн правосудия можно анализировать причины конфликтов и принимать превентивные меры для предотвращения конфликтов в обществе [13].

В целом, зарубежный опыт показывает заинтересованность общества, государства и юридических сообществ в онлайн правосудии.

Так, судебная система в вышеперечисленных странах нацелена на переход к онлайн разрешению споров, поскольку оно способствует решению существенных проблем судебной системы, связанных с увеличивающимся количеством судебных исков, сторон и сокращением судебного финансирования [13].

Для конфликтующих сторон онлайн правосудие также содержит значительные преимущества. Во-первых, с развитием интернета, сторонам удобно разрешать споры онлайн. Во-вторых, многие стороны не могут позволить себе обеспечить участие профессионального юриста для защиты своих прав [14]. Так, согласно Индекса правосудия(JusticeIndex), как минимум 2/3 сторон в США, представляют свои интересы в суде самостоятельно [15]. В США на 10 000 людей, живущих в бедности приходится только 64 профессиональных юриста [14].

В третьих, стороны хотят избежать судебных расходов, свойственных традиционному судебному процессу [16].

Для профессиональных юристов внедрение онлайн правосудия имеет определенные недостатки, связанные с тем, что подобная форма правосудия постепенно вытесняет необходимость участия профессиональных адвокатов в процессе. Вместе с тем, Американская ассоциация юристов (AmericanBarAssociation) еще в 2012 году признала необходимость в технологической компетентности юристов [17].

На основании изложенного, можно предположить, что в ближайшей перспективе рассмотрение судебных споров будет осуществляться онлайн, что связано с технологическим прогрессом, удобством, эффективностью, экономией финансового обеспечения судов, времени суда и сторон, избежанием затрат на профессиональных юристов.

На сегодняшний день, в Казахстане имеется правовая база для электронного судопроизводства. Согласно ст. 133-1 ГПК РК [18], гражданское судопроизводство ведется в бумажном или электронном формате в зависимости от избранного истцом способа обращения в суд.

Иск может быть предъявлен в письменной форме либо в форме электронного документа согласно ч. 1 ст. 148 ГПК РК [18].

Лица, участвующие в деле, их представители, а также свидетели, эксперты, специалисты, переводчики могут участвовать в судебном заседании путем использования технических средств связи по заявленному ими ходатайству или по инициативе суда (ст. 133-3 ГПК РК) [18].

Принимая во внимание ситуацию с пандемией, казахстанские суды перешли на рассмотрение гражданских споров онлайн, посредством современных средств связи, таких как WhatsApp или Zoom. Подача исков производится онлайн через платформу – судебный кабинет, позволяющую вносить иски онлайн путем загрузки скан-версий доказательств, что сокращает бумажный документооборот и экономит финансовые ресурсы как судов, так и сторон. Рассмотрение споров посредством современных средств связи позволяет экономить время всех участников процесса, значительно сокращая расходы сторон.

Вместе с тем, онлайн правосудие как механизм государственного управления требует дальнейшего совершенствования [19, с. 26].

Для каждой категории исков, предъявляемых онлайн, необходимо разработать форму заполнения полей в приложении (программном обеспечении), которая предусматривает все необходимые сведения, документы и доказательства, которые истцу следует предоставить суду по каждой категории иска, учитывая требования законодательства. Данная мера позволит обеспечить доступ к правосудию сторон, которые не имеют возможности обеспечить участие профессионального юриста, и которые посредством заполнения всех предусмотренных программой полей смогут предъявить иск без участия профессионального юриста.

Более того, предусмотренный алгоритм действий для истца исключит возврат документов в связи с их неполнотой со стороны суда.

Информирование ответчика об предъявленном к нему иске должно производиться автоматически системой, что экономит время и человеческие ресурсы (данную работу сейчас выполняют секретари судебных заседаний). Информация о реквизитах, регистрационных данных юридических и физических лиц должна находиться в информационной судебной системе для обеспечения автоматического информирования ответчиков о предъявленном иске. В этих целях, регистрационные сведения о юридических и физических лицах должны обязательно предусматривать их онлайн контакты (мобильные телефоны и электронные почты). На сегодняшний день, регистрационные сведения о юридических и физических лицам не содержат их электронных реквизитов.

Оплату государственной пошлины за рассмотрение дела в суде следует производить через судебное программное обеспечение посредством любых платежных систем в целях удобства для истцов.В настоящее время, согласно ст. 103 ГПК РК, уплата государственной пошлины в бюджет подтверждаетсяплатежными или кассовыми документами, а при оплате платежей посредством банкоматов, электронных терминалов, каналов удаленной связи и

платежного шлюза «электронного правительства» – чеками и квитанциями на бумажных носителях или в электронном виде.

Принятие обеспечительных мер можно производить автоматически в случае предъявления иска о взыскании задолженности. В таком же порядке следует производить отмену обеспечительных мер по заявлению истца в случае отказа в иске.

Передачу на исполнение судебного акта следует производить автоматически онлайн после вступления его в законную силу, что экономит время и сокращает документооборот.

Кроме того, учитывая зарубежную практику судебные онлайн платформы должны предусматривать обучающий алгоритм действий для сторон по предъявлению иска, подаче возражений, правах сторон, поведению в суде. Разъяснение прав должно производиться автоматически при подаче иска и подаче возражений, чтобы суд не затрачивал на это время в ходе судебного заседания.

В целом, в числе основныхзарубежных трендов касательно развития правосудия следует отметить необходимость его ускорения, упрощения процедуры, доступа к правосудию, гибкости и удобства для всех участников процессапосредством доступа через программное обеспечение или приложение,экономии времени и финансовых ресурсов, отсутствия необходимости в помощи профессиональных юристов ввиду простоты судебных приложений и программ, информированности об основных требованиях закона и судебных процедурах и т.д.

Реализация вышеуказанных задач возможна посредством совершенствования онлайн-правосудия, что позволит обеспечить доступ к правосудию сторон, не обладающим профессиональными навыками, снизить судебную нагрузку, сократить расходы на содержание судов, а также судебные расходы сторон и время на судебную защиту прав.

Список использованных источников:

1. Traum, L., Farkas, B. The History and Legacy of the Pound Conferences[Text]/L.Traum, B.Farkas//Cardozo Journal of Conflict Resolution. -2017.–N.18. –p.p.684-686. [Electronic resource]. - Access mode: https://papers.ssrn.com. Дата обращения 22Марта 2022.
2. Case studies in odr for courts: a view from the front lines.Joint Technology Committee. JTC Resource Bulletin, Nov. 29, 2017.[Electronic resource]. -Access mode:https://www.aboutrsi.org.Дата обращения 22 Марта 2022.
3. Melamed, James C. Online Dispute Resolution in 2 or. state bar, adr in oregon41-1, 41-3 (Sam Imperati et al. eds., 2019).[Electronic resource]. -Access mode: https://www.mediate.com/pdf/ODRforLawyers.pdf.Дата обращения 22 Марта 2022.
4. Ebner, N., Greenberg, E.E.Strengthening Online Dispute Resolution [Text]/N.Ebner, E. Greenberg// JusticeWashington University Journal of Law and Policy. – 2020.-P.65-117.[Electronic resource]. -Access mode: https://papers.ssrn.com.Дата обращения 22 Марта 2022.
5. Only in motor vehicle injury claims are parties automatically allowed to be represented by a lawyer. In other cases, special permission must be requested in order to be represented. See Can I Have Someone Help Me Use the CRT?, Civ. RESOL. TRIBUNAL. [Electronic resource]. -Access mode: https://civilresolutionbc.ca/tribunalprocess/starting-a-dispute/helpers-representation/#can-i-have-a-representative.Дата обращения 22 Марта 2022.
6. Lord Justice Brigg. Judiciary of eng.&wales, civil courts structure review: final report (2016). [Electronic resource]. -Access mode:https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2016/07/civil-courtsstructure-review-final-report-jul-16-final-I.pdf.Дата обращения 22 Марта 2022.
7. The Hangzhou Internet Court website provides information about the HIC and its processes. See The Litigation Platform of Hangzhou Internet Court, netcourt. gov.- [Electronic resource]. -Access mode: https://www.netcourt.gov.cn/portal/main/en/index.htm [https://perma.cc/937U-XMCK]. Дата обращения 22 Марта 2022.
8. McCarthy K. China's Cyber Court Opens for Business; A Gavel-Free Zone? register (Aug. 21, 2017). [Electronic resource]. -Access mode: https://www.theregister.co.uk/2017/08/21/chinascyber court opens for business/.Дата обращения 22 Марта 2022.
9. The tutorial video provided on the Beijing Online Court's website, explaining its litigation process. Online Lawsuit, Beijing internet ct. (May 9, 2019). [Electronic resource]. -Access mode: https://english.bjinternetcourt.gov.cn/2019-05/09/c_194.htm.Дата обращения 22 Марта 2022.
10. Xuhui F. Recent ODR Developments in China. [Text] / F. Xuhui. //International Journal online dispute resolution.-2017.-№4.-P.32, 34.

11. Sanchez A. A Letter from the Franklin County Municipal Court. Online dispute resolution franklin city municipal court (Oct. 1, 2016).-[Electronic resource].-Access mode: https://sc.courtinnovations.com/ohfcmc.Дата обращения 22 Марта 2022.

12. Joint tech. comm. case studies in odr for courts: a view from the front lines 1 (2017). [Electronic resource].-Access mode:https://www.aboutrsi.org/.Дата обращения 22 Марта 2022.

13. Katsh, E., Rabinovich-Einy, O. Digital justice: technology and the internet of disputes[Text]/ E.katsh, O.Rabinovich-Einy// Oxford University Press.-January 2017. -P.165-167 [Electronic resource]. -Access mode: https://papers.ssrn.com.https://autopapers.ssrn.com/.Дата обращения 22 Марта 2022.

14. Macfarlane, J. Representing yourself can., the national selfrepresentedlitigants project: identifying and meeting the needs of self-represented litigants 39 (2013). [Electronic resource]. -Access mode: https://representingyourselfcanada.com.Дата обращения 22 Марта 2022.

15. Knowlton, Cornett, l., Gerety C.D., Drobinske J.L. inst. for advancement am. legal sys., cases without counsel: research on experiences of selfrepresentation in u.s. family court. 12-14 (2016). [Electronicresource].-Access mode: http://iaals.du.edu/sites/default/files/documents/publications/caseswithoutcounselresearch-report.pdf.Дата обращения 22 Марта 2022.

16. Zuckerman, M. Is There Such a Thing as an Affordable Lawyer? Atlantic (March 30, 2014). [Electronic resource]. -Access mode: https://www.theatlantic.com.Дата обращения 22 Марта 2022.

17. Model rules of professional conduct r. 1.1 cmt. 8. (American Bar Association 2012).[Electronic resource]. -Access mode: https://www.americanbar.org/.Дата обращения 22 Марта 2022.

18. Гражданский Процессуальный Кодекс Республики Казахстан. [Electronic resource]. -Access mode: https://online.zakon.kz. (Дата обращения 22 марта 2022.).

19. Ибраимова Н.И. О публичности и частности государственной службы //Ученые труды алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2020. – 4(65). – С. 26.

Сведения об авторах

ЕсембаеваЖанарЕрежеповна – судья Специализированного межрайонного экономического суда г. Алматы, доктор PhD, LLM in International Banking and Finance Law , магистр экономики и бизнеса.

Алимова Эльвира Абдикапбаровна – заместитель начальника кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД РК имени Макана Есбулатова, доктор PhD, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Базилова Айгуль Абаевна - Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті.

Есембаева Жанар Ережепқызы – Алматы қаласы Мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының судьясы, PhD докторы, LLM in International Banking and Finance Law, экономика және бизнес магистрі.

Алимова Эльвира Абдикапбаровна – ҚР ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, PhD докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Базилова Айгуль Абаевна – Казахский Национальный университет имени аль-Фараби.

Yessembayeva Zhanar Yerezhepovna – judge of theSpecializedInterdistrict Economic Court of Almaty, doctorPhD, LLM in International Banking and Finance Law, master of economicsandbusinessphone 87786646015, asanovaaigerim2015@mail.ru

Alimova E.A. – Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, PhD, Associate Professor (Associate Professor) of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, police Colonel..

Bazilova Aigul Abayevna – Al-Farabi Kazakh National University.

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.01

Z.S. Tolegen[1], G.S. Dzhumashev[2]

[1]Kazakh Agrotechnical University named after I. S. Seifullin, Nur-Sultan,
[2]«Library of the First President of the Republic of Kazakhstan - Elbasy», Nur-Sultan,

PRECONDITIONS FOR A LENIENT TYPE OF PUNISHMENT ON PAROLE INTERNATIONAL EXPERIENCE

The article describes the international experience of the type of punishment and restraint for the early release of prisoners. The experience of various world powers is considered. Who practice early release, commutation of sentences in general. International experience with criminal early release shows different practices. Let's consider some of them, and how it is applied or sees its reflection in Kazakhstani practice. They also talk about the prospect of parole, which is the most effective incentive for a convict to positive behavior in places of detention, since it is impossible to achieve correction without encouraging measures. Every convicted person, after sentencing and arriving at the place of serving the sentence, knows when he must be released from places of imprisonment after the expiration of the sentence. At the same time, he knows not only the year, month and day, but even the hours of such release, which is directly provided for by law. Knows the procedure for parole, which allows you to be released much earlier than the end of the sentence established by the court, subject to proper behavior.

Key words: criminal early release, code, criminal code, international experience, mitigation.

Международный опыт применения условно-досрочного освобождения

В статье описан международный опыт применения видов наказания и меры пресечения к досрочному освобождению заключенных. Рассмотрен опыт различных мировых держав. Сейчас практикуют досрочное освобождение, смягчение наказания в целом. Международный опыт досрочного освобождения преступников показывает разные практики. Давайте рассмотрим некоторые из них и то, как они применяются или видят свое отражение в казахстанской практике. Также говорится о перспективе условно-досрочного освобождения, что является наиболее эффективным стимулом для осужденного к позитивному поведению в местах лишения свободы, поскольку без поощрительных мер добиться исправления невозможно. Каждый осужденный после вынесения приговора и по прибытии к месту отбывания наказания знает, когда он должен быть освобожден из мест лишения свободы по истечении срока наказания. При этом он знает не только год, месяц и день, но даже часы такого освобождения, что прямо предусмотрено законом. Знает процедуру условно-досрочного освобождения, которая позволяет освободить вас намного раньше окончания срока наказания, установленного судом, при условии надлежащего поведения.

Ключевые слова: досрочное освобождение от уголовного преследования, кодекс, уголовный кодекс, международный опыт, смягчение наказания.

Халықаралық тәжірибе бойынша жазаның жеңіл түрінің алғышарттары

Мақалада жазасын өтеушілерді мерзімінен бұрын босату үшін жазалау мен шектеу түрінің халықаралық тәжірибесі сипатталған. Әртүрлі әлемдік державалардың тәжірибесі қарастырылады. Жалпы жазаны мерзімінен бұрын босатуды, жазаны жеңілдетуді кім қолданады. Қылмыстық мерзімінен бұрын босатудың халықаралық тәжірибесі әртүрлі тәжірибелерді көрсетеді. Олардың кейбіреулерін және оның қазақстандық тәжірибеде қалай қолданылатынын немесе оның көрінісін қарастырайық. Олар сотталушыны қамау орындарында оң мінез-құлыққа итермелейтін ең тиімді ынталандыру болып табылатын шартты түрде мерзімінен бұрын босату перспективасы туралы айтады, өйткені көтермелеу шараларынсыз түзетуге қол жеткізу мүмкін емес. Әрбір сотталған адам, үкім

шығарғаннан кейін және жазасын өтейтін жерге келгеннен кейін, жаза мерзімі аяқталғаннан кейін бас бостандығынан айыру орындарынан қашан босатылуы керектігін біледі. Сонымен бірге, ол заңмен тікелей қарастырылған жыл, ай мен күнді ғана емес, сонымен қатар осындай босату сағаттарын да біледі. Шартты түрде босату тәртібін біледі, бұл сотта белгіленген тәртіптегі жаза мерзімінен әлдеқайда ертерек босатылуға мүмкіндік береді, өзін-өзі ұстай алады.

Түйінді сөздер: қылмыстық мерзімінен бұрын босату, кодекс, қылмыстық кодекс, халықаралық тәжірибе, жеңілдету.

Each intricate plot process has its own idea, order of action and its second side of the coin. So from generation to generation passed on legal acts, solutions to the problem, and its institutional components.

One such situational legal measure is the criminal award measure and its early release process.

International experience with criminal early release shows different practices. Let's consider some of them, and how it is applied or sees its reflection in Kazakhstani practice.

By means of coercion it is impossible to maintain order in the correctional institution, to achieve the main goal of criminal punishment - to correct the convicted person. “Correction is such a change in a person's behavior based on positive shifts in his consciousness, life experience, skills and culture, which would ensure his law-abiding life after release. That is why the system of coercive measures cannot exist without a well-thought-out and effective system of measures to encourage convicts while serving their sentences ”. (Rossiyskiy Prison Zhurnal / No. 2 -2009 - issues of parole "actual problems of conditional early release of convicts from criminal punishment" as amended and supplemented by Andrey Mayakov, acting Deputy Chairman of the Committee for Civil Rights). The prospect of parole is for a convict the most effective stimulus for positive behavior in places of deprivation of liberty, since it is impossible to achieve correction without encouraging measures. Every convicted person, after sentencing and arriving at the place of serving the sentence, knows when he must be released from places of imprisonment after the expiration of the sentence. At the same time, he knows not only the year, month and day, but even the hours of such release, which is directly provided for by law. Knows the procedure for parole, which allows you to be released much earlier than the end of the term of punishment established by the court, subject to proper behavior.

Legal basis:

International standards.

In the international standards adopted within the UN and the Council of Europe and must be observed by the participating States, there is a provision on granting convicts the opportunity to be released before the end of the sentence established by the court, which is important in the development of this institution of early release from punishment, especially in relation to vulnerable categories of prisoners. ...

Thus, the United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures [Tokyo Rules], adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990, establish fundamental objectives, including (1.1), a set of basic principles to promote the use of non-custodial measures, as well as minimum guarantees for persons to whom alternatives to imprisonment apply, obliging

In accordance with rules (1.5), Member States are obliged to develop non-custodial measures within their legal systems in order to provide other options, thereby reducing the use of imprisonment, and with a view to rationalizing criminal justice policies, taking into account the need to respect human rights, the requirements of social justice and the needs of the offender in relation to the return to normal life in society.

Rule (3.2) - The choice of a non-custodial measure is based on an assessment of established criteria with respect to both the nature and severity of the offense, as well as the personality, biography of the offender, the purpose of the sentence and the rights of the victims.

Rule (8.1) states - The Judicial Authority, having a choice of non-custodial measures at its disposal, should take into account the offender's needs in terms of his return to normal life in society, the interests of protecting the community and the interests of the victim in making its decision, which should be consulted where appropriate.

Under rule (8.2), the sentencing authorities may provide for sanctions in cases, which include (h) conditional release from custody and judicial review.

In (9.1), the Competent Authority has a wide range of post-conviction alternatives to avoid imprisonment and to assist offenders to quickly return to normal life in society.

In this part (9.2), the post-conviction provisions may include sanctions, including (c) various forms of parole; (d) shortening the time limit; Rule (9.4) Any kind of release from custody for the implementation of a non-custodial program shall be considered as early as possible.

Rule (11.2) may provide for early termination of the measure applied if it has had a beneficial effect on the offender.

Rule (12.2) states that the conditions to be met should be practical, precise and as few as possible, and should be aimed at reducing the likelihood of the offender returning to criminal activity and increasing the likelihood of the offender returning to normal life in society, taking into account the interests of the victim.

The post-conviction provisions in the listed Tokyo Rules include parole and parole programs, parole and judicial review, which are de facto forms of parole and are considered one one of the most effective ways to promote the social reintegration of prisoners by ensuring their systematic and gradual return to society, which must be accompanied by adequate support from institutions responsible for assisting former prisoners during their release (for example, probation services), other social institutions, families and the public ... Parole means the early release of convicted prisoners on individual terms that must be respected during the post-release period. Parole is always accompanied by a general condition that the prisoner must refrain from unlawful behavior. However, this is far from the only condition imposed. Release can only be defined as “parole” if the prisoner may also be required to comply with additional conditions to the extent that they are appropriate and necessary for his / her successful reintegration.

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules), adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, Rule 17.1 subparagraph c aims at avoiding the imprisonment of minors, except where when there is no other appropriate measure that would ensure the safety of the community.

Rule 19.1 The placement of a juvenile in a correctional institution should always be a last resort, applied for the minimum period necessary. This is especially true for minors who are subject to negative influences. In addition, the negative consequences associated not only with imprisonment, but also with isolation from society, affect the minor to a greater extent than the adult, since they affect the minor at the initial stage of his development.

The purpose of Rule 19 is to limit detention in prisons in two respects: quantitative (“last resort”) and temporal (“minimum length”). A juvenile offender should not be imprisoned unless other appropriate measures are in place. Therefore, this rule calls for that in cases where a juvenile should be placed in a correctional institution, imprisonment should be limited to the minimum necessary period and at the same time special organizational measures should be taken to support the juvenile and various types of offenders, offenses should be taken into account. and institutions.

Rule 28.1 applies to minors. Conditional release from a correctional institution is applied by the relevant authorities on the widest possible scale and at the earliest possible date.

Rule 28.2 Juveniles on parole from a correctional institution are assisted and supervised by an appropriate authority and must be supported by the community. Where circumstances permit, preference should be given to conditional release rather than forcing the young offender to serve his full sentence. If there is evidence of a satisfactory re-education process, even offenders who were deemed dangerous at the time of their admission to a correctional facility can be conditionally released, if circumstances permit. Similar to the imposition of a probationary period, such release may be conditional on the fulfillment of conditions imposed by the relevant authorities for the period

specified in the decision, for example, conditions for the offender's “good behavior”, participation in community activities, living in a reduced security facility, etc.

- United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (The Bangkok Rules), adopted by General Assembly resolution 65/229 of 21 December 2010, for women prisoners serving punishment, in rule 41, contains a gender-sensitive risk assessment and classification of prisoners: (a) Consider generally the lesser danger women prisoners pose to those around them, as well as the particularly adverse impact that strict security measures and increased levels of isolation can render to female prisoners; (c) Ensure that women's sentencing plans include rehabilitation programs and services that take into account their specific gender-specific needs.

Rule 46 requires prison administrations, in collaboration with parole and welfare services, local community groups and non-governmental organizations, to develop and implement comprehensive pre- and post-release reintegration programs that take into account the specific gender-specific needs of women.

In accordance with Rule 56, the relevant authorities recognize that women are at particular risk of abuse during pre-trial detention and take appropriate policy and practice measures to ensure the safety of women during this period.

Rule 57 provides that legal systems of member states develop gender-sensitive options for replacing the criminal sentence of imprisonment with other forms of correction, and alternatives to pre-trial detention and punishment by court, taking into account the history of victimization. many women offenders and their care responsibilities.

Rule 58 provides that, as appropriate and possible, alternatives to women who have committed offenses, such as measures to replace the criminal sentence of imprisonment with other forms of remedial action, and alternatives to pre-trial detention and imposition of verdict by the court.

Rule 61 provides that courts, when sentencing women offenders, have the right to take into account extenuating circumstances such as the absence of a criminal record and the relatively harmless nature and nature of the wrongful act, taking into account the women's caregiving responsibilities and their usual behavior, and action is taken to improve the implementation of gender-sensitive, stress-sensitive, women-only drug and substance abuse treatment programs in communities and women's access to such treatment in order to prevent crime, and to replace the criminal sentence of imprisonment with other forms of correctional impact and development of alternatives to court sentencing.

Rule 63- When deciding on parole, the care responsibilities of women prisoners are taken into account, as well as their special needs related to social reintegration.

Rule 64 - As far as possible and appropriate, preference shall be given to the non-custodial punishment of pregnant women and women with dependent children, with the issue of imposition of a custodial sentence being considered if the crime is serious or violent or if a woman poses a constant danger to society, taking into account the best interests of the child or children and the organization of appropriate care for such children.

Legislation of the Republic of Kazakhstan.

Criminal Code of the Republic of Kazakhstan:

Article 72. Conditional early release from serving a sentence provides for conditionally early release from serving a sentence of persons serving a restriction of liberty or imprisonment, after the actual serving of the terms specified in parts three, four and five of this article, if the court recognizes that that for its correction it does not need full serving of the assigned punishment, in case of full compensation for the damage caused by the crime, and the absence of any malicious violations of the established procedure and serving the sentence, with the establishment of probationary control during the remaining unserved part of the sentence by the court according to the rules of part two article 44 of the Criminal Code. At the same time, the terms of the convicted person's actual serving of the sentence have been established, giving rise to conditional early release, depending on the category of the severity of the crime committed.

At the same time, this article of the criminal law provides for the vulnerable categories of those sentenced to imprisonment for reduced terms of actual serving of the sentence for the application of parole.

It should be noted that parole can be applied to pregnant women, women with young children, men raising young children alone, women aged fifty-eight and over, men aged sixty-three and over the years, invalids of the first or second group after the actual departure:

- not less than one fourth of the sentence imposed by the court for a crime of little or medium gravity;
- at least one third of the sentence imposed by the court for a serious crime;
- not less than half of the term of punishment imposed by the court for an especially grave crime not associated with encroachment on human life, as well as if the previously applied parole was canceled on the grounds provided for in paragraphs 1) and 2) of part seven of this article;
- not less than two-thirds of the sentence imposed by the court for an especially grave crime involving encroachment on human life, or crimes provided for in paragraphs 3) and 5) of part three of Article 120 and paragraphs 3) and 5) of part three of Article 121 of this Code, and also if the previously applied conditional early release was canceled on the grounds provided for in paragraph 3) of part seven of this article;
- not less than one fourth of the term of punishment assigned for a grave crime, or not less than one third of the term of punishment assigned for an especially grave crime, if the convicted person fulfills all the conditions of the procedural agreement.

The term of imprisonment actually served by the convicted person cannot be less than six months.

A person serving a life imprisonment imposed by the court may be released on parole if the court recognizes that he does not need to continue serving this punishment and has actually served at least twenty-five years of imprisonment. If a person serving a life imprisonment appointed by the court has fulfilled all the conditions of the procedural agreement, he may be released on parole after actually serving at least fifteen years of imprisonment.

Article 73. Replacing the unserved part of the punishment with a more lenient type of punishment or reducing the term of the imposed punishment provides that a person serving imprisonment for crimes of minor, medium gravity or serious crimes, in the event of full compensation for the damage caused by the crime, or the absence of malicious violations of the established order of serving the sentence, the remaining unserved part of the sentence may be replaced by the court with a milder type of punishment.

At the same time, the terms of the unserved part of the punishment have been established, which allow, depending on the category of the crime, to make a replacement.

Also, the law allows, when replacing the unserved part of the sentence, the court choose a fine at the rate of one monthly calculation index for four days of imprisonment or restriction of liberty at the rate of one day of restriction of liberty for one day of imprisonment. The condition for replacing with a fine is full compensation for the damage caused by the crime.

Thus, a person serving imprisonment for crimes of minor, medium gravity, grave or especially grave crimes, if during the period of serving the sentence, he contributed to the disclosure and investigation of crimes committed by a criminal group, or fulfilled all the conditions of the procedural agreement, the remaining unserved part punishment may be reduced by a court of no more than half.

Therefore, from the above, we see that the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan provides for early release.

List of sources used:

1. Russian Prison Journal / №2 -2009 - issues of parole "actual problems of conditional early release of convicts from criminal punishment" as amended and supplemented by Andrey Mayakov.

2. United Nations Rules for Non-custodial Measures [Tokyo Rules] / 1990.

3. United Nations Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules), adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985.

4. United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules), adopted by General Assembly resolution 65/229 of 21 December 2010.
5. The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Information about the authors

Dzhumashev G.S. – Postgraduate student of Yanka Kupala Grodno State University
Tolegen Z.S. – Candidate of Law, Acting associate professor of KATU named after S. Seifullin.

Толеген З.С. – Казахский агротехнический университет имени И. С. Сейфуллина.
Джумашев Г.С. – «Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы».

Төлеген З.С. – Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті.
Джумашев Г.С. – «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Кітапханасы».

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУ

ПОДГОТОВКА КАДРОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

PERSONNEL TRAINING INTERNAL AFFAIRS BODIES

УДК 34.07
МРНТИ 10.71.01

А.Т. Алдабергенов[1], Ж.Т. Таштахмет[1]

[1]Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы, Алматы, Қазақстан

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМ -- ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ТҮБЕГЕЙЛІ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ КЕПІЛІ

Мақалада патриоттық тәрбиенің, Мемлекет басшысының бағдарламалық сөздері негізінде қазақстандық патриотизмді қалыптастырудың, жетекші ғалымдардың пікірлерінің өзекті мәселелері қарастырылады. Жастардың санасына өзіне, отбасына және ортақ Отанымызға жауапкершілік сезімін енгізудің өзекті мәселелерін зерттеуге ерекше рөл беріледі. Қазіргі Қазақстандағы құқық қорғау органдарын жаңғырту жағдайында бұл жеке құрам арасында идеологиялық және имидждік жұмысты тиімді ұйымдастыру тақырыбын қосымша өзектендіреді. Осыған байланысты қазақстандық полиция жүйесінің беделі мен оң имиджін қалыптастыруды, бірінші кезекте елдегі құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге, азаматтардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігіне кепілдік беруге арналған оның негізгі құрылымдық бөліктеріндегі өзгерістерді жан-жақты зерделеу қажеттігі айқын. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің азаматтық-патриоттық тәрбиесі бейбіт және соғыс уақытында азаматтық міндеттерін табысты орындауға қабілетті, Отан патриоты-азамат сапасына ие жеке тұлғаны қалыптастыруға және дамытуға бағытталған.

Бұл міндеттерді шешу Ішкі істер органдарының қызметімен байланысты құқық пен мемлекет теориясының, отандық тарихтың көптеген аспектілеріне жаңа көзқараспен қарауға, жинақталған оң тәжірибені оларды одан әрі практикалық пайдалану мақсатында бағалауға мүмкіндік береді деп болжанады.

Түйінді сөздер: қазақстандық патриотизм, патриоттық тәрбие, қазіргі жаһандану, қазақ халқының рухани жаңғыруы, азаматтық ұстаным, патриоттық сана, ұлтаралық қатынастар, өз Отанының патриотын тәрбиелеу, қазақ халқының тіліне, тарихы мен салт-дәстүрлеріне деген сүйіспеншілік пен құрмет, Қазақстанның басқа халықтарының мәдениетін зерделеу, қабылдау және игеру дәстүрлерін сақтау және дамыту.

Новый казахстанский патриотизм – основа коренных изменений в деятельности полиции

В статье рассматриваются актуальные вопросы патриотического воспитания, формирование казахстанского патриотизма на основе программных выступлений Главы государства, мнений ведущих ученых. Особая роль отводится исследованиям актуальных проблем внедрения в сознание молодых людей чувства ответственности за себя, семью и нашу общую Родину. В условиях модернизации органов правопорядка в современном Казахстане дополнительно актуализирует тему эффективной организации деятельности по идеологической и имиджевой работе среди личного состава. В данной связи очевидна необходимость комплексного изучения формирования престижа и положительного имиджа казахстанской полицейской системы, изменений основных ее структурных элементов, призванных, прежде всего, обеспечить правопорядок в стране, гарантировать безопасность жизни и здоровье граждан. Гражданско-патриотическое воспитание сотрудников органов внутренних дел направлено на формирование и развитие личности, обладающей качествами гражданина-патриота Родины, способного успешно выполнять гражданские обязанности в мирное и военное время.

Предполагается решение данных проблем позволит по-новому взглянуть на многие аспекты теории права и государства, отечественной истории, связанные с деятельностью органов внутренних дел, оценить накопленный позитивный опыт с целью их дальнейшего практического использования.

Ключевые слова: казахстанский патриотизм, патриотическое воспитание, современная глобализация, духовное возрождение казахского народа, гражданская позиция, патриотическое сознание, межнациональные отношения, воспитание патриота своей Родины, любви и уважении к языку, истории и обычаям казахского народа, сохранение и развитие традиций, изучении, принятии и освоении культур других народов Казахстана.

New Kazakh patriotism is the basis for the success of our multinational society, of indigenous changes in police activities

The article deals with topical issues of patriotic education, the formation of Kazakhstani patriotism based on the program speeches of the Head of State, the opinions of leading scientists. A special role is given to the study of topical problems of introducing into the consciousness of young people a sense of responsibility for themselves, family and our common Homeland. In the conditions of modernization of law enforcement agencies in modern Kazakhstan, this further actualizes the topic of effective organization of ideological and image work among the personnel. In this regard, there is an obvious need for a comprehensive study of the formation of the prestige and positive image of the Kazakh police system, changes in its main structural elements, designed primarily to ensure law and order in the country, to guarantee the safety of life and health of citizens. Civil-patriotic education of employees of the internal affairs bodies is aimed at the formation and development of a personality possessing the qualities of a patriot citizen of the Motherland, capable of successfully performing civil duties in peacetime and wartime.

It is assumed that the solution of these tasks will allow us to take a fresh look at many aspects of the theory of law and the state, national history related to the activities of internal affairs bodies, to evaluate the accumulated positive experience with a view to their further practical use.

Keywords: Kazakhstan patriotism, patriotic education, modern globalization, spiritual revival of the Kazakh people, citizenship, patriotic consciousness, interethnic relations, education of a patriot of his homeland, love and respect for the language, history and customs of the Kazakh people, preservation and development of traditions, study, acceptance and development of cultures of other peoples of Kazakhstan.

Патриотизм мәселесі қазақстандық қоғамның рухани өмірі саласындағы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Қазіргі жаһандану және қазақ халқының рухани жаңғыруы жағдайында өз Отанының патриотын тәрбиелеуге, қазақ халқының тіліне, тарихы мен салт-дәстүрлеріне деген сүйіспеншілік пен құрметке, оның үздік дәстүрлерін сақтау мен дамытуға, Қазақстанның басқа да халықтарының мәдениетін зерделеуге, қабылдауға және игеруге негізделген азаматтық ұстаным мен патриоттық сананы, ұлтаралық мәдени қатынастарды қалыптастыру қажеттілігі туындайды.

Өз отандастарымыздың бойында жоғары патриоттық сана-сезімді, өз халқы үшін мақтаныш сезімін қалыптастыру арқылы Отан мүдделерін қорғау жөніндегі өзінің азаматтық парызы мен конституциялық міндеттерін орындауға дайын болу сезімін тәрбиелеу қажет.

Қазақстандық қоғамды жаңғырту жағдайында жастардың бойында әлеуметтік-мәдени құндылық ретінде патриотизмді қалыптастыру проблемасы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Патриотизм маңызды құндылықтық бағдар болып табылады, оны өзгермелі қоғам жағдайында дұрыс бағаламау өте жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Өз Отанына деген сүйіспеншілік сезімі, Отан алдындағы парызды түсіну сияқты бұрын-соңды мызғымас құндылықтар қазіргі жастар үшін бағдар болудан қалды. Бұл өзгерістер қоғамның бір бөлігінің депатриоттануына және ыдырауына әкелді, нәтижесінде азаматтардың бір бөлігінің санасында немқұрайлылық, өзімшілдік, мотивсіз агрессивтілік, мемлекет пен әлеуметтік институттарды құрметтемеу сияқты жағымсыз қасиеттер қалыптасты.

Егер біз «патриотизм» сөзінің этимологиялық мағынасына жүгінетін болсақ, онда ол латынның «Патрис» сөзінен шыққан, сөзбе-сөз «Отан», «Атамекен» дегенді білдіреді. Осыған сүйене отырып, әртүрлі сөздіктер патриотизмді, оның мазмұны Отанға деген сүйіспеншілік пен адалдық, оның өткені мен бүгіні үшін мақтаныш, жеке және топтық

мүдделерін елдің ортақ мүдделеріне бағындыруға дайын болу, Отанға қызмет етуге, оны қорғауға деген ұмтылыс болып табылатын әлеуметтік сезім ретінде ұсынады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев бастаған Қазақстанның біртұтас көп ұлтты халқы егемен, тәуелсіз мемлекет құру туралы көпғасырлық арманын шынайы жүзеге асыруды жалғастыруда.

Мемлекет басшысы Әбіш Кекілбайұлына арналған ескерткіштің салтанатты ашылу рәсімінде Отанға деген сүйіспеншіліктің қандай болуы керектігі туралы ойымен бөлісті. Оның айтуынша, қазіргі қазақстандық патриотизм негізгі үш белгіні қамтуы тиіс.

- Біріншіден, патриотизм тарихты, оның бастауын терең түсінуден басталады. Жас ұрпақтың өткеннің қиын кезеңдері мен халқымыздың заңды мақтаныш сезімін тудыратын жетістіктері туралы білгені өте маңызды. Біздің тарихымыздың мыңжылдық тамыры бар. Біз өткенімізді мақтан тұтамыз, - деді Қазақстан Президенті.

Ол сондай-ақ біздің тарихымыз туралы көптеген мәліметтерді жариялау керек екенін атап өтті. Біз бостандық үшін күрескендердің барлығына құрмет көрсетуіміз керек. Осы арқылы біз азаматтарымыздың, ең алдымен жастардың патриоттық сезімдерін нығайтамыз.

- Екіншіден, патриотизм мемлекет пен мемлекеттік институттарға деген құрметті қамтиды. Біздің ортақ міндетіміз – мемлекетіміздің құндылықтарына қатысымыз болуы қажет. Біздің басты байлығымыз - игіліктер пен бірлік, тұрақтылық пен тыныштық, бейбітшілік пен келісім. Көпшілік, әсіресе жастар, егер мемлекет болмаса, онда ұлт та болмайтындығын түсінуі керек. Бүгінгі ұрпақ еліміздің тұтастығын сақтауға атсалысуға тиіс, - деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Мемлекет басшысы «Қазақстандық патриотизм» ұғымы баршаға ұлттық құндылық болуы тиіс екенін, барлық идеология Отанға деген шексіз сүйіспеншілікті қалыптастыруға бағытталуы тиіс екенін атап өтіп, еліміздің жастар ұйымдарын осы игі бастаманы қолдауға шақырды.

- Үшіншіден, біздің мақсатымыз - ең дамыған мемлекеттердің қатарына кіру және әлемде лайықты орын алу. Патриотизм бұл жай ғана ұран емес. Қазіргі уақытта оны білім алу, ғылымға ұмтылу, инновациялар мен технологияларды игеру арқылы дәлелдеу қажет. Бүгінгі таңда жеңіске физикалық күші бар адам емес, білімі бар адам зияткерлік бәсекелестікке төтеп береді», - дейді Президент.

Қасым-Жомарт Тоқаев біздің жастарымыз Қазақстанды бүкіл әлемде лайықты таныта алатын жобалар мен бастамаларды іске асыруға ұмтылуы тиіс екенін атап өтті. Тек осылай ғана біздің Отанға деген сүйіспеншілігіміз жаңа геосаяси, геоэкономикалық шындықтарда жүзеге асырылатын болады.

Бұдан әрі айтылғандай, егер қазақстандық патриотизм осы үш негізгі белгіні қамтитын болса, бұл тәуелсіздікті нығайтуға мүмкіндік береді және еліміздің жарқын болашағына жол ашады.

Мемлекет басшысы жастардың рухани бағдарын қалыптастыруда салмақты сөз қосуды қазақ зиялылары жүзеге асыру екенін атап өтті.

– Бүгінгі күні зиялы қауымның маңызды міндеті - өскелең ұрпақты патриотизм рухында тәрбиелеу деп санаймын, - деді Қасым-Жомарт Тоқаев» [1].

Посткеңестік кезеңнен кейінгі конституциялық-құқықтық және әлеуметтік-философиялық ойдың дамуы кезеңінде «қазақстандық патриотизм» деген принципиалды жаңа ұғым туындады.

Осы әлеуметтік құбылыстың ерекшелігін анықтау мәселесін шешу үшін, ең алдымен, «Отан» және «Атамекен» ұғымдарының анықтамаларын қарастыру қажет.

Патриотизм бірнеше объектілердің болуына байланысты көп деңгейлі сипатқа ие, олардың құрылымы тарихи және әлеуметтік контекстке байланысты белгілі бір иерархияға ие.

Патриотизм-қоғамның саяси құрылымының элементі ретінде, Патриа-Отан-Атамекен жүйесіндегі саяси тұтастықтың жұмыс істеуінің қажетті шарты ретінде әрекет етеді.

Заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің мүшесі В.А. Малиновский Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабының 2-

тармағының конституциялық құндылықтарын: «Республика қызметінің түбегейлі принциптері: қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық; бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму; қазақстандық патриотизм; мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен, оның ішінде республикалық референдумда немесе Парламентте дауыс беру арқылы шешу болып табылады» деп айқындай отырып, «Қазақстан Республикасының принциптері конституциялық құндылықтар ретінде аталмаған болса да, олар өздерінің архимаңыздылығы, мазмұны, бағыты мен тұрақтылығы жағынан дәл сондай жүкті арқалайтындығына сенімдімін. Қазақстандықтардың басым көпшілігінің оларды түсінуі және қабылдауы да осыдан келіп шығады. Конституцияның өміршеңдігі, күші мен тиімділігі де осыда» - деп атап көрсетеді [2].

2007 жылғы Қазақстан халқына Жолдаудың «Қазақстандық патриотизм және саяси ерік-жігер жаңа Қазақстанды құрудың аса маңызды факторлары ретінде» тарауында жаңа жалпықазақстандық патриотизмнің іргелі негіздері атап өтілді.

Келесі халыққа Жолдауда: «Қазақстан – 2050» Стратегиясының басты мақсаты - мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құру, Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына кіруі», - делінген. Бұл стратегияның жетінші тармағы жаңа жалпықазақстандық патриотизмнің, балаларымыз бен Отанымыз - көпұлтты және көпконфессиялы қоғамның жарқын болашағына деген мақтаныш пен сенімнің іргетасын қалады».

Қазақстан Республикасының азаматтарын патриоттық тәрбиелеудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында осы проблеманың бірқатар аспектілері айқындалды. «Көптеген адамдардың санасында өскелең ұрпақты патриоттық тәрбиелеу тек әскери парызды орындауға ғана байланысты, бұл патриоттық тәрбие ұғымының мазмұнын едәуір тарылтады. Бүгінгі таңда балалар мен жастарға патриоттық тәрбие беру патриоттық сананы қалыптастыру, өз Отанына деген адалдық пен берілгендік сезімін тәрбиелеу, азаматтық борыш пен негізгі конституциялық міндеттерді орындауға дайындық талаптарына толық жауап бермейді. Жүргізіліп жатқан жұмыс жалпы ел азаматтарының бойында патриоттық сананы қалыптастыру жөніндегі стратегиялық міндеттерді кешенді шешуді қамтамасыз етпейді.

Сонымен қатар, ғасырлар тоғысында Қазақстанда болған түбегейлі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер, өз кезегінде, қоғамдық сана мен қоғамның рухани өмірінде үлкен өзгерістер тудырды. Әлеуметтанулық сауалнамалармен расталған күнделікті өмірлік бақылаулар патриотизм мәселелерінде әртүрлі әлеуметтік топтар мен қауымдастықтардың ұстанымдары жан-жақты және кең алуандылықпен сипатталатындығын көрсетеді. Жеке тұлғаны әлеуметтендірудің негізгі векторларының бірі - жеке тұлғаны Отанымен сәйкестендіру. Сонымен қатар, «Отан» ұғымы тек туған жермен, адамның жақындарымен және туыстарымен ғана байланысты емес, сонымен бірге эмоционалды және психологиялық сезімдер аспектісінде де қабылданады (махаббат, патриотизм, адалдық, ұлттық мақтаныш және басқалар)».

Қазақстан Республикасының жастарын әскери-патриоттық тәрбиелеудің 2025 жылға дейінгі бағдарламасының мақсаты жастарға ел тағдыры үшін олардың жауапкершілігін арттыру бойынша жағдай жасау, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеттерін шешу үшін жастар ұйымдарының шоғырлану деңгейін арттыру, азаматтардың Қазақстанның тарихы мен мәдениетіне қатыстылық сезімін нығайту, қазақстандықтар ұрпақтарының сабақтастығын қамтамасыз ету, өз Отанын сүйетін, белсенді өмірлік ұстанымы бар азаматты тәрбиелеу болып табылады.

Л.Г. Матвеенкованың пікірінше, «патриотизм – бұл өз еліне деген сүйіспеншілікті, оның тарихы мен мәдениетіне деген зор құрметті, өз күші мен қоғам күшіне деген сенімді қамтитын кешенді рухани және әлеуметтік феномен. Бұл тарихқа қатыстылықтың жоғары сезімі және елдің болашағы үшін жауапкершілік. Патриотизм - бұл идеология мен психология, адамның Отанға деген ерекше, жоғары, адал көзқарасын білдіретін саясат пен қызмет. Айта кету керек, құбылыс ретінде патриотизм үш негізгі аспектіні немесе деңгейді қамтиды: танымдық, өз Отанының тарихы мен мәдениетін білуді, эмоционалды, өзінің мәдени, тарихи

және рухани байланысын, яғни өзін халықтың құндылықтарымен сәйкестендіруді және мінез-құлықты, осы құндылықтар негізінде белсенді әрекет ету қабілеті мен тілегі ретінде түсініледі. Бұл ретте қазақстандық патриотизм – ерекше құбылыс екенін есте ұстаған жөн, өйткені әңгіме көпұлтты Қазақстан халқының оны мекендейтін барлық халықтар үшін ортақ Отанға қатынасы туралы болып отыр» [3].

Қазіргі қоғамда жастарды патриоттық тәрбиелеу ерекше маңызды. Көптеген ғалымдар атап өткендей, демократиялық реформалар процесінде қазақстандық қоғамның деидеологизациясы және жас ұрпақтың рухани және адамгершілік дамуына теріс әсер еткен батыстық либералдық құндылықтардың орнықтырылуы орын алды.

«Нағыз патриот бұл ол туралы көп айтатын адам емес, адал өмір сүріп, жұмыс істейтін, салауатты өмір салтын ұстанатын, қалыпты отбасы бар, ата-бабаларын еске алып, олардың мысалында балаларын тәрбиелейтін адам. Патриотизмнің негіздері отбасында қалыптасады. Қазақстандық отбасы қандай болса, біз кімді тәрбиелейтініміз және біздің болашағымыз бен Қазақстанның болашағы қандай болатыны соған байланысты болады» [4].

Жас ұрпақты Отанға деген сүйіспеншілік және Отанға деген адалдық рухында патриоттық тәрбиелеу мәселелері, мемлекеттің заңға бағынатын азаматтары адамзаттың бүкіл даму тарихында ғалымдардың назарында болды. Ұлы философтар, мұғалімдер бұл мәселеге ежелден бері көп көңіл бөлді.

Нұр-Сұлтан қаласының Өзбек этномәдени орталығының төрағасы Шерзод Пулатов Қазақстан Президентінің «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» деген мақаласын сипаттай келе, «өз жеріне деген сүйіспеншілік қатты ұрандармен өлшенбейді, тек нақты істермен ғана біз өз жеріміздің сақ иелері екенімізді дәлелдейміз. Отанға деген шынайы махаббат өз елінің барлық ерекше және әдемі жерлерін зерттеуден және білуден басталады. Әрине, қазақ тілін үйрену мен қолдану бұған бастама болмақ. Қазақ тілін кеңінен қолдану басқа тілдерді, әсіресе орыс тілін қолдану үшін қандай да бір шектеуді білдірмейді. Еліміздің барлық этностары үшін өз дәстүрлерін сақтау және тілдерді дамыту үшін одан әрі де мүмкіндіктер жасалатын болады. Біз ешқашан ешкімді де этностық белгілері бойынша бөліп шығарған емеспіз, бәріміз үшін тең жағдайлар мен даму мүмкіндіктерін жасап келеміз. Сондықтан біздің этносаралық саясатымыз бүкіл әлемде мойындалған. Бүгінгі таңда әрбір қазақстандық үшін өз алдына басымдықтар қою, ал бұл бірінші кезекте халқымыздың достығы мен бірлігін бағалау маңызды» [5].

«Халық өз тәуелсіздігін тек мықты ұйымшыл мемлекет аясында ғана сақтай алады. Пікірлердің алуан түрлілігімен бастысы Тәуелсіз Қазақстан тұрған іргетасты әлсіретпеу. Ал бұл - барлық азаматтардың ел болашағы үшін бірлігі мен жауапкершілігі. Дәл осы жас қазақстандықтар патриотизмнің авангарды болуы керек. Отандық патриотизмнің формуласы анық және айқын: халықтың тарихын білу, мемлекетке қосқан үлесі, үнемі өзін-өзі дамыту, адалдық, жұмысқа қабілеттілік. Бос, екіжүзді адам ешқашан патриот болмайды» [6].

«Мәңгілік Ел» оқулығының авторлары «қазақ халқы республика аумағында тұратын басқа да этностық азшылық өкілдерін өзіне шоғырландыру миссиясы жоғары мемлекет құрушы жалғыз халық болып табылады. Қазақтардың өмір салты, стилі мен өмір сүру деңгейі еліміздің өзегін, тамырын және басты тірегін, осьтік сызығын, Қазақстанның тартылыс күшін құрауға тиіс. Қазақтардың бүкіл тарихы, ал енді тәуелсіз Қазақстанның тарихы - бұл бірігудің, келісім мен бірліктің, көрші елдермен өзара түсіністіктің тарихы. Бейбітшілік пен теңдікті жақтайтын, өз халқының даналығының күшін мойындайтын және өз елінің болашағына үмітпен қарайтын адам өз халқының өткенін ұмытпайды.

Барлық өркениетті елдерде қазіргі білім берудің мәні - әртүрлі мәдени мағыналарды іздеу мақсатында диалогқа түсе алатын, әртүрлі қызмет пен ойлау формаларына ене алатын ұлттық мәдениеттің адамын тәрбиелеу. Білім алатын жастарды ұлттық тәрбиелеу проблемалары жөніндегі ғылыми зерттеулерде: тұлғаның ұлттық сана-сезімі өзін ұлтқа жатқызу, ұлттың тарихи өткеніне, оның бүгіні мен болашағына деген қатынасы, ана тілін үйренуге деген белсенділігі, ұлттық мүдделер мен құндылық бағдарларды қабылдауды білдіретіндігі атап өтіледі. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, соңғы онжылдықтарда

қоғам жастардың моральдық-рухани дағдарысының барлық аспектілерінде: моральдық, әлеуметтік, физикалық және психикалық күшейе түсуімен байланысты ауыр кезеңді бастан өткергенін атап өткен жөн. Мұндай тұжырым үшін негіз болып табылады:

1) Қазақстанның қазіргі жастарының белгілі бір бөлігінде ұлттық сана-сезімнің, менталитеттің, азаматтық пен патриотизмнің төмен деңгейінің болуы. Бұл әсіресе қазақ жастарының ана тілін ғана емес, өз халқының тарихын, салт-дәстүрін де дұрыс білмейтін бөлігіне қатысты. Осылайша қарапайым шындықты елемей: халықтың күйреуі үшін оның толық физикалық жойылуының қажеті жоқ - оның жадын, ойы мен сөзін алып тастау жеткілікті - халықтың жаны өледі. Тарихи тәжірибе көрсеткендей, өз халқының мәдениетін, оның өткені мен бүгінін білмеу ұрпақтар арасындағы байланыстың, уақыт байланысының бұзылуына әкеледі, бұл адам мен жалпы халықтың дамуына түзетілмейтін зиян келтіреді;

2) жастар арасында әртүрлі діни көзқарастардың өсуі; кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуі, алкогольді, темекі шегуді, есірткіні теріс пайдалану; суицид, жезөкшелік жағдайларының жиілеуі, қатыгездік, ашулану, агрессия және т.б.; жастардың Отан қорғауға дайын болмауының тұрақты үрдісі, бұл әскери қызмет пен әскери мамандықтарға теріс қатынаста, олардың дене дайындығы деңгейінің төмендеуінде көрінеді. Рухани емес, материалдық құндылықтар басымдыққа ие болады. Іс жүзінде бұл жастардың маңызды азаматтық міндеттерді орындауға жауапсыз, әлеуметтік жетілмегендік пен руханиятсыздықты көрсететіндігінде көрінеді» [7].

Қазақстандық патриотизм – негізінде өз Отанына деген сүйіспеншілік пен байланғандық табиғи сезімі болатын, өз Отанының пайдасына белсенді іс-қимыл жасауға итермелейтін, оған пайдалы болуға ұмтылысты қалыптастыратын және жеке тұлға мен тұтастай қоғам мәдениетінің барлық аспектілерін қамтитын, сондай-ақ қоғамдық өмірді реттеуге және көпмәдениетті социумды біртұтас тұтастыққа біріктіруге бағытталған көп аспектілі әлеуметтік-мәдени құндылық.

Патриотизм қазақстандық қоғамның ұлттық сана-сезімінің маңызды негіздерінің бірі болып табылады.

Көптеген зерттеушілер атап өткендей, біздің еліміздің тарихи өткенін қайта түсіну және қоғам мен БАҚ ұсынған анық емес (қарама-қайшы) рухани құндылықтар адамдардың рухани дұрыс емес бағдарлануына, олардың құндылық мұраттарын жоғалтуына әкелді, бұл «патриотизм ұғымын бұрмалауға» ықпал етті, яғни Отанның тағдырына, оның өткеніне, бүгініне және болашағына қатысу көптеген адамдармен моральдық құндылық ретінде танылмайды, ал өзіндік ерекшелігін сақтау көбінесе ұлтшылдықпен алмастырылады. Қазіргі геосаяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайларда патриотизм - бұл мемлекеттің өміршеңдігінің моральдық негізі. Патриотизм адамның белсенді азаматтық ұстанымының катализаторы ретінде әрекет етеді. Өскелең ұрпақтың азаматтық сана-сезімін қалыптастыру міндеті кез-келген қоғамды оның тұрақтылық қажеттіліктеріне сәйкес дамыту басымдықтарының бірі болып табылады. Азаматтық-патриоттық тәрбие бейбіт және соғыс уақытында азаматтық міндеттерді табысты орындауға қабілетті, Отан патриоты - азаматтың қасиеттеріне ие жеке тұлғаны қалыптастыруға және дамытуға бағытталған. Қазақстандық патриотизм ел дамуының қуатты жұмылдыру ресурсы болып табылады, халықты біріктіруге қабілетті шоғырландырушы күшке ие.

Qazaqstan ұлттық телеарнасына берген сұхбатында Президент Қасым-Жомарт Тоқаев «әрбір азамат өз елінің патриоты болуы керек» деген тақырыпта қазақстандық патриотизмді дамытудың бірқатар іргелі негіздерін атады.

- Біздің халқымыз көп нәрсені басынан өткерді, ауыр сынақтардан өтті, барлық қиындықтарды жеңді. Қайғылы оқиғалар кезінде халық өзінің бірлігін көрсетті. Бұл құндылықты біз келесі ұрпаққа жеткізуіміз керек. Қазақстанның болашағы жарқын болары сөзсіз. Мен бұған шын жүректен сенемін.

Бізде бір ғана Отанымыз бар. Екіншісі жоқ және болмайды. Елдің тәуелсіздігі бәрінен бұрын. Бұл аксиома, шындық. Оны көздің қарашығындай сақтау-біздің ортақ міндетіміз.

Егемен ел дегеніміз не? Бұл әлемдік үдерістерге тартылған біртұтас халық. Бұл өз тәуелсіздігін сөзбен емес, ұрандармен емес, нақты істермен дәлелдеген ел.

Ешкімде біз егеменділікті сақтап каламыз деген күмән болмауы тиіс. Керісінше, әрқайсымыз: «Біз тәуелсіздігімізді қалай нығайтамыз?» деген сұрақпен ойлануымыз қажет.

Біз қоғамда еңбексүйгіштік, еңбекті құрметтеу идеясын бекітуіміз керек. Шыны керек, бұл қазір ең өзекті мәселе.

Бірінші орынға біздің азаматтарымыз үшін адал еңбекпен өздеріне лайықты өмір сүруге мүмкіндік беру керек. Біз өркендеген ел бола ма, жоқ па, тек билікке байланысты емес. Бұл әр азаматқа байланысты.

Елдегі өмірді жақсартуға сөз емес, іс көмектеседі. Әсіресе, бұл ойды жастарға жеткізгім келеді. Белгілі жағымсыз факторларға қарамастан, бізде тиімді және пайдалы жұмыс істеуге көптеген мүмкіндіктер бар.

Жақсылық пен жамандықтың мәнін ұлы Абайдан артық ешкім сипаттай алмайды. «Ақыл мен мейірімділік, табандылық, қарапайымдылық және еңбек» – бұл принциптер бізге бүгін ауа ретінде қажет.

Мен біздің азаматтарымызға жүгінгім келеді: осы әлемдегі қазақтардың тағдырын тек өзіміз шеше аламыз. Бізде бір ғана мемлекет бар – Қазақстан. Бұл біздің қасиетті Отанымыз. Басқа Отаны жоқ. Отанды қорғау, халықтың әл – ауқатына қамқорлық жасау-әрбір азаматтың парызы. Біз мұны әрдайым есте ұстауымыз керек. Мен қазақ халқына бақ-береке тілеймін» [8].

«Қазақстанның алдында жаңа ауқымды міндеттер тұр. Біздің халқымыз тұрақты экономикасы бар тиімді мемлекет және прогрессивтік құндылықтары бар әділ қоғам құруды мақсат тұтады. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін біздің біртұтас Отанымыздың стратегиялық мүдделеріне қалтқысыз қызмет ету мақсатында барлық этностар мен конфессиялар өкілдерінің жалпыұлттық бірігуінің маңызы зор. Бұл шынайы патриотиз» [9].

Жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу

Отанға, өз жеріне, оның тарихы мен мәдениетіне, онда тұратын халыққа, оның жұмыс күндері мен мерекелеріне, мемлекеттік рәміздеріне деген сүйіспеншілік – отбасынан басталады.

Жастардың санасына өзі, отбасы және ортақ Отанымыз үшін жауапкершілік сезімін енгізу аса маңызды болып табылады.

Патриотизмді тәрбиелеу жас ұрпаққа өзін-өзі тануға және тұлға ретінде қалыптасуына жол ашады. Жастарды патриоттық тәрбиелеу - бұл патриоттық сананы, Отанға деген адалдықты, өз борышы мен конституциялық міндеттерін орындауға дайын болуға тәрбиелеу. Сонымен бірге, жеке тұлғаны әлеуметтендіру - бұл Отанмен сәйкестендіру.

Бұл жағдайда «Отан» ұғымы адамның туған жерімен, туыстарымен және туыстарымен шектелмейді. Ол эмоционалды-психологиялық сезімдер негізінде қабылданады (махаббат, патриотизм, адалдық, ұлттық мақтаныш және т.б.).

Қазақстандық патриотизмнің қалыптасуы қазіргі қоғамның дамуымен және саяси тұрақтылығымен тығыз байланысты.

Патриотизмге тәрбиелеу - мемлекеттің міндеті және қоғамның әлеуметтік-саяси сұранысы. Патриоттық тәрбиенің негіздері отбасында қаланады. Бұл рухани-адамгершілік тәрбиенің негізін құрайтын ерекше әлеуметтік институт.

Патриоттық тәрбие беру проблемаларын шешу үшін қазіргі заманғы түбегейлі жаңа ережелер талап етіледі.

Осыған байланысты жас қазақстандықтарды патриоттық рухта тәрбиелеу, мемлекеттік рәміздерді білу және құрметтеу осы жұмысқа түрлі департаменттер мен оқу орындарының орталықтарын тартуды талап етеді.

Халық бірлігі

Тұрақтылық Қазақстанның тәуелсіздік жылдары қол жеткізген басты жетістігі болып табылады. Көпэтносты және көпконфессиялы Қазақстан халқының бірлігі сақтауды және нығайтуды талап ететін абсолюттік құндылық болып табылады.

Халықтың негізгі байлығы – бірлік, құрмет, ынтымақтастық және келісім. Өзінің қонақжай жерінде көптеген этностардың өкілдерін қабылдаған қазақтардың рухани жомарттығын жас ұрпақ арасында насихаттау қажет.

Бүгінгі жастардың міндеті - тәуелсіздікті нығайту, Мәңгілік елдің негізгі қағидаларын білу:

- өскелең ұрпақтың өз тағдырының Отан тағдырымен бірлігін түсінуі;
- елдің конституциялық құрылысын, аумақтық тұтастығын нығайту;
- ұлттық мүдделерді, экономикалық, саяси, рухани және ақпараттық қауіпсіздікті нығайту;
- басқа мемлекеттер тарапынан ақпараттық тәуелділікке, қысымға қарсы әрекет ету;
- қоғамдық өмірдің барлық салаларында ұлттық мүдделердің басымдығын ұстану;
- этностық қатыстылығына, діни бағдарына және әлеуметтік жағдайына қарамастан азаматтардың тең құқықтарын қамтамасыз ету;
- олардың бастауларын біріктіретін және олардың болмысын тануға мүмкіндік беретін ұлттық рухты нығайту және дамыту [10].

Қазақстандық полицияның мемлекеттік тетіктің маңызды құрамдас бөлігі ретіндегі дамуы экономикада, қоғамның әлеуметтік құрылымында болып жатқан объективті процестермен тығыз байланысты және, сайып келгенде, мемлекеттің саясатын айқындайды.

Патриотизм полиция қызметкерінің жоғары адамгершілік құндылығы ретінде көрінеді. Бұл – Отанға деген сүйіспеншіліктің, Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдары қызметкерінің антына, таңдаған кәсібі мен қызметтік борышына адалдықтың терең әрі асқақ сезімі. Патриотизмді ішкі қабылдау мен меңгерусіз полиция қызметкерлерінің толыққанды қызметі мүмкін емес.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің қатарына қосылуға және өз өмірін полиция қызметіне арнауға шешім қабылдаған Қазақстан Республикасының азаматы өз қызметінде табыс көзін емес, ең алдымен Отанға қалтқысыз қызмет етуді және өзінің қызметімен демократиялық құқықтар мен бостандықтардың, заңдылық пен құқықтық тәртіптің салтанат құруын көруге тиіс.

Қазіргі өркениетті қоғамда полиция халықты мойынсұнуға мәжбүрлейтін жазалаушы орган және билік органы емес, халық қызмет ететін қызмет екенін нақты түсіну керек.

Мемлекет басшысының қоғамға қызмет ету тұжырымдамасына көшуге байланысты қызметкерлерге қойылатын жаңа қатаң талаптарына байланысты Ішкі істер органдары үшін кадрларды сапалы іріктеу мен даярлаудың маңызы артып келеді.

«Полицейдің бейнесімен» адалдық, адамгершілік, парасаттылық, бастамашылдық, батылдық, әділеттілік, айқындық, сондай-ақ физикалық қасиеттер-шыдамдылық, жаттығу, батылдық, табандылық сияқты жағымды, құрметке лайық қасиеттер байланысты болуы керек.

Бірақ қазақстандық полиция қызметкерінің басты басты сипаты өз Отанына адал қызмет етуі, ол өз Отанының нағыз патриоты болуы тиіс!

Ішкі істер органдары шешетін мәселелер ерекше. Азаматтар мен олардың мүлкінің қауіпсіздігі, бүкіл мемлекеттік құрылыстың беріктігі, экономиканың орнықтылығы, қоғам мен мемлекеттің құқықтық негіздерінің мызғымастығы олардың қызметінің нәтижелеріне байланысты болады. Қоғамдық тәртіпті қорғаушы жолына түскен әрбір адам әдемі сөздерді ғана емес, бүкіл мемлекет пен әрбір азаматтың игілігі үшін қызметтің негізгі қағидаттары мен құндылықтарын қамтитын ант береді.

Қолданылған дереккөздер тізімі:

1. https://www.akorda.kz/ru/ (дата обращения: 07.05.2022).
2. Малиновский В.А. Ценности казахстанского конституционализма. https://mysl.kazgazeta.kz/news/15466 / (дата обращения: 11.05.2022).
3. Матвеенкова Л.Г. Патриотизм как явление социальной жизни / Роль личности Президента Республики Казахстан в формировании казахстанского патриотизма. В помощь кураторам студенче-

ских групп. 1 книга/Под ред. акад. НАН РК А.М. Газалиева. – 2-е издание, перераб. и доп. - Караганда: Изд-во Карагандинского государственного технического университета, 2011. – С 9.
4. https://www.kazpravda.kz/articles/ (дата обращения: 11.05.2022).
5. https://dknews.kz/ru/ (дата обращения: 11.05.2022).
6. https://liter.kz/ (дата обращения: 10.05.2022).
7. Мәнгілік Ел. Учебник – Алматы: Ұлағат, 2015 г. – С.9-10
8. https://online.zakon.kz/ (дата обращения: 11.05.2022).
9. inform.kz https://www.inform.kz/ (дата обращения: 10.05.2022).
10. http://www.gpptk.kz/ (дата обращения: 10.05.2022).

Авторлар туралы мәліметтер

Алдабергенов А.Т. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, з.ғ.к., полиция полковнигі.

Таштахмет Ж.Т. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмыстарын ұйымдастыру бөлімінің ғылыми қызметкері полиция аға лейтенанты.

Алдабергенов А.Т. – начальник кафедры общеюридических дисцпилин Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, к.ю.н., полковник полиции.

Таштахмет Ж.Т. – научный сотрудник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издателской работы Алматинской академии МВД Республики Казахстан миени Макана Есбулатова старший лейтенант полиции.

Aldabergenov A.T. – Head of the Department of General Legal Disspilines of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Candidate of Law, police Colonel.

Tashtakhmet Zh.T. – researcher of the Department of Organization of research and editorial and publishing work of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan mieni Makana Esbulatova senior police Lieutenant.

УДК 343.98(4/9)
МРНТИ 10.85.91

М.К. Ажибеков[1]

[1]Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова,
Караганда, Казахстан

О ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ ПО УВЕЛИЧЕНИЮ И ПОДГОТОВКИ КАДРОВ ДЛЯ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Автор в данной статье рассматривает вопросы о приоритетных направлениях по увеличению и подготовки кадров для органов внутренних дел Республики Казахстан в условиях информатизации общества. Были проанализированы состояние преступности, связанной с использованием информационных технологий, в Республике Казахстан. Рассмотрены международные исследования в области противодействия преступлениям в сфере информационных технологий.

Из-за стремления преступников укрепить свои позиции в информационной сфере у полицейских возникла объективная необходимость усовершенствовать формы, средства и методы своей деятельности. Для этого в криминальной полиции МВД и во всех департаментах внутренних дел республики созданы подразделения по борьбе с преступлениями в сфере информационных технологий. К их компетенции относится борьба с незаконным проникновением в компьютерные сети, противодействие преступлениям совершенных с использованием новых технологий, распространению в интернет-сети порнографии, культа насилия и жестокости.

В связи с этим автором сформулирована задача приоритетной подготовки и переподготовки специалистов, способных противодействовать преступлениям в сфере информационных технологий и увеличению кадров в данных подразделениях.

Ключевые слова: киберпреступность, кибербезопасность, киберугрозы, преступления в сфере информационных технологий, подготовка кадров, переподготовка кадров.

Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары үшін қоғамды ақпараттандыру жағдайында арттыру және даярлау жөніндегі басым бағыттар туралы

Осы мақалада автор қоғамды ақпараттандыру жағдайында Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары үшін кадрларды ұлғайту және даярлау жөніндегі басым бағыттар туралы мәселелерді қарастырады. Қазақстан Республикасындағы ақпараттық технологияларды пайдалануға байланысты қылмыстың жай-күйіне талдау жасалды. Ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстарға қарсы іс-қимыл саласындағы халықаралық зерттеулер қаралды.

Қылмыскерлердің ақпараттық салада өз ұстанымдарын нығайтуға бағытталған ұмтылыс нәтижесінде, полицияға олардың қызметінің нысандарын, құралдарын және әдістерін жетілдірудің объективті қажеттілігі туындайды. Бұл үшін ІІМ Криминалдық полициясында және республиканың барлық ішкі істер департаменттерінде Ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстарға қарсы күрес жөніндегі бөлімшелер құрылды. Олардың құзыретіне компьютерлік желілерге заңсыз кіруге қарсы күрес, жаңа технологияларды қолдана отырып жасалған қылмыстарға қарсы тұру, Интернет желісінде порнографияны тарату, зорлық-зомбылық пен қатыгездікке табыну жатады.

Осыған байланысты автор Ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстарға қарсы тұра алатын және осы бөлімдердегі кадрларды көбейтетін мамандарды даярлау және қайта даярлау міндетін тұжырымдады.

Түйінді сөздер: киберқылмыс, киберқауіпсіздік, киберқауіптер, ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар, кадрларды даярлау, кадрларды қайта даярлау.

The author in this article considers questions about priority areas for increasing and training personnel for the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan in the context of informatization of society. The state of crime associated with the use of information technology in the Republic of Kazakhstan was analyzed. The international studies in the field of combating crimes in the field of information technology are considered.

Because of the desire of criminals to strengthen their positions in the information sphere, the police have an objective need to improve the forms, means and methods of their activities. For this purpose, units to combat crimes in the field of information technology have been created in the criminal police of the Ministry of Internal Affairs and in all departments of internal affairs of the republic. Their competence includes the fight against illegal penetration into computer networks, countering crimes committed with the use of new technologies, the spread of pornography on the Internet, the cult of violence and cruelty.

In this regard, the author formulated the task of priority training and retraining of specialists capable of counteracting crimes in the field of information technology and increasing personnel in these units.

Keywords: cybercrime, cybersecurity, cyber threats, crimes in the field of information technology, personnel training, personnel retraining.

Жизнь современного общества и государства невозможно представить без использования информационных (цифровых) технологий, которые не оказали на них существенного влиянии. Общество активно использует новые технологии в повседневной жизни, что намного упрощает и дает возможности для более комфортного пользования и использовать эти сервисы не затрачивая лишней энергии и времени. Оказание государственных онлайн-услуг в электронном формате, совершение сделок с помощью онлайн-сервисов, получение информации или цифровой документации, онлайн-услуги банковских, финансовых и микрокредитных организаций и учреждений дает возможности по упрощению и улучшению качества жизни.

В настоящее время глобальное цифровизация выступает одним из основных трендов современной жизни казахстанского общества. Это даст развитие экономике республики и улучшение качества жизни населения за счет использования современных цифровых технологий в среднесрочной перспективе, кроме того это даст создание условий для перехода экономики Казахстана на принципиально новую траекторию развития в будущем [1].

Общий вектор развития казахстанского общества состоит в переходе в информационную (компьютерную) сферу основных видов деятельности. Однако, необходимо учитывать, что IT-технологии активно используют и криминальные элементы. В настоящее время многие преступления могут быть совершены с использованием информационных технологий, дистанционным способом. К ним относятся не только хищения денежных средств или мошенничество (интернет-мошенничество), но и правонарушения связанные с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, незаконным оборотом оружия, а также преступные деяния против общественной безопасности и государственной власти. С ростом объема интернет-трафика и массовой миграции пользователей в онлайн-формате также возрастает значимость кибербезопасности. Резко увеличивается активность киберпреступников и кибератак во всех «областях» [2].

Статистические данные о состоянии преступности показывает неуклонный рост количества правонарушений, совершенных с использование информационных технологий. В современных условиях существенно возрастает опасность наступления подобных последствий в результате неправомерных воздействий на соответствующие информационные ресурсы связи со стороны криминальных элементов. Растет угроза компьютерной преступности в стране. Так, в 2003 году в республике было зарегистрировано 3 случая совершения преступлений, посягающих на безопасность компьютерной информации, в 2004 году - 13, в 2005 году - 20, в 2006 году - 94, в 2007 году - 64 преступления, за первые 6 месяцев 2008 года – 38 [3].

Данный вид преступлений растет, за последние 5 лет инцидентов информационной безопасности с использованием информационных коммуникационных технологий в республ-

лике было зарегистрировано: в 2017 году – 2301(113,1%), в 2018 году – 2241 (97,4%), в 2019 году – 1653 (69,7%), в 2020 – 1086 (69,5%), в 2021 – 3011 (277,3%). Из более чем 3 тыс. кибератак в январе 2021 года 2,7 тыс. приходится на ботнеты — заражение компьютеров через вредоносное ПО для дальнейшего их использования злоумышленниками без ведома их владельцев. Количество инцидентов-ботнетов за год выросло в 3,2 раза [4].

Свыше 80% таких деяний являются результатом определенной формы организованной преступной деятельности в киберпространстве. В ее основе лежат четко продуманные операции: создание вредоносных программ, заражение компьютеров, управлени бот-сетями, сбор личной и финансовой информации, продажа данных и «обналичивание» финансовой информации и пр. Около 500 атак ежемесячно совершают хакеры на информационные сети государственных органов Казахстана [5].

Новые виды уголовных правонарушений, совершаемые в киберпространстве ставят перед правоохранительными органами непростые задачи. Система органов внутренних дел Республики Казахстан занимает одно из центральных мест в противодействии IT-преступлениям, обеспечивая их выявление, раскрытие и расследование. Для реализации поставленных перед ними задач сотрудники органов предварительного следствия и дознания, оперативных и экспертно-криминалистических подразделений должны на данном этапе времени не только противостоять, но и «быть на шаг впереди». Сотруднику правоохранительных органов необходимо обладать необходимыми знаниями, умениями и навыками при раскрытии и расследовании уголовных правонарушений, совершенных с использованием новых информационных технологий, знать способы совершения таких преступлений и уметь собрать доказательственную информацию, пока данная информация не будет изменена или удалена преступниками.

Одной из приоритетных задач, которая ставится перед правоохранительными органами республики в настоящее время, является обучение специалистов, которые способны расследовать преступления, совершенные с использованием информационных технологий, а также важной задачей становится переподготовка кадров и регулярное повышение квалификации сотрудников по противодействию киберпреступности. Это обусловлено совершенствованием уже полученных знаний, умений и навыков действующих сотрудников.

Однако, меры по борьбе с киберпреступностью не достигнут своей цели, если правоохранительные органы не будут вооружены теоретическими разработками, позволяющими использовать последние достижения науки и техники в раскрытии и расследовании данных видов преступлений. Для этого необходимо в ведомственных высших учебных заведениях МВД Республики Казахстан проводить модернизацию в трех основных направлениях:

- Во-первых, разработка и внедрение методов обучения, которые позволят получить необходимые знания для слушателей (курсантов) органов внутренних дел в период получения высшего образования;

- Во-вторых, повышение квалификации профессорско-преподавательского состава профильных учебных заведений;

- В-третьих повышение квалификации действующих сотрудников. Все указанные направления будут тесно взаимосвязаны.

Алматинская академия МВД Республики Казахстан (далее – Академия) им. М. Есбулатова, является одним из ведущих ведомственных ВУЗов страны, к настоящему времени наработала существенный опыт в обучении специалистов по противодействию киберпреступности.

11 ноября 2019 года приказом министра МВД РК в Академии был создан Центр по подготовке специалистов по противодействию киберпреступности (далее – Центр, ЦПСПК). Центр осуществляет повышение квалификации обучаемых с целью подготовки квалифицированных кадров ОВД и иных государственных органов по программам дополнительного образования, направленным на профессиональное совершенствование и (или) получение обучающимися компетенций, необходимых для оперативно-служебной деятельности, и по-

вышение профессионального уровня в рамках имеющейся квалификации по замещаемой должности.

Основными задачами Центра являются, повышение квалификации обучаемых, организация и осуществление учебной, учебно-методической, научной и воспитательной работы, установление контактов и связей с высшими учебными заведениями, научно-исследовательскими учреждениями Казахстана и структурными подразделениями ОВД и иных государственных органов Республики Казахстан, организация сотрудничества в установленном порядке с организациями и ведомствами, задействованными в противодействии киберпреступности, с целью пополнения информационной базы центра, а также использование возможностей этих организаций в совершенствовании учебного процесса в центре.

В Центре проводятся курсы повышения квалификаций для сотрудников органов внутренних дел по категории следователей и оперативные подразделения криминальной полиции по противодействию киберпреступности Департаментов полиции, по окончанию курсов выпускники получают сертификаты.

В целях обеспечения учебного процесса в ЦПСПК запланирована организация аналитической работы по документам, нормативным актам и аналитическим материалам, касающимися проблем противодействия киберпреступности.

С целью совершенствования учебного процесса по вопросам связанным с противодействием киберпреступности в ЦПСПК организована работа по сбору, обработке видеоматериалов, ее регулярное обновление с новыми тактическими подходами, тактикой расследования и раскрытия преступлений по линии киберпреступности [6].

Для совершенствования учебного процесса в качестве рекомендации предлагается, совместно с ЦПСПК Алматинской академии МВД РК и ЦБК ДКП МВД РК организовывать взаимодействие по укреплению Центра современным программным обеспечением и материально-техническому оснащению. Изыскать возможность по созданию научно-технической лаборатории по разработке и внедрению во все оперативные подразделения органов внутренних дел по противодействию киберпреступности, по борьбе с наркотиками и по борьбе с экстремизмом, собственных программных продуктов по выявлению с целью блокирования и пресечению незаконных контентов и сайтов запрещенных на территории Республики Казахстан.

Совместно с кафедрам Академии регулярно разрабатывать учебные компьютерные программы, обучающие модули для дистанционного обучения сотрудников.

По согласованию с МВД РК и руководством Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова необходимо организовать проведения международных практических семинар-тренингов на базе ЦПСПК и онлайн-тренингов.

По нашему мнению при угрозах безопасности государства складывающихся в современных условиях и оперативной обстановки на базе ЦПСПК Алматинской академии им. М. Есбулатова, включить возможность организации интерактивного компьютеризированного обучения для сотрудников следственных подразделений, криминальной полиции, подразделениям по противодействию наркопреступности, противодействию экстремизму, оперативным подразделениям уголовно-исполнительской системы, сотрудников экономической разведки, а также профессорско-преподавательского состава ведомственных учебных заведений и слушателей МВД Республики Казахстан.

Учитывая международный опыт других стран и растущей угрозой безопасности государству и гражданам, для борьбы с растущими проблемами в области кибербезопасности инвестировали средства в подготовку кадров и образование в области кибербезопасности и создали учебные учреждения для подготовки следующего поколения квалифицированных специалистов в данной области.

Специалисты многих зарубежных стран в рамках исследовательского периода, признали необходимость принятия соответствующих мер, путем укрепления отношений между государственными заинтересованными сторонами и научно-исследовательскими центрами, учебными заведениями.

Безусловно, специалистам получившим необходимое специализированное образование необходимо грамотно применять полученные знания на практике, если подробно изучить международный опыт необходимо рассмотреть на примере стран занимающие лидирующие место в развитии информационных технологий в борьбе с преступностью на уровне отдельно взятых государств.

К примеру, в Великобритании отдел борьбы с высокотехнологичными преступлениями состоит следователей, судебно-медицинских экспертов и консультантов по компьютерам. Также национальная уголовная разведывательная служба (NCIS) работает над созданием национального центра компьютерных преступлений внутри этой службы.

В США национальный центр защиты инфраструктуры (NTPC) обеспечивает оценку угроз, предупреждение о кибератаках и расследование кибератак. Уголовный отдел министерства юстиции США создал в январе 2000 года сеть компьютерных экспертов федерального уровня, уровня штатов и местного уровня – «Lawnet». Министерство обороны США создало общую базу данных для помощи сообществу оборонных и разведывательных органов в борьбе с киберпреступлениями. Это часть работы объединенной проблемной группы по операциям в компьютерной сети. Объединенная база данных дает возможность органам безопасности и обороны быстро реагировать на компьютерные запросы, обмениваться важной информацией. Кроме этого в данном направлении занимаются Агентство национальной безопасности, Секретная служба, Департамент по борьбе с наркотиками, Департамент по контролю за алкоголем и оружию, полиция городов и штатов, а самую важную роль в поддержке взаимодействия с правоохранительными структурами на федеральном уровне осуществляет Федеральное бюро расследований.

В Австралии была создана группа координации безопасности электронной почты (ESCG). Основной задачей этой группы является создание безопасного и надежного электронного оперативного пространства, как для общественного, так и для частного секторов. Группа ESCG ответственна за сообщение об инцидентах, за реагирование и координацию в рамках двусторонних и многосторонних соглашений, касающихся киберпреступлений и кибертерроризма. ESCG включает в себя национальное уголовное ведомство австралийской федеральной полиции. Его задачей является обеспечение анализа инцидентов и реагирование на них. В рамках национальной информационной инфраструктуры национальному уголовному ведомству помогает менеджер по сбору информации об электронных преступлениях, который наряду с сотрудниками полиции обеспечивает электронные доказательства для расследования уголовных дел.

В Канаде для реагирования на киберугрозы в феврале 2001 г. было создано Управление защиты критической инфраструктуры и мобилизационной готовности. Было принято также соответствующее законодательство, способствующее расследованию преступлений, связанных с использованием высоких технологий [7].

В Казахстане Министерством внутренних дел в пределах своей компетенции осуществляются задачи по противодействию правонарушениям в сфере информационных технологий.

Указанные правонарушения включены в Главу 7 Уголовного кодекса (Правонарушения в сфере информатизации и связи).

Кроме того, информационные технологии активно используются преступниками для совершения других видов преступлений, таких как распространение порнографии (в т.ч. детской порнографии), незаконный оборот специальных технических средств, электронные хищения, и др. Так, только в прошлом году зарегистрировано свыше 4 тыс. мошенничеств, совершенных с использованием информационных технологий.

Предпринимаемые внутригосударственные меры:

- В настоящее время заинтересованными госорганами Республики Казахстан реализуется Концепция кибербезопасности «Киберщит Казахстана» до 2022 года.

Концепция основана на оценке текущей ситуации в сфере информатизации государственных органов, автоматизации государственных услуг, перспектив развития «цифровой»

экономики и технологической модернизации производственных процессов в промышленности, расширения сферы оказания информационно-коммуникационных услуг.

Определены основные направления реализации государственной политики в области защиты информации, информационных ресурсов, систем и сетей телекоммуникаций, а также обеспечения информационной безопасности.

- Предприняты определенные законодательные меры по защите персональных данных. Так, в Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» с 2016 года внесены изменения, предусматривающие хранение персональных данных собственником и (или) оператором, а также третьим лицом в базах, расположенных на территории Республики Казахстан (ст.12, ч.2 указанного Закона), обязывающие располагать сервера социальных сетей, мессенджеров в Казахстане.
- Комитетом по информационной безопасности Министерства оборонной и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан (далее - МОАП) совместно с заинтересованными госорганами разработаны Правила и критерии отнесения объектов информационно-коммуникационной инфраструктуры к критически важным объектам информационно-коммуникационной инфраструктуры». Обеспечение безопасности указанных информационных систем осуществляется в соответствии с методическими рекомендациями МОАП.
- 28 декабря 2017 года Главой государства подписан Закон Республики Казахстан №128-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам информации и коммуникаций» (далее - Закон).

Закон разработан в целях правовой регламентации общественных отношений в области СМИ, информатизации, связи и информационной безопасности.

Внесены изменения и дополнения в Уголовный кодекс, предусматривающие уголовную ответственность за совершение уголовных правонарушений в отношении критически важных объектов информационно-коммуникационной инфраструктуры (ст.205-210 УК РК).

Информация: Критически важные объекты информационно - коммуникационной инфраструктуры (далее – КВОИКИ) – объекты информационно-коммуникационной инфраструктуры, в т.ч. «электронного правительства», нарушение или прекращение функционирования которых приводит к чрезвычайной ситуации социального и (или) техногенного характера или к значительным негативным последствиям для обороны, безопасности, международных отношений, экономики, отдельных сфер хозяйства, инфраструктуры Казахстана.

Кроме того, в связи с введением КВОИКИ, в УПК внесены изменения в части отнесения указанных выше составов к альтернативной подследственности КНБ (ст. 187- Подследственность). Указанные составы также остаются в компетенции МВД, как правоохранительного органа, осуществляющего задачи по раскрытию и расследованию правонарушений в сфере информатизации и связи.

Международное сотрудничество:

Необходимо отметить, что эффективная борьба с киберпреступностью не возможна без международного сотрудничества. В этой связи ведется работа по налаживанию и укреплению сотрудничества с зарубежными странами, в т.ч. государствами-участниками Содружества Независимых Государств и странами Европейского Союза.

- 23 декабря 2014 года в Москве совершен Протокол о взаимодействии государств-членов Организации договора о коллективной безопасности по противодействию преступной деятельности в информационной сфере, который ратифицирован 26 марта 2016 года.
- Реализуется Программа СНГ по сотрудничеству в борьбе с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий на 2016-2020 годы. В 2018 году подписано Соглашение о взаимодействии правоохранительных органов стран Содружества в этой сфере, в настоящее время проводятся процедуры по ратификации.
- Во исполнение поручения Главы государства, МВД совместно с заинтересованными государственными органами прорабатывается вопрос о присоединении Казахстана к Конвенции Совета Европы о компьютерных преступлениях (далее - Конвенция).

В период 20-21 декабря 2018 года в г. Астане организован и проведен семинар с участием экспертов Комитета по киберпреступности Совета Европы и представителей заинтересованных государственных органов (ГП, КНБ, МВД, МОАП, МИД, МФ, МО). Рассмотрены основные положения Конвенции, а также проведен обзор законодательства европейских государств, в т.ч. стран-участниц Конвенции.

В настоящее время ожидается отчет Совета Европы по результатам изучения казахстанского законодательства.

Органами внутренних дел предпринимаются следующие меры по противодействию киберпреступности, так например в 2003 году по указанию Министерства внутренних дел Республики Казахстан Главным управлением внутренних дел г. Алматы в Управлении криминальной полиции была создана отделение «К». Данное подразделение занималась в основном раскрытием преступлений связанных с кражами сотовых, мобильных телефонов и компьютерных преступлений и взаимодействовала с другими подразделениями криминальной полиции при раскрытии тяжких и особо тяжких видов преступлений.

В свете развития технологий и компьютеризации в обществе, а с ним и рост преступлений связанных с использованием новых технологий, подразделение «К» показала свою эффективность, что привело к созданию таких же подразделений во всех Департаментах внутренних дел.

В 2006 году в ходе реорганизации в Комитете криминальной полиции МВД РК была создана самостоятельное Управление «К» с территориальными группами, отделениями и отделами.

В 2019 году в ходе реорганизации МВД в рамках реализации Дорожной карты органов внутренних дел Республики Казахстан, Управление «К» была преобразована в Центр по борьбе с киберпреступностью Департамента криминальной полиции, с увеличением штатной численности, как в Центральном аппарате, так и в территориальных подразделениях по борьбе с киберпреступностью УКП Департаментов полиции.

Кроме того, по нашему мнению сейчас есть необходимость увеличить и добавить штатную единицу и создать группу IT-специалистов в каждом подразделении криминальной полиции в таких как, Управление организации раскрытия разбоев и разработки преступных групп, Управление организации раскрытия преступлений против личности, Управление организации раскрытия краж чужого имущества, Управление организации раскрытия особо опасных преступлений, Управление организации розыска уголовных преступников и в их территориальных подразделениях Департаментов полиции. На примере Центра по борьбе с киберпреступностью ДКП МВД РК прослеживается тенденция к «росту», «увеличению» и «развитию» указанного подразделения и выхода его из состава Департамента криминальной полиции в самостоятельное подразделение МВД РК в ближайшем будущем. Но на данном этапе и в настоящее время необходимо обратить внимание такие подразделения как Департамент по противодействию наркопреступности и Департамент по борьбе с экстремизмом.

Список использованных источников:

1. Об утверждении Государственной программ «Цифровой Казахстан» постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года №827.

2. Калиниченко И.А. Юридические науки// Вестник Московского университета МВД России. – №3. – 2020.

3. Статистика инцидентов информационной безопасности. Январь 2021 [электронный ресурс] режим доступа: http://ranking.kz/ru/ (дата обращения: 22.04.2022).

4. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан [Электронный ресурс]: Новости. – Режим доступа: http: https://www.gov.kz/memleket (дата обращения: 30.04.2021).

5. Ажибеков М.К. Национальные интересы в обеспечении информационной безопасности// Ученые труды Алматинской академии МВД РК – 2022. – №1(70). – с. 307.

6. Информация ЦПСПК Алматинской академии МВД РК им М. Есбулатова.

7. Згадзай О.Э. Казанский юридический институт МВД России Предупреждение киберпреступности. Проблемы и решения. [электронный ресурс] режим доступа https://reghub.kz/ (дата обращения: 14.05.2022).

Сведения об авторах

Ажибеков Марат Канатпаевич – докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, магистр юридических наук.

Ажибеков Марат Канатпаевич – Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі.

Adjibekov Marat Kanatpaevich – is a doctoral student of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Master of Law of Sciences.

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК

В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ

TO HELP THE TEACHER

МРНТИ 15.81.35

D.A. Saitbekova[1], E.K. Kalymbetova [1]

[1]Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

THE INFLUENCE OF PERSONAL ABILITIES ON THE LEADERSHIP QUALITIES OF STUDENTS

The relevance of the search and application of theories of leadership formation leadership in the space of socio-cultural activities is due to specific socio-anthropological characteristics of modern students. Meaningful an aspect of building the research is the psychological analysis of the formation leadership of university students in the space of social and cultural activities under the influence of personal qualities and temperament.

In the article, the author considers different concepts of leadership: the theory of personality traits leader (F. Galton, K. Byrd), behaviorist approach (K. Levin), situational theory leadership (P. Hershey). Leadership styles are considered: authoritarian leadership style, democratic style, liberal leadership style.

The main differences between the concepts of a leader and a leader are shown.

Also considered are the concepts of temperament - introversion and extraversion of the student's personality.

The author considers the main differences in the influence of the social environment and temperament on university students, as well as on the manifestation of their leadership qualities as the main aspect of further development.

Key words: leader, leadership, student group, temperament, introversion and extraversion, leadership qualitie, personal qualities.

Көшбасшылық қасиеттерге студенттердің жеке қабілеттерінің әсері

Мақалада көшбасшылықты қалыптастыру теорияларын іздеу мен қолданудың өзектілігі әлеуметтік-мәдени қызмет кеңістігіндегі көшбасшылық нақты жағдайларға байланысты қазіргі студенттердің әлеуметтік-антропологиялық сипаттамалары. Маңызды зерттеуді құру аспектісі-білім беруді психологиялық талдау университет студенттерінің жеке қасиеттері мен темпераментінің әсерінен әлеуметтік-мәдени қызмет кеңістігіндегі көшбасшылығы.

Мақалада автор көшбасшылықтың әртүрлі тұжырымдамаларын қарастырады: жеке қасиеттер теориясы, лидер (Ф. Галтон, к.Берд), мінез-құлық (к. Левин), ситуациялық теория, көшбасшылық (П.Херши).

Көшбасшылық стильдері қарастырылады: авторитарлық көшбасшылық стилі, демократиялық стиль, либералды көшбасшылық стилі. Көшбасшы мен көшбасшы ұғымдарының негізгі айырмашылықтары көрсетілген.

Сондай - ақ темперамент ұғымдары қарастырылады-оқушының жеке басының интроверсиясы және экстраверсиясы.

Автор әлеуметтік орта мен темпераменттің университет студенттеріне әсер етуіндегі негізгі айырмашылықтарды, сондай-ақ олардың көшбасшылық қасиеттерін одан әрі дамытудың басты аспектісі ретінде қарастырады.

Түйінді сөздер: көшбасшылық, көшбасшылық, студенттер, темперамент, экстраверсия, интроверсия, көшбасшылық теориясы, көшбасшылық, жеке қасиеттер.

Влияние личностных способностей на лидерские качества студентов

Актуальность статьи с применения теорий формирования лидерства в пространстве социокультурной деятельности обусловлено специфическими социально-антропологические характеристики современных студентов. Значимый аспект построения исследования - психологический анализ образования лидерство студентов вуза в пространстве социокультурной деятельности под влиянием личностных качеств и темперамента.

В статье автор рассматривает различные концепции лидерства: теория личностных качеств, лидер (Ф. Гальтон, К. Берд), бихевиористский подход (К. Левин), ситуационная теория, лидерство (П. Херши).

Рассмотрены стили лидерства: авторитарный стиль руководства, демократический стиль, либеральный стиль руководства. Показаны основные отличия понятий начальства и лидера.

Также рассматриваются понятия темперамента - интроверсия и экстраверсия личности студента.

Автор рассматривает основные различия во влиянии социальной среды и темперамента на студентов вузов, а также в проявлении их лидерских качеств как главный аспект дальнейшего развития.

Ключевые слова: лидерства, лидер, студенты, темперамент, экстраверсия, интроверсия, теория лидерства, лидерские качества, личностные качества.

Introduction

Progressive education in our country plays a huge role in shaping leadership among students of the institute in the place of social and cultural work. All this leads to the highest demands for the quality of the advanced highest education. Institute graduates are required to be competent, competitive, communicative and intensive specialists capable of autonomously taking on conclusions that are ready to take responsibility for their implementation, work in a team and covet furor in their own professional work [13, p. 290]. There are a large number of definitions of the opinion "leader". In particular, “leader (from the English leader - the main, 1st, going in front) is the member of the group who owns the most valuable potential, providing him with the main impact in the group ”[14, p. 126]. The concept of "leadership" was studied both in foreign countries, for example, in the Russian pedagogy and psychology. Russian scientists began to study the leadership problem with late 60s early 70s of the last century. In the works of A.S. Makarenko, B.D. Parygin and A.A. Ershova important concern is given to the formulation of leadership difficulties. A.S. Makarenko assessed this problem in close connection with the symptoms of the collective, above all with the goals of its work.

Main content

In his own turn B.D. Parygin positions leadership precisely from the processes of organization and managing a small community group that contributes to the achievement of massive goals at the right time and with the best effect. A.P. Egorshin believes that: “leadership is the ability to influence groups of people, in order to encourage them to work for the achievement of the established goals ”[5, p. 381]. He evaluates physical properties (good looks), mental properties (personality types: extrovert, introvert; character: choleric, sanguine, phlegmatic), mental properties, personal properties (business properties, etc.). T. Shibutani, analyzing the problem of leadership, emphasized 2 mental aspects for creating a typology of social environments: the level of formalization of the group and the level of autonomy of group members. Depending on the manifestation of these properties, 5 types of social environments: unexpected dangers (the nomination of a fresh leader), recurring fears (preparing favorites and chapters for specific actions in these situations), predictable, usual repetitive (the leader in these not involved), routine repetitive conventional (work-related most people) and mass rituals (informal affairs that determine stereotypes of social behavior of the majority of members of the group).

N.I. Astakhova, having considered the problem of leadership, emphasized the main leadership properties: physical, mental, mental and business.

We believe, in fact, that it is precisely in the socio-cultural environment that it is possible to develop leadership properties and freeze a successful favorite in their own professional work. For this made all social, cultural, mental and pedagogical circumstances for carrying out socialization at the institute. The educational environment plays the most important role in forming favorites. For the formation of leadership among students of the highest educational institution, it is necessary to make an accessible educational environment. The works of Russian scientists, in which the development of a favorite through collective work and the educational environment (A.S. Makarenko, B.D. Parygin, A.A. Ershov, V.A. Yasvin, V.G.Smolkov, D.I.Feldstein). Almost all researchers (N.P. Puchkov, A.V. Avdeeva, V.A. Drawing up leadership among students of the institute is an educational, purposeful process that happens when cultural and leisure work is implemented. The highest educational institution should be an educational environment that has an impact on the formation of leadership among students ”[6, p. 83].

I.A. Koloskov, having considered the styles of leadership, believes, in fact, that in the progressive doctrine leadership is distinguished by 3 leading manners:

1. “an authoritarian style of leadership presupposes strict management practices, suppression of initiative, inaccessibility of the ability to discuss accepted conclusions. The considerations of subordinates are not envisaged, any inclinations to arrange something, not for example, are instantly suppressed. In the base lies the fear of the sanction for non-fulfillment or improper fulfillment of one's own obligations. Work based on certain guidelines. Favorite does not provide suggestions of the team and those events that take place in it;

2. democratic manner. Collegiality lies at the heart of democratic manners making conclusions. Favorite means his own deal, tries to assure her own subordinates, perceives their ideas and recommendations;

3. a liberal leadership style can be labeled as “family at work”. Favorite is, but he has withdrawn from control. Subordinates themselves determine, in fact, what they to do ”[10, p. 56-57].

A.V. Karpov shares the opinions of the favorite and the boss. He gives the main points of their difference:

"the leader in the leader is called upon to implement the regulation of interpersonal relations in the group, while the boss will implement the regulation of the official relations of the group as some kind of official organization;

leadership can be summarized in the criteria of the microenvironment; instruction is the substance of the macroenvironment, that is, it is connected with the entire system of social relations;

leadership appears spontaneously; the head of each real public groups are either appointed or elected, but for example, or in another way, this process is not considered spontaneous, but vis-a-vis, purposeful, carried out under the control of various components of the social structure;

The appearance of leadership is the least measured, the nomination of a favorite is more dependent on the mood of the group, while the instruction is more stable;

instruction by subordinates, unlike leadership, owns much more specific system of all kinds of punishments, which are not in the hands of the favorite;

the process of accepting a conclusion by the manager is much more complicated and mediated by an abundance of all kinds of events and judgments that are not necessarily rooted in the provided group, while the favorite perceives more specific conclusions concerning mass activity;

the favorite's area of work is a small group in the leader, where he is considered the leader;

the area of influence of the boss is more extensive, because he gives the group more a broad public system" [3, p. 203].

Table 1. The main differences between the opinions of the favorite and the boss

Leadership	Boss
Informal organization	Formal organization
Informal Favorite	Formal Favorite
Leading	Organizer

Coordination	Management
Impact (through authority)	Administration
Weight	Status

G.V. Ivanchenko believes, in fact, that in the process of obtaining the highest professional

education, the student of the university receives the soil of the professional culture of the expert (in the process study, educational, industrial practice, communication with specialists, etc.). O.V.

Moskalenko, considering skillful self-awareness, emphasized 4 general factors influencing its development:

1. “motivation to achieve the highest value of professional excellence;
2. skillful subjective-oriented learning;
3. the direction of the individual to master the given profession;
4. suitable time period ”[9, p. 53].

A student of the university must also have a prof. "I am a concept" (presentation specialist about yourself), be expertly competent.

S.A. Khrapov assesses professional abilities and areas of responsibility: “1) becoming thinking, expressed in the ability of the graduate to self-discovery and formulation of difficulty, modeling, evaluation and high quality, critical analysis, adopting an opinion and proposing recommendations; 2) experimentation and discovery knowledge, that is, the ability to formulate guesses, analyze, study, test and defense hypothesis; 3) holistic thinking, expressed in the capabilities of the graduate think about merging and facilitating from within systems, setting values, creating concessions, and take on an equilibrium solution; 4) possession of professional ethics, honor and responsibility, ability to sell skillful behavior, to conceive their own career, to be aware of the timely news of their own world professional; 5) sell the process layout in the field of creation of goods, management of processes and systems - "Think - Design - Implement - Drive ”[15].

Many scientists agree that the development of leadership qualities is greatly influenced by a person's temperament -extraversion and introversion.

As G. Aizenk and S. Aizenk (1968), extroverts are impulsive, risk-averse, and introverts are non-impulsive, they intend their own actions in advance, assign a great deal of meaning to moral and ethical generally recognized standards.

Introverts are slow to make connections and it is not easy for them to enter the universe of impressions of other people. They have difficulty assimilating adequate behavioral forms and, as a result, often seem "awkward". Their personal point of view has the opportunity to be stronger than an impartial story.

In some works of researchers, a positive association was observed between the degree of extraversion and the degree of adaptability to shift work.

The experience established by a group of British scientists led by P. Cohn deserves interest.

They determined the body temperature of fighters who flew by plane from England to Malaysia for a certain number of times a day. As a result of a sharp eight-hour shift in the time zone, the body temperature rhythm subsequently began to shift in phase, and after a certain number of days, the ratio between this biorhythm and the fresh time zone period was achieved. However, the speed of the phase shift of the observed rhythm differed depending on the degree of severity of the 2 devil temper, assessed with the support of the Eysenck questionnaire - extraversion and psychological strength. Most likely, the rhythms of extroverts were moving. The rhythms of introverts moved more slowly. At the same time, the biorhythms of sensually unstable introverts turned out to be the most limited [2, c. 308].

According to A. V. Penskaya, acquired during the examination of 5-7-year-old children, extraverts have a higher productivity of various types of memory, especially short-term imagery, than introverts. According to E. Horvat and G. Eysenck (E. Howarth, N. Eysenck, 1968), extroverts than any other introverts remember information in short-term memory, and they, on the contrary, more

successfully reproduce information that is stored in long-term memory... Not all, these trends are not confirmed in all research works.

Extroverts have higher results when performing synthetic tasks like in likeness, and introverts - analytical ones in likeness. At the same time, the integral characteristics of the mind (tasks of a figurative and verbal nature) do not correlate with extraversion - introversion. Yet it is, in fact, that introverts are better trained than extroverts, but in terms of the level of reason, there is no difference between them. Undeniably, a similar difference in academic performance is associated with tremendous diligence and obedience among introverts.

According to V. V. Belous (1982), extroverts are more successful in doing work related to the method and processing of information of uncertain content, and least successfully - related to the method and processing of specific information. Introverts, vis-a-vis, are more successful in doing work related to the method and processing of specific information, and the least successful is related to the method and processing of uncertain information.

R. Drummond and A. Stoddard (R. Drummond, A. Stoddard, 1992) noticed, in fact, that extroverts are not disposed to order, logic, scientific and analytical thinking, while introverts tend to have the opposite view. The latter like abstract disciplines, while extroverts like practical ones.

According to A. V. Penskaya, acquired during the examination of 5-7-year-old children, extraverts have a higher productivity of various types of memory, especially short-term imagery, than introverts. According to E. Horvat and G. Eysenck (E. Howarth, N. Eysenck, 1968), extroverts than any other introverts remember information in short-term memory, and they, on the contrary, more successfully reproduce information that is stored in long-term memory ... Not all, these trends are not confirmed in all research works [2, c. 307].

Introverts are more applicable to what professions (and more often they choose them), where monotony is manifested and where punctuality is required. Extroverts are more successful as a salesperson and manager (Caldwell, Burger, 1998). At the same time, the more freedom is given to extroverted managers, that they achieve tremendous sensations (Barrick, Mount, 1993). They are more successful in job hunting, for example, as they are more readily recruited after trials (DeFruyt, Mervielde, 1999).

Extroverts and introverts have different capacity to carry out assignments in terms of distractions: extroverts work more than any other, but the distractions had a negative impact on them too (S. Morgenstern et al., 1974; A. Furnham, R. Bradley, 1997).

Bekan et al. (R. Wakap et al., 1963) investigated how extraverts and introverts performed an assignment that required constant concentration of interest (in the 48-minute direction, the subjects were obliged to notice even and odd numbers) during collective work, and even when any subject was isolated from others. As a result, quite curious results were obtained.

For starters, extroverts worked collectively more than anyone else than when they were isolating buddy from buddy, and introverts were more effective at doing their jobs in isolation.

Secondly, extroverts worked more than any other in the beginning, and after that the efficiency of their work decreased. Introverts, on the other hand, were inferior to extroverts at the beginning, but after that their work efficiency increased and only in the 3rd period did it decrease to the value that was at the initial stage of work. A similar pattern was revealed by other researchers (Wilson et al., 1971; Yates, 1973).

A.V. Makhnach and Yu.V. Bushov (1988) revealed, in fact, that extroverts, with a strictly regulated nature of work proceeding in the criteria of selective sensory isolation, feel the blocking of communicative necessities to a greater extent than introverts, and this leads to their increased tension [11].

B.A. Petrovsky and E.M. Cherepanova (1987) proved, in fact, that self-regulation of the content of one's own consciousness (to think or not to think about something) is easier for extroverts with low neuroticism (stable extroverts) than for introverts with the same level of neuroticism. The ease or difficulty of self-regulation was determined by the creators according to 2 characteristics: the period of preparation for the execution of the assignment (not thinking about something conditioned) and the period of execution of the assignment ("not thinking").

Summarizing all of the above, we can make a conclusion based on the works of V.I. Dolgova, N.V. Kryzhanovskaya proper opinions:

1) a favorite is a member of the group who is recognized by it and, using his own leadership properties and capabilities, perceives a suitable conclusion to merit the goals of the group;

2) leadership is the process of implementing the influence of the leader of the group on its members in the course of achieving mass goals [8].

The student's leadership properties are a dynamic professional and personal education that develops in the process of studying at the institute and has appropriate areas of responsibility:

1. Own efficiency - the ability to realize the makings of a favorite, to mobilize personal personal potential, self-presentation.

2. Communicative efficiency - the ability to build productive and sensual relationships, to realize the personal leadership potential and the potential of others.

3. Managerial efficiency - the ability to influence other people, the ability to set goals and predetermine their ways.

In Western states, sociometric, psychometric research and methods are used with triumph in practice, which are focused on identifying the personality traits of a favorite, opportunities to organize the work of a team, opportunities to steer the work of a team. Management of various social groups, social organizations and society as a whole is the most important theoretical and practical problem. This is necessary to develop ways of effective management, selection and formation of favorites. In this story, the favorite plays a special role in organizing the work of a social group [1].

Materials and methods

We formulated the task of studying: the study of the formation of leadership qualities among students of the Faculty of Philosophy and Political Science of KazNU.

Implementation of the purpose intended conclusion of appropriate research tasks:

1. To learn the degree of formation and manifestation of leadership qualities among students of the Faculty of Philosophy and Political Science of KazNU in the process of studying.

2. To find out the level of manifestation of leadership qualities in students, depending on the gender nuance and the impact of the "social environment" (depending on the living space: "rural" or "urban").

Materials and methods of study

We conducted an empirical study of leadership qualities in students based on the Kazakh National University. The main ways of studying are questionnaires and the author's questionnaire "Diagnostics of leadership abilities". In the study, 60 students of the first, third and third courses of the pediatric faculty found a role, 25 (41,6%) of their young men and 35 (58,3%) young women.

The questionnaire consisted of 2 items:

Item I included joint information about respondents: gender, direction, place of residence – "social environment" ("urban residents", "rural residents");

The second item contained the author's questionnaire: "Diagnostics of leadership abilities" (E. Zharikov, E. Krushelnitsky). The evaluation of the results was carried out in accordance with the proposed key and the sum of the points scored: a) students who scored up to 25 points, their leadership qualities are poorly manifested; b) students who scored from 26 to 35 points – an average degree of formation of leadership qualities; c) respondents who scored from 36 to 40 points – an elevated degree and d) students who scored above 40 points - a predisposition to dictate [9].

Results of the study and their discussion

The students is a social group that is characterized by special public behavior and is associated with specific criteria for life, work and environment. The student environment can be considered as indicative for the formation of leadership properties. For example, as young people at the stage of study at the institute have every chance of showing fresh social roles.

In the course of our study, the analysis of the questionnaires, the proper results were obtained, which are reflected in the tables. From table. 1, we look out for the insufficient formation of leadership properties among students of 1 and 3 courses. By the sixth year, the proportion of students with the highest level of manifestation of leadership properties increases, in fact, which is explained by

the need for teamwork, and also by the growing responsibility for independent adoption of conclusions.

Table 2 - The level of development and manifestation of leadership qualities among students of different courses of the Faculty of Philosophy and Political Science of KazNU (abs /%)

The level of manifestation of leadership qualities	Low		Middle		High		Lnclination to dictate		Overall	
	бс		бс		бс		бс		бс	
1 year		1,6		,3		5		0	7	5
2 year		,6				1,6		,3	6	6,6
2 year		,3		,6		3,3			7	8,3
Overall	3	1,6	2	0	4	0	1	8,3	0	00

Table 3 - Manifestation of leadership qualities depending on the gender aspect (abs /%)

The level of manifestation of leadership qualities	Low		Middle		High		Lnclination to dictate		Overall	
	бс		бс		бс		бс		бс	4 1,6%
Boys		1,6		,6	0	6,6		,6	5	5 8,3
Women		0		3,3	4	3,3		1,6	5	6 8,1
Overall	3	1,6	2	0	4	0	1	8,3	0	1 00

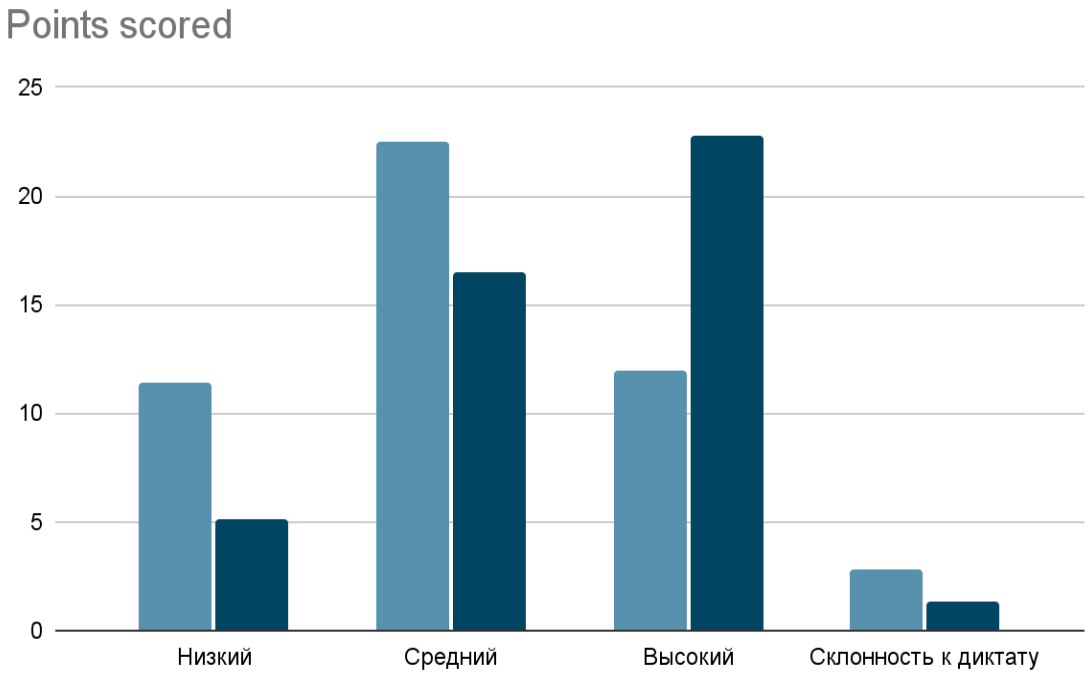

Urban area.

Countryside

Diagram 1. Manifestation of leadership qualities depending on the "social environment" (in %)

Our studies, shown in table. 2, demonstrate, in fact, that young men have a more elevated degree of formation of leadership properties in comparison with young women, in fact, which is justified by the psychophysiological characteristics of the formation of young women and young men, various degrees of motivation.

The data in the figure demonstrate what kind of bondage there is between the student's leadership properties and his “social environment”.

These diagrams substantiate, in fact, that students living in a metropolis have vividly embodied leadership properties, in comparison with students who have arrived from rural areas.

Today, the student association of the Kazakh State Institute is actively developing. The institute has created organizations that make it possible to activate all sorts of aspects of student life. In the presence of such abundance and freedom in deeds, the ability of every student to freeze as a favorite in creases.

The main goal in modern education is the compilation and development of human capital for graduates of state institutions. The main competencies that a current professional must possess include the following skills:

1) the ability to build a strategy and structure of interpersonal communication;

2) the ability to create an effective team; work in a team; take part in the rise and development of the team;

3) the ability to be a leader [10].

At an authentic moment, the practical use of philosophical and political sciences, represented by the main employer, in the modern labor market creates various requests for a young specialist - a graduate of a medical institute. For an effective working worker of a successful medical expert, according to the employers' opinion, a doctor, especially a pediatrician, must possess personal characterological properties: stress resistance, communication skills, energy and organizational capabilities, responsibility, motivation to work in the specialty and skillful development, the joy of self-improvement and development of the whole life, analytical thinking and leadership qualities, the joy of autonomously taking on conclusions.

Conclusions

In this way, there are different concepts of leadership: the doctrine of personal devil favorite, behaviorist alignment, situational leadership doctrine, between which the situational alignment, in our opinion, is considered the most profound and systemic, allowing consider leadership not as a rigid personality paradox, but as a labile quality, allowing flexible response and selling leadership strategies in various situations;

Drawing up leadership opportunities for a student in his own future professional work is quite possible only in the socio-cultural environment of the institute. For this, the institute has made all the circumstances for the preparation of an original expert, competing in the labor market and effectively functioning within the profession: cultural, mental, social and pedagogical.

In this way, the outcome test permits proper conclusions to be drawn.

1. The educational environment at the Kazakh National University for students plays a leading role and is considered a condition for the development of leadership properties.

2. Students of the Faculty of Philosophy and Political Science learn leadership in the process of professional training at the institute for their own professional and personal education, taking into account the claims of the advanced labor market.

In considering what an successful leader is for an organization, it is necessary to consider what components characterize the compelling leadership. Many researchers center on particular traits or performance results of the individual to characterize and depict compelling leadership, such as a personality sort, a leadership fashion, or the assembly organization goals and destinations. For a leader, there are a large number of factors which interact to create compelling leadership. Each individual factor has a part within the improvement of the leader as a entire, and a change in one component will have a coordinate impact on others and ultimately the victory of that leader. Characterizing compelling leadership is similar to characterizing an organization utilizing frameworks considering: it requires taking into consideration the interactions of all components of an successful leader to portray the complexity of the part. Specifically, frameworks considering advocates “understanding a framework [by taking] into account an analysis of its individual consti

References

1. Derue DS, Nahrgang JD, Wellman N, Humphrey SE. (2011). Trait and behaviour theories of leadership: an integration and meta-analytic test of their relative validity. Personnel Psychology, 64, 7-52.
2. Collins J. (2001). Good to Great. New York: HarperCollins Publishers Inc.
3. Dunn MW, Dastoor B, Sims RL. (2012). Transformational leadership and organizational commitment: a cross-cultural perspective. Journal of Multidisciplinary Research, 4 (1), 45-59
4. Judge Ta, Bono JE. (2000). Five-factor model of personality and transformational leadership. Journal of applied Psychology, 85 (5), 751-765.
5. Kouzes JM & Posner BZ. (2002). The Leadership Challenge: Third Edition. San Francisco: Jossy-Bass. R. Greel (2011). Theory and practice of leadership. London: SaGE Publications.
6. Loi R, Lai JYM, Lam LW. (2012). Working under a committed boss: a test of the relationship between supervisors' and subordinates' affective commitment. The Leadership Quarterly, 23, 466-475.
7. Lopez-Zafra E, Garcia-Retamero R, Martos MPB. (2012). The relationship between transformational leadership and emotional intelligence from a gendered approach. The Psychological Record, 62, 97-114.
8. Mayer JD, Caruso, DR, Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. Intelligence, 27, 267-298.
9. Meyer JP, Allen NJ. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. Human Resource Management Review, 1 (1), 61-89.
10. Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (1998). Student leadership practices inventory, the facilitator's package. San Francisco: Jossey-Bass.
11. Maxwell, J. (1998). 21 irrefutable laws of leadership: Follow them and people will follow you. New York: Thomas Nelson.
12. Pearson, L. C. (n.d.). Review of the leadership practices inventory. Mental measurements yearbook, 14. Retrieved December 7, 2004 from, WebSPIRS.

13. Weingarten, T. (2002). an introvert yearns for comfortable silence. Christian Science Monitor, 95, p. 11. Retrieved December 7, 2004, from http://search.epnet.coml log-in.aspx?direct=true&authType=cookie,ip,url,uid&db=aph&an=8585953.

14. Eysenck, H. J. (1967). *The biological basis of personality.* Springfield, IL: Charles C. Thomas.

15. 1. Bulatova, A. N. Political leadership: textbook.-method. manual for universities / A. N. Bulatova, V. P. Osipov; MES RK, University "Kainar". - Almaty: University "Kainar", 2012. - 250 p.

16. 2. A short course of lectures on the discipline "Organizational behavior and leadership": workshop / KazNU. Al-Farabi, Higher School of Economics and Business, Department of Management and Marketing; [comp. T. S. Sokira]. - Almaty: KazNU named after. al-Farabi. HSEiB: UL, 2017. - 66 p.

17. 3. Diagnostics of interpersonal relationships: T. Leary's Method // Practical psychology in tests, or How to learn to understand yourself and others / Comp. R. Rimskaya, S. Rimsky. M.: AST-PRESS, 1997. S. 294-309.

Information about authors:

Saitbekova D.A. – PhD master, Faculty of philosophy and political science, Al-Farabi Kazakh National University.

Kalymbetova E.K. – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Faculty of philosophy and political science, Al-Farabi Kazakh National University.

Саитбекова Д.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ философия және саясаттану факультетінің магистранты.

Калымбетова Э.К. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ философия және саясаттану факультетінің доценті, психология ғылымдарының кандидаты.

Саитбекова Д.А. – магистрант факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби.

Калымбетова Э.К. – доцент факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби, кандидат психологических наук.

ЖАС МАМАНДАР СӨЗ АЛАДЫ

СЛОВО МОЛОДЫМ

A WORD TO THE YOUNG

УДК 347.96(4/9)
МРНТИ 10.71.91

Б.С. Сабирдинов[1]

[1]Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

СЕРВИСНАЯ МОДЕЛЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Изучение зарубежного опыта проводится с целью дальнейшей адаптации в условиях Казахстана наиболее эффективной практики предупреждения и пресечения правонарушений. По мнению автора, это позволит не только заимствовать апробированные методики, но и сформировать собственную модель обеспечения безопасности личности, общества, государства.

В рамках данной статьи проводится обзор практики полиции Великобритании по взаимодействию с населением и институтами гражданского общества. Именно данная страна впервые заявила о сервисной модели обеспечения безопасности, к которой шла десятилетия.

Британская практика профилактики правонарушений с привлечением общества позволяет выделить ряд направлений. Прежде всего, это непосредственная вовлеченность местного сообщества в вопросы обеспечения безопасности, участия в устранении причин и условий, способствующих совершению правонарушений. Установление солидарной ответственности полиции, органов местного самоуправления и местного сообщества за состояние правопорядка в местах работы, отдыха и проживания граждан обеспечивает комплексный подход к обеспечению безопасности. Решение в приоритетном порядке тех проблем, которые являются наиболее актуальными для населения, раскрывает суть сервисного подхода в обеспечении безопасности и позволяет максимально полно охватить вопросы создания комфортной безопасной среды проживания.

Ключевые слова: институты гражданского общества, обеспечение безопасности, партнерство, полиция, предупреждение преступности, профилактика правонарушений, сервисная модель.

Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің сервистік моделі: шетелдік тәжірибе

Шетелдік тәжірибені зерделеу құқық бұзушылықтардың алдын алу мен жолын кесудің неғұрлым тиімді практикасын Қазақстан жағдайында одан әрі бейімдеу мақсатында жүргізіледі. Автордың пікірінше, бұл дәлелденген әдістерді алуға ғана емес, сонымен бірге жеке адамның, қоғамның, мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің өзіндік моделін құруға мүмкіндік береді.

Осы мақала аясында Ұлыбритания полициясының халықпен және азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимыл жасау практикасына шолу жасалады. Дәл осы ел қауіпсіздікті қамтамасыз етудің сервистік үлгісі туралы жариялады, ол ондаған жылдарға созылды.

Қоғамды тарта отырып, құқық бұзушылықтың алдын алудың Британдық тәжірибесі бірқатар бағыттарды бөлуге мүмкіндік береді. Ең алдымен, бұл жергілікті қоғамдастықтың қауіпсіздікті қамтамасыз ету, құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жоюға қатысу мәселелеріне тікелей тартылуы. Полицияның, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және жергілікті қоғамдастықтың азаматтардың жұмыс, демалыс және тұру орындарындағы құқық тәртібінің жай-күйі үшін ортақ жауапкершілігін белгілеу қауіпсіздікті қамтамасыз етуге кешенді көзқарасты қамтамасыз етеді. Халық үшін неғұрлым өзекті болып табылатын проблемаларды басым тәртіппен шешу қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі сервистік тәсілдің мәнін ашады және жайлы қауіпсіз өмір сүру ортасын құру мәселелерін барынша толық қамтуға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: азаматтық қоғам институттары, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, серіктестік, полиция, қылмыстың алдын алу, құқық бұзушылық профилактикасы, қызмет көрсету моделі.

Security service model: foreign experience

The study of foreign experience is carried out in order to further adapt the most effective practice of preventing and suppressing offenses in the conditions of Kazakhstan. According to the author, this will allow not only to borrow proven methods, but also to form their own model of ensuring the security of the individual, society, and the state.

This article reviews the practice of the UK police in interacting with the public and civil society institutions. It was this country that first announced the service model of security, which has been going for decades.

The British practice of crime prevention with the involvement of society allows us to identify a number of areas. First of all, it is the direct involvement of the local community in security issues, participation in eliminating the causes and conditions that contribute to the commission of offenses. The establishment of joint responsibility of the police, local self-government bodies and the local community for the state of law and order in places of work, recreation and residence of citizens provides an integrated approach to ensuring security. The priority solution of those problems that are most relevant to the population reveals the essence of the service approach in ensuring security and allows you to fully cover the issues of creating a comfortable safe living environment.

Keywords: civil society institutions, security, partnership, police, crime prevention, prevention of infractions, service model.

Сегодня во всем мировом пространстве трудно найти государство, избежавшее проблем роста преступности, расширения ее масштабов и профессионализации, характеризующей качественно новый уровень. Появление информационных технологий и их внедрение во все сферы жизнедеятельности человека повлекло новые виды преступлений, глобализацию преступности и ее транснациональный характер. В связи с чем, необходимость разработки и применения новейших методик борьбы с преступностью, ее своевременного предупреждения, пресечения, и контролирования являются одним из приоритетных направлений в правоохранительной деятельности государств. На этом фоне, особую актуальность обретают вопросы профилактической работы, объединяющей усилия, как государственных структур, так и общественности. Действующая в США и европейских странах концепция социальной профилактики, основанная на методе уголовных наказаний, под влиянием криминологических подходов претерпела изменения. Бесспорно мнение, что одно их центральных мест в криминологии занимает учение о предупреждении преступлений, уголовных правонарушений в целом. Более того, в теории обосновывается мнение, что предупреждение является общим и собирательным понятием, включающим в себя как профилактику, так и предотвращение, пресечение преступлений [1, с.145].

Возрастание роли профилактической работы повлияло на восприятие полиции не только в качестве субъекта выполнения репрессивных функций, но и инициатора построения диалога с населением. Начала активно внедряться идея социального партнерства полиции и общества, привлечения граждан к пропаганде правомерного поведения и нетерпимости к любым проявлениям противоправного характера, даже самым незначительным. Этому способствовали региональные инициативные программы профилактики правонарушений, а также программы международного уровня, в реализации которых большой вклад вносится международными организациями. Признавая необходимость проведения комплексной работы по профилактике правонарушений, различные программные документы предусматривают широкое участие гражданского общества и его институтов в управлении вопросами безопасности.

Вопрос профилактики правонарушений, противодействия росту преступности стоит на повестке многих стран, опыт которых может представлять обоснованный интерес для Республики Казахстан. «Во всем прогрессивном мире институт полиции развивается на основе сервисной модели. Мы тоже заявили о переходе на такую модель, но пока работа привела к фрагментарным результатам», - отметил Глава государства в своем обращении «Казахстан в

новой реальности: время действий» [2]. Изучение зарубежного опыта позволит не только заимствовать наиболее эффективные инструменты, но и ускорить процесс их адаптации в условиях казахстанской модели правоохранительной деятельности.

Изучение с целью дальнейшей адаптации наиболее эффективной практики предупреждения и пресечения противоправных действий, борьбы с преступностью позволит не только заимствовать апробированные методики, но и сформировать собственную модель обеспечения безопасности личности, общества, государства с учетом новых вызовов и угроз.

Учитывая широкий спектр профилактической работы в сфере борьбы с преступностью, многообразие форм и методов ее проведения, подчеркнем, что в рамках данной статьи объектом исследования является практика полицейских служб во взаимодействии с населением и институтами гражданского общества. Проявивший свою эффективность и перспективность для дальнейшего развития, опыт установления сотрудничества с обществом, построения конструктивного диалога позволил добиться стабильной динамики снижения преступности, положительного отношения населения к работе полицейских структур, его вовлеченности в вопросы профилактики правонарушений и борьбы с преступностью.

Тесное, скоординированное взаимодействие всех участников обеспечения безопасности позволит достичь эффективных результатов, удовлетворяющих потребности населения в уровне безопасности. Именно оценка граждан является основным критерием, характеризующим качество работы государства и его структур. «В сознании граждан должно укрепиться, что полицейский не карает, а помогает в трудной ситуации…. Ключевыми параметрами оценки работы полиции должны стать уровень доверия со стороны общества и чувство безопасности у населения», - говорится в программном документе «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» [3].

Опыт Великобритании в контексте установления полицией партнерства с населением в целях борьбы с преступностью позволит ответить на вопрос – обеспечение правопорядка и борьба с преступностью являются исключительной обязанностью правоохранительных органов (в нашем случае – органов внутренних дел) или это солидарная ответственность институтов государственной власти и гражданского общества.

Именно Великобритания впервые заявила о сервисной модели обеспечения безопасности, к которой шла десятилетия. Так, в работе «A New Study of Police History» (Новое исследование истории полиции) Чарльза Рейта (Лондон, 1956 г.) нашли свое отражение девять принципов, раскрывающих философию полицейской деятельности. Точное время происхождения этих принципов неизвестно, в виду уничтожения многих архивных документов. Но, по мнению автора, принципы были разработаны Чарльзом Роуэном и Ричардом Мэйном, являющимися первыми комиссарами столичной полиции. Чарльз Рейт отмечает, что концепция полиции Роуэна и Мэйна была «уникальной в истории и во всем мире, потому что она основывалась не на страхе, а почти исключительно на общественном сотрудничестве с полицией, вызванном ими намеренно поведением, которое обеспечивает и поддерживает для них одобрение, уважение и привязанность общественности» [4]. Приведенный перечень знаменитых девяти принципов подтверждает сказанное (прим.: перевод С.Б.). Так, полиция должна: 1) предотвращать преступления и беспорядки в качестве альтернативы их подавлению военной силой и строгости законного наказания; 2) всегда признавать, что способность полиции выполнять свои функции и обязанности зависит от общественного одобрения их существования, действий и поведения, а также от их способности обеспечивать и поддерживать общественное уважение; 3) всегда признавать, что обеспечение и поддержание уважения и одобрения общественности означает также обеспечение добровольного сотрудничества общественности в задаче обеспечения соблюдения законов; 4) всегда признавать, что степень, в которой может быть обеспечено сотрудничество общественности, пропорционально уменьшает необходимость применения физической силы и принуждения для достижения целей полиции; 5) добиваться и сохранять благосклонность общественности, не потворствуя общественному мнению; но постоянно демонстрируя абсолютно беспристрастное служение закону, в полной независимости от политики и независимо от справедливости или несправедли-

вости содержания отдельных законов, с готовностью предлагая индивидуальную услугу и дружбу всем представителям общественности, независимо от их богатства или социального положения, с готовностью проявляя вежливость и дружелюбное хорошее настроение; и с готовностью предлагая индивидуальную жертву для защиты и сохранения жизни; 6) применять физическую силу только в тех случаях, когда применение убеждения, советов и предупреждений оказывается недостаточным для обеспечения общественного сотрудничества в объеме, необходимом для обеспечения соблюдения закона или восстановления порядка, и применять только минимальную степень физической силы, которая необходима в любом конкретном случае для достижения цели полиции; 7) постоянно поддерживать отношения с общественностью, которые воплощают в жизнь историческую традицию о том, что полиция - это общественность, а общественность - это полиция, полиция - это только представители общественности, которым платят за то, чтобы они уделяли все время обязанностям, которые возложены на каждого гражданина в интересах благосостояния и существования общества; 8) всегда признавать необходимость строгого соблюдения полицейско-исполнительных функций и воздерживаться даже от кажущейся узурпации полномочий судебной власти по мщению отдельным лицам или государству, а также авторитетному осуждению вины и наказанию виновных; 9) всегда признавать, что критерием эффективности полиции является отсутствие преступности и беспорядков, а не видимые доказательства действий полиции по борьбе с ними.

Указанные принципы в качестве инструкций раздавались всем полицейским. Они положили начало такому понятию, как «Definition of policing by consent» (Согласие на охрану правопорядка) [5].

В 1999 году впервые была принята Национальная стратегия снижения преступности, представляющая собой уникальный документ с конкретными целями, видами работ и сроками решения поставленных задач. Кроме того, стратегией предусматривалась необходимость концентрации всех усилий на борьбе с преступлениями, являющимися наиболее актуальными для общества, взывающими рост недовольства и наибольшую обеспокоенность граждан. При этом, акцент был сделан на необходимости профилактики правонарушений и поиска наиболее эффективных форм и методов профилактической работы, имеющей как практическую значимость, так и научную обоснованность.

Отдельным направлением в деятельности государства стратегическим документом обозначена помощь жертвам преступлений, а также снижение нагрузки, полученной в результате противоправных действий, на экономику страны. Учитывая огромные экономические потери, измеряемые десятками миллиардов долларов, уменьшение их объемов возводится в ранг национальных интересов государства.

Одним из факторов, определяющих необходимость установления полицией диалога с населением, постоянной коммуникации с общественностью, приоритета методов убеждения над силовыми действиями, являлся отказ властей Великобритании от массового вооружения полицейских структур. Отсутствие оружия во время несения службы британскими полицейским отличает их от коллег других стран. Надо отметить, что полицейские Новой Зеландии, Ирландии и Норвегии также не имеют при себе оружия. Исключение составляют специальные подразделения, действующие в особых условиях.

Великобритания является страной, заявившей о приоритете в своей работе тесного взаимодействия с институтами гражданского общества, вовлечения непосредственно самого населения с вопросы противодействия преступности и установления с ним конструктивного диалога. Партнерские отношения полиции с населением охватывают различные аспекты, которые в силу определенных критериев можно разделить по следующим направлениям:

1. Деятельность по профилактике правонарушений, основанная на вовлеченности местного сообщества и соблюдении конкретных условий и стандартных действий. Если речь идет о безопасности имущества, то необходимо обеспечение его физической защиты путем простых и распространенных действий. В частности, после опроса населения о наиболее уязвимых местах и опасных районах, в которых чаще других совершаются преступления, прово-

дится изучение причин и условий ухудшения криминогенной ситуации, качественной характеристики наиболее распространенных преступлений и факторов их совершения. После этого с населением проводится разъяснительная работа, в ходе которой даются рекомендации по усилению безопасности своей жизни и имущества. При этом, рекомендации имеют как бытовой характер (например, удаление из зоны доступности различных предметов, которые могут быть использованы для совершения преступлений в качестве орудия; оснащение всех возможных мест проникновения исправными замками; маркировка имущества, которое может стать объектом посягательства, либо, по возможности, приведение его в нетоварный вид), так и организационный (устранение возможных объектов посягательства либо их модификация, затрудняющая совершить в отношении них противоправные действия; установление контроля за объектом посредством видеонаблюдения или введения должности консьержа в жилом доме; инфраструктура безопасности граждан, включающая исправное освещение улиц и дворов, оборудованные места отдыха, проезжая и пешеходная зоны; архитектура и ландшафтный дизайн, затрудняющие совершению правонарушений и т.д.). Ответственность за профилактические мероприятия организационного характера несут, как органы местной власти, так и жители данного участка в населенном пункте.

2. Солидарная ответственность полиции, органов местного самоуправления и местного сообщества за состояние правопорядка в местах работы, отдыха и проживания. Органы местного самоуправления на постоянной основе проводят анализ состояния безопасности на курируемой территории. Полученные результаты, отражающие реальную ситуацию и проблемные вопросы, определяют содержание местной стратегии борьбы с преступностью. Такая стратегия формируется в соответствии с системой SMART, представляющей собой аббревиатуру из следующих слов: S – specific – конкретный, M – measurable – измеримый, A – achievable – достижимый, R – realistic – реалистичный, T – time – своевременный, укладывающийся в сроки.

3. Решение в приоритетном порядке тех проблем, которые являются наиболее актуальными для населения. Выявление и анализ таких проблем осуществляется в рамках инициативных программ, разработанных различными субъектами, имеющими отношение к профилактической работе. В частности, продуктивной стала инициатива полицейского управления Стрэтклайда в Шотландии. Сложная криминогенная обстановка и густонаселенность Стрэтклайда стали определяющими факторами для кардинальных изменений в системе противодействия преступности и обеспечения безопасности. Инициатива, именуемая «Spotlight», имела главную цель – изменение отношения общества к деятельности полиции, вовлечение населения в процесс профилактики правонарушений. Реализация инициативы была начата с проведения опроса населения о состоянии безопасности по месту проживания, работы и отдыха, волнующих проблемах и возможных путях их решения. Результаты опроса показали, во-первых, озабоченность практически всех респондентов состоянием безопасности, связанную с ростом преступности; во-вторых, основные направления работы полиции. Представляет интерес двухэтапный процесс реализации инициативы. На первом этапе выбиралась проблема, и еженедельно один день посвящался решению данной проблемы с привлечением всех полицейских. Такая мобилизация сил и средств позволяла максимально использовать ресурсы полиции в проведении тематического оперативно-профилактического мероприятия. При этом, планируемая и проводимая работа широко освещалась в средствах массовой информации с привлечением населения к обсуждению проблемных вопросов и достигнутых результатов. Такая практика позволила полиции более широко привлекать граждан к вопросам профилактики правонарушений в том или ином контексте. Второй этап реализации инициативы кардинально отличался от концепции первого. Для решения проблемы больше не применяли тематические акции или оперативно-профилактические мероприятия, проводимые еженедельно с концентрацией всех сил и средств полиции. Внимание теперь сосредотачивалось на одной наиболее актуальной проблеме, на решение которой отводился достаточно длительный период времени. При этом, освещение проводимой работы в средствах массовой информации также было обязательным условием. Помимо этого, информация разме-

щалась и на других носителях в форме буклетов, билбородов, рекламных плакатов и т.д. Создание в этих целях специальной команды из числа сотрудников полиции позволило проводить широкомасштабную разъяснительную работу, информирующую население о работе полиции и достигнутых результатах в борьбе с преступностью и решении проблем безопасности граждан. В целях привлечения населения для оказания содействия полиции, повышения их заинтересованности в сотрудничестве и непосредственном участии в пропаганде законопослушного поведения приглашались известные люди из мира кино, театра, бизнеса, чей авторитет положительно влиял на мнение и решения граждан. Представляет интерес способ вовлечения коммерческих структур и общественных организаций в вопросы борьбы с преступностью. Оказывая финансовую поддержку и иную безвозмездную помощь полиции в вопросах распространения информации правоохранительного характера, организации маркировались специально разработанными для этого знаками. Это вызывало доверие у населения к таким организациям и соответствующие выгодные для организаций последствия.

Кроме того, представляет интерес тактический подход со стороны полиции к проведению профилактических акций и мероприятий. Практика показала, что использование специфичного профессионального лексикона в наименованиях акций вызывало меньший отклик среди граждан в отличие от обычной общепринятой в быту терминологии. Психологическое отторжение, связанное с применением полицейского слогана и проявляемое в ходе профилактических акций, затрудняло использовать потенциал граждан и институтов гражданского общества. Это привело к тому, что полиция стала широко применять технологии коммерческих и общественных структур в проведении рекламных кампаний с целью привлечения внимания населения. По этой же причине было выбрано название инициативы «Spotlight», означающее в переводе «Прожектор». Смысловая нагрузка заключается в освещении проблем, открытом их обсуждении и концентрации внимания на их решении не только полиции, но и всего общества. Также дали положительные результаты такие проводимые на местном уровне инициативы, как: «Новое дело» (New Deal), «Важен каждый ребенок» (Every Child Matters), «Право действовать» (Rights to Actions), «Уверенное начало» (Sure Start)

4. Расширение возможностей диалоговой площадки для обсуждения актуальных проблем. Обозначилась высокая роль социальных опросов среди населения в: выявлении проблем, волнующих граждан; определении путей их решения; апробировании предлагаемых способов повышения эффективности системы обеспечения безопасности. Результаты социологических опросов, а также статистические данные являются открытыми для широкого ознакомления и обсуждения.

5. Введение новой системы оценки эффективности деятельности полиции. Оценка деятельности полиции Великобритании формируются на основе таких критериев, как: количество и качество обращений граждан, уровень благоприятствования обстановки для развития бизнеса, внутренняя миграция населения, динамика роста или снижения преступности, криминализация личности и др.

6. Формирование кадрового потенциала. Мы убеждены, что формирование кадрового потенциала, способного установить конструктивный диалог с обществом, выстроить эффективные взаимоотношения в рамах сервисной модели по принципу слышащего государства, является центровой задачей на современном этапе реформирования органов внутренних дел [6]. Практика деятельности полиции Великобритании доказала необходимость специальной профессиональной подготовки сотрудников полиции, постоянного повышения их квалификации с учетом новых вызовов и угроз безопасности, видов преступлений. При этом, подготовка осуществляется узкоспециализированно по тем или иным направлениям правоохранительной деятельности (сокращение преступности, профилактика правонарушений, безопасность дорожного движения и т.д.)

Таким образом, сервисная модель обеспечения безопасности Великобритании представляет собой симбиоз традиционных методов работы полиции, основанной на сочетании мер убеждения и государственно-правового принуждения, и широких возможностей вовлечения общественности в вопросы профилактики правонарушений. Участие граждан и инсти-

тутов гражданского общества в борьбе с преступностью является шагом к установлению партнерства, сторонами которого являются полиция, иные государственные и специальные органы, организации, общественные объединения и иные институты гражданского общества. Опыт Великобритании показал эффективность партнерств в вопросах профилактики правонарушений и предупреждения преступности. Особо зарекомендовали себя партнерства Лейстершира, крупнейшего округа Великобритании, четверть населения которого являлись представителями некоренной национальности. Показатели по всем направлениям правонарушений в результате деятельности партнерств зафиксировали стабильное снижение преступности. Вовлеченность всех субъектов профилактики правонарушений (полиция, местные органы власти, общественные объединения, государственные органы и др.) в вопросы противодействия преступности продемонстрировала свою эффективность и перспективы постоянного взаимодействия в связи с обоюдной заинтересованностью.

Изучение опыта взаимодействия полиции с гражданским обществом и его институтами позволит не только заимствовать наиболее эффективные методы и инструменты, но и внедрить их в максимально короткие сроки в силу уже имеющейся практики их применения и эмпирической базы их обоснованности и результативности.

Список использованных источников:

1. Рустемова Г.Р. Об оперативно-розыскном предупреждении уголовных правонарушений //Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М.Есбулатова. - №3 (68). – 2021. – С.145-149

2. Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» //Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/ (Дата обращения напр.: 20.02.2022 г.).

3. Послание Президента Республики Казахстан от 5 октября 2018 года Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни //Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/ (Дата обращения напр.: 20.02.2022 г.).

4. Principles of Good Policing //Интернет-ресурс: https://www.civitas.org.uk/research/crime/facts-comments/principles-of-good-policing// Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.

5. Definition of policing by consent //Интернет-ресурс: https://www.gov.uk/government/publications/policing-by-consent. Дата обращения напр.: 22.02.2022 г.

6. Сабирдинов Б.С. Кадровая политика как один из инструментов совершенствования деятельности органов внутренних дел //Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М.Есбулатова. – №3 (68). – 2021. – С.254-260

Сведения об авторе

Сабирдинов Бектас Сарсенбекович – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова майор полиции.

Сабирдинов *Бектас Сарсенбекович* – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты полиция майоры.

Sabirdinov B.S. – doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov.

УДК 343.9
МРНТИ 10.81.01

А.А. Мухитдинов[1]

[1]Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Казахстан

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РЕЛИГИОЗНОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ

В представленной статье описывается государственная политика в сфере противодействия религиозному экстремизму. На основании Республиканской государственной программе по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2018-2022 годы, где устанавливается основные направления стратегической линии в области борьбы с экстремизмом, посредством поэтапного осуществления правоохранительными органами и специальными службами всех уровней с принятием общих комплексных мероприятий, направленных на профилактики, выявление, устранение причин и условий возникновения религиозного экстремизма. Ведется работа по установление лиц, которые могут совершить правонарушения и преступления религиозно-экстремистского характера, и оказание на них соответствующего воздействия с целью недопущения совершения таких действий, склонения их к добровольному отказу от своих намерений.

В статье рассматривается работа с религиозными группами и общинами, контрпропагандистская и информационно-разъяснительная работа, которая направлена на образования иммунитета к экстремистской и радикальной идеологии. В профилактической работе широко используется и внедряется передовой мировой опыт и новые методики.

Одной из основных задач госпрограммы является формирование пула профессионалов, компетентных лиц, имеющие навыки работать с определенными группами, которые могли бы грамотно разъяснить государственную политику по противодействию экстремизму и терроризму простым гражданам.

Особое внимание уделяется мониторингу СМИ, Интернет пространство и социальным сетям, на наличие в них экстремистских и радикальных материалов, с целью их блокировки и недопущения дальнейшего распространения.

Ключевые слова: экстремизм, терроризм, религия, радикализация, профилактика, контрпропаганда, Интернет, антиэкстремистское сознание, госпрограмма.

Діни экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясат

Ұсынылған мақалада діни экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясат сипатталған. Экстремизмге қарсы күрес саласындағы стратегиялық бағыттың негізгі бағыттары белгіленген 2018-2022 жылдарға арналған Діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі республикалық мемлекеттік бағдарлама негізінде діни экстремизмнің пайда болуының алдын алуға, оны анықтауға, оның себептері мен жағдайларын жоюға бағытталған жалпы кешенді іс-шараларды қабылдай отырып, Құқық қорғау органдары мен барлық деңгейдегі арнаулы қызметтерді кезең-кезеңімен жүзеге асыру арқылы жүзеге асырылады. Діни-экстремистік сипаттағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстар жасай алатын адамдарды анықтау және осындай әрекеттерді жасауға жол бермеу, оларды өз ниетінен өз еркімен бас тартуға көндіру мақсатында оларға тиісті ықпал ету бойынша жұмыс жүргізілуде.

Мақалада діни топтармен және қауымдастықтармен жұмыс, экстремистік және радикалды идеологияға иммунитетті қалыптастыруға бағытталған қарсы насихат және ақпараттық-түсіндіру жұмыстары қарастырылады. Алдын алу жұмысында алдыңғы қатарлы әлемдік тәжірибе мен жаңа әдістемелер кеңінен қолданылады және енгізілуде.

Мемлекеттік бағдарламаның негізгі міндеттерінің бірі қарапайым азаматтарға экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік саясатты сауатты түсіндіре алатын белгілі бір топтармен жұмыс істеу дағдылары бар кәсіпқойлар, Құзыретті тұлғалар пулын қалыптастыру болып табылады.

БАҚ, Интернет кеңістігі және әлеуметтік желілер мониторингіне, оларды бұғаттау және одан әрі таратуға жол бермеу мақсатында оларда экстремистік және радикалды материалдардың болуына ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: экстремизм, терроризм, дін, радикалдану, алдын алу, қарсы насихат, Интернет, экстремизмге қарсы сана, мемлекеттік бағдарлама.

State policy in the sphere of countering religious extremism

The article describes the state policy in the field of countering religious extremism. On the basis of the Republican State Program on Countering Religious Extremism and Terrorism for 2018-2022, which establishes the main directions of the strategic line in the field of combating extremism, through step-by-step implementation by law enforcement agencies and special services at all levels with the adoption of general comprehensive measures aimed at preventing, identifying, eliminating the causes and conditions of religious extremism. Work is underway to identify persons who may commit offenses and crimes of a religious extremist nature, and to exert appropriate influence on them in order to prevent the commission of such actions, to persuade them to voluntarily abandon their intentions.

The article deals with work with religious groups and communities, counter-propaganda and information and explanatory work, which is aimed at creating immunity to extremist and radical ideology. The world's best practices and new techniques are widely used and implemented in preventive work.

One of the main tasks of the state program is to form a pool of professionals, competent persons with skills to work with certain groups who could competently explain the state policy on countering extremism and terrorism to ordinary citizens.

Particular attention is paid to monitoring the media, the Internet space and social networks for the presence of extremist and radical materials in them, in order to block them and prevent further dissemination.

Keywords: extremism, terrorism, religion, radicalization, prevention, counter-propaganda, Internet, anti-extremist consciousness, state program.

После прошедших в Казахстане всем известных январских событий, 11 января 2022 года Президент Касым-Жомарт Токаев выступая на заседании мажилиса парламента Республики Казахстан, задался вопросом – «Почему не проводилась агентурная работа по выявлению и нейтрализации адептов терроризма?». Так же он пояснил, что «Критически важно разобраться с теми, кто стоит за террористическими атаками» и отметил что «нужно быть готовыми противостоять тотальным террористическим атакам». В своем выступлении он определил девятым приоритетом «реализовать комплекс системных мер по противодействию религиозному экстремизму. Ни в коем случае не допустить его сращивания с криминалом, особенно в учреждениях уголовно-исполнительной системы». Завершая свою речь на данном заседании, он подчеркнул что, «во время недавних трагических событий абсолютное большинство наших сограждан проявили патриотизм, единство в борьбе с экстремистами» [1].

Угроза экстремизма существует не только в отдельно взятом государстве, но представляет опасность для любой иной страны. Так, значительное количество стран мирового сообщества сегодня сталкиваются с экстремисткой деятельностью. Отдельные резонансные экстремистские акции сопутствующие насильственными действиями, усиливающаяся активность экстремистских структур вынуждает к принятию мер по эффективному противодействию этой угрозе. [2, с.17].

Процессу саморадикализации способствует активное распространение фундаменталистских и радикальных течений в исламе, особенно салафитского толка. В частности, лицам из салафитской среды свойственна дальнейшая радикализация и последующая ориентированность на решение проблемных вопросов экстремистскими и террористическими методами.

Распространению идеологии деструктивных религиозных течений *(далее – ДРТ)*

способствует ряд факторов:

1) массированная пропаганда идеологии ДРТ через Интернет и социальные сети;

2) наличие радикальных сторонников ДРТ, пропаганда среди населения идей салафизма проповедниками, лидерами и активистами ДРТ, студентами, завершившими или проходящими обучение в зарубежных сомнительных теологических учебных заведениях;

3) сложная социально-экономическая ситуация;

4) маргинализация сельской части населения;

5) недостаточно четко сформированные мировоззренческие взгляды у части молодежи, как следствие – отрицание ценностей казахстанского общества.

С целью предотвращение распространения идей радикального экстремизма, требуется более глубокого анализа и осмысления основ социальной структуры страны, подверженных риску экстремизма [3, с.5].

Противодействия религиозному экстремизму это установление четкого направления стратегической линии государства в области борьбы с экстремизмом, посредством по этапного осуществления правоохранительными органами и специальными службами всех уровней с принятием общих комплексных мероприятий, направленных на профилактики, выявление, устранение причин и условий возникновения религиозного экстремизма, установление лиц, которые могут совершить правонарушения и преступления религиозно-экстремистского характера, и оказание на них соответствующего воздействия с целью недопущения совершения таких действий, склонения их к добровольному отказу от своих намерений.

Для этого необходимо обеспечить, чтобы спец. службы и правоохранительные органы располагали всеми полномочиями и инструментами, для эффективного реагирования и противодействия экстремизму [4].

Впервые в 2013 году благодаря усилиям всех государственных органов в Республики Казахстан была подготовлена и утверждена Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2013-2017 годы [5]. Поначалу многие эксперты сомневались в успехе данного документа, однако время показало его значимость и эффективность. По итогам реализации данной государственной программы достигнуты все целевые показатели, единственным упущением государственных органов, на мой взгляд, стало отсутствие открытых данных по реализации госпрограммы, в частности, не были озвучены ее достижения и недоработки, что не позволяет в полной мере судить о ее результативности.

В конце марта 2018 года правительство Казахстана утвердило новую Государственную программу по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2018-2022 годы [6], где собственно и учтены ошибки и недочеты старой госпрограммы. Целью госпрограммы является обеспечение безопасности человека, общества и государства от насильственных проявлений религиозного экстремизма и угроз терроризма [7].

В частности, с использованием положительного зарубежного опыта и привлечением ведущих профильных экспертов проводились курсы переподготовки сотрудников государственных органов, задействованных в противодействии экстремизму и терроризму. За четыре года обеспечено обучение и повышение квалификации более 1000 сотрудников подразделений ОВД, задействованных в противодействии экстремизму и терроризму, из них около 200 в зарубежных специализированных учебных центрах *(России, Турции, КНР и др.)*

Кроме того, актуальные вопросы в данном направлении регулярно рассматриваются на площадке Антитеррористического центра Республики Казахстан для выработки и активизации мер по нейтрализации факторов, влияющих на распространение идеологии терроризма и религиозного экстремизма, а также по повышению эффективности контрпропаганды.

В первые пять лет индикатором достижений успеха в противодействии экстремизма рассматривался процент населения, охваченного профилактическими мероприятиями, а уже в действующей программе это «уменьшения численности лиц, поддерживающие экстремистские радикальные идеи, которые направлены на разжигание религиозной розни и вражды». Разработчики Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2018-2022 гг., более детально подходят к проблеме профилактики

религиозного экстремизма, в частности, которая посвящена одна из четырёх задача: «Совершенствование мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма, направленных на формирование в обществе иммунитета к радикальной идеологии и нулевой терпимости к радикальным проявлениям, результативность здесь выражается следующими показателями:

- работа с религиозными группами и общинами, контрпропагандистская и информационно-разъяснительная работа, которая направлена на образования иммунитета к экстремистской и радикальной идеологии;

- показатель укомплектованности информационно-разъяснительных специальных групп религиоведами и специалистами-теологами;

- работа с осужденными лицами, содержащихся как в неволи, так и на воле, здесь также отражается работа информационно-разъяснительных и контрпропагандистских рабочих групп, с целью формирование иммунитета к радикальной идеологии и на дерадикализацию осужденных лиц.

В соответствии с данной программой намечено проведение 26 видов мероприятий, в которых также существует семь секретных, остальные направлены на формирования и повышением религиозной *(теологической)* грамотности у граждан «антиэкстремистского сознания и противодействия к радикальной идеологии», а также ростом профессионалов в этой сфере. В общем, запланировано на пять лет выделить около 1,5 млрд. тенге, что в целом составляет около процента от всего выделенного бюджета. Львиная доля средств направлена на формирования антитеррористической и антиэкстремистской инфраструктуры, а также на повышения квалификации и обучения сотрудников правоохранительных органов и различных специальных служб.

Одной из основных задач госпрограммы является формирование пула профессионалов, компетентных лиц, имеющие навыки работать с определенными группами, которые могли бы грамотно разъяснить государственную политику по противодействию экстремизму и терроризму простым гражданам.

В сравнении с предыдущей Госпрограммой, расходы на профилактику сократились практически вчетверо. Если в 2013-2017 гг. 95% средств, выделенных на профилактику, были потрачены на обеспечение досуга и занятости населения (в основном молодёжи), то нынешняя Программа, сообразно её целевым показателям, почти целиком выстроена вокруг религиозной проблематики и не затрагивает pull-факторы радикализации, в части профилактики сосредоточившись на идеологической борьбе с религиозным экстремизмом [8].

Министерство внутренних дел также участвует в ее реализации. Практически половина всех мероприятий Госпрограммы непосредственно затрагивает компетенцию МВД, при этом по трети из них органы внутренних дел являются ответственными исполнителями.

Помимо мероприятий, предусматривающих материально-техническое оснащение современной техникой, оборудованием, вооружением и средствами защиты подразделений ОВД, Национальной гвардии и МЧС, задействованных в сфере противодействия с терроризмом и экстремизмом, данная Госпрограмма предполагает также меры направленные на повышение уровня профессиональной подготовки сотрудников МВД.

В частности, предусмотрено ежегодное совершенствование методики и программ по профилактики, выявлении, пресечения, расследования и раскрытия преступлений экстремистского и террористического характера. Повышения квалификации и обучения сотрудников специального отряда быстрого реагирования *(СОБР, «Арлан»)*, а также следователей и оперуполномоченных ОВД, в том числе технологии профайлинга для повышения уровня безопасности населения в местах массового скопления.

Наряду с этим, будут реализованы меры по формированию и дальнейшему развитию криминалистических учетов (дактилоскопический, геномный и фотоучеты), укреплению материально-технического оснащения и инфраструктуры отделов участковых инспекторов полиции, совершенствование механизмов обеспечения общественного порядка за счет обеспечения охвата территорий населенных пунктов системами видеонаблюдения и их интеграции с системой центров оперативного управления органов внутренних дел.

Активное возрастание религиозных общин вызывает рост соперничества межконфессионального характера, которое вызывает недовольства большой части населения. В реалии государственные органы не всегда объективно строят свои отношения с религиозными организациями, а чаще всего закрывают глаза на проблемы, тем самым не хотят или не могут обеспечить соблюдение законности, таким образом, не налаживают взаимодействия в решении наболевших в обществе не решенных задач.

Для решения данной проблемы необходим ряд мер в различных сферах деятельности общества и государства. Прежде всего, крайне важно решение следующих социально-экономических и политических задач: обеспечение работой трудоспособного населения, особенно молодежи; рост доходов населения; решение социально-бытовых проблем (жилье, инфраструктура); развитие культурных и образовательных программ; организация досуга; идеологическое и патриотическое воспитание подрастающего поколения; воспитание толерантности, особенно у молодежи; проведение реформ в различных сферах (создание правового государства, гражданского общества, усиление роли демократических институтов, создание независимых судов и т. д.); борьба с коррупцией, бюрократией, произволом правоохранительных органов, влиянием олигархических групп на руководителей всех рангов и т.д. [9].

Опыт прошлого и складывающаяся ситуация диктуют необходимость выделить меры профилактического воздействия на региональном уровне:

– вопросами борьбы с экстремизмом должны заниматься представительные и исполнительные органы местного управления, в частности органы образования;

– одним из действенных рычагов противодействия экстремизму должны стать региональные программы по предупреждению преступности, которые разрабатываются с максимальным учетом местных особенностей, состояния, динамики и тенденций преступности в регионе;

– следует увеличить публикации в СМИ, особенно в региональных, высокопрофессиональных материалов, раскрывающих идеологическую основу и противозаконную суть экстремизма [10];

– осуществление комплекса мер по разоблачению идеологии религиозного экстремизма. Разработка программы, содействующей созданию позитивного имиджа мусульман и Ислама в Казахстане. Общественным и религиозным институтам, СМИ в приоритетном порядке распространять и пропагандировать исторический опыт добрососедского сосуществования в многонациональном Казахстане последователей различных культур и религий.

Не маловажным являются меры по повышению эффективности выявления и блокирования (удаления) в сети Интернет материалов террористического, экстремистского и деструктивного характера.

На национальном уровне уполномоченными государственными органами на системном уровне проводится работа по выявлению и пресечению интернет-ресурсов, пропагандирующих религиозный экстремизм и терроризм.

В соответствии с приказом Министра информации и общественного развития № 84 от 29 апреля 2019 года «Об утверждении Правил проведения мониторинга средств массовой информации, распространяемых на территории Республики Казахстан, и методики его расчета» на постоянной основе проводится мониторинг Интернет-ресурсов на предмет выявления материалов религиозного содержания, пропагандирующих идеи религиозного экстремизма и терроризма. Данная деятельность осуществляется Комитетом по делам религий *(далее - КДР)*, а также управлениями по делам религий городов и областей.

В случае их выявления, КДР в соответствии с Правилами проведения религиоведческой экспертизы проводит религиоведческую экспертизу. Результаты проведенной религиоведческой экспертизы анализируются для принятия соответствующих мер по проведению работы в рамках досудебного реагирования на выявленные нарушения, а также исковой работы по признанию в судебном порядке продукции СМИ незаконной и запрещению ее распространения.

Также самим КДР ведется мониторинг информационного поля на предмет соблюдения требований законодательства. Мониторинговая работа осуществляется в режиме «24/7».

Мониторингом охвачены как республиканские и региональные печатные СМИ, таки и телеканалы, отечественные и зарубежные интернет-ресурсы и социальные сети.

Порядок приостановления и прекращения деятельности средств массовой информации, в том числе Интернет-ресурсов, определены законодательными актами Республики Казахстан: «О средствах массовой информации» [11], «О связи» [12].

Меры по ограничению доступа к Интернет-ресурсам принимаются при выявлении материалов с признаками нарушения действующего законодательства.

Взаимообмен информацией между государственными органами по выявлению в сети Интернет противоправного контента налажен.

Основой этому выступает требование приказа Министерства по инвестициям и развитию «Об утверждении Правил взаимодействия государственных органов по вопросам соблюдения требований законодательства Республики Казахстан в сетях телекоммуникаций» *(№ 60 от 25.01.2016 года)* [13].

Для оперативного удаления противоправных материалов КДР проводится работа по расширению взаимодействия с администрациями зарубежных интернет-ресурсов и социальных сетей.

Налажено сотрудничество с представителями российских соцсетей. Подписан «Меморандум о взаимопонимании между КДР и Центром по дерадикализации «Sawab» (ОАЭ). *(Международный центр по дерадикализации «Sawab» создан в июле 2015 г. и активно взаимодействует с администрациями социальных сетей по вопросам удаления террористического контента, проводит кампании в социальных медиа, раскрывающие преступную сущность ИГИЛ, а также вовлекает и расширяет работу независимых лидеров общественного мнения в социальных сетях и поддерживает мнения, способные эффективно противостоять онлайн-проповедникам ИГИЛ.)*

Это явилось основанием для передачи в ОАЭ на блокирование Центром «Sawab» выявленных за период 2017-2018 г.г. ссылок на материалы с пропагандой терроризма и экстремизма в социальных сетях «Facebook» *(более 1800)* и «Twitter» *(более 300)*.

В 2020 году по рекомендациям уполномоченного органа об устранении нарушений законодательства собственниками и администрациями интернет-ресурсов приняты меры по удалению свыше 21 тысяч материалов, содержащих пропаганду религиозного экстремизма и терроризма. В порядке, предусмотренном Законом «О связи», уполномоченным органом ограничен доступ для пользователей с территории Республики Казахстан в 200 противоправным материалам. По решениям суда ограничен доступ для пользователей с территории Республики Казахстан к 8 противоправным материалам. Кроме того, по 35 заявлениям прокуроров судами признаны экстремистскими и/или террористическими 232 материала. В 2020 году по итогам мониторинга сети Интернет в ИС «Кибернадзор» добавлено 95 285 ссылок на материалы с признаками пропаганды или оправдания религиозного экстремизма и терроризма, из них 53 381 признаны противоправными с ограничением к ним доступа [14].

Наряду с контрпропагандой нетрадиционных религиозных течений местными исполнительными органами ведется работа по снижению негативного информационного влияния идеологии религиозных объединений нетрадиционной направленности в социальных сетях.

Развиваются контакты с представителями компании «Facebook» по региону Индии, Южной и Центральной Азии, что в перспективе позволит ускорить удаление материалов с деструктивным содержанием в соцсетях «Facebook» и «Instagram».

Во всех регионах Казахстана функционирует официальные сайты областных управлений по делам религий и коммунальных государственных учреждений, где широко освещаются проводимые мероприятия в регионах и размещаются информационные материалы в сфере религий.

В целях ограждения населения от негативного влияния определенных религиозных течений в стране организована деятельность информационно-консультативного центра «Горячая линия - 114» в форме телефона доверия. Информация о нем размещена на официальных сайтах управлений по делам религий, региональных реабилитационных центров оказания

помощи лицам, пострадавшим от деструктивной религиозной идеологии. Для популяризации деятельности «Горячей линии – 114» единый республиканский номер подключен к мессенджеру «WhatsApp» для абонентов сотовой связи.

Резюмируя выше изложенное, можно отметить, что малая эффективность в борьбе с религиозном экстремизмом в основном обусловлено с отсутствием в правоохранительной системе определенного правового и организационного метода учета деятельности вновь созданных религиозных течений и экстремистских общин. Значительный будет эффект, если создать комплекс профилактических и предупредительных мер, которые будут направлены на выявления и устранения причин их возникновения. Поэтому, было бы целесообразно наметить задачи, которые решались бы совместно как государственными так и неправительственными организациями и конфессиональными институтами по противодействию проявлениям экстремизма и терроризма.

К числу значимых задач можно причислить:

– на законодательном уровне запретить использования в деятельности различных религиозных общин, специфических методов с использованием гипнотического воздействие на индивидов;

– в обязательном порядке необходимо уведомлять на то уполномоченные государственные органы о создании религиозной общины или группы, при положительном исходе, с обязательной регистрации в местных органов юстиции;

– предусмотреть административную и уголовную ответственность руководителей, адептов, а также иных членов религиозных объединений (общин), а также в пользу третьих лиц, которые принуждаю членов, последователей или иных лиц к отчуждению принадлежащего им имущества в пользу вышеуказанных;

– необходимо создать межведомственный банк данных о различного рода проявлениях религиозного и политического экстремизма в стране;

– создание при Управлении делами Президента Республики Казахстан совещательного (консультативного) органа по вопросам государственно-религиозных отношений с непосредственным участием в их деятельности представителей общественных и религиозных объединений;

– разработать и реализовать во взаимодействии с религиозными общественными объединениями и организациями системы государственных мер поддержки религиозного образования, направленная на усовершенствование организации учебного процесса;

– необходимо активизировать международное сотрудничество с зарубежными странами, включая ближние страны СНГ, по вопросам противодействия религиозному экстремизму с целью обмена опытом, а по ряду аспектов, поиска эффективных решений и определения вариантов совместных действий;

Список использованных источников:

1. Выступление главы государства К.К. Токаева на заседании мажилиса парламента Республики Казахстан. Уроки «Трагического января»: Единство общества – гарантия независимости. 11 января 2022 года. // интернет-ресурс: https://www.akorda.kz/ru/ (Дата обращения: 27.04.2022).

2. Цой О.Р. Криминологические меры противодействия экстремизму // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2019. – №3(50). – С.16 - 20.

3. United Nations Development Programme. Preventing violent extremism through promoting inclusive development, tolerance and respect for diversity. New York, NY, 10017 USA. 2016. – 44 p. // Интернет-ресурс: https://www.undp.org/ (Дата обращения: 03.03.2022.).

4. Greater Sudbury. Religious extremism and terrorism pdf. Canada. February 2, 2022 // Интернет-ресурс: https://capindustrialltd.com/ (Дата обращения: 03.02.2022.).

5. Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013 – 2017 годы // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus (Дата обращения: 27.01.2022.).

6. Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 – 2022 годы // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/ (Дата обращения: 27.01.2022.).

7. Официальный информационный ресурс премьер-министра РК. По противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018-2022 годы. // Интернет-ресурс: https://primeminister.kz/ru/ (Дата обращения: 27.01.2022.).

8. Решетняк А. Профилактика экстремизма: казахстанский контекст. Дефиниции и эволюция государственной политики по профилактике экстремизма// Материалы международной научно-практической конференции. – Нур-Султан. 4 апреля 2019 г. С. – 161-174. // Интернет-ресурс: http://www.kisi.kz/images/terror.(Дата обращения: 27.01.2022.)

9. Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. Человек. Религия. Право. Религиозный экстремизм: истоки, сущность и проблемы противодействия/ Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2011. – 234 с.

10. Филиппов Е.В. О некоторых вопросах религиозного экстремизма Интернет-ресурс: https://textarchive.ru (Дата обращения: 27.03.2022.).

11. Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года № 451-I. «О средствах массовой информации» // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/(Дата обращения: 27.03.2022.).

12.Закон Республики Казахстан от 5 июля 2004 года N 567. «О связи» // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/ (Дата оьращения: 27.01.2022.)

13.Приказ и.о. Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 25 января 2016 года № 60. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 22 февраля 2016 года № 13157 // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/ (Дата обращения: 27.03.2022.)

14. Информация об итогах реализации Плана мероприятий по реализации Концепции государственной политики в религиозной сфере Республики Казахстан на 2017 - 2020 годы // Интернет-ресурс: https://www.gov.kz/ (Дата обращения: 17.03.2022).

Сведения об авторе

Мухитдинов Азиз Ахматжанович – докторант 1-курса факультета послевузовского образования (Факультет №3) Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова подполковник полиции.

Мұхитдинов Азиз Ахматжанұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің 1 курс докторанты (№3 Факультет) полиция подполковнигі.

Mukhitdinov Aziz Akhmatzhanovich – Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov 1st-year doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education (Faculty No. 3), Police Lieutenant Colonel.

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

«Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналында жариялау үшін заңтану, құқық қорғау қызметі, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығының өзекті мәселелері бойынша дайындалған қазақ, орыс және шет тілдеріндегі ғылыми мақалалар қабылданады.

Жариялауға ұсынылған мақалалардың қолжазбалары бұрын басқа басылымдарда жарияланбауы тиіс.

Мақала ғылыми жаңалықтың, теориялық және практикалық маңыздылықтың талаптарына сәйкес келуі керек, онда автордың ғылыми зерттеулерінің, эксперименттік немесе аналитикалық қызметінің өзіндік тұжырымдары мен аралық және түпкілікті нәтижелері көрсетілуі керек. Мақала бірлескен авторлықта дайындалуы мүмкін (үш автордан артық емес).

Мақала бір данада (электрондық және қағазда басып шығарылған түрде) ұсынылады. Мақаланың басып шығарылған нұсқасына автор (авторлар) қол қоюы тиіс. Қабылданатын материалдарға қойылатын талаптар келесідей: мақала Word редакторында терілуі тиіс, парақ форматы – А4, қаріп Times New Roman (Kz Times New Roman), шрифт өлшемі – 14, абзац жол – 1 см, мәтін ені бойынша және беттерді нөмірлемей тураланады, жоларалық интервал бір, жиегі (жоғарғы, төменгі, сол, оң) – 2 см, мақала көлемі 8-ден 12 бетке дейін.

Мақалаға қоса беріледі:

1. Авторлар туралы мәліметтер: автордың аты-жөні, тегі, жұмыс орны, лауазымы, атағы, ғылыми дәрежесі орыс, ағылшын және қазақ тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде). Байланыс телефонының нөмірі.

2. ӘОЖ индексі (әмбебап ондық жіктеу).

3. ҒТАМР (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы «ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҢ МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ РУБРИКАТОРЫ ҚҰРЫЛЫМЫ, ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ ЕРЕЖЕЛЕРІ» 7.77-98 Мемлекеттік стандартқа сәйкес қойылады).

4. Мақала атауы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде).

5. Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде) зерттеудің негізгі нәтижелері жазылған аннотация (түйіндеме). Аннотация мәтіні 7-8 сөйлемнен кем болмауы тиіс.

6. Түйінді сөздер қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (6-7 сөз) (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде).

7. Ғылым докторы, кандидаты немесе PhD докторы қол қойған, жұмыс орны бойынша мөрмен расталған 2 сын-пікір (ішкі және сыртқы).

8. Бөлімше бастығының қолы қойылған, мөрмен расталған ғылыми мақаланы жариялауға ұсыным беру туралы бөлімше отырысы хаттамасынан үзінді (құқық қорғау органдарының ведомстволық жоғары оқу орындарында жұмыс істейтін авторлар үшін).

Мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған дереккөздердің тізімі мақаланың соңында орналастырылады. Дереккөздер мақаладағы сілтемелердің кезектілігі тәртібімен көрсетіледі. Мақала мәтініндегі сілтеме нөмірі шаршы жақшада ресімделеді, мысалы: [1, 7 б]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» 7.1-2003 Мемелекеттік стандартымен рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтемелерде автор, мәтіннің атауы, дереккөз, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні көрсетіледі.

Мақалада «Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналының алдыңғы шығарылымындағы кемінде бір мақалаға сілтеме, сондай-ақ кемінде шет тіліндегі 2 дереккөзіне сілтеме болуы тиіс.

Суреттер (графиктер, схемалар, диаграммалар) компьютерде орындалуы керек.

Жариялануға ұсынылған барлық мақалалар редакциялық алқа мүшелерінің немесе тәуелсіз сарапшылардың міндетті түрде рецензиялауынан, сондай-ақ плагиатқа тексеруден өтеді.

Ресімделуі мен мазмұны көрсетілген талаптарға сәйкес келмейтін мақалалар жариялауға жіберілмейді. Редакция сондай-ақ журнал тақырыбына қатысы жоқ материалдарды қабылдамауға құқылы. Редакция мен қайтарылған материалдар талқылауға жатпайды.

Қолжазбалар авторларға қайтарылмайды. Жарияланған материалдар бойынша қаламақы төленбейді. Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты.

Журнал редакциясының алдын ала жазбаша келісімінсіз ресми сайтта жарияланған немесе орналастырылған материалдарды қайта басуға, орналастыруға немесе таратуға жол берілмейді. Редакцияның жариялауға берілген және редакция өңдеген материалдарды пайдалануға айрықша құқықтарын бұзу заң бойынша қудаланады.

Пайдаланылған дереккөздерді ресімдеу үлгісі:

Диссертация:

Жумабаев Е.Ж. Уголовно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав человека: дис...заң ғыл.канд., – Қарағанды, 2006. – 141 б.

Автореферат:

Абжапарова Ч.М. Применение принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетним: автореф. … заң ғыл. канд., – Бішкек, 2014. – 24 б.

Интернет көзі:

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Отбасы істері және гендерлік саясат жөніндегі Ұлттық комиссия туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 ақпандағы №56 Жарлығы // Интернет-ресурс: http://akorda.kz/ru/category/komissiya-po-delam-zhenshchin мысалы, өтініш беру күні.: 13.09.2012.

Журналдағы мақала:

Ахметов А.А. О состоянии разработанности терминологического аппарата в сфере предупреждения преступности несовершеннолетних // Правовая реформа в Казахстане. – 2012. – №4(60). – Б. 41- 43.

Конференция материалдарындағы мақала:

Ахметов А.А. Роль и место предупреждения преступности несовершеннолетних в системе общего предупреждения преступности // Вхождение Казахстана в мировое сообщество: поиск перспективных путей развития в условиях всеобщей глобализации и модернизации: халықар. ғыл.-тәжіриб. конф. – Алматы: АГТУ, 2012. – Б. 284-287.

Шет тіліндегі дереккөз:

John Bowlby, Attachement and Loss: Attachement. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.

Дәрістер курсы:

Российская правовая политика: Дәрістер курсы/ ред. М.И. Матузоважәне А.В. Малько. – М.: Норма, 2003. – 528 б.

Сөздік:
Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-ібас., қос. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 б.

Оқулық:
Криминология: оқулық: / жалпы ред. А.И. Долгова. – 4-ші басылым., өңдеужәнеқосымша. – М.: Норма: Ақпар. – М, 2010. – 1008 б.

Оқу құралы:
Идрисова С.Ф., Дусяцкая Л.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних: оқу құралы. – Ижевск: Ақпар.Рессей ІІМ , 2003. – 77 б.

Монография:
Жетписбаев Б.А., Айтбаева А.К. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан. – Алматы: Заңгер, 2002. – 266 б.

Газет:
«Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы №527-IV Қазақстан Республикасының Заңы // Казахстанская правда. – 2012. – 17 қаңтар. – №19-20(26838-26839).

Мекен-жайымыз: 050060,
Алматы қ., Өтепов көш., 29
e-mail: gylymi_bolim@mail.kz
Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы ҒЗжРБЖҰБ
тел: (8-727) 3378086

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «УЧЕНЫЕ ТРУДЫ АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

Для публикации в журнале «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках, подготовленные по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов.

Представленные для публикации рукописи статей не должны быть ранее опубликованы в других изданиях.

Статья должна соответствовать требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, в которой должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности автора. Статья может быть подготовлена в соавторстве (не более трех авторов).

Статья представляется в одном экземпляре (электронном и распечатанном виде). Распечатанный вариант статьи должен быть подписан автором (авторами). Требования к принимаемым материалам следующие: статью следует набрать в редакторе Word, формат листа – А4, шрифт Times New Roman (KZ Times New Roman), размер шрифта – 14, абзацный отступ – 1 см, текст выровнен по ширине и без нумерации страниц, межстрочный интервал одинарный, поля (верхнее, нижнее, левое, правое) – 2 см, объем статьи от 8 до 12 страниц.

К статье прилагаются:

1. Сведения об авторах: инициалы, фамилия автора, место работы, должность, звание, ученая степень на русском, английском и казахском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках). Номер контактного телефона.
2. Индекс УДК (Универсальная десятичная классификация).
3. МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации выставляется в соответствии с ГОСТ 7.77-98 «МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ РУБРИКАТОР НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ СТРУКТУРА, ПРАВИЛА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ВЕДЕНИЯ»).
4. Название статьи на казахском, русском и английском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках).
5. Аннотация (резюме) с изложением основных результатов исследования на казахском, русском и английском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках). Текст аннотации должен быть не менее 7-8 предложений.
6. Ключевые слова на казахском, русском и английском языках (6-7 слов) (для зарубежных авторов на русском и английском языках).
7. 2 рецензии (внутренняя и внешняя), подписанные доктором, кандидатом наук или доктором PhD, заверенные печатью по месту работы.
8. Выписка из протокола заседания подразделения о рекомендации к публикации научной статьи с подписью начальника подразделения, заверенная печатью (для авторов, работающих в ведомственных ВУЗах правоохранительных органов).

Список использованных при подготовке статьи источников располагается в конце статьи. Источники указываются в порядке очередности ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 7]. Список использованных источников оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, с указанием даты его открытия.

Статья должна содержать ссылку не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан», а также ссылки не менее чем на 2 источника на иностранном языке.

Иллюстрации (графики, схемы, диаграммы) должны быть выполнены на компьютере.

Все представленные для публикации статьи проходят обязательное слепое рецензирование членами редакционной коллегии или независимыми экспертами, а также проверку на плагиат.

Статьи, оформление и содержание которых не соответствует указанным требованиям, к публикации не допускаются. Редакция также вправе отклонить не относящиеся к тематике журнала материалы. Редакция не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

Рукописи авторам не возвращаются. Гонорар по опубликованным материалам не выплачивается. Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы).

Перепечатка, размещение или распространение опубликованных или размещенных на официальном сайте материалов без предварительного письменного согласия редакции журнала не допускается. Нарушение исключительных прав редакции на использование переданных для публикации и обработанных редакцией материалов преследуется по закону.

Образец оформления использованных источников:

Диссертация:

Жумабаев Е.Ж. Уголовно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав человека: дис…канд. юрид. наук. – Караганда, 2006. – 141 с.

Автореферат:

Абжапарова Ч.М. Применение принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетним: автореф. … канд. юрид. наук. – Бишкек, 2014. – 24 с.

Интернет-источник:

Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2006 года №56 «О Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте» Республики Казахстан // Интернет-ресурс: http://akorda.kz/ru/category/komissiya-po-delam-zhenshchin дата обращения напр.: 13.09.2012.

Статья в журнале:

Ахметов А.А. О состоянии разработанности терминологического аппарата в сфере предупреждения преступности несовершеннолетних // Правовая реформа в

Статья в материалах конференции:

Ахметов А.А. Роль и место предупреждения преступности несовершеннолетних в системе общего предупреждения преступности // Вхождение Казахстана Казахстане. – 2012. – №4(60). – С. 41- 43.

в мировое сообщество: поиск перспективных путей развития в условиях всеобщей глобализации и модернизации: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Алматы: АГТУ, 2012. – С. 284-287.

John Bowlby, Attachement and Loss: Attachement. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.

Источник на иностранном языке:

Курс лекций:

Российская правовая политика: Курс лекций / под ред. М.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Норма, 2003. – 528 с.

Словарь:

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-е изд., доп. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 с.

Учебник:

Криминология: учебник: / под общ.ред. А.И. Долговой. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: Инфа-М, 2010. – 1008 с.

Учебное пособие:

Идрисова С.Ф., Дусяцкая Л.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних: учебное пособие. – Ижевск: ИФНА МВД России, 2003. – 77 с.

Монография:

Жетписбаев Б.А., Айтбаева А.К. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан. – Алматы: Юрист, 2002. – 266 с.

Газета:

Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года №527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» // Казахстанская правда. – 2012. – 17 января. – №19-20(26838-26839).

Адрес: 050060,
г. Алматы, ул. Утепова, 29
ООНИиРИР Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова
e-mail: gylymi_bolim@mail.kz
тел: (8-727) 3378086